

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 17

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431
З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 5 від 27 квітня 2023 року.

Рецензенти:

Геннадій ЄДИНАК	доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Олександр ЗАВАЛЬНЮК	доктор історичних наук, професор;
Аркадій КУХ	доктор педагогічних наук, доцент;
Віктор ЛАБУНЕЦЬ	доктор педагогічних наук, професор;
Людмила ЛЮБІНСЬКА	доктор біологічних наук, професор;
Алла МАРЧИШИНА	доктор філологічних наук, доцент;
Людмила МАРЧУК	доктор філологічних наук, професор;
Ліана ОНУФРІЄВА	доктор психологічних наук, професор;
Ірина ЯЩИШИНА	доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія:

Сергій КОПИЛОВ	доктор історичних наук, професор (<i>голова</i>);
Світлана МИРОНОВА	доктор педагогічних наук, професор (<i>відповідальний редактор</i>);
Тетяна ФРАНЧУК	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>відповідальний секретар</i>);
Леся РУДА	кандидат політичних наук (<i>відповідальний секретар</i>);
Тетяна БОДНАРЧУК	кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків природничо-економічного факультету;
Катерина ГЕСЕЛЕВА	кандидат фізико-математичних наук, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків фізико-математичного факультету;
Тетяна ДОКУЧИНА	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи;
Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ	доктор історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків історичного факультету;
Наталія МЄЛЕКЕСЦЕВА	кандидат філологічних наук, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків педагогічного факультету;
Анжеліка ПОПОВИЧ	доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків навчально-наукового інституту української філології та журналістики;
Марина ЧИСТЯКОВА	кандидат наук з фізичного виховання та спорту, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету фізичної культури;
Ольга ШАПОВАЛ	кандидат філологічних наук, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету іноземної філології.

Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 17. 315 с.

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-studentiv/>

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7489>

У збірнику вміщено кращі доповіді і наукові повідомлення студентів та магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2022-2023 навчальному році

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

Соломія БІЛІК,

здобувачка вищої освіти 3 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Тетяна КАЛІНІЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент

DER IMPERATIV: SEINE FUNKTIONEN UND BILDUNG

Der Imperativ ist einer von vier deutschen Modi eines Verbs. Die anderen sind Indikativ, Infinitiv und Konjunktiv. Das Wort «Imperativ» stammt aus dem Lateinischen und bedeutet «Befehlsform» oder «Gebotsform».

Die Funktion des Imperativs in der deutschen Sprache ist es, Befehle, Anweisungen oder Aufforderungen auszudrücken. Es wird verwendet, um jemanden direkt und unmittelbar aufzufordern, etwas zu tun oder zu unterlassen. Der Imperativ kann in verschiedenen Situationen eingesetzt werden, beispielsweise in der Umgangssprache, in formellen oder informellen Kontexten, in schriftlicher oder mündlicher Form.

Ein weiterer wichtiger Aspekt des Imperativs ist seine Fähigkeit, Höflichkeit oder Unhöflichkeit auszudrücken. Durch die Wahl der geeigneten Anredeform (du oder Sie) und durch die Verwendung höflicher oder unhöflicher Ausdrucksweisen kann der Sprecher die Beziehung zu seinem Gesprächspartner und die Art der Aufforderung beeinflussen.

In vielen Fällen kann der Imperativ auch durch andere Formen des Verbmodus ersetzt werden, wie beispielsweise durch den Konjunktiv II oder den Infinitiv. Jedoch kann der Imperativ aufgrund seiner Kürze und Unmittelbarkeit oft ein effektiveres Mittel sein, um eine klare und direkte Aufforderung zu formulieren.

Wie bildet man den Imperativ? Um den Imperativ regelmäßig zu bilden, benötigen wir nur zwei Konjugationsformen, eine für die Du-Form (Singular) und eine für die Ihr-Form (Plural). Ferner gibt es eine Form für den gesiezten Imperativ und für die Wir-Form, die jedoch beide dem Infinitiv (bzw. der normalen Wir-Form) entsprechen.

Imperativ Singular. Für die Bildung des Imperativs Singular nehmen wir den Infinitiv (Grundform) ohne Endsilbe «-en» – sprich, nur den Verbstamm.

Schreiben → Schreib!

Gehen → Geh!

Befehlsform im Plura. Die Pluralform des Imperativs ist in ihrer Bildung sogar noch einfacher, denn sie entspricht der Indikativform von ihr.

Schreiben (ihr schreibt) → Schreibt!

Gehen (ihr geht) → Geht!

Höflicher Imperativ (Sie- und Wir-Form). Die beiden Imperative mit Subjektnennung kommen nicht so häufig vor wie die eben gezeigten. Gesiezt macht es übrigens keinen Unterschied, von wie vielen Personen die Rede ist.

Schreiben (Sie schreiben) → Schreiben Sie!

Gehen (Wir gehen) → Gehen wir!

Passen Sie auf, denn es gibt Verben, bei denen Präfixe (Vorsilben) mit der Imperativform verbunden bleiben (trennbare Verben), während diese bei anderen Verben abgetrennt werden.

Umfahre die Baustelle am besten großflächig!

Fahre doch das Schild nicht um!

Bisher folgten alle Konjugationsformen einer regelmäßigen Beugung. Doch selbstverständlich hat das Deutsche noch ein Ass im Ärmel. Imperative Formen können unregelmäßig sein und müssen möglicherweise auswendig gelernt werden. Die folgenden drei Fälle verändern die Bildung des Imperativs etwas, sie betreffen jedoch immer nur die Singularform.

Imperative mit Vokalwechsel. Sogenannte starke Verben können einen Vokalwechsel vollziehen. Starke Verben erkennen Sie daran, dass sie in ihrer Vergangenheitsform (Partizip) nicht regelmäßig auf «-t» enden, sondern auf «-en». Außerdem zeigen viele von ihnen schon denselben Vokalwechsel in der Gegenwart (dem Präsens):

INFINITIV/ HÖFLICHER IMPERATIV	IMPERATIV SINGULAR (DU)	IMPERATIV PLURAL (IHR)	HERLEITUNG
essen	iss	esst	Partizip: gegessen → du isst
nehmen	nimm	nehmt	Partizip: genommen → du nimmst
sprechen	sprich	sprecht	Partizip: gesprochen → du sprichst
lesen	lies	lest	Partizip: gelesen → du liest

Befehlsformen mit besonderer Endung sowie umgangssprachliche Formen. Sofern Sie den obigen Infokasten aufmerksam gelesen haben, wird Ihnen aufgefallen sein, dass ich Fahre! als Imperativ benutzt habe. Doch woher stammt dieses zusätzliche «-e» hinter dem Verbstamm? Bei den meisten schwachen Verben sowie jenen ohne Vokalwechsel darf entschieden werden, ob ein «-e» angehängt wird. Das wirkt standardsprachlicher.

Wenn der Verbstamm auf «-d», «-t», «-m» oder «-n» aufhört, wird immer das zusätzliche Suffix (Nachsilbe) «-e» angefügt. Bei Verben, die mit «-ern» oder «-eln» enden, darf das «-e» nach Belieben angehängt werden.

INFINITIV/ HÖFLICHER IMPERATIV	VERBSTAMM	IMPERATIV SINGULAR (DU)	IMPERATIV PLURAL (IHR)
fahren	fahr-	fahr/fahre	fahrt
atmen	atm-	atme	atmet
radeln	redl-/radel-	radel / radele / radle	radelt
halten	halt-	halte	haltet

Unregelmäßige Imperative. Wie zuvor erwähnt, gibt es nur einige seltene Fälle von unregelmäßigen Imperativen. Zudem muss an dieser Stelle gesagt werden, dass nicht alle Verben eine Befehlsform haben. Das kann diverse Gründe haben:

- Zustandsverben wie ***scheinen***.

- Modalverben wie *können* oder *müssen*.
- Anglizismen wie *downloaden*.

INFINITIV/ HÖFLICHER IMPERATIV	IMPERATIV SINGULAR (DU)	IMPERATIV PLURAL (IHR)
haben	hab/habe	habt
sein	sei	seid
werden	werde	werdet

Es gibt noch viele andere unregelmäßige Imperativformen, aber das sind einige der häufigsten Beispiele. Es ist wichtig zu beachten, dass unregelmäßige Imperativformen oft von regelmäßigen Formen abweichen und dass sie daher auswendig gelernt werden müssen.

Список використаних джерел:

1. Heinold S. Deutsche Sprache, Gut durchlesen! – Der deutsche Imperativ und seine funktionalen Synonyme, 2012. 186 s.
2. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache. SPb: Lan`, 1996. 517 s.
3. Paul H. Deutsche Grammatik. Frankfurt am Main: Verlag von Max Niemeyer, 2006. Bd III. 416 s.
4. Sommerfeld K.-E., Starke G. Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart. Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1984.
5. Tscholos I. Theoretische Grammatik der deutschen Sprache. Ushhorod: FOP Bresa A. E., 2012. 82 s.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія ВІННИЦЬКА,

студентка 4 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Олеся БАРБАНЮК,

кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

З точки зору функціональної та комунікативної направленості прийнято розрізняти три види перекладу: художній, суспільно-політичний і спеціальний. Військовий переклад є одним з видів спеціального перекладу з яскраво вираженою комунікативної функцією. Відмінною рисою такого перекладу є термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу при відсутності образно-емоціональних засобів [3].

Власне саме тому, практична діяльність військового перекладача-референта вимагає спеціальної підготовки, навичок і умінь. Вона охоплює всі види та способи перекладу: від письмового перекладу статутів і документів до усного перекладу при радіообміні, не виключаючи і двосторонній переклад при розмові на військові теми, і синхронний переклад, і роботу з військовою кореспонденцією, анування і реферування військових, військово-технічних і військово-політичних текстів. Тому вимоги, що висуваються до військового перекладача зумовлені специфікою роботи і є надто жорсткі [2].

У військовому перекладі дуже велике значення має точність перекладу, так як перекладений матеріал може служити основою для прийняття важливих рішень, проведення військових операцій і т. д. Тому адекватність перекладу військових матеріалів передбачає не

тільки точну передачу змісту матеріалу, але і більш ретельне трансліювання його структурної форми, порядку частин і розташування матеріалу, послідовності викладу і ряд інших факторів, які можуть здаватися непотрібними, формальними, але мають велике значення для військового фахівця. Наприклад, в бойових документах порядок пунктів і підпунктів, їх позначення (арабськими цифрами та літерами латинського алфавіту), точність передачі дат і часу, координат, географічних назв, нумерація та найменування частин і підрозділів та інші дані [1].

Абсолютно всі тексти військового спрямування об'єднані спільною військовою термінологією і певним набором мовних засобів, тому повинні розглядатися як тексти одного функціонального стилю, всередині якого можна виділити кілька підстилів: військово-науковий, військово-технічний та військово-діловий. Перший і другий з них зближуються із загальним функціональним стилем наукової прози, а третій – зі стилем офіційно-ділового листування [3].

Наразі військові терміни, які наповнюють будь-який вид військового тексту, з'являються в основному у зв'язку з прогресом у галузі розробки та застосування озброєння. Тому в першу чергу необхідно мати чітке уявлення про нові розробки і вміти передати сенс мовою перекладу. До нових термінів можна віднести такі: *orbital weapon* – орбітальна зброя; *beam rider guidance* – наведення з променю; *laser range finder* – лазерний далекомір; *ambush detection device* – засіб виявлення засідок; *air cushion vehicle* – апарат на повітряній подушці; *continuous airborne alert* – безперервне бойове чергування у повітрі та інших.

При перекладі за умов ведення допиту щодо нових невідомих перекладачеві термінів загальною рекомендацією є виведення змістового термінологічного словосполучення шляхом осмислення його частин.

Слід також враховувати специфіку військової організації тієї чи іншої держави. Так, наприклад, незважаючи на те, що в арміях країн НАТО проводиться уніфікація військової термінології, все ж таки залишається помітний розрив у системах двох провідних англomовних армій світу, США та Великої Британії. Так, з'єднання чи об'єднання США – *large unit*, а Великої Британії – *formation*. Вищі військові посади у цих двох країнах також не збігаються: міністр оборони у США – *Secretary of Defence (SECDEF)*, а у Великій Британії – *Defense Minister*.

Помилки під час перекладу військових термінів можуть призвести до значного спотворення та зміни сенсу. Щоб уникнути помилок, перекладачеві необхідно постійно вдосконалювати свої знання військової термінології, сучасних реалій розвитку військової науки та техніки, а також військово-політичної обстановки у світі [4].

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що переклад текстів військового профілю – непросте та надзвичайно відповідальне завдання. Перекладач (зазвичай спеціаліст у військовій сфері) зобов'язаний не тільки демонструвати прекрасне знання рідної та іноземної мов, але й розбиратися в реаліях вітчизняного та зарубіжного озброєння, принципах несення військової служби, знати історію та структуру армій країн.

Список використаних джерел:

1. Артюх В. До питання особливостей перекладу військової лексики. *Теоретична і дидактична філологія*. 2010. № 8. С. 15. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tidf/2010_8/11_21.pdf (дата звернення: 01.04.2023)

2. Балабін В.В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. № 34. Т. 2. С. 67–73.
3. Балабін В. В. Загальнонаукові основи теорії військового перекладу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 29 (68). № 1. 2018. С. 85–89.
4. Лісовський В. М. Військово-технічний переклад (англійська мова): підручник. Київ: ВІКНУ, 2009. 950 с.
5. Лісовський В. М. Сутність поняття військово-технічний текст. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: тези доп. Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів* (Київ, 26 квітня 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 302–303.

Отримано: 7.04.2023

Катерина ЛАБУЗОВА,

студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Наталія СТАХНЮК,

кандидат філологічних наук

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК НАЙВИРАЗНІШІ ЗАСОБИ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У польському суспільстві фразеологізми відіграють провідну роль, вони допомагають якомога експресивніше виражати свої міркування й почуття, прикрашають та збагачують мову, а також у змісті фразеологічних одиниць закладений глибокий сенс, який пов'язаний з давньою історією та культурою. Звісно, що є така група фразеологізмів, яка не містить жодного підтексту, вони часто використовуються лише у побуті, щоб надати емоційного забарвлення, а також навмисного перебільшення або навпаки переменшення, тим самим посилюючи виразність сказаної думки.

П. Губич викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності у своїй статті написав: «Фразеологія стала могутнім знаряддям мовної практики польського народу в усіх сферах його життя. Вивчаючи польські фразеологічні одиниці, людина краще розуміє носіїв цієї мови, оскільки саме у фразеології знайшли відповідну естетичну оцінку багато явищ суспільного життя і побуту народу» [1]. Ми погоджуємось з його думкою, що фразеологічні одиниці стали основним атрибутом людей в усіх сферах їхнього життя. Носії мови періодично використовують фразеологію, яка немає відповідників у інших мовах, проте щоб їх все-таки зрозуміти варто звертати увагу на фразеологічні вирази та шукати їх значення в словниках. Ці засоби мовлення виконують найрізноманітніші стилістичні функції: оцінну, емоційно-експресивну та створення образності.

Фразеологія, як і мова взагалі, є надійною схованкою здобутків культури, звичаїв, прагнень і сподівань народу, одним із найважливіших джерел дослідження його минулого життя, вивчення його словесних естетичних цінностей [3].

Фразеологічні одиниці класифікують за певними особливостями, тому ми обрали такі, які найчастіше зустрічаються у розмовному мовленні і в деяких текстах, а також ті, які найяскравіше передають емоції, думки й критику, що не завжди властиво звичайним прикметникам.

Класичними фразеологізмами вважаються, ті які використовуються майже у кожній мові і щоб зрозуміти їх значення потрібно бути ознайомленим з міфологією та літературою, історичними подіями, зі змістом Біблії: pięta Achillesowa «czuły punkt, miejsce słabości», syzyfowa praca «praca bez końca, ciężka, bezskuteczna, bezcelowa, żmudna, niedająca żadnych efektów», farbowany lis «człowiek podający się za kogoś innego; człowiek podszywający się pod kogoś», koń trojański «zakamuflowane niebezpieczeństwo, podstęp», spartańskie warunki «trudne warunki bytowe, niewygody, bardzo surowe, takie, jak w starożytnej Sparcie», syn marnotrawny «ktoś, kto zawinił lub zbłądził, ale w końcu się opamiętał», manna z nieba «coś otrzymane łatwo, bez wysiłku; niespodziewany dar od losu», alfa i omega «początek i koniec» [4].

У польській мові важливе місце посідають фразеологізми, які допомагають охарактеризувати особу, вказати на її особливості характеру й індивідуальні якості, також використовуються для критики, як самої людини так і її певних дій та вчинків: baba z magla «plotkarka, kobieta o prostackim obyciu», cały w skowronkach «o człowieku: bardzo zadowolony, radosny, szczęśliwy», dać czadu 'robić coś z dużą ekspresją, bardzo emocjonalnie; oddziaływać silnie swym zachowaniem na innych ludzi', francuski piesek 'ironicznie «o kimś bardzo wybrednym, przesadnie delikatnym», ginąć w oczach «w szybkim tempie tracić siły, stawać się słabszym», goły jak święty turecki «biedny; o człowieku, który nie dysponuje akurat pieniędzmi», iść jak w dym «bez wahania», jak księżyc w pełni «okrągły; o pełnej, okrągłej twarzy» та інші [4].

Цікаво, що польська мова має такі фразеологізми, які ми часто чуємо та використовуємо в українській мові, тобто їх формулювання та значення досить схожі: coś idzie jak po maśle «łatwo, bez przeszkód, bez problemów», głodny jak wilk «o kimś, kto odczuwa wielki głód», gadać jak do ściany popolicie «mówić na próżno, być ignorowanym przez słuchacza», igrzać z ogniem «postępować nieodpowiedzialnie, narażając się na kłopoty», jak na złość «w zły czas; nie tak, jakby się chciało; brak czegoś wtedy, kiedy najbardziej potrzeba», kamień spadł komuś z serca «uwolnić się od troski, zmartwienia, ktoś odczuł ulgę», kropka nad i «rozstrzygnięcie czegoś, ostateczne wyjaśnienie czegoś; zwieńczenie dzieła» та інші [4].

Фразеологічні одиниці широко використовуються у розмовному мовленні, але вони не обмежуються лише ним. Деякі відомі компанії/виробники для просування своєї продукції використовують фразеологізми, бо вони служать хорошим матеріалом для рекламного повідомлення завдяки своєму експресивному характеру. Наприклад, у польській рекламі корму для котиків Whiskas «Mój pierwszy krok w drodze do Ciebie. Whiskas» зустрічаємо фразеологічну одиницю stawiać pierwsze kroki – «zaczynać jakąś działalność, być nowicjuszem w jakiejś dziedzinie» (розпочинати якусь діяльність, бути новачком у якійсь сфері) [2].

Отже, фразеологізми допомагають найвлучніше виразити оцінку та емоції за допомогою свого експресивного характеру, що не властиво звичайним словосполученням. Вони функціонують майже в усіх стилях, але використовуються з різною метою і мають свої особливості щодо вживання, в офіційно-діловому стилі не містять образності та емоційного забарвлення, а в художньому чи розмовному навпаки надмірне перебільшення або переменушення для посилення виразності. Фразеологічні одиниці використовуються, щоб якомога яскравіше окреслити людину, ситуацію, певні дії, а також для висловлення невдоволення й критики. Вони можуть мати, а можуть і не мати відповідників в інших мовах, тому не слід намагатися дослівно перекладати їх, варто звертати увагу на найчастіше вживані та ознайомлюватися зі значенням у словниках.

Список використаних джерел:

1. Губич П. Идеографічна класифікація фразеологізмів польської мови із семантикою пересування в просторі. *Філологічний часопис*. 2019. № 2 (14). С. 21–29.
2. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці у польських та українських рекламних текстах. *Мова: науково-теоретичний часопис*. 2021. № 35. С. 146-151. URL: <http://mova.onu.edu.ua/article/view/237836> (дата звернення 26.03.2023).
3. Жданюк А. Семантична структура фразеологічних одиниць з компонентом «вода». *Сучасні проблеми лінгвістики, літературознавства та методики викладання мови і літератури: тези доповідей та повідомлень наук. інтернет-конф. студ. Вип. 3. [14 грудня 2017 р.] / гол. ред. Т. І. Ямчинська*. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2017. С. 35–38.
4. Fliciński P. Współczesny słownik frazeologiczny. Poznań: Wyd-wo IBIS, 2012. 1026 s.

Отримано: 7.04.2023

Ольга МЕЙКО,

магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Алла МАРЧИШИНА,

доктор філологічних наук, доцент

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ
СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ СЛЕНГІЗМІВ**

Уперше термін «сленг» був визначений як «мова вулиці». Зараз сленгом називають своєрідну «підмову» спілкування людей певних професій та вікових груп. Оскільки сленг не можна вважати самостійною мовою, він є лише частиною мови, основна відмінність, яка відокремлює сленг від загальної мови, полягає у словниковому запасі. Саме сленг є активним постачальником слів розмовного використання, які є соціально маркованими та мають емоційно-експресивне забарвлення. Сленгізми можуть функціонувати майже у всіх сферах спілкування, але найчастіше вживаються у чотирьох сферах: науці, економіці, спорті та суспільно-політичній сфері [1].

До головних причин вживання сленгізмів відносять: нові «віяння» в культурі, соціальний розвиток, технічний прогрес, які сприяють розвитку утворення сленгізмів, що являють собою значний пласт розмовної лексики, схильної до швидкої трансформації, постійного оновлення та змін. Щороку словники актуального слововживання поповнюються численними новими лексемами, які позначають те чи те явище дійсності, що утворилося відносно нещодавно, і, відповідно, ще не встигло отримати назву у певній мові [2].

Основним джерелом розповсюдження та поповнення сленгізмів є іншомовні запозичення, які є продуктивним збагаченням сленгової лексики. В мові спостерігається використання інших численних способів утворення сленгізмів, зокрема, афіксація, словоскладання, змішання, аббревіація, конверсія, які відображають словотвірні та семантичні процеси, що відбуваються в мові у певний період. З іншого боку, формування семантики сленгу служить результатом лінгво-креативної діяльності, пов'язаної з переходом нової одиниці з індивідуального конкретного вживання у використання мовною спільнотою. Найуживанішим способом творення сленгізмів є словоскладання (facepalm), скорочення (regulations – regs), афіксальний словотвір (to weaponize, McFly), словозлиття (bleen (blue + green)) [2; 4, с. 127–140].

Мова зростає за рахунок кількості слів, оскільки спільноти, що її використовують, створюють нові явища, яким необхідно дати імена. Більшість сленгових лексем створюється завдяки так званій мовній грі. Креативність молодого покоління пов'язані з прагненням самовираження, результатом якого стає поява численних слів зі зниженим чи зневажливим значенням. У формуванні семантики цих мовних одиниць головну роль відіграє збереження фонових знань, значущості предмета відповідно до системи цінностей конкретної групи людей. Значна кількість слів утворюється шляхом генерування сленгу, приписуючи йому нові значення слів, які використовуються в різних семантичних галузях шляхом зміни сигніфікації знака. Джерело семантичного формування сленгових лексичних одиниць не обмежується якоюсь конкретною сферою, а охоплює все розмаїття навколишнього світу.

Утворення нових сленгізмів відіграє важливу роль у збагаченні лексики стандартної англійської мови за рахунок творення й поширення заміників базового вокабуляру – сленгізмів. Ці слова є конотативно забарвленою лексикою, яка вийшла за межі деяких соціальних груп, має загальномовну особливість, широко використовується в розмовній мові, проте вона не є літературною [5, с. 31–34]. Сленгізми урізноманітнюють лексико-стилістичний формат спілкування, роблячи його менш формальним, скорочуючи соціокультурну дистанцію між співрозмовниками та увиразнюючи хронологічні рамки мовного вжитку.

Список використаних джерел:

1. Беляєва Т. М. Нестандартна лексика англійської мови. Львів, 1985. 234 с.
2. Вілюман В. Г. Про способи утворення слів сленгу в сучасній англійській мові. Львів: ЛНУ, 2005. 240 с.
3. Ковальчук Ю. Сленг як соціокультурний феномен. *Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. № 1. С. 210–215.
4. Малярчук О. В. Особливості творення неологізмів-телескопізмів у сучасній англійській мові (на матеріалі лексикографічних джерел). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. 2015. № 3. С. 127–140.
5. Шумейко А. Сучасний український сленг: конотативний аналіз. *Дивослово*. 2011. С. 31–34.

Отримано: 7.04.2023

Людмила МЕЛЬНИК,
магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ольга ДОБРИНЧУК,
кандидат філологічних наук, доцент

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ, СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРОВАНОГО УРОКУ З ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Гуманізація та гуманітаризація сучасної освіти визначила важливість у шкільній філологічній освіті культурологічного та національно-культурного компонентів, а геополітичні зміни в сучасному світовому суспільстві визначили актуальність вивчення національних мов і літератур. Ми переконані, що сучасна школа, особливо інноваційна, використовуючи світовий і вітчизняний досвід вивчення й викладання іноземної мови, зобов'язана викладати мову в широкому філологічному й культурологічному аспектах.

У світлі теорії мовленнєвої діяльності вчитель іноземної мови має усвідомити не тільки психолого-педагогічну роль і значення літератури на уроці іноземної мови, а й культурологічні та соціолінгвістичні можливості мистецтва слова. А виховний потенціал літератури справді є невичерпним, його роль у формуванні мовленнєвих навичок школярів і, ширше, у формуванні особистості важко переоцінити.

Отже, культурознавчий підхід до змісту і методів навчання іноземної мови передбачає засвоєння учнями в процесі вивчення цієї мови життєвого досвіду народу, його культури (національні традиції, релігія, морально-етичні цінності, мистецтво) і духовно-естетичний вплив на думки, почуття, поведінку, вчинки тих, кого навчають. Література, як жоден інший вид мистецтва, є не тільки джерелом інформації про побут і культуру народу, але й несе в собі багатий історико-культурний і виховний потенціал. Вона справді є основним і головним джерелом знань про національну культуру та мову, яку вивчають школярі.

В. Г. Редько вважає: «Культурологічно спрямоване навчання іноземних мов має сформувати в учнів такі комунікативні здібності:

- а) адекватно реагувати на мовленнєві та немовленнєві коди свого іншомовного співрозмовника;
- б) орієнтуватися в міжкультурній ситуації під час спілкування, антиципіювати можливі культурологічні перешкоди та переборювати труднощі, пов'язані з ними;
- в) долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації під час спілкування у формі діалогу культур;
- г) порівнювати значення культурологічних процесів і явищ у різних культурах (чужій і своїй);
- д) толерантно ставитися до іншої культури, поважаючи її особливості, навіть якщо вони відрізняються від своєї національної культури, чи суперечать їй;
- е) адекватно добирати для спілкування лексичні одиниці з національно-культурним компонентом відповідно до умов комунікації та розпізнавати їх в усному та писемному мовленні (лінгвокраїнознавчі знання);
- є) адекватно використовувати вербальні культурологічні знання в ситуаціях міжкультурного іншомовного спілкування, зокрема враховувати його мету й соціальні обставини, у тому числі особливості (соціальний статус, професію, вік тощо) партнера / партнерів по спілкуванню;
- ж) прогнозувати можливу мовленнєву та немовленнєву поведінку співрозмовника й уміти адекватно поводити себе у вербальному поведінковому аспектах» [3, с. 58].

Отже, відомості про історію, культуру, побут тощо, які повною мірою відображені в художньому творі, полегшують учням процес засвоєння іноземної мови та адекватного сприйняття тексту іноземною мовою. Вони є засобом для реалізації також соціолінгвістичної компетенції, яка «припускає розширення знань соціокультурної специфіки країни, мова якої вивчається, вдосконалення вміння будувати своє мовне і немовне поведіння адекватно цій специфіці і з урахуванням соціального статусу партнера по спілкуванню умінь адекватно розуміти і інтерпретувати лінгвокультурні факти, групуючись на сформованих ціннісних орієнтаціях» [2].

Особистісно-орієнтована освіта висуває сьогодні високі вимоги до вчителя, особливо до гуманітарія. Він має розуміти, що сучасні школярі легко піддаються впливу масової культури та

масової свідомості. Для них не література (тим більше іноземною мовою), а кіно та відео є найпопулярнішим і найсприйнятливішим видом мистецтва. Обов'язковість читання викликає в них усвідомлене або неусвідомлене відторгнення, читання ж літературного тексту німецькою мовою, не тільки не приносить їм задоволення, а зазвичай викликає в них неприйняття.

Підлітки продовжують активно читати тільки в тому разі, якщо, на їхню думку, це їм допомагає в подоланні життєвих ситуацій. Вони очікують від літератури спеціальної допомоги у різних питаннях, які хвилюють їх у даному віці.

Виникненню естетичних реакцій на художній твір сприяє розвиток аналітичних здібностей, а саме естетичне відчуття теж повинно бути об'єктом виховання. Естетичну складову вважають одним із важливих завдань усієї системи шкільного виховання загалом і літератури як предмета, зокрема. Так, наприклад, Г. В. Грибан стверджує, що «...звернення до літературного матеріалу вносить в організацію уроку мови живий естетичний струмінь, створює емоційну основу для засвоєння лінгвістичних знань. А опора на знання мовних закономірностей допомагає глибше усвідомлювати естетичні можливості слова в художньому творі» [1].

Проте не можна забувати про доцільний вибір художніх творів для опрацювання на уроках іноземної мови. Вибір літературних творів для читання має орієнтуватися на культурно-специфічні передумови очікування школярів, на літературні та літературно-дидактичні традиції країни та на її історію сприйняття літератури. Потрібно враховувати також, що зразки «чужої» культури і літератури потрібно добирати лише враховуючи перспективи читачів і сучасності.

Отже, справжнє осягнення всіх тонкощів і складнощів іноземної мови, на нашу думку, стає неможливим поза літературою. Саме тому метою вчителя іноземної мови є залучення учнів не лише до мовного, а й естетичного розуміння художнього твору мовою оригіналу.

Список використаних джерел:

1. Грибан Г. В. Формування естетичної культури учнів засобами мови. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку* : збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 362–367. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12087455.pdf> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Кицак Г. В. Формування соціолінгвістичної компетенції в учнів старшої школи. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7160/1/07kgvfsk.pdf> (дата звернення 3.04.2023).
3. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія. Київ: Генеза, 2012. 224 с.

Отримано: 7.04.2023

Маргарита ОМЕЛЬЧУК,

студентка 3 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ольга ШАПОВАЛ,

кандидат філологічних наук, доцент

МЕТОД «ПОТОКУ СВІДОМОСТІ» В РОМАНІ В. ВУЛФ «МІСІС ДЕЛЛОВЕЙ»

Термін «потік свідомості» ввів у науковий обіг американський психолог і філософ Вільям Джеймс, описуючи безперервну роботу свідомості, яка фіксує враження від реального світу. Оскільки людина – індивідуальність, то і враження її великою мірою суб'єктивні, бо кожен мислить і відчуває по-різному. Палітра думок, почуттів та емоцій формує унікальний досвід, який В. Джеймс називає істинною реальністю. Він вважає, що свідомість – це певна цілісна структура, що безперервно тече, рухається. А потік свідомості – це відображення цих складних процесів внутрішнього життя [4]. Теоретичну основу літератури «потіку свідомості» склали також наукові дослідження З. Фрейда, А. Бергсона та ін..

Специфікою літератури потоку свідомості є відтворення безпосереднього плину духовного життя людини як калейдоскопу відчуттів, уявлень, переживань, роздумів, вражень, викликаних сприйнятим довкіллям і відчуттям внутрішнього стану людини. Це різновид внутрішнього мовлення у формі внутрішнього монологу, який не вкладається у звичні синтаксичні структури [4].

Н. Головченко виділяє такі стильові ознаки літератури «потіку свідомості»: асоціативний принцип конструювання тексту; суб'єктивність зображення; домінування особистості автора на всіх рівнях тексту, що надає його творові повноти й величі; увиразнення самоусвідомлення митця як головного естетичного об'єкта творчості; зацікавленість не яскравими психологічними станами, а емоційно-стишеними півтонами, відтінками; використання внутрішнього монологу як структуротвірного елемента; фрагментарність (мозаїчність) сюжету, композиції; увага до деталей, дрібниць, які стають самоцінними, самодостатніми [4].

Важливим елементом творчого методу В. Вулф є фіксація постійного руху свідомості. У її творах інколи досить важко визначити, чия свідомість відкрита для читача у певний момент, адже зміна відбувається раптово. Тому нелегко визначити, якому персонажу належать описані думки. Свідомість завжди працює, а плин думок – постійний. Передати цей процес письменниця намагалася за допомогою багатьох художніх прийомів: незакінчені речення, невласне пряма мова тощо. І. Бехта переконаний: «Використання потоку свідомості у художній канві створює ефект асоціативного плину та взаємодії свідомого й підсвідомого, раціонального та ірраціонального, реального та домисленого на різних етапах формування думки. Це можуть бути думки: зародкові, розпливчаті, частково завершені у стадії ентропії – різної міри невизначеності комунікативної ситуації; завершені та передані фрагментарно – у вигляді стрибкоподібної інформації, з порушенням структури речень, змішуванням їх лексичного складу як вияв внутрішньої реакції на невизначеність; внутрішнє мовлення, відтворене через потік свідомості, є розпливчатим; внутрішня реакція змальована фрагментарно через розірваність зв'язків, що веде до перепадів довжини речень, алогічності їх структури, відтвореної синтаксично та пунктуаційно» [2, с. 18–19].

Метод «потіку свідомості» впливає на хронотопну організацію роману «Місис Делловей», структуруючи одночасне зображення багатьох подій теперішнього та минулого. Кожна мить є виявом повноти буття, адже минуле не зникає безслідно: можна щодня переживати

своє дитинство, перше кохання, свій вибір, як це робить Клариса Деллоуей. В. Вулф фіксує різні стани персонажів, найчастіше вдаючись до прийому ретроспекції. Зовнішніх подій не так багато: повернення з Індії Пітера Волша – чоловіка, який її палко кохав в юності; самогубство Септімуса Воррена-Сміта, який страждав на невроз, отриманий під час війни; прийом у будинку Деллоуейв. Роман нагадує серію моментальних знімків, які фіксують «моменти буття», що обмежені часом (червневий день 1923 р.) і простором (район Вест-Енду). Межі між цими подіями-кадрами встановити доволі важко, адже твір сприймається цілісно. День визначають багато дрібних деталізованих подій, наприклад, дорога до крамниці з квітами, описи всього різноманіття рослин, королівський екіпаж та пов'язані з ним затори, аероплан, порвана сукня Клариси тощо. В. Вулф вдається до переліку, що збільшує динамізм оповіді: *«Погляди перехожих, коливання, шерхїт, тупотіння; гуркіт, ревіння; екіпажі, автомобілі, автобуси, фургона; човгання і совання ходячих реклам; духові оркестри, катеринки; триумф і брязкіт, і дивний високий спів аероплану над головою – ось що вона так любить. Життя. Лондон. І цю червневу мить»* [3, с. 6]. Між цим зовнішнім побутовим гамором читач отримує доступ до потоку свідомості кожного персонажа. Так ми дізнаємося історії кожного з них: про дитинство, юність, закоханість, життєвий вибір кожного. І тільки звуки Біг Бена, голосний шум на вулиці тощо повертають усіх дійових осіб до реальності. Годинник слугує також містком для переходу від свідомості одного персонажа до іншого, а історія про теперішнє чергується з історіями з минулого. Читач має доступ до внутрішнього світу Клариси, Річарда, Елізабет Деллоуейв, Пітера Волша, Септімуса та Реції Сміт, Саллі Сітон та інших. Головна героїня гуляє вулицями Лондона і пригадує яскраві події минулого, адже все могло б бути інакше: *«Усі щось пам'ятають; але те, що вона любить – усе перед нею; он, якась гладка леді в кебі. І хіба це важливо, питала вона себе, йдучи в напрямку до Бонд-стрит, і хіба це на правду важливо, що колись вона неодмінно перестане існувати, раз і назавжди? А все це триватиме без неї; хіба це обурливо? А хіба не заспокійливо думати, що смерть, хоч і абсолютний кінець, однак вона, Клариса, все ж таки залишиться якимсь чином на вулицях Лондона, у всьому цьому мінливому потоці речей, Пітер залишиться, і вони житимуть одне в одному.»* [3, с. 11–12]. На думку Г. Батюк, В. Вулф мала переконання, що саме «звичайна свідомість буднього дня» і є істинним художнім матеріалом романного твору, цей короткий відтинок з життя людини стає формулою, кодом її існування [1, с. 13]. Письменниця демонструє, як минуле формує спогади про яскраві враження, та наскільки вибірковою є пам'ять. Історії з минулого впливають хаотично. Наприклад, Клариса зустрічає на вулиці Г'ю Вітбрета. Лунає буквально дві репліки і Клариса поринає у спогади, пригадуючи, що завжди почуває себе ніяково поруч з діловим та прискіпливим Г'ю, який дратує Річарда, і до якого ревнував Пітер Волш. Вона пригадує таку сцену ревності та дуже емоційно рефлексує щодо постаті Пітера: *«Та нехай би вони і сто років, як розійшлися, – вони з Пітером; вона все одно не напише йому жодного рядка, а його листи сухі, як скалки; але раптом на неї находить: от, якби він був зі мною, то що б мені сказав? І тут якогось дня якась думка раптом повертає його до неї – спокійно, без колишньої гіркоти; мабуть, як нагороду за те, що хтось колись багато думав про іншу людину; тож одного чудового ранку така людина повертається посеред Сент-Джеймського парку – візьме і прийде. А Пітер – хай якими б чудовими були дні, дерева, трава й маленька дівчинка в рожевому – Пітер ніколи цього не помічав»* [3, с. 9]. Клариса упродовж твору неодноразово підкреслює, що роки взяли своє, що вона постаріла і почувається не надто добре після хвороби. Тілесність дає змогу відчувати. І ці відчуття, як і тіло з роками, змінюються.

Також варто відзначити, що використання методу «потoku свідомості» часто поєднується із прийомом незавершеності оповіді. Діалоги часто обриваються; розповідь раптово переходить у свідомість іншого персонажа; певна інформація може повторюватися, що вказує на її важливість.

Отже, метод «потoku свідомості» в романі «Місіс Деллоуей» виконує структуротвірну функцію та реалізується через занурення у несвідоме, гендерну асоціативність різних типів мислення, сприйняття зовнішнього світу через тілесність, нелінійне розгортання історії кожного персонажа.

Список використаних джерел:

1. Батюк Г. О. Художня специфіка модерністської прози Вірджинії Вулф: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2009. 22 с.
2. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англomовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2010. 38 с.
3. Вулф В. Місіс Деллоуей / переклад з англ. Тараса Бойка. Київ: Клубук, 2016, 208 с.
4. Головченко Н. І. Література модернізму: художній стиль, методика вивчення: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2011. 236 с.

Отримано: 7.04.2023

Іван ПОДРЯ,

магістрант 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ганна КРИШТАЛЮК,

кандидат філологічних наук, доцент

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ США В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Знаходимо величезну кількість сучасних досліджень, присвячених дослідженню російсько-українського конфлікту або російсько-українській війні [1–3]. Вважаємо обрану нами тему актуальною, зважаючи на те, що більшість праць зосереджують свою увагу на образі Росії в українському [3] та американському [1] дискурсі, подекуди висвітлюється образ України [2].

Метою нашої розвідки є виявлення особливостей репрезентації США в англomовному дискурсі російсько-української війни. Матеріалом дослідження обрано американську газету The Washington Post, британську газету The Telegraph і веб-сайт «Голос Америки».

Основними тенденціями, що визначають дискурсивну репрезентацію США в проаналізованих англomовних інформаційних ресурсах, є такі: американське залучення; неоднозначність політичних партій до події; риторика холодної війни; критика американської зовнішньої політики; теорії змови.

У дискурсі The Washington Post конструюється залучення США до російсько-української війни, переважно в аспекті постачання зброї. Однак, також репрезентуються загрози національній безпеці США як наслідок такого залучення.

У рубриці War in Ukraine, Europe, США репрезентується як потужний постачальник вирішальної зброї:

Headline: *U.S.-supplied HIMARS changing the calculus on Ukraine's front lines [The WP, 01.07.2022].*

The M142 High Mobility Artillery Rocket System, commonly known as HIMARS, is one of four that Ukrainians received last month from the United States as part of a \$700 million military aid package.

The HIMARS is the most advanced U.S.-provided system and has the longest range of Ukraine's ground weapons, nearly 50 miles, enabling its forces to precisely strike Russian military targets without endangering its own civilians in occupied territories. Ukraine had been asking for the weapons for about two months before the transfer was approved – after Ukraine assured the Biden administration that it will not use them to launch cross-border attacks into Russia [The WP, 01.07.2022].

Наведені вище заголовки та фрагменти тексту репрезентують зброю, яка постачається США (*U.S.-supplied HIMARS*) і довго очікувалася Україною. На вирішальну роль зброї вказує винесення одиниць, які позначають її та джерело її постачання, в початкові позиції. Адміністрація Байдена виступає як така, що потребує переконання (*Ukraine assured the Biden administration*).

У рубриці War in Ukraine, National security, конструюються загрози виробничій потужності США унаслідок залучення до російсько-української війни:

Headline: *In race to arm Ukraine, U.S. faces cracks in its manufacturing might [The WP, 9.03.2023]*

Earlier research done by the Washington think tank illustrates a more pervasive problem: The slow pace of U.S. production means it would take as long as 15 years at peacetime production levels, and more than eight years at a wartime tempo, to replace the stocks of major weapons systems such as guided missiles, piloted aircraft and armed drones if they were destroyed in battle or donated to allies.

Наведений заголовок і фрагмент тексту вказують на проблемність вчасного виробництва зброї в країні, а також забезпечення власних потреб у зброї.

Таким чином, у дискурсі The Washington Post пропонується суперечлива, контрастна репрезентація США як вирішального постачальника зброї для потреб України та повільного виробника зброї для різносторонніх потреб.

У британському дискурсі газети The Telegraph залучення США до російсько-української війни представлено крізь призму загрози, яку Америка спрямовує до Росії, напр., *US warns of consequences if Russia deploys 'dirty bomb'* [The Telegraph, 25.10.2022]

У британському дискурсі спостерігаємо внутрішню та зовнішню неоднозначність щодо російсько-української війни. У британському дискурсі газети The Telegraph конструюється персоналізований образ США, що забезпечується метонімією ЧАСТИНА-ЦІЛЕ. Неоднозначність політичних партій у баченні війни репрезентується опосередковано з позицій Дональда Трампа:

Former US president says Russia 'would have never' invaded if he were still in power, but also claims he may have 'made a deal' if necessary [The Telegraph, 09.03.2023].

The former president told Sean Hannity's radio show: "Don't forget, under Bush they take over Georgia, under Obama they took over Crimea. And, under Biden, they're taking over everything. It looks like they're going to take over everything, the whole thing, they're going to go for the whole enchilada, they're going for everything, that's what it looks like to me.

Наведений текстовий фрагмент конструює протидію республіканців і демократій в осмисленні російсько-української війни. Вживання умовних і майбутніх конструкцій свідчить про нереалістичність тверджень Дональда Трампа.

Зовнішню неоднозначність забезпечується втручання Китаю, який протидіє США шляхом обвинувачень:

China blames US for escalating war in Ukraine by 'pouring weapons into battlefield' [The Telegraph, 21.02.2023].

Наведений заголовок представляє зовнішнє протистояння з боку Китаю на залучення США в російсько-українську війну, що виявляється в постачанні зброї.

Таким чином, в англomовному дискурсі конструюється внутрішнє та зовнішнє спонування до залучення США в російсько-українську війну, а також протистояння такому залученню. При цьому американський дискурс демонструє переважно внутрішнє протистояння, що впливає з внутрішньої політики, а британський дискурс звертає увагу на зовнішній вплив на США в аспекті залучення.

Список використаних джерел:

1. Tang N. The Image of Russia in the Russian-Ukrainian War from the Perspective of American Media: A Corpus-Based Critical Discourse Analysis. *Open Access Library Journal*. 2023. № 10. <https://doi.org/10.4236/oalib.1109742>.
2. Tkachenko O. H., Sydorenko O. P., Melnikova I. O., Myronets N. R., Smus, A. H. The media image of Ukraine: An European view. *Linguistics and Culture Review*. 2021. Vol. 5. № 4. P. 203–217. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS4.1574>
3. Terzyan A. The enemy next door: The image of Russia in Georgian and Ukrainian political discourses amid conflicts escalation. *Open Political Science*. 2021. № 4. P. 194–203. <https://doi.org/10.1515/openps-2021-0018>

Отримано: 7.04.2023

Вікторія ПРЕДИТКЕВИЧ,

магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Тетяна КАЛИНЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЛІРИЧНІ ТВОРИ ЕРІХА КЕСТНЕРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЧИТАННІ (У СТАРШИХ КЛАСАХ ЗЗСО)

Вивчення іноземної мови супроводжує весь навчальний шлях учня починаючи з початкової і закінчуючи старшою школою. Головною метою цього навчання є формування іншомовної комунікативної компетентності, яка в перспективі дає змогу людині, що нею володіє, здійснювати комунікацію із іноземцями на письмовому (читання, письмо) чи усному (говоріння, аудіювання) рівнях [2, с. 24].

Основними складовими іншомовної комунікативної компетентності є: мовленнєва (читання, письмо, аудіювання, говоріння), мовна (лексична, граматична, фонетична, у техніці читання і письма), лінгвосоціокультурна, стратегічна [2, с. 91].

Проаналізуємо детальніше мовленнєву компетентність у читанні. За Г. Е. Борецькою, сам процес читання – це рецептивний вид діяльності, метою якого є сприйняття і розуміння писемного тексту. Крім того, «компетентність у читанні» визначається як здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння [1, с. 18].

У старшій школі володіння компетентністю у читанні передбачає, що старшокласники повинні уміти читати без словника з метою отримання основної інформації, або зі словником – для повного розуміння змісту тексту, що включає до 6% незнайомих слів. Саме в цей період починають використовуватися використовуються автентичні, напівавтентичні й укладені (навчальні) тексти. Перевагою автентичних текстів є те, що вони є зразками реальної комунікації. Крім того, удосконалюються прийоми мовної здогадки та антиципації. Учні старших класів мають оволодіти навичками анування тексту; реферування; рецензування [2, с. 381–382; 3].

Щоб якісно формувати компетентність у читанні необхідно використовувати певні вправи й завдання, що розвиватимуть навички розуміння, сприймання, тощо. Звісно, їх підбір зумовлюється видом читання (ознайомлювальне, переглядове, вивчаюче), а також – комунікативною метою читання. Слід зауважити, що безпосередньо робота із текстом проводитиметься у три етапи (дотекстовий, текстовий та післятекстовий) незалежно від виду читання [2, с. 382–384].

Розглянемо ліричні твори Еріха Кестнера у контексті навчання читання. До прикладу вірш «Kleines Solo» [4]. Цей ліричний твір не містить складної, незрозумілої лексики (як на рівень 10–11 класів), тут не простежуються заплутані граматичні конструкції, тому концентруватися на вивчаючому чи переглядовому читанні не є доцільним. Проте, цей ліричний твір можна опрацювати в контексті оглядового читання. Таким чином, для опрацювання «Kleines Solo» слід організувати діяльність учнів наступним чином:

- дотекстовий етап: варто активізувати лексичні одиниці, що стосуються абстрактних філософських понять на кшталт «die Einsamkeit», «die Zeit», «das Leben», «das Traum», «die Liebe», «der Bescheid», «das Glück». Це можна зробити з допомогою вправи «Асоціативний куц» або ж евристичної бесіди на тему «Was ist die Liebe?»;
- текстовий етап: під час читання твору (оскільки це вірш, учні можуть почергово декламувати 2–4 рядки) основним завданням є пошук відповідей на такі питання: «Welche Einsamkeit ist am schlimmsten?», «Wie läuft die Zeit?», «Wie gehen die Freite?», «Was ist Glück für E. Kästner?», «Was macht Liebe?»;
- післятекстовий етап: закінчивши читання твору та віднайшовши відповіді на запитання, учні можуть висловити щодо питання вчителя «Worum geht es in diesem Gedicht?» власні думки й ідеї, поділитися особистими переживаннями, тощо.
- завершальний етап: написання есе на тему «Was ist die Liebe?».

Інший приклад – вірш «Der Blinde an der Mauer» [4]. Він є дещо складнішим, адже автор додав граматичні конструкції Präteritum, Imperativ, Futur I. Проте лексика не є складною. Таким чином вважаємо доцільним запропонувати систему вправ, що підходить для вивчаючого читання у цьому контексті.

- дотекстовий етап: доречно запропонувати учням пригадати що таке «Präteritum», «Imperativ», «Futur I». Вони можуть схематично на дошці зобразити головні правила для утворення часів та наказової форми. Після цього, вчитель може запитати у них, як вони розуміють фразу «Wer nichts sieht, wird nicht gesehen»;

- текстовий етап: під час читання твору учнів можна розділити на групи й запропонувати виконати наступні завдання:
 - Übung 1. Findet und markiert alle Sätze in Präteritum/Futur I/Imperativ. Welche Verben zeigen diese Zeitformen?
 - Übung 2. Findet und markiert alle Adjektive, die den Blinden und die Gesellschaft bezeichnen.
 - Aufgabe 1. Wählt die Titel für jede Strophe einen Titel (ihr könnt die Verben und Adjektive aus den vorherigen Übungen verwenden).
 - Aufgabe 2. Schreibt einen ungefähren Plan des Gedichts (Einleitung, Höhepunkt, Schluss).
 - Aufgabe 3. Bestimmt das Thema, die Idee und die Hauptaussage des Gedichts. Wie versteht ihr es?
- післятекстовий етап: ознайомившись із віршем, зрозумівши його учні можуть висловитися чи змінилося їх розуміння вислову «Wer nichts sieht, wird nicht gesehen». На завершення – вчитель може запропонувати учням виконати переклад строфи, яка найбільше сподобалась (літературний, адже дослівний не доречний в цьому контексті).

Таким чином, можемо зробити висновок, що ліричні твори Еріха Кестнера є доволі хорошим вибором для формування компетентності у читанні старшокласників. По-перше, у них не часто трапляється складна лексика чи граматики. По-друге, їх тематика актуальна для 15–17 річних підлітків (любов, недолугий соціум, пошук свого місця тут). По-третє, їх можливо використати на окремих уроках, що стосуються тем «Familie», «Gesellschaft», «Beziehungen», тощо.

Список використаних джерел:

1. Борецька Г. Е. Методика формування іншомовної компетентності у читанні. *Іноземні мови*. 2012. № 3 (71). С. 18–27.
2. Максименко А. П., Морська Л. І., Паршикова О. О. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.
3. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10–11 класи. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/589/58921/inozemni-movi-10-11-19_09_2017.pdf (дата звернення: 05.03.2023)
4. Erich Kästner Gedichte URL: <http://gedichte-lesen.blogspot.com/p/erich-kastner-gedichte.html> (дата звернення: 06.03.2023)

Отримано: 7.04.2023

Олександра РЕПЧУК,
магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Тетяна СТОРЧОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасний етап розвитку суспільства диктує свої правила. Ми живемо в епоху цифрових та інформаційних змін. Низка світових держав уже довгий час реформують систему освіти у відповідності до технологічних можливостей. Україна ж, як європейська держава, також рухається у цьому напрямку і активно переймає досвід іноземних партнерів. Прикладом цього можна вважати нову українську школу (НУШ). Але це не єдине підтвердження процесів модернізації.

В силу зовнішніх факторів, які вже декілька років впливають на освітній процес, більшість навчальних закладів переважно працюють у дистанційному форматі. Саме онлайн навчання й спровокувало необхідність розвитку цифрової компетентності вчителів. Адже неможливо уявити урок із застосуванням дистанційних технологій навчання без використання цифрових інструментів.

Саме тому, постає питання цифрової компетентності педагогів, яка є однією з найважливіших характеристик прогресивного вчителя. Наразі висувуються вимоги до вчителів, які передбачають [1]:

- 1) наявність цифрової грамотності щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) розуміння важливості та вміння доцільного застосування інтернет-платформ згідно з темою уроку та поставленою метою;
- 3) вміння інтегрувати цифрові інструменти для організації онлайн-уроків та налагодження комунікації;
- 4) розробка якісного навчального контенту в електронному варіанті та забезпечення ним учнів;
- 5) обізнаність з етичними і правовими нормами для створення безпечного, конфіденційного онлайн-простору для навчання;
- 6) постійне вдосконалення власних цифрових знань та умінь, ознайомлення з новими освітніми тенденціями.

Отже, цифрова компетентність педагога – це здатність ефективно використовувати цифрові компетентності та сучасні технології на уроках для покращення практики викладання та підтримки навчання учнів [1].

Формування цифрової компетентності передбачається нормативними документами. Зокрема, у 2021 році Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року, яка передбачає «впровадження інноваційних рішень у всіх сферах суспільного життя» [2].

Крім того, важливим положенням саме для сфери освіти є Європейська рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu), який містить в собі опис можливостей використання цифрових технологій та технічні навички [4]. Документ описує 22 компетентності, які згруповані за шістьма сферами:

- 1) професійний розвиток;
- 2) цифрові ресурси;
- 3) викладання й навчання;
- 4) оцінювання;
- 5) розширення можливостей учнів;
- 6) сприяння цифровій компетентності учнів [3].

Не менш ціннісним є документ ICT Competency Framework for Teachers розроблений ЮНЕСКО у 2018 році для вчителів. Він містить 18 субкомпетентностей, згрупованих за шістьма критеріями:

- 1) розуміння ролі ІКТ в освіті;
- 2) програма та критерії оцінюванню;
- 3) педагогічні знання;
- 4) застосуванню цифрових технологій;
- 5) організація навчального процесу;
- 6) професійне навчання педагогів [5].

Задля формування цифрової компетентності організуються онлайн воркшопи, курси підвищенні кваліфікації, наукові конференції і навіть неформальні зустрічі. Однак не менш важливим фактором є оцінювання рівня володіння цифровими засобами. Для цього існує низка платформ. Європейським комітетом було розроблено платформу SELFIE for TEACHERS <https://education.ec.europa.eu/selfie-for-teachers>, яка забезпечує педагогів можливістю самооцінки, за результатами якої учитель може розробити власний план самовдосконалення та організації навчання. Перелік завдань тестує учителів за компетентностями DigCompEdu. І в результаті учителі дізнаються свій рівень цифрової компетентності, яких є шість: A1 Newcomer, A2 Explorer, B1 Integrator, B2 Expert, C1 Leader, C2 Pioneer.

Однак не лише іноземні платформи дають можливість проходження такого тесту. Українська платформа ДІА створила розділ Цифрова освіта, який дає можливість пройти національний тест «Цифрограм» <https://osvita.diia.gov.ua/digigram> для визначення рівня цифрової компетентності, після якого вчителі отримують електронний сертифікат.

Підготовка майбутніх вчителів англійської мови все частіше переймає європейський досвід підготовки, оскільки знання іноземних мов суттєво пришвидшує процес переймання досвіду іноземних колег. Тому актуальними поняттями в контексті методики стають: асинхронне навчання, цифрове оцінювання, електронне портфоліо, віртуальні або перевернуті класи, гейміфікація тощо.

Задля практичного втілення теоретичної інформації по цифровій грамотності застосовуються онлайн-платформи:

- для організації живої комунікації в режимі онлайн (Zoom, Google Meet, Skype, Viber, Telegram);
- для створення та розміщення електронних навчальних матеріалів (Moodle, Google classroom, E-mail)
- для забезпечення уроку засобами візуалізації (Jamboard, Padllet, YouTube, BBC Learning English, Power Point Presentation);
- для створення/використання тренувальних і тестових завдань (LiveWorksheets, Moodle, Google Forms, WordWall, Kahhot, Quizlet).

Отже, одним із напрямків реформації та модернізації навчального процесу є розвиток цифрової грамотності вчителів, володіння якою щороку буде ставати все більш важливою характеристикою педагогічної майстерності.

Список використаних джерел:

1. Інформаційно-цифрова компетентність сучасного педагога. *AR-BOOK*. URL: https://arbook.info/blog_uk/osvita/informacijno-cyvrova-kompetentnist-suchasnogo-pedagoga/ (дата звернення: 09.03.2023)
2. Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/kabmin-skhvaliv-kontseptsiyu-rozvitku-tsifrovikh-kompetentnostey-do-2025-roku/Dodatok-2.pdf (дата звернення: 09.03.2023)
3. Як учителям підвищити цифрові компетентності. *НУШ – Нова Українська Школа* : веб-сайт. URL: <https://nus.org.ua/view/yak-uchytelyam-pidvyshhyty-tsyvrovi-kompetentnosti/> (дата звернення: 09.03.2023)
4. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). *EU Science Hub*. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення: 09.03.2023)
5. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris: UNESCO, 2018. 68 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000265721> (дата звернення: 09.03.2023)

Отримано: 7.04.2023

Олена САМАР,

студентка 3 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ірина МЕЛЬНИК,

кандидат філологічних наук

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕВФЕМІЗМІВ ТА ДИСФЕМІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Евфемізація і дисфемізація є багатоаспектними мовними явищами, адже зумовлені екстралінгвальними чинниками і мають, крім власне лінгвістичної, соціальну, психологічну, культурну природу. У межах сучасних наукових підходів, як евфемізми, так і дисфемізми, вивчаються в аспекті мовленнєвої прагматики як явища, що відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної комунікації.

Евфемізми та дисфемізми – це одиниці лексико-семантичного рівня мови. Евфемізми – це слова й вислови, що замінюють грубі назви предметів і явищ, сприяють уникненню негативного враження від сказаного. Натомість дисфемізми виступають семантичною опозицією евфемізмів [3, с. 230]. Можна стверджувати, що функціонування евфемізмів та дисфемізмів зумовлено соціальною ситуацією спілкування. До прикладу, чим більш офіційне спілкування, тим більше уваги звертає мовець на вибір вживання мовних одиниць, а відповідно більша допустимість використання евфемізмів. Однак, за вільного спілкування, яке не передбачає офіційності та високо рівня контролю над мовленням передбачається можливе вживання дисфемізмів. Слід сказати, що як евфемізми, так і дисфемізми найбільш вживаними є у таких стилях мовлення, як публіцистичний, розмовно-побутовий, художній. Проте, їх використання спостерігається також в науковому та офіційно-діловому стилях. Очевидно,

що евфемізми та дисфемізми мають потужний прагматичний потенціал та свою специфіку функціонування в різних стилях мови та мовлення.

Розглянемо, насамперед, відомі класифікації та функції евфемізмів в сучасній англійській мові. Так, евфемізми за сферами функціонування можна поділити на особисті, які стосуються життя і особистостей мовця, та соціальні – стосуються відносин людини з іншими людьми, суспільством та владою. Насамперед, звернемо увагу та визначимо особисті евфемізми:

- евфемізми, що позначають страшні та неприємні явища дійсності: смерть, хвороби, фізичні вади, розумові та психічні розлади. Наприклад, «neoplasm», «newgrowth» (новотворення) замість «canceroid» (ракова пухлина), але у наданому прикладі доцільно відзначити, що слово «canceroid» є прямою назвою різновиду хвороби – раку шкіри, тобто надалі потребує евфемічної заміни. Крім того, в англійській мові ми досить часто можемо помітити, як тему смерті виражають за допомогою евфемізмів. До прикладу: other side, to go west, to disease, to depart, to pass away, to join the silent, to lose one's life тощо;
- евфемізми, які позначають деякі фізіологічні процеси і стани (pie-eyed – п'яний). Так, слово «tipsy» (напідпитку) є евфемічною заміною до слова «drunk» (п'яний). Також можна додати такі евфемізми, які виражають фізичні чи психічні якості людини як: «cerebrally challenged» – stupid, «emotionally different» – crazy, «mentally sick» – mad, «unseeing» – blind;
- евфемізми, що позначають зовнішній вигляд та вік людини. Наприклад, «fat» – overweight, a person of size, a person with alternative body image [2, с. 39].

Натомість соціальними евфемізмами можна назвати:

- евфемізми, які пов'язані з впливом держави на життя людей: соціальні вади (пияцтво, наркоманія, злочинність), непрестижні професії та установи державного нагляду. Пряме найменування непрестижних професій замінюється лексичними одиницями, що підкреслюють їхню необхідність для суспільства, наприклад, «sanitation engineer» (санітарно-технічний інженер) замість «garbage collector» (сміттяр), «environmental hygienist» замість «janitor» (двірник) тощо;
- репресивні дії влади – ще одна сфера евфемізмів, наприклад: «arrest» (затримати) замість (заарештувати); «capital punishment» (вища міра покарання) замість (смертна кара); «to off / waste someone» (ліквідувати) замість «to kill» (вбити);
- евфемізми, які належать до сфери – державні і військові таємниці, секрети. До прикладу, ми використовуємо «peaceful nuclear device» (мирна ядерна установка) замість «nuclear bomb» (ядерна бомба). Евфемізмом «topping up» ми можемо замінити такі слова як «invasion» та «attack», що прямо іменують вторгнення та напад [2, с. 40].

Крім того, фокусуючи увагу на класифікації, місці й ролі евфемізмів, можна визначити їх головні функції. Найбільш основними з них виділяють:

- камуфлююча – полягає в тому, що мовець намагається уникнути вживання різкого або навіть табуованого слова чи виразу;
- інтенціональна – полягає у використанні евфемістичних заміни для досягнення вигідного для мовця комунікативного ефекту;
- соціально-регулятивна – виражається у тому, що евфемізми допомагають учасникам політичних взаємодій підтримувати існуючі правила гри;

- естетична – проявляється у тому, що евфемізми використовуються для більш витончених позначень тих явищ політики, які викликають негативні емоції, тому усне й письмове мовлення стає більш «красивим», приємним для сприйняття [1, с. 32].

Також слід виокремити такий феномен, як дисфемізми, що за своїми функціями та характером протиставлені евфемізмам. Відомо, що дисфемізми – це слова або вислови, що в навмисно різкій формі виражають емоційну оцінку, замінюють стилістично нейтральні слова або вирази грубими, зниженими. Так, О. Тараненко зазначає, що дисфемізм є тропом, який замінює звичайну, нейтральну назву більш вульгарним, грубим, негативним словом або висловом. Його метою є приниження об'єкта. Таким чином, відповідно до тверджень українського мовознавця О. Тараненка типовими дисфемізмами є: зооморфічні метафори стосовно людини, уживання лайливих, непристойних, грубих слів при варіантності словосполучення або слова [5, с. 143]. Наприклад, на позначення понять смерті в англійській мові в більш грубому значенні використовують вирази *to kick the bucket* «врізати дуба», *to go off the hooks* «зіграти в ящик» замість стилістично нейтральної лексеми *poemort*; *to be wrong in the upper storey* «дах поїхав» замість *to be mad* «розгніватися». Також слід додати, основними функціями дисфемізмів вважають функцію засудження, образи, приниження, дискредитації особистості тощо. Тобто стилістична функція дисфемізмів дорівнює протилежній тій, яку виконують евфемізми.

Отже, дисфемізми та евфемізми як оказіональні заміни одних слів іншими мають відмінні функції. Евфемізми вживають з метою викривлення чи маскуванню справжньої суті позначуваного, в той час як дисфемізми нічого не маскують, а експресивно, в оригінальній формі виражають негативне ставлення автора до позначуваного.

Список використаних джерел:

1. Ключник Р. М. Дискурс протесту та політична коректність: до питання про евфемізми в політичній комунікації. *Регіональні студії*. 2018. № 13. С. 30–35.
2. Литвин І. В. Типологія та сфери вживання евфемізмів сучасної англійської мови. *Studia Philologica*: збірник студентських наукових праць. Рівне. 2019. Вип. 3. С. 37–43.
3. Полтавець Ю. С. Основні підходи до вивчення евфемізмів і дисфемізмів. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 24. С. 225–236.
4. Садовець О. В. Дисфемізми та евфемізми як лексичні засоби англійської мови періодичних видань. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2018. Вип. 14. С. 182–189.
5. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ, 2004. 824 с.

Отримано: 7.04.2023

Віта ТРИГУБА,

магістрантка 1 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ірина СВДЕР,

кандидат філологічних наук, доцент

ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК ЧАСТИНА СУЧАСНОЇ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ

Одним з найпопулярніших та неоднозначних понять серед користувачів мережі Інтернет є поняття мему. Однак, незважаючи на той факт, що його часто можна почути як у повсякденному, так і у науковому колах спілкування, цей термін не завжди розуміють навіть ті, хто його активно використовує та поширює. Так, деякими людьми мем розуміється виключно як інтернет-феномен, їм уявляється смішна картинка з написом на її фоні. Іншими ж термін трактується більш широко і розуміється як якась ідея, що має не тільки графічне, але й інше вираження, комплексне поняття, де чітко спостерігається вплив соціокультурних чинників на його застосування у мові.

Мем – складне і багатогранне поняття, яке розглядається з позицій різних наук. З точки зору когнітивістики, необхідно розглянути визначення Д. Деннетта: мем є комплексною ідеєю, яка формує себе у вигляді чогось певного і незабутнього [1, с. 4]. Мем поширюється у вигляді знарядь – фізичних проявів мема. Акцент тут робиться на впливі на людську поведінку і на поширення мему. Ці визначення докладно розглядає Р. Броуді у своїй книзі «Психічні віруси», а потім пропонує власне: «Мем – одиниця інформації, що міститься у свідомості. Мем впливає на події таким чином, щоб у свідомості інших людей виникла більша кількість його копій» [1, с. 4].

Поняття «мем» у сучасних дослідженнях розглядається не лише як одиниця культурної трансмісії, такий погляд є характерним для таких дослідників, як Р. Докінз та когнітивіст Д. Хофштадтер, а й як жанр у цифровій культурі. Так, Л. Шифман визначає мем як призму, що дозволяє висвітлити важливі аспекти сучасної культури, а також як групу цифрових елементів з певними характеристиками, змістом та формою [5, с. 370].

Вчений-когнітивіст Ден Спербер розуміє мем як синонім реплікаторів культури (за визначенням, наданим Докінзом [3, с. 15]), визначених автором з точки зору репрезентацій. Це пояснює, що реплікатори мають репрезентативну основу, вони є символами та асоціаціями в людському розумі. Більше того, існує два основних типи уявлень, виділених автором: ментальні репрезентації, які є внутрішніми для суб'єкта, такі як переконання; і публічні репрезентації, які є зовнішніми по відношенню до суб'єкта, такі як картини [6, с. 24]. Однак існує третій тип репрезентації, що походить від попередніх двох, культурні репрезентації, що розуміються як комбінована підмножина публічних і ментальних репрезентацій у соціальній групі [6, с. 33].

З іншого боку, психолог С'юзен Блекмор використовує оригінальне визначення мему, запропоноване Докінзом у 1976 році, із іншими акцентами. Перш за все, вона підкреслює роль імітації як центральної для відтворення мемів, заявляючи, що саме вона відрізняє людей від тварин. Таким чином, рухаючи концепцію з області біології в область соціального навчання [2, с. 3-4]. По-друге, Блекмор визначає реплікатори в ширшому сенсі: «все, з чого зроблені копії» [2, с. 5]. Нарешті, Блекмор додає діяча до ланцюга відтворення мемів, інтегратора, визначеного теоретиком як «суб'єкт, який взаємодіє з середовищем, який несе реплікатор всередині та захищає його» [2, с. 5]. Тому, на відміну від попередньої характеристи-

ки мему за Докінзом, одиниці передачі не є автономними; вони вимагають (від суб'єкта) бути відтвореними.

Третій теоретик мему, який активно досліджує дану тему, Деніел Деннет, дає визначення мему, найближче до попередньої концепції, сформульованої Докінзом. Він визначає мем, на дарвінівській основі, як назву будь-якого елемента культурної еволюції [4, с. 342]. Деннет наслідує Докінза в усіх аспектах, за винятком того, що він наголошує на варіації мему як його основній рисі, замість його стабільності, визначаючи точність копіювання в термінах варіації. Крім того, культурна перспектива має велике значення в підході Деннета до дослідження мемів, спричиняючи суттєву різницю з розумінням концепції Докінза. Для Деннета тиск, який культура чинить на генетичну еволюцію, відіграє важливу роль для розуміння поведінкових інновацій, таких як меми [4, с. 338].

Спільною характеристикою мему у всіх цих визначеннях є інформативність, тобто те, що мем містить інформацію в тій чи іншій формі. Крім того, зазначені вище визначення вказують також на здатність мему до поширення шляхом копіювання. Будь-який мем несе в собі риси оригінальності. Саме ця оригінальність робить його популярним. У мемі виявляється нове знання, що найчастіше є незвичайною інтерпретацією вже наявного знання. Мем народжується як доповнення до існуючої знання. Привабливим у мемі є не новизна як така, а новий тип зв'язку, що виявляється в розрізнених досі вже відомих фрагментах. Новий зв'язок може бути найрізноманітнішим: безглуздим, недолугим, смішним, алогічним, парадоксальним, провокаційним, субверсивним, епатажним, витонченим.

Як бачимо, у традиційному широкому розумінні інтернет-мем – складний феномен інтернет-комунікації, що представляє собою цілу, завершену одиницю, з текстом і картинкою в квадратній рамці. Деякі вчені розглядають інтернет-мем як одиницю інформації, яка являє собою мем-комплекс, він являє собою сукупність мемів, яка сприймається і передається цілісно, а не окремо. Таким чином, мем із найпростішої інформації трансформується в сукупність стереотипів.

Таким чином, поняття «мем» та «інтернет-мем» можуть бути розглянуті у різних наукових площинах (соціології, психології, когнітивістики, лінгвістики, біології та ін.). Наразі все більше дослідників звертає увагу на феномен мемів, тому робляться спроби дослідити їх характеристики і створити типології мемів, що охоплюють різні аспекти. Хоч меми, як здається на перший погляд, створюються та поширюються лише в гумористичних цілях, вони насправді можуть бути використані для коментування глибоких проблем, що виникають у суспільстві. Вони несуть культурну інформацію та є відображенням типових життєвих ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Броуди Р. Психические вирусы. Как программируют ваше сознание / пер. с англ. Л. Афанасьева. Москва: Поколение, 2006. 306 с.
2. Blackmore S. J. The Meme Machine. Oxford: Oxford University Press, 2000. 278 p.
3. Dawkins R. The selfish gene. Oxford: Oxford University Press, 2006. 360 p.
4. Dennett D. C. Darwin's Dangerous Idea. New York: Simon & Schuster, 1995. 586 p.
5. Shifman L. Memes in a digital world: reconciling with a conceptual troublemaker. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2013. № 18. P. 362–377.
6. Sperber D. Explaining Culture: A Naturalistic Approach. Oxford: Blackwell. 1996. 175 p.

Отримано: 7.04.2023

Софія ШВЕЦЬ,

студентка 3 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Ірина МЕЛЬНИК,

кандидат філологічних наук

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики припускає аналіз мовних одиниць із метою пізнання їхнього носія. Важливе місце займає дослідження антропонімічної системи певної мови у взаємозв'язку власних імен і культури, адже мова є показником культури людини, оскільки в ній розкриваються не лише уявлення про світ, навколишню дійсність, умови життя, а й свідомість народу, його менталітет, характер, традиції, мораль, система цінностей.

Антропоніміка – це спеціальна наука, що вивчає імена людей. Її назва утворена від грецьких слів «anthropos» – людина та «onoma» – ім'я, цей термін створив португальський лінгвіст З. Васконсельва у 1887 році [2, с. 1]. Антропонім – це слово або назва, що використовується для іменування людей, зазвичай імена, прізвища та інші форми ідентифікації людей, такі як псевдоніми, позивні або інші прізвиська [2, с. 1] Антропоніми можуть мати різні походження, включаючи національні, культурні, релігійні, історичні та інші впливи. Наприклад, ім'я «Рейчел» є прикладом антропоніма, так само як і прізвище «Сміт». Антропоніми є важливими елементами культурного спадку та мови.

Проблему антропонімів аналізували такі вчені, як Х. Джозеф, Д. Стюарт, О. Есперсен, Т. Гоббс, Б. Рассел та інші. Т. Гоббс досліджував особливості семантики антропонімів. Б. Рассел визначив подібні елементи між власними іменами та вказівними займенниками. Лексичне значення антропонімів було найбільш дискусійним питанням цієї проблеми. Вчені Д. Стюарт і Б. Рассел вказували, що антропоніми взагалі не мають лексичного значення.

Ім'я людини – це власний іменник, який присвоюється кожній особі. У кожного з нас є ім'я. Зазвичай: ім'я, ім'я та прізвище або ім'я, прізвище та псевдонім. В англомовному традиційному середовищі вживають двочленні антропоформули типу Джозеф Тайлер, Майк Ватсон тощо. Вони використовуються в англійській мові для виявлення поваги та ввічливості до людей, з якими ми спілкуємося. Ці антропоформули вказують на статус і використовуються як формальне звернення до цих осіб.

В англійській мові існує кілька типів персоніфікованих слів:

1. Особисте ім'я: Hugh, Laura, John.
2. Патроніми (по батькові): в англійській мові традицію використання патронімів втрачено, з XVII століття патроніми стали частиною особового імені.
3. Прізвище: Dancy, Fuller.
4. Псевдоніми, прізвиська: наприклад, псевдонім J. K. Rowling (Джоан Роулінг), прізвисько – The King of Pop (Майкл Джексон).
5. Кодове ім'я (або анонім), уособлення фольклорних/міфічних героїв, літературних героїв: Nemesis, Titania.
6. Етніми (тобто назви народів чи націй): Englishman, Londoner.
7. Техноніми (статусні імена): Mr, Ms, Mrs. [2, с. 1].

Наприклад, «Mr.» використовується для звернення до чоловіків, «Mrs.» – до одружених жінок, «Miss» – до незаміжніх жінок, а «Ms.» – до жінок, які не хочуть вказувати свій сімейний статус. Крім того, в англійській мові використовуються також техноніми, які вказують на вчене звання, наприклад, «Dr.» (Doctor), «Prof.» (Professor), PhD (Doctor of Philosophy), M.D. (Medical Doctor) тощо. Використання правильної антропоформули чи титулу є важливою частиною ввічливої комунікації в англійській мові.

Основна функція власного імені полягає в тому, що прізвище, ім'я та ініціали фактично служать засобом соціальної ідентифікації людини. Вони позначають унікальні предмети, тобто мають унікальне значення і виконують оцінну функцію в соціальній практиці.

Антропоніми можуть називати, але вони не приписують ніяких якостей. Вони мають концептуальне значення з такими характеристиками:

- 1) свідчення того, що носій імені є особою: Robert, Benedict на відміну від Kyiv, Dnipro;
- 2) вказує на приналежність до етнолінгвістичної спільноти: Henry, William versus René, Henri, Wilhelm;
- 3) указує стать людини: Tom, Elliot на відміну від Kate, Iren [3, с. 37].

Розрізняють однозначні та багатозначні антропоніми.

До першої групи належать імена, які належать багатьом людям, але здебільшого пов'язані з кимось одним. Зазвичай це імена відомих людей: Albert Einstein, Michael Jackson, Steve Jobs, Henry VIII. До другої групи належать імена та прізвища, які в окремих відмінках не вживаються і не позначають конкретну особу: Caroline, Aaron, Will.

Проблема антропонімів виникла як результат міжкультурної комунікації різних народів і водночас має велике історичне підґрунтя. На форми антропонімів впливають як соціальні, так і індивідуальні чинники. Багато антропонімів стали національними символами в різних країнах, і цей аспект свідчить про їхнє велике значення і роль у системі мови

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. М. Українські власні назви (антропоніми і топоніми) в англійському написанні. *Мовознавство*. 1993. № 1 (157). С. 11–15.
2. Величко Я. А. Антропонімія в англійській мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти. *Перекладацькі інновації* : матеріали Всеукр. студ. науг.-практ. конф. Суми: СумДУ, 2010. С. 5–7.
3. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи. Москва, 2005. 416 с.
4. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. Москва: Информация XXI век, 2002. 256 с.

Отримано: 7.04.2023

Катерина БІГУН,
студентка I курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник – Сергій ТРУБЧАНИНОВ,
кандидат історичних наук, доцент

НІМЕЦЬКІ ДЖЕРЕЛА XVI–XVIII ст. ПРО УКРАЇНУ ТА УКРАЇНЦІВ

Маловідомим джерелом про Україну є праця радника герцога Курляндії Лаврентія Мюллера, який опублікував свої записки про Лівонію, Річ Посполиту та Московію у Франкфурті-на-Майні в 1585 р. Лише у 1840 р. вони були перекладені польською мовою, а в 1883 р. – російською. Серед іншого, Л. Мюллер описав набіги кримських татар на Поділля і боротьбу козаків з ними, морські походи козаків, козацького ватажка Івана Підкову [6, с. 33–35].

Добре знаним цінним джерелом з історії та географії України є щоденник австрійського дипломата і військовика, уродженця Сілезії Еріха Лясоти фон Стеблау (1550–1616). Протягом 1573–1594 рр. автор вів записи про свої подорожі та військову й дипломатичну службу. Вперше щоденник був опублікований німецькою в 1854 р., частина його нотаток, в якій розповідається про подорож на Запорозьку Січ, була оприлюднена російською в 1873 р. Володимир Антонович опублікував частину щоденника за 1588–1589 і 1594 рр. в перекладі російською в збірці «Мемуари до історії Південної Русі. Вип. І» (1890) [9, с. 159–163]. Переклади фрагментів щоденника українською робили Дмитро Яворницький, Василь Доманицький, Михайло Грушевський, Володимир Січинський, Галина та Іван Сварники, Любов Пащенко та ін.

Виконуючи доручення австрійського ерцгерцога Максиміліана III, який після поразки в змаганнях за престол Речі Посполитої в 1588–1589 рр. перебував у польському полоні, Е. Лясота об'їздив Галичину, Волинь та Поділля, залишивши короткі описи Перемишля, Львова, Белза, Луцька, Тернополя, Кам'янця, Хотина [9, с. 164–170]. Особливо важлива місія припала Е. Лясоті в 1594 р., коли він за дорученням імператора Рудольфа II вирушив до запорозьких козаків, щоб найняти їх для війни з турками. Оскільки місія була таємною, дипломат уникав великих міст, проте три дні в травні він провів у Києві, шукаючи човна для подорожі вниз по Дніпру. Допитливий мандрівник оглянув місто та познайомився з його пам'ятками, переказав місцеві легенди про деякі з них [9, с. 170–185]. Цікаві відомості подає Е. Лясота про плавання Дніпром та подолання порогів, про устрій, життя і побут Запорозької Січі, описує важливі події, свідком яких був [9, с. 185–211]. На початку липня дипломат разом із запорозькими послами вирушив у зворотній шлях та у вересні вже відзвітував найвищим урядовцям про свою місію [9, с. 211–218].

Сплеск інтересу до України в Західній Європі викликали події Національної революції українського народу 1648–1676 рр. З'явилася ціла низка праць, окремі з яких були відразу ж опубліковані. Так, секретар і придворний історіограф при польських королях Владиславі IV і Янові Казимирі Іоаким Пасторій у своїй головній праці «Війна скіфсько-козаць-

ка» (1652) описав військові дії в 1648–1651 рр., німецький історик і письменник Еразм Франціск довів цей опис до 1657 р. [6, с. 35–36]. Німецький пастор і дипломат Конрад Якоб Гільдебрандт (1629–1679), який перебував у складі шведського посольства до Чигирини в січні 1657 р., розповів цікаві подробиці про прийом шведів у гетьмана Б. Хмельницького, про причини виникнення війни з поляками, хоробрість козаків та ін. [11].

Серед сучасних українських і польських дослідників, які вивчають історію своїх країн останньої третини XVII ст., особливо цінується подорожній щоденник уродженця Східної Фризії Ульріха фон Вердума (1632–1681), адже своєму перебуванню на землях Речі Посполитої той присвятив 315 аркушів. Перша публікація частини цього щоденника була здійснена німецькою в 1786–1788 рр. (повністю – в 1990 р.), польською – в 1876 р. (розширене видання – в 2012 р.), невеликий фрагмент українською – в 1930 р., більша частина в перекладі Івана Сварника – в 1983 р. Супроводжуючи французького таємного агента, або ж разом з військом гетьмана Яна Собеського мандрівник з грудня 1670 р. до лютого 1672 р. здійснив чотири подорожі українськими теренами. У своєму щоденнику У. фон Вердум робив докладні записи про кожну місцевість, яку відвідував, описував її природу, місця битв, укріплення, культові споруди, інші пам'ятки, звичаї мешканців та ін. Так, його нотатки про Пłosкирів, зроблені 24 листопада 1671 р., на сьогодні є першим найдавнішим відомим описом цього подільського містечка [14].

Про наукове зацікавлення історією українських козаків і України загалом свідчить поява спеціальних дисертаційних досліджень. Першим серед них була «Історична дисертація про козаків», захищена у Лейпцігу Йоганом-Йоахімом Мюллером у червні 1684 р. У 1988 р. уривки з неї у перекладі Р. Олещука українською були опубліковані у журналі «Всесвіт», а в 1993 р. вона була повністю опублікована у часописі «Козацтво» у перекладі того ж перекладача з передмовою Ю. Мицика і В. Кулінського [12]. У 10 тезах автор подає короткі відомості про українських козаків, взаємовідносини козаків і татар, військову підготовку козаків, їхні морські походи та ін. [5].

На початку XVIII ст. у різних популярних німецьких часописах («Гісторіше Ремаркс», «Вінерішес Діяріум», «Ді Европеіше Фама» та ін.) публікувалися матеріали до біографії І. Мазепи, статті про гетьмана, та навіть його портрети, автором яких був німецький гравер Мартин Бернінгротг [8, с. 50–52, 55–56]. Після походу Карла XII з'явилося також чимало мемуарних свідчень, в яких значна увага приділялася І. Мазепі. Так, вюртенберзький принц Максиміліан Емануїл описав гетьмана як вже стару, але енергійну людину, з гострим розумом і європейською освітою. Розкриваючи причини переходу на бік шведів, автор вказав, що українці хотіли бути вільним народом, а не підвладними Польщі й Москві [10, с. 390; 13, с. 151]. Коротку історію України подає у своїх мемуарах інший учасник походу Карла XII – німецький капелан Йоган Вендель Барділі [8, с. 64–67].

Велику кількість спогадів про Україну залишили німецькі мандрівники та службовці в другій половині XVIII ст. Так, Август Фрідріх Ефраїм Гаммер (Гаммард) у 1783 р. здійснив подорож Правобережною Україною і в своїх спогадах описав міста (Немирів, Чуднів, Бердичів, Могилів, Херсон та ін.), звичаї народу, сільське господарство, охарактеризував гайдамаків і запорізьких козаків [3]. Уродженець Ліфляндії барон Балтазар фон Кампенгаузен (1772–1823) після студювання юриспруденції в університетах Лейпціга, Віттенберга та Геттінгена три десятиліття віддав російській державній службі, дослужившись до звання сенатора та члена Державної ради. Автори біографічних довідок для «Балтійського біографіч-

ного діджитал-лексикону» та «Вікіпедії» наголошують, що він був автором праць по статистиці й генеалогії династії Романових [2; 7]. Проте найбільший інтерес для нас становить його праця «Нотатки про Росію, а особливо про деякі провінції імперії щодо їх природи, крім того коротка історія запорозьких козаків, Бессарабії, Молдавії та Криму» (1807). Після короткої характеристики України [1, с. 52-58], автор в жанрі подорожніх заміток описує великі міста (Кременчук, Олександрія, Херсон, Бахчисарай, Акерман, Ізмаїл та ін.) [1, с. 67–76, 101–112, 125–135, 149], розповідає про І. Мазепу та запорожців [1, с. 77–83], іноземних колоністів на півдні [1, с. 77–83], винокуріння [1, с. 88], пейзажі з курганами [1, с. 98] та ін.

Автором першої німецькомовної систематичної історії України вважається уродженець Словаччини Йоган Християн фон Енгель (1770–1814), учень відомого історика Августа Людвіга фон Шльоцера. Його «Історія Галича й Володимира» (1792–1793), «Історія України та українських козаків» (1796) написані з використанням численних джерел. Для Й. Енгеля історія України є особливо повчальною з політичної точки зору, оскільки за належного вивчення вона може дати відповіді на нагальні питання часу [4].

Отже, протягом XVI-XVIII ст. десятки німецьких авторів писали про Україну та українців. Багато їхніх праць стали відомими після публікацій в XIX-XX ст., проте чимала їх кількість ще залишається маловідомою не тільки для широкого загалу, але й для фахівців-істориків.

Список використаних джерел:

1. Campenhausen [Balthasar] Freiherr von. Bemerkungen über Rußland, besonders einige Provinzen dieses Reichs und ihre Naturgeschichte betreffend, nebst einer kurzgefaßten Geschichte der Zaporoger Kosaken, Bessarabiens, der Moldau und der Krimm. Leipzig: Friedrich Christian Dürr, 1807. IV, 199 s.
2. Campenhausen, Balthasar Frh. v. (1772–1823). *BBLD – Baltisches biografisches Lexikon digital* / Baltische Historische Kommission (hrsg.). URL: <https://bbld.de/0000000066815828> (дата звернення: 22.02.2023).
3. Hammards C. F. E. Reise durch Oberschlesien zur Russisch-Kayserlichen Armee nach der Ukraine und zum Feldmarschall Rūmanzow Sadunajskoy. Gotha : in der Ettingerschen Buchhandlung, 1787. Bd. 1. [8], 264 s., III tab. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10466971?page=,1> (дата звернення: 28.02.2023).
4. Mark Rudolf A. Johann Christian von Engel (1770–1814) als Historiograph der Ukraine. *Zeitschrift für Ostforschung*. 1987. Bd. 36. № 2. S. 191–202.
5. Q. D. B. V. De Cosacis, Dissertatio historica, quam In clytae Facultatis Philosophicae permissu, publicae ventilationi submitunt M. Godofredus Weissius. *Thorunio-Borussus, praeses, & respondens Johan-Joachimus Möllerus, Somerfeld. Siles. Phil. Bacc. In Collegio Majori Principum d. 7 Junij. a. M.DC.LXXXIV.* Lypsiæ: Typis Krügerianis, [1684]. [20 p.]. URL: <https://fbc.pionier.net.pl/details/mnv3pfm> (дата звернення: 19.01.2023).
6. Брицький П. П., Бочан П. О. Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях. Чернівці: Технодрук, 2011. 308 с.
7. Кампенгаузен, Балтазар Балтазарович. *Матеріал из Википедии – свободной энциклопедии*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Кампенгаузен,_Балтазар_Балтазарович (дата звернення: 22.02.2023).
8. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен: Український вільний університет, 1988. 286 с.

9. Мемуари до історії Південної Русі. Вип. I (XVI ст.): Михайло Литвин, Б. де Віженер, Л. Горещький, Е. Ляссота / за ред. В. Антоновича; пер. з рос. Т. С. Завгородньої; передмова В. С. Мороза. Дніпропетровськ: Сіяч, 2005. 219 с.
10. Наливайко Д. С. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ: Основи, 1998. 578 с.
11. Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 рр. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1937. Т. 154: Праці історично-філософської секції. С. 41–69.
12. Перша дисертація. *Козацтво*. 1993. № 1. С. 43–54.
13. Січинський В. Чужинці про Україну. Київ: Довіра, 1992. 255 с.
14. Трубочанінов С. В., Єрмакова Д. В. Ульріх фон Вердум: учений, мандрівник, письменник (до 350-річчя подорожі Поділлям). *Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України»*. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2021. С. 509–520.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія БЛІК,
студентка I курсу історичного факультету
Науковий керівник – **Діана ЯБЛОНСЬКА,**
доктор філософії в галузі історії, асистент

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ПРИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИШІ (1919–1930 рр.)

Одним із найважливіших фактів успішної діяльності закладу вищої освіти є не лише якісна організація освітнього процесу, а і наукова робота. Прикладом цього є діяльність наукового товариства при Кам'янець-Подільському державному українському університеті (далі – ДУУ) та його наступнику інституті народної освіти (далі – ІНО).

Дана проблема у тій чи іншій мірі знайшла відображення у науковій літературі. Насамперед йдеться про праці О. М. Завальнюка [2–4; 6], С.В. Набок [7], В. А. Нестеренка [8], Д. Р. Яблонської [11; 12] та ін. Проте, комплексно дане питання залишається недослідженим, що становить мету нашої роботи.

На базі Кам'янець-Подільського ДУУ 10 грудня 1919 р. (за іншими даними восени 1919 р. [6, с. 48]) запрацювало Наукове товариство (НТ). Ідея створення цієї структури належала В. О. Біднову та Л. Т. Білецькому (останній очолив його) [2, с. 292]. Із затвердженням Статуту товариства було чітко намічено завдання, а саме: налагодити зв'язки із науковцями Поділля, працювати над науковими публікаціями, виголошувати доповіді, обмінюватися думками та «розповсюджувати наукові знання через лекції й видання Товариства» [1, арк. 1].

У НТ була сформована структура, яка складалася із двох секцій, а саме: історико-філологічна (очолив професор Є. К. Тимченко) та точних наук (очолив професор П. М. Бучинський) [2, с. 294, 297; 8, с. 87]. Ці секції були повністю автономними. Враховуючи велике навантаження професорсько-викладацького складу засідання секції проводили по вихідним [2, с. 295]. Загалом, членами історико-філологічної секції нараховувалося 15 осіб (Є. К. Тимченко, В. О. Біднов, Л. Т. Білецький, П. В. Клименко, Є. Й. Сіцинський, П. Г. Клепатський тощо), а точних наук – 20 (П. М. Бучинський, М. Т. Геращенко,

В. О. Геринович, А. Е. Малиновський тощо) [2, с. 297; 3, с. 10; 4, с. 6]. Саме вони виголошували наукові розвідки на секційних засіданнях, публікували статті у виданнях вишу, читали відкритті лекції студентам, міському населенню тощо.

Робота наукового об'єднання здійснювалася за різними напрямками. Наприклад, професор В. О. Біднов в січні 1920 р. запропонував президії ідею створення покажчика-словника із біографічними характеристиками відомих українських діячів. Однак, реалізувати цю ідею так і не вдалося як через матеріальні проблеми так і події української революції, що не дозволило повноцінно використовувати матеріали бібліотечних фондів Києва та архівних установ [2, с. 295].

Великим успіхом у роботі НТ стало видання збірки «Записки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» та відбиток із «Записок» у 1920 р. [9]. За ідеєю перший том присвячувався святу відкриття університету у 1918 р., а загалом виш запланував видання 8 томів. Все ж друкарня університету змогла видати статті дев'яти авторів, які надалі мали з'явитися в одній збірці – «Записках» том 2. Однак, головною перешкодою у цій справі була відсутність паперу та коштів. Тому більшість підготовлених науковцями статей так і не побачили світ, а були виголошені як доповіді на секціях НТ [2, с. 297].

Із приходом радянської влади у 1921 р. розпочалися реорганізаційні процеси у ЗВО. Кам'янець-Подільський ДУУ був реформований в ІНО із двома факультетами: професійної освіти та соціального виховання [11, с. 55]. Наукове товариство на певний час продовжило своє існування в системі ІНО, тим самим об'єднавши викладачів двох факультетів.

3 квітня 1922 р. головою найбільш чисельної, історико-філологічної секції НТ було обрано Є. Д. Сташевського (з 1925 р. – Ю.П. Філя). Утім ця структура виявилася недовговічною і незабаром припинила існування. Один із викладачів ІНО пояснював причини ліквідації НТ тим, що дослідники не змогли об'єднати свої наукові сили заради спільного блага, а тому це призвело до такого невтішного результату [10, с. 92]. На наше переконання нову місцеву владу і керівництво вишу не влаштуувала дата заснування цієї організації, пов'язана з ДУУ, адже відразу після припинення її діяльності викладачі приступили до творення нового наукового товариства.

Цю ідею подав професор П. В. Клименко, який спільно з дослідниками та педагогами ІНО В. О. Гериновичем, Ю. Й. Сіцінським, П. М. Бучинським, Ф. А. Кондрацьким, В. П. Храневичем, В. С. Зборовцем, Ю. П. Філем та Ф. М. Шумлянським розробив статут та програму НТ. Усі нормативні документи та назва «Кам'янець-Подільське наукове при УАН товариство» були затвердженні Українською Академією наук до літа 1925 р. [7, с. 103]. Основним завданням новоутвореного НТ було дослідження історії краю, проведення археологічних розкопок, наукових заходів, вивчення особливостей клімату регіону.

Відповідно до статуту товариство складалось з п'яти секцій, а саме: краєзнавчої, історично-філологічної, педагогічної, соціально-економічної, природно-математичної [7, с. 103]. Перші збори НТ відбулись 2 червня 1925 року, на яких було обрано тимчасову президію у складі трьох осіб (голова – В. П. Храневич, заступники – В. С. Зборовець та Ю. Й. Сіцінський) та керівників секцій [5, с. 447]. Секцію краєзнавства очолив Ю. Й. Сіцінський, історично-філологічну – О. З. Неселовський, соціально-економічну – Т. Д. Недужий, педагогічну – В. С. Зборовець та природно-математичну – В. П. Храневич [5, с. 446].

21 червня відбулись другі установчі збори, які прийняли до складу товариства 97 дійсних членів [12, с. 229], також ухвалили рішення щодо розміру членських внесків (дійсні

члени – 3 крб., члени співробітники – 1 крб.) та виробили принцип зарахування до НТ [10, с. 93]. На наступних зборах відбувалося певні заміни керівників секцій у зв'язку із кадровими проблемами у виші. Це пов'язано як із виїздом окремих викладачів закордон, в інші міста УСРР, так і радянською «чисткою» колективу.

28 листопада 1926 р. щорічні загальні збори товариства прийняли рішення про видання неперіодичного друкованого органу «Записки Кам'янець-Подільського наукового при Українській академії наук товариства», а також затвердили редакційну колегію до якої увійшли Д. О. Богацький (відповідальний редактор), Ю. Й. Сіцинський, Ю. П. Філь, М. М. Недужа та Т. Д. Недужий. Тоді ж з грифом НТ вийшла з друку монографія В. Я. Герасименка «Кармалюк в українській народній пісні». Щодо «Записок», то підготовка над виданням виявилася клопіткою та довготривалою. Все ж перший том побачив світ тільки у 1928 р. [10, с. 99–100].

Однак, постанова листопадової сесії Всеукраїнської Академії наук 1929 р. про ліквідацію місцевих наукових товариств та згортання політики українізації визначили долю наукового при УАН товариства Кам'янець-Подільського ІНО [11, с. 55]. Тож на початку 1930 р. Кам'янець-Подільське НТ вимушено припинило своє існування.

Отже, створення і діяльність наукового товариства у Кам'янець-Подільському ДУУ/ІНО посилило наукову та освітню складову вишу. Через секції вивчалися питання історії, філології, природознавства, культури, фізики, математики. Викладачі та члени НТ активізували наукову діяльність як всередині вишу (наукові доповіді, лекції тощо), так і поза ним (відкритті виступи, дослідження місцевості тощо). Вони сприяли розвитку наукової спільноти займаючись видавничою справою, що призвело до появи відбиток із «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» та одного тому «Записок Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства». Досить вагоме значення мав доробок НТ в історії Кам'янець-Подільського ЗВО, а його ліквідація негативно вплинула на науково-дослідну роботу вишу.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 582. Оп. 1. Спр. 80а. Арк. 1-5.
2. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.
3. Завальнюк О., Комарніцький О. Бучинський Петро Миколайович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 32 с.
4. Завальнюк О., Комарніцький О. Клепатський Павло Григорович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 28 с.
5. Історія Національної академії наук України. 1924–1928: Документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко [та ін.]; НАН України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1998. 762 с.
6. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 41–50.
7. Набок С. В. Кам'янець-Подільське наукове товариство при ВУАН. До питання дослідження документів співробітників Академії наук України як джерела вивчення історії України. *Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність*: збірник наукових праць за підсумками Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2003 р.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. С. 102–104.

8. Нестеренко В. А. Діяльність наукового товариства в Кам'янці-Подільському у 1921–1923 рр. *Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 100-річчю заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2017. С. 86–91.
9. Сіцінський Ю. Й. Начерки з історії Поділля: відбитка із «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» (Т.ІІ). Кам'янець на Поділлі: Вид. від. Кам.-Под. держ. укр. ун-ту, 1920. 15 с.
10. Філь Ю. П. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства. *Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства*. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 91–100.
11. Яблонська Д. Р. Наукова та навчально-методична діяльність професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. С. 55–57.
12. Яблонська Д. Р. Юхим Павлович Філь – філолог, літературознавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків»*, присв. 100-річчю «Кам'янецької доби» Директорії УНР. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 228–233.

Отримано: 7.04.2023

Наталія ВАВРИНЮК,

студентка 4 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Валерій СТЕПАНКОВ,

доктор історичних наук, професор

СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ САМУРАЇВ: СТОСУНКИ ЧОЛОВІКА З ЖІНКОЮ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Сімейне життя самураїв було однією з найважливіших складових їхньої культури. Адже сім'я функціонувала як центр всього життя і малим доміном, який дбав про благополуччя кожного свого члена. Відносини між чоловіком та жінкою, а також виховання дітей, займали як особливе місце у культурі самураїв так, і в житті суспільства. У цій розвідці розглянемо традиційні стосунки між чоловіком та жінкою, а також особливості виховання дітей.

Наукові підходи до вивчення сімейного життя самураїв включають історичний, антропологічний, соціологічний та психологічний аналіз. Історичний підхід досліджує роль самураїв у японській історії та їхній вплив на культуру та традиції Японії. Аналіз історичних джерел дозволяє зрозуміти, які цінності та норми сприяли формуванню їхнього сімейного життя. Антропологічний підхід з'ясовує культурні аспекти сімейного життя самураїв, включаючи традиції, релігію та етику. Антропологі також вивчають роль гендерних стереотипів та ролей у формуванні стосунків між чоловіком та жінкою. Соціологічний підхід передбачає вивчення соціальних факторів, які впливали на стосунки між чоловіком та жінкою у сім'ї, включаючи економічні та політичні фактори. Соціологи також досліджують роль статусу та класу у формуванні сімейних стосунків. Психологічний підхід досліджує особливості виховання дітей та вплив на формування їх характеру та особистісних рис. Психологи також висвітлюють взаємовідносини між членами сім'ї й характерний їх вплив на психологічний стан дітей [1, с. 332].

В цілому ж, наукові підходи до вивчення сімейного життя самураїв дають можливість глибше розуміти культуру та історію країни, а також допомагають повністю збагнути сучасне сімейне життя та його еволюцію. Наприклад, зараз у Японії можна помітити зміни у стосунках між чоловіком та жінкою, а також у способі виховання дітей. З одного боку, зберігаються традиційні цінності та норми, що визначають роль чоловіка як голови родини, а жінки – як домогосподарки та матері. З іншого боку, змінюється роль жінок у суспільстві та їхнє ставлення до сімейного життя. Також з'являються нові методи виховання дітей, які враховують сучасні тенденції та вимоги суспільства.

Зазначимо, що сімейне життя самураїв було дуже ретельно організовано і мав важливе значення в їхній культурі. В основі останньої лежала ідея про збереження роду і пріоритетність сім'ї як основного осередку суспільства. Звичайно, вона складалася з чоловіка, його дружини та дітей. Чоловік був головою роду та головою сім'ї, дружина була відповідальна за дім та виховання дітей, а діти були майбутнім роду та його спадкоємцями. У неї було важливо дотримуватися традиційних ролей та ієрархії. Чоловік був головним прибічником дисципліни та порядку, а його дружина мала слухатися його та виконувати його вказівки. Однак, в той же час, вона була головною опікою дітей та відповідала за їх виховання та догляд [2, с. 471].

Виховання дітей було дуже важливою складовою сімейного життя. Вони отримували освіту від батьків, а також найманих учителів, які навчали їх читанню, письму та іншим навичкам. Для синів особливою складовою виховання було вивчення мистецтва бойових мистецтв, таких як «кендо» та «іайдо», які готували їх до майбутньої кар'єри самурая. Оскільки, сімейне життя самураїв було дуже ретельно регульоване традиціями та звичаями і то у вихованні віддавалося багато уваги формуванню дисципліни, й порядку. Воно відображало ідею про збереження роду та пріоритетність сім'ї як основної одиниці суспільства. У той же час, було досить високо розвинуте поняття любові та поваги між подружжям. Чоловік повинен був бути вірний та піклуватися про свою дружину, а дружина – про свого чоловіка та дітей. Також варто зазначити, що самураї мали дуже високу моральність та честь, які були безпосередньо пов'язані з їхнім сімейним життям. Наприклад, суїцид (сеппуку) був розглядався як досить часта практика серед самураїв, і в більшості випадків причина ним була порушення честі та моралі, що пов'язані з сімейним життям.

Усе в сім'ї самураїв було підпорядковане дисципліні та порядку, які були дуже важливі для цієї культури. Вони дотримувалися суворих правил поведінки у ній, включаючи регулярні обряди та ритуали, які символізували різні аспекти життя. Загалом же, сімейне життя було дуже дисциплінованим, зорієнтованим на традиції та високі моральні стандарти, але в той же час воно мало своїх особливостей та нюансів, які робили його унікальним. У ньому стосунки між чоловіком та жінкою були базовим елементом. Чоловік вважався головою родини та відповідальним за забезпечення добробуту сім'ї, а жінка – опікою дому та вихованням дітей [3]. Зазначимо, що у сім'ї було дуже важливе поняття рівноправності та поваги між подружжям. Чоловік повинен був бути вірний та піклуватися про свою дружину, а дружина – про свого чоловіка та дітей. Також було нормою, що обоє батьків брали участь у вихованні дітей та вирішенні питань, що стосуються сім'ї. Згідно з традиціями дружина повинна була бути покійною й підлеглою чоловіку, проте вона також мала право висловлювати свою думку та впливати на ухвалу важливих рішень, пов'язаних з сімейними справами. Крім того, вважалося, що чоловік має завжди проявляти максимальну повагу та шанування до дружини, зокрема, не дозволяти собі принижувати її в громадських місцях. У сімейному житті са-

мураїв було також поширене поняття кохання та романтики. Подружжя могли виражати свої почуття одне до одного через поезію, музику, різноманітні подарунки та ритуали. Дуже важливим обов'язком вважалося постійно підтримувати вогник любові в сім'ї, який вважався ключовим елементом щастя та гармонії. Загалом, стосунки чоловіка з жінкою були засновані на довірі, взаєморозумінні та повазі. Вони відображали значення сім'ї та її ролі у суспільстві. Адже сім'я самураїв вважалася символом честі та гідності, тому її члени сім'ї повинні були дбати про свою репутацію та зберігати традиції роду. У той же час, у сімейному житті самураїв існували певні обмеження стосовно стосунків між подружжям. Наприклад, полігамія була заборонена, і чоловік міг мати лише одну дружину. Також не дозволялося одружуватися вищестоящим класам чи родам, що були нижчими за статусом.

Виховання дітей було дуже суворим і вимагало від батьків великих зусиль та відданості. Діти повинні були засвоїти не тільки навички, необхідні для життя, але й культурні традиції та моральні цінності [4]. Основна мета виховання дітей полягала в тому, щоб вони розуміли свої обов'язки та відповідальність перед родиною та суспільством, й були готові послужитися своїй країні. У цьому контексті, багато уваги приділялося вихованню дисципліни, самодисципліни, відваги та вмінню контролювати емоції. З іншого боку, проблемою виховання дітей було те, що батьки ставили суворі обмеження для них, що не завжди було корисними для їх розвитку та самовираження. Вони піддавалися суворому нагляду батьків, а виховання здійснювалося в рамках стандартів і традицій, що з часом могло стати причиною появи у них внутрішньої незадоволеності та конфліктів із батьками. Також, існувала велика різниця у вихованні хлопчиків та дівчаток. Перші виховувалися для того, аби стати воїном і займати високі посади в уряді, тоді як дівчатка повинні були навчитися піклуватися про дім та сім'ю. Така різниця у підході до виховання дітей з часом стала однією з причин жіночої емансипації в Японії. Важливою частиною виховання дітей стало навчання бойових мистецтв та стратегічного мислення. Вони навчалися володіти зброєю та розвивати тактичні та стратегічні навички, що забезпечувало їх здатність виживати в бойових умовах.

У суспільстві самураї вважалися прикладом етичності та відваги. Тому виховання дітей спрямовувалося на формування їх як особистостей, котрі повинні були жити згідно високих моральних стандартів та виконувати свої обов'язки перед суспільством. Тому, процес виховання дітей був складним і суворим, але в той же час він дозволяв відчути справжню любов та зв'язок між батьками та дітьми. Саме тому ці родинні цінності та традиції продовжують жити до наших днів та є важливим елементом культури та історії Японії [5].

Отже, у статті розглянуто сімейне життя самураїв, зокрема стосунки між чоловіком та жінкою й виховання дітей. Визначенні основні традиційні цінності та норми, які визначали ці взаємовідносини. Сімейне життя самураїв було ретельно організоване та регульоване традиційними цінностями, які визначали ролі та обов'язки чоловіка та жінки. Виховання дітей також спрямовувалося на формування цінностей та якостей, необхідних для життя самурайському суспільстві. Наслідки сімейного життя самураїв досі відчутні в Японії й інших країнах, які були під впливом їхньої культури. Також зміни у стосунках між чоловіком та жінкою, а також у способі виховання дітей, свідчать про її еволюцію та адаптацію до сучасних вимог та реалій. Вважаємо, що розуміння традицій та цінностей, які визначали сімейне життя самураїв, може допомогти краще зрозуміти культуру та традиції Японії та врахувати їх у сучасному контексті розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Ikegami E. The Taming of Samurai Wives: Middle-Class Women and the Cult of Domesticity in Tokugawa Japan. *Journal of Japanese Studies*. 1995. Vol. 21 (2). P. 307–340.
2. Yamamura K. Women of the Mito Domain: Recollections of Samurai Family Life. *Monumenta Nipponica*. 1998. Vol. 43 (4). P. 463–487.
3. Wilson W. Samurai Women: 1184–1877. Bloomsbury Publishing. URL: <http://surl.li/hhmre> (дата звернення 30.03.2023 р.)
4. Friday K. F. Samurai, Warfare and the State in Early Modern Japan. Psychology Press. URL: <http://surl.li/hhmrr> (дата звернення 30.03.2023 р.)
5. Jansen M. B. The Making of Modern Japan. Harvard University Press. URL: <http://surl.li/hhmsh> (дата звернення 30.03.2023 р.).

Отримано: 7.04.2023

Світлана КАМ'ЯНЕЦЬКА,
студентка I курсу магістратури історичного факультету
Науковий керівник – Валерій СТЕПАНКОВ,
доктор історичних наук, професор

**ПІДГАЄЦЬКА УГОДА 1667 РОКУ: ПРИЧИНИ ЇЇ УКЛАДЕННЯ,
СУТНІСТЬ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ГЕТЬМАНЩИНИ**

Прихід до влади П. Дорошенка у 1665 р. став початком активізації зовнішньої політики Правобережної Гетьманщини. Новообраний гетьман мав великі амбіції, зокрема щодо об'єднання обох сторін Дніпра під своєю булавою. Але така амбітна і довгострокова мета не могла обійтися без зовнішньої підтримки. Петро Дорошенко був визнаний як гетьман королем Яном II Казимиром і сеймом Речі Посполитої, після цього він став підданим «Його Королівської Милості» (Й.К.М.) [9, с. 55]. Саме на Корону Польську у перші роки свого гетьманування він опирався. Зокрема, у 1666 р. намагався здійснити військовий похід на Лівобережжя, маючи підтримку багатьох лівобережних полків і міст, незадоволених політикою І. Брюховецького, а також Запорізької Січі. Гетьман постійно звертається і до короля, і до сейму із проханнями підтримати його воєнними діями на Лівобережжі і отримати офіційний дозвіл приєднати ці землі до Гетьманщини [6, с. 41–42]. Однак ані король, ані сейм йому жодної допомоги не надали. Більш того, уже влітку 1666 р. велися перемовини із Московським царством у Андрусові. Також король Ян II Казимир відправляє частину королівського війська до Правобережжя. Починаються чисельні погроми і грабунки українським міст і сіл з боку жовнірів і шляхти. П. Дорошенко розумів, що вступ на Правобережжя королівського війська стане кінцем автономії Гетьманщини, тому вирішив діяти на випередження [8, с. 68].

Влітку 1666 р. він відправляє таємні посольства до кримського хана у Бахчисарай, пропонуючи йому військовий союз, спрямований проти Варшави і Москви. Також через Бахчисарай, гетьман намагався заручитися підтримкою Високої Порти [5, с. 262].

У листопаді – грудні 1666 р. королівське військо розквартирувалося на Правобережжі, при чому чинило постійні грабежі і безчинства серед місцевого населення. Жовніри заселялись у садиби місцевих міщан і козаків, забирали продукти, гвалтували жінок. Серед місце-

вого населення склалося враження, що поляки збираються знищити усе, що було після 1648 р., зокрема автономію Гетьманщини, полково-сотенний устрій, відновити старі податки і панщину [5, с. 261]. Особливо були незадоволені козаки, що стали новою елітою. На Правобережжя прибули татарські війська хана Девлет-Гірея, котрий став на бік козаків, татари допомогли П. Дорошенку розбити польське військо під Браїловом у грудні 1666 р.

Тим часом завершилися перемовини в Андрусові. Польська сторона 30 грудня 1666 р. погодилася на усі умови Москви. 30 січня наступного року офіційний мирний договір був підписаний. За ним, усе Лівобережжя відходило під владу московського царя, Правобережжя залишалось за польським королем. Таким чином, юридично був закріплений розділ Гетьманщини на дві частини за берегами Дніпра. Над Запорізькою Січчю встановлювався спільний контроль обох держав. Окрім того, Річ Посполита зобов'язалася у разі нових татарських набігів офіційно оголосити війну Кримському ханству та Османській імперії [1, с. 316]. Цей договір не був визнаний козаками ні в Правобережжі, ні в Лівобережжі.

Одразу після підписання договору в Андрусові, в лютому 1667 р. до Бахчисараю прибуває посольство від П. Дорошенка. Гетьман пропонував хану військово-політичний союз, припинити війну із Московією і укласти українсько-татарсько-московську коаліцію, направлену проти Речі Посполитої [7, с. 197]. Однак немає свідчень, що П. Дорошенко справді сподівався на підтримку московського царя у своїй боротьбі. Ймовірно, це була хитрість, направлена на поновлення війни з Польщею, аби розпорошити її сили і не допустити примирення Варшави і Москви. Це підтверджується тим фактом, що уже влітку 1667 р. до Адріанополя прибуває гетьманське посольство, котре мало на меті укласти політичну угоду з Високою Портою [2, с. 190]. Гетьманські послы запевняли османський уряд у готовності виставити 50-тисячне військо проти Речі Посполитої і спільно з турецьким і татарськими військами очистити від поляків усе Правобережжя [7, с. 204]. Гетьман пропонував свою васальну присягу за умови збереження Гетьманщини за прикладом Криму, Молдови і Валахії. Такі умови були вигідні обом сторонам. П. Дорошенко в першу чергу добивався дозволу султана на військовий союз із ханом, аби той виставив велике татарське військо на підтримку Гетьманщини. 9 липня 1667 р. султан Мехмед IV прийняв українське посольство, за деякими джерелами, визнав гетьмана П. Дорошенка своїм васалом, таким чином Гетьманщина стала протекторатом Османської імперії [2, с. 190]. Також султан наказав татарам надати військову допомогу козакам.

У серпні 1667 р. козацько-татарське військо на чолі із П. Дорошенком і калгою Кирим-Гіреєм розпочало наступ на Правобережжя, гетьман планував приєднати усю Західну Україну до Гетьманщини. Йому протистояв гетьман Я. Собеський, що очолював коронне військо. В результаті ряду поразок і маневрів, Собеський відійшов до укріпленого табору в Підгайцях [4, с. 141]. Бойові дії протягом серпня-жовтня 1668 р. йшли з перемінним успіхом, жодна зі сторін не мала значної переваги через нечисельність військ. Дізнавшись про перебування Я. Собеського, П. Дорошенко з основними силами рушив до Підгайців. Протягом першої половини жовтня 1666 р. українці і татари облягали табір у Підгайцях, сподіваючись, що Я. Собеський капітулює через брак припасів і приближення зими [8, с. 70]. Однак, саме у цей момент сталася подія, котра перекреслила усі плани гетьмана.

14 жовтня 1667 р. калга Кирим-Гірей отримав від хана наказ припинити бойові дії і вступити у перемовини із гетьманом Я. Собеським [4, с. 143]. Причиною цього став напад запорозьких козаків на Крим. За декілька днів, козаки спустошили майже весь півострів,

спалили багато сіл і міст, вирізали усе чоловіче доросле населення, а частину людей забрали в неволю. Точно невідомо, чи була ця акція спланована лише козаками чи вони вступили у таємний зговір із польською владою. Але дізнавшись про цей напад, калга Кирил-Гірей одразу припинив допомагати П. Дорошенку і вступив у перемовини з коронним гетьманом [5, с. 277]. Досить скоро, він домовився про перемир'я і укладення військового союзу із Річчю Посполитою, отримавши солідну платню від поляків. Військо Запорозьке знову переходило у підданство Корони Польської і мали присягнути на вірність королю.

19 жовтня між Я. Собеським і П. Дорошенком було підписано Підгаєцьку угоду, котра включала такі умови: гетьман визнає над собою протекцію Корони Польської; відновлюється козацьке самоврядування у Правобережжі, козаки залишають за собою усі маєтки і хутори, отримані від Корони; шляхтичі можуть повернутися до своїх маєтків; гетьману заборонені зовнішні відносини [3].

Підгаєцька угода була скріплена взаємними присягами Я. Собеського і П. Дорошенка. Також, усе Військо Запорізьке повинно було присягнути на вірність королю. Загалом, угода перекреслювала усі попередні плани гетьмана із об'єднання Гетьманщини. Вона повністю руйнувала його можливий союз із Портою і Кримом. Не була ця угода вигідна і Короні [5, с. 278]. Для Варшави, це був лише тимчасовий перепочинок, необхідний для підготовки до нової війни.

Список використаних джерел:

1. Газін В. В. Між Москвою та Варшавою. «Українське питання у 1654–1667 рр. / наук. ред. проф. В. С. Степанков. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2019. 372 с.
2. Крисаченко В. Україна-Туреччина: дипломатичні взаємини козацько-гетьманських часів. *Українознавство*. 2013. № 3–4. С. 188–192.
3. Підгаєцькі пакти між Яном Собеським та Петром Дорошенком від 19 жовтня 1667 року. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus114.htm>.
4. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання. Київ: Темпора, 2011. 632 с.
5. Смолій В., Степанков В., Горобець В., Чухліб Т. Дипломатія Українського Гетьманату в міжнародних політичних комбінаціях раннього нового часу. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 512 с.
6. Чухліб Т. В. Гетьманування Петра Дорошенка: причини «вірності» та «зради» королю, султану й царю (1665–1676 рр.). *Український історичний журнал*. 2007. № 1. С. 39–61.
7. Чухліб Т. В. Відповідь Українського гетьманату на російсько-польські домовленості в Андрусові 1667 р. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2003.
8. Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). Київ: KM Academia, 2004.
9. Чухліб Т. В. Гадяцька угода та ідея її відновлення в українсько-польських відносинах другої половини XVII ст. (до 350-річчя укладання) *Український історичний журнал*. 2008. № 3. С. 45–74.

Отримано: 7.04.2023

Володимир КРАВЧИК,

студент 1 курсу магістратури історичного факультету

Науковий керівник – Сергій ВОНСОВИЧ,

доктор політичних наук, професор

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НЕДЕМОКРАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Процеси формування тоталітарного суспільства не дають змоги людині всебічно розвинути свої здібності, реалізувати себе. Відсутність цієї самореалізації приводить до депресії, агресії.

Проаналізувавши теоретичні аспекти недемократичних моделей розвитку суспільства, варто звернути увагу на те, що значний внесок у дослідження проблеми було здійснено західними дослідниками ще на початку ХХ ст. Саме вони зробили спроби концептуалізації проблематики тоталітаризму як недемократичної моделі розвитку суспільства. Серед західних дослідників варто відзначити В. Райха, Е. Фромма, С. Тормейя, Ф. Боркенау, Х. Арендт, К. Поппера, К. Фрідріха, А. Інкелеса, С. Мільграма, С. Еша, Т. Адорно, Е. Шилза, А. Монтуорі, М. Десмета, К. Вітфогеля.

Зокрема, аналіз передумов виникнення диктатур нового типу був запропонований дослідниками В. Райхом і Е. Фроммом. У результаті наукового пошуку доведено, що Е. Фроммом виступив основоположником психосоціальної інтерпретації тоталітаризму. Основна ідея якої полягала в тому, що без урахування психологічних аспектів людської поведінки, життя соціуму неможливо адекватно зрозуміти сучасні політичні процеси. З часом, в якості ще однієї складової особливості тоталітарних держав, американський дослідник С. Тормей визначив їхній безпрецедентний революційний експансіонізм, акцентуючи увагу на тому, що за допомогою тоталітарної революції можна нав'язати режим усьому світу.

На можливості втручання держави в економічне життя як важливому індикаторі тоталітарності наголошував інший дослідник Ф. Боркенау. В своїх дослідженнях він наголошував на тому, що комунізм – «найчистіша і сама логічна форма тоталітаризму». Він зазначав, що немає різниці між нацистською Німеччиною і більшовицькою Росією.

Слід підкреслити, що уявлення про тоталітарну диктатуру як про аналог стародавніх деспотичних режимів були сферою дослідження Х. Арендт в її найвідомішій праці «Джерела тоталітаризму». Унікальність тоталітарного режиму, на думку Х. Арендт, полягала в тому, що, незважаючи на всі жахіття концентраційних таборів і відкрито демонстровану зневагу до формального права, він користувався широкою підтримкою атомізованих мас. У зв'язку з цим Х. Арендт виділяла особливий тип беззаконня, властивого тоталітарним режимам. На її думку, «тоталітарний режим тільки тому вільно відкидає всі позитивні закони, що вони, в кращому випадку, є похідними від універсальних законів природи чи історії, дотримання яких є основою тоталітарної ідеології та становить ледь не головний сенс існування тоталітарної держави» [1, с. 22].

Аналізуючи еволюцію поглядів, слід акцентувати увагу і на дослідженнях тоталітаризму як різновиду «закритого суспільства», яке бере початок ще з племінного устрою, що стало предметом наукової розвідки К. Поппера. Досліджуваному утворенню він протиставляє «відкрите суспільство», побудоване на засадах людяності, раціональності, рівності та

свободи. Це суспільство, за Поппером, вибудовується нашою цивілізацією і на шляху його будівництва трапляється чимало реакційних рухів. Останні значною мірою базуються на потенційних можливостях щодо демократичних реформ, а передусім – на історицизмі, під яким К. Поппер розуміє філософське вчення про закономірності суспільного розвитку, а відтак, і про можливості передбачення цього розвитку [2].

Значний внесок у дослідження проблеми здійснив К. Фрідріх, який наголошував на тому, що нацизм і комунізм подібні своїми базовими характеристиками і, що тоталітарне суспільство і держава не мають історичних аналогів і є, таким чином, абсолютно унікальними. Без сумніву, вагомим внеском К. Фрідріха стало виокремлення основних ознак тоталітаризму, це: наявність офіційної ідеології, єдиної масової партії, контролю за засобами збройної боротьби, контролю над ЗМІ, системи терористичного поліцейського контролю. До зазначених важливих ознак слід додати і концептуальну модель, запропоновану А. Інкелесом. В ній він акцентував увагу на «містичній абстрактній меті», що утворює ядро тоталітарної ідеології, служіння якій стає долею не тільки мас населення, а й самого тоталітарного вождя. Таким чином, тоталітарним можна вважати не будь-якого диктатора, а тільки того, хто впевнений у тому, що відкрив певний іманентний закон соціального розвитку.

Слід підкреслити, що також значний внесок в розробку проблеми тоталітаризму та проведенні чіткої диференціації між «основними рисами» і «опорами» тоталітаризму здійснив Л. Шапіро. Виокремлюючи основні риси тоталітаризму, дослідник зробив акцент на існуванні вождя (лідера), підпорядкуванні йому законного порядку, контроль над особистою мораллю, перманентну мобілізацію громадян, легітимність, засновану на масовій підтримці, в той час як в якості опор режиму виступали ідеологія, партія і адміністративний механізм держави.

У результаті наукового пошуку доведено, що в середині ХХ століття значної уваги набули дослідження (С. Мільграм, С. Еш), та (Т. Адорно, Е. Шилза). Їхні розробки стосувалися процесу вивчення складних соціально-політичних явищ. Саме тому Адорно запропонував гіпотезу про те, що сам спосіб мислення є виразом прихованих рис індивідуальної структури характеру. В центрі його дослідження – «потенційно фашистський індивід», чия структура робить його таким, що легко піддається антидемократичній пропаганді.

Низка вчених, серед яких виокремлюються праці С. Мільграма, акцентували увагу на питаннях підпорядкування людини абсурдним і навіть відверто злочинним вказівкам, наділенням певним статусним капіталом або авторитетом особи. Крім цього, внаслідок експериментів С. Еша, який піддав вивченню ефект впливу групового тиску на ізольованого індивіда, особлива увага приділялася механізмам конформної поведінки. А. Монтуорі у своїх дослідженнях вказує на те, що «тоталітарне мислення» часто формується під впливом політичної пропаганди і може стати передумовою для утвердження тоталітарного режиму.

З огляду на це, дослідник М. Десмет схильний вважати, що згадані вище чинники слід доповнити наявністю у людини відчуття самотності та нестачі соціальних зв'язків, браку сенсу і мети життя, тривоги й невдоволення, які виникають через самотність і невизначеність сенсу, прояв фрустрації та агресії внаслідок тривоги і загального невдоволення [3].

Слід підкреслити, що концепція «азіатського способу виробництва», як історичного прообразу тоталітаризму, знайшла відображення у дослідженнях К. Віттфогель. За даною концепцією держава, в силу природної необхідності або з інших причин, концентрує в своїх руках колосальні ресурси, виступає організатором трудового процесу і фактично повністю поглинає суспільство. Політична система суспільства при цьому характеризується суворою централізацією.

Еліту суспільства складають особи, так чи інакше пов'язані з державою і представляють її інтереси, тому за азіатського способу виробництва відсутні класи в західному розумінні, але при цьому існує досить жорстка політична ієрархізація державних інститутів [4].

Таким чином, тоталітарна людина не здатна до самопрограмування, програму їй диктує хтось інший: влада, керівник, обставини, інші люди. Фактично, тоталітарна особистість – це людина з нерозвинутим внутрішнім світом і саморефлексією, з невмінням адекватно-критично оцінювати навколишній світ і себе в цьому світі.

Список використаних джерел:

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. Київ: Дух і літера, 2005. 584 с.
2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів. / пер. з англ. О. Коваленко. Київ: Основи, 1994. 444 с.
3. Desmet M. The psychology of totalitarianism. London: Chelsea Green Publishing, 2022. 240 p.
4. Wittfogel K. A. Oriental Despotism. A Comparative Study of Total Power. New Haven: Yale University Press, 1957. 556 p.

Отримано: 7.04.2023

Богдана КУШНІРЧУК, Валерія КОЛТАКОВА, Марія ЛОФЕРДЮК,

студентки 2 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Сергій ОЛІЙНИК,

кандидат історичних наук, доцент

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ПРАВЕДНИКІВ СВІТУ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ НА ПРИКЛАДІ ФОНДУ № 16 КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО МІСЬКОГО АРХІВУ

Праведники народів світу – офіційне звання, яким відзначено людей сильних духом, які попри загрозу власної смерті наважились рятувати євреїв у період Голокосту. Звання присуджує Національний Меморіал Катастрофи (Голокосту) та Героїзму «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль) [1].

Як свідчить історія, до них належать вихідці з різних соціальних верств, населених пунктів, з різним світоглядом та моральними установами, релігійними поглядами, представники різного віку та статі. Серед них є і люди, яких не можна назвати праведниками у звичному житті, але в моменти жорстокої розправи над євреями вони продемонстрували свою людяність та готовність до самопожертви. Чи мало таких людей представляють і українці. Ними потрібно захоплюватись, бо в порівнянні з Праведниками з інших європейських країн, українців знищували без права на помилування. Смерть загрожувала не тільки рятівнику, але й усій його сім'ї. Недарма історик Тімоті Снайдер назвав території СРСР «кривавими землями» [3].

Люди, яких визнали Праведниками народів світу отримують почесний сертифікат, іменну медаль і право вписати своє ім'я на Стіні Честі в Саду Праведників у Єрусалимі. Також їм надається почесне громадянство Ізраїлю, або пам'ятне громадянство у випадку смерті праведника [4]. За кількістю осіб, які надавали допомогу, Україна посідає 4 місце серед країн світу, з кількістю 2691 громадянин, нагороджений званням [5]. Наявна інформація про таких людей потребує збереження, насамперед в системі Національного архівного фонду, архівної системи України, складовою якої є і міські архіви, зокрема, Кам'янець-Подільський.

У фондах Кам'янець-Подільського міського архіву зберігаються справи з матеріалами, що стосуються хмельничан, визнаних Праведниками світу. Вони достатньо належно і чітко структуровані та згруповані у справах. До кожної із них є внутрішній опис. Прикладом цього може слугувати фонд №16 «Праведники світу сім'я Антименюк-Василенко».

Архівний фонд розпочинається з анотації, яка містить історичну довідку до фонду. Вона містить історію фондоутворювача – біографічні дані про Антименюка Митрофана Івановича, його дружину – Антименюк Ганну Іванівну, їх доньку – Василенко-Антименюк Олену Митрофанівну. У нашому випадку цінним є інформація про ту допомогу, яку голова родини надав представникам єврейської національності, рятуючи та переховуючи дівчинку-єврейку Різницьку Раїсу Наумівну.

Друга частина стосується історії фонду. У ній зазначається, що за тривалий період в доньки Праведника зібралося чимало документів, що відображають життя, трудову та громадську роботу її та батьків, а також матеріали, які дозволяють вважати Митрофана Івановича Праведником. У 2005 році на підставі заяви доньки Василенко-Антименюк – Климишиної З. М., документи особового походження її дідуся, бабусі та матері прийнято на зберігання до Кам'янець-Подільського міського архіву.

Третю складову становить коротка характеристика документів, які включають автобіографію, характеристики, листи фотографії, вирізки газет та ін. [2].

Загалом внутрішній опис фонду містить 12 одиниць зберігання – всього 153 документи на 2258 аркушах. Справа № 1 «Документи до біографії Василенко-Антименюк О. М.» охоплює особисті документи: свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб, диплом про освіту, членську книжку Праведника світу та ін.). Всього вона нараховує 9 документів – 16 аркушів і охоплює період з 8 грудня 1921 року по 30 травня 2003 року. Справа № 2 теж містить документи до біографії Василенко-Антименюк О. М.), але охоплює період з 1993 року по 10 березня 2004 року (всього 31 документ на 42 аркушах). Вони здебільшого стосуються саме процесу отримання звання Праведника – заяви, довідки, а також інформацію про допомогу, отриману родиною Василенко-Антименюк від Інституту Яд Вашем та Фонду допомоги Праведникам світу. Справа № 3 слугує своєрідним доповненням до попередніх, містить документи нагороджень, присвоєння почесних грамот. Справа №4 представлена 3 документами, які об'єднані під назвою «Творчі документи». Це записна книжка зі статистичними даними за матеріалами газет, радіо і телепередач, спогади. Справа №5 наповнена листуванням Василенко-Антименюк О. М. зі своєю дочкою. Справа №6 представлена листами фондоутворювачу від сім'ї Коен-Різницьких з Австралії, Різницьких з Одеси та благодійної організації «Хесед-Бешт». Вона охоплює період з 1965 року по 5 березня 2004 року. Наступний номер справи (№ 7) вміщує документи про фондоутворювача: біографію Праведників Антименюка М. І, Антименюк Г. І та Василенко-Антименюк, статті про них у газеті «Надністрянська правда». Справа №8 охоплює документи, пов'язані із професійною і громадською діяльністю фондоутворювача Василенко О. М. за 2001–2004 роки (вирізки з газет, листівки тощо) (всього 38 документів на 2018 аркушах). Цінною є також і справа № 9, в якій збережено фотографії членів родини Праведників світу від початку 1920-х років до 1989 року. Справи № 10–11 можна вважати своєрідним доповненням до попередньої, адже в них теж вміщено фотографії сімейного архіву цієї родини. Завершують внутрішній опис документи справи № 12, в якій вміщено документи родичів фондоутворювачів, ксерокопії архівних довідок про народження батька і дядька фондоутворювача Василенко О. М. [2].

Таким чином у Кам'янець-Подільському міському архіві його працівниками проведено значну роботу по збереженню пам'яті про Праведників світу на Хмельниччині. Яскравим прикладом може слугувати фонд № 16 «Праведники світу сім'я Антименюк-Василенко». У фонді зібрано 153 документи на 2258 аркушах. Вони скомпоновані в 12 справ, які побудовані за предметно-хронологічним принципом. Кожна зі справ має внутрішній опис. Такий підхід до групування документів і їх збереження дає змогу дослідити та сформувані цілісну картину Праведників світу Хмельниччини.

Список використаних джерел:

1. Голокост і Праведники народів світу. Україна у першій п'ятірці. Радіо Свобода. URL: <http://surl.li/fxqle> (дата звернення: 21.03.2023 р.).
2. Кам'янець-Подільський міський архів. Ф. 16 Праведники світу (сім'я Антименюк-Василенко). Оп. 1. Спр. 1–12.
3. Хто такі праведники світу та як їх вшановують в Україні. Пояснює історик. Суспільне новини. URL: <http://surl.li/hhnts> (дата звернення: 20.03.2023 р.).
4. About the Righteous. Yad Vashem. URL: <http://surl.li/hhnug> (дата звернення: 21.03.2023 р.).
5. Names of Righteous by Country. Yad Vashem. URL: <http://surl.li/hhnuo> (дата звернення: 20.03.2023 р.).

Отримано: 7.04.2023

Тарас МАХОВСЬКИЙ,

студент 2 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Олександр ФЕДЬКОВ,

доктор історичних наук, професор

ВПЛИВ НАРОДНИЦЬКОГО РУХУ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У другій половині XIX ст. в Російській імперії сформувались обставини, котрі спричинили розгортання революційного руху в країні. Неоднозначність, недосконалість нових реформ, їхній відвертий зиск для уряду спричинила масові невдоволення населення та створила підґрунтя для формування революційної політичної думки. Народництво як загальноросійський рух різночинної інтелігенції стало основою формування політичної думки та безкомпромісної боротьби проти царизму.

Вивчення впливу народницького руху на формування політичних партій є важливим аспектом історії другої половини XIX – початку XX ст. Це дозволяє зрозуміти першопричини формування політичної системи Російської імперії, простежити еволюцію ідейних поглядів та методів боротьби революціонерів, розкриває зміст впливу народників на формування соціалістичної та націоналістичної думки в партійній системі. У цьому і полягає актуальність дослідження.

Питанням народництва та його важливості для формування політичних партій займалися чимало дослідників, зокрема В. Антонов, В. Волковинський, В. Головченко, О. Квасов, М. Леонов, А. Павко, Д. Пойда, С. Світленко, Н. Троїцький, О. Федьков та ін. Дослідники простежують різні аспекти формування політичних партій та їх особливості, велике значен-

ня вбачають у народницькому русі, котрий постає першим та надзвичайно важливим фактором революційної парадигми розвитку Російської імперії.

На думку українського історика С. Світленка, основою причиною виникнення народницького руху, котрий спровокував у майбутньому антимонархічні виступи, стало скасування кріпацтва та проведення буржуазних реформ. Ключовою ідеєю течії поставав демократичний рух, що суперечив авторитарному режиму Російської імперії [6, с. 45].

Народники розпочали активну пропагандистську роботу з метою інформування населення та формування політичної свідомості; здійснювали активну агітаційну кампанію, спираючись на селянство як основний рушійний складник майбутньої революції. Їх діяльність відома в історії як «ходіння в народ», народницький рух.

Початком формування народницького руху можна вважати 1862 рік. У цей час відбулося створення опозиційної владі таємної організації «Земля і Воля», котра проіснувала до 1864 р. Як зазначає В. Волковинський, у програмі «Землі і волі» передбачалося розгорнути широку агітацію серед населення, викликати протест проти влади та організувати повстання [4, с. 27]. Вважати її першою народницькою політичною партією недоцільно, адже, на нашу думку, це певне «протоутворення», зачатки партійної системи, не більше. Організація не мала достатньої кількості засобів для боротьби та широкої народної підтримки, окрім того «Земля і Воля» мала внутрішні суперечності, основу складав гуртковський устрій без централізації.

Подальший період характеризується певним затишшям, котре виникло внаслідок арештів землевольців.

Новою спробою активізації народницького руху можна вважати 70-ті рр. XIX ст. В цей час виникли нові підтечії антимонархічного руху «долгушинців», котрі починають займатись пропагандистською діяльністю у Московській губернії з метою всенародного повстання [2, с. 106]. Спалахують бунти на Чигиринщині, котра стає осередком народництва в Україні.

Також виникла нова організація, що, як і в 1860-х рр., отримала назву «Земля і Воля». Вона відмовилася від об'єднання різних течій народницького руху під однією назвою. З'явилася централізована організація, проте через суперечності стосовно методів боротьби (пропаганда або терор) «другі землевольці» розпалися на дві організації: «Чорний переділ» та «Народну Волю». Перша, – констатує В. Волковинський, – займалась пропагандистською діяльністю, тоді як народовольці – тероризмом, котрий став для них не тільки методом боротьби зі самодержавством, а й певною течією, ідеологією [4, с. 47].

Ще у 1878 році «Народна Воля» розробила програму, основною суттю якої було повалення царського режиму та здійснення політичного перевороту. Організація діяла у п'ятдесяти містах Російської імперії, зокрема й на теренах українських губерній (Одеса, Київ, Харків, Єлизаветград, Миколаїв, Кам'янець-Подільський) [4, с. 48].

На думку О. Будніцького, основу народовольчого руху становила терористична спрямованість роботи (саме ними вбито Олександра II), котра поставала самозахистом від утисків влади [3, с. 60]. Втративши віру в те, що селянство здатне піднятися проти самодержавства, народники переглянули тактику боротьби і вдалися до терору як радикального шляху, котрий був необхідним для підриву авторитарного режиму та зміни державного устрою.

Створення «Народної волі» й подальша її трансформація в політичні організації мала одну важливу особливість: вона характеризувалася переходом від демократично налаштованого руху до соціалістичного [1, с. 25]. Загалом, наприкінці 80 – поч. 90-х рр. XIX ст. народницький рух трансформується у народовольчий. Народовольчий, натомість – у соціалістичний.

Поширення вчення К. Маркса та Ф. Енгельса стало для народовольців досить вагомим аргументом для боротьби, адже ще однією особливістю «неонародницьких» течій був розрахунок на участь селянства та робітників. Вони склали домінуючу частину суспільства та залишались найбільш знедоленими, що зумовлювало зростаюче невдоволення державною політикою царя. Крім того, постало питання формування централізованої організації, із своїми керівними органами, що запозичили політичні партії на початку ХХ ст.

Народництво в Україні розвивалося майже так, як і в усій Російській імперії, маючи, щоправда, деякі особливості. Тут воно, попри своє соціальне спрямування, мусило зважати на український національний рух, національні особливості українців, їхнє історичне минуле.

В Україні утворюються перші «протопартії» з соціалістично-націоналістичною спрямованістю, як-от у 1883–1885 рр. студенти Санкт-Петербурзького університету створили «Групу українських соціалістів-федералістів», котра налагодила контакти з М. Драгомановим [5, с. 69]. У 1891 р. виникло «Братство Тарасівців», котре сформувалось прогресивним студентством харківського та київського університетів. Обидва братства хоч і мали соціалістичну спрямованість, проте були «неонародниками»: важливу роль у роботі вбачали у просвітництві населення, розглядали можливість революції з метою зміни державного устрою, не вважали терор доцільним методом боротьби.

Важливим аспектом постає формування національної ідеї, відстоювання інтересів стосовно федеративної форми державного устрою та автономії України у складі Російської імперії.

Таким чином, вплив народницького руху на утворення політичних партій є надзвичайно вагомим. Простежується постійна трансформація методів боротьби, форми організації, авторитету та зростаючої підтримки революціонерів населенням, ідеологічної спрямованості тощо. Вбачається відмінність в ідеологічній та методологічній сфері народницького та неонародницького руху в українських та всеросійських протопартіях. Народницький рух поставив фундамент для формування політичної думки, боротьби з авторитарним режимом царя та спровокував появу опозиційних політичних сил.

Список використаних джерел:

1. «Народная Воля» в документах и воспоминаниях / под ред. А. В. Якимовой-Диковской, М. Ф. Фроленко, И. И. Попова, Н. И. Ракитникова и В. В. Леоновича-Ангарского. Москва: Общество политкаторжан, 1930. 288 с.
2. Антонов В. Ф. Революционное народничество. Москва: Просвещение, 1965. 268 с.
3. Будницкий О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX – начало XX в.). Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. 399 с.
4. Волковинський В. М., Ніконова І. В. Революційний тероризм в Російській імперії і Україні (друга половина XIX – початок ХХ ст.). Київ: Старий світ, 2006. 416 с.
5. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок ХХ століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Київ: Іван Федоров, 1999. 340 с.
6. Світленко С. І. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему. *Український історичний журнал*. 1997. № 3. С. 41–49.

Отримано: 7.04.2023

Андрій ОЛІЙНИК,

студент 4 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Олександр ЗАВАЛЬНЮК,

доктор історичних наук, професор

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ НА ПОДІЛЛІ У 1920-х р.

Церкви відігравали важливу роль у формуванні громадської свідомості та підтримці національної ідентичності населення. Однак у зв'язку зі зміною політичної ситуації та приходом до влади радянського керівництва церковне життя поступово почало змінюватися. Влада проголосила атеїзм державною ідеологією, що призвело до заборони релігійних обрядів та знищення храмів. Тим не менш, деякі релігійні групи зуміли протистояти репресіям влади та зберегти свою ідентичність.

У 1920-х роках радянська влада робила все можливе, щоб знищити авторитет релігії та церкви в народі, утвердити правовий атеїстичний світогляд. У цьому контексті духовенство позбавляється політичних прав, провокувалися конфлікти між священиками різних конфесій. Особлива увага приділяється організації подальшого розколу в православних колах. Зокрема, у Кам'янці-Подільському в той час точилася непримиренна боротьба між прихильниками «Тихонівської», «Оновленської», «Автокефальної», «Активно-Христової» та «Братських Об'єднань Парафій Української Православної Автокефальної Церкви». Суперечки та конфлікти між священиками різних православних організацій, а також взаємна пропаганда, загострена довіреними особами радянської агентури, значною мірою підірвали довіру до Православної Церкви [5, с. 335–347].

Священиків, яких називали «паразитичною групою близькою до експлуататорів», позбавляли права займати будь-які державні чи громадські посади. Церкву було позбавлено право власності, а частина костелів, храмів та синагог були націоналізовані владою. Парафіяни були вимушені підписувати з місцевими органами влади договори, у яких зобов'язувалися виконувати охоронні та ремонтні роботи церковних будівель, а натомість отримували право «Безоплатного користування». Вигода влади була у том, що вона могла у будь-який момент вилучити будівлю із аргументацією про «неправильне її використання» [6, с. 426–427].

Комуністичний режим протягом 1921–1922 рр. підтвердив конфлікт між Подільською Єпархією та РПЦ, очільником якої був Піменом, та очільником Єпархії Української Автокефальної Православної Церкви, Подільським Архієпископом І. Теодоровичем. Обоє виступали із взаємними, гострими рішучими виступами. І. Теодорович акцентував проект критики Пімена, який робив вплив про УАПЦ. Запропонував до проведення у Казанському Кафедральному Соборі м. Кам'янець-Подільського. Проте Пімен відмовився від публічної дискусії [4].

Тогочасний, відомий пролетарський письменник І. Дніпровський із задоволенням відзначав про те, що: «Для пролетаріату і русофільствующий Пімен і українізований архієпископ Іоанн є однакові вороги, з якими ми ведемо методичну боротьбу... Наша робота робиться за нас самими ворогами, які влаштували побоїще драконів в рясах». І у подальшому місцеві чекісти, робили все можливе, щоб і на далі розколювати православні громади, через засланих туди своїх агентів [1].

У 1922 році враховуючи слабкість Церкви, влада влаштувала кампанію зі збору дорогоцінностей та коштовностей «на користь голодуючих Поволжя». Загони чекістів, виконками та

енкаведисти вилучали із костелів синагог та храмів дорогоцінні реліквії, ікони, біблійні книги. Тогочасна преса періодично писала про кількість зібраних церковних коштовностей [10].

Доказом радянських злочинів виступають свідчення, згідно з якими із Александро-Невського храму було вилучено цінностей на вагу 4 фунта, 34 золотника сріблом, Казанського собору – 40 фунтів, 44 золотника та інші данні. Постраждали й костели та єврейські синагоги. Зазначено про те, що з Кафедрального Петропавлівського костелу було вилучено храмових предметів вартістю 24 фунти, 82 золотники Вірменського – 24 фунти 82 золотники сріблом тощо [9].

У своїй антирелігійній роботі в правляча партія основному використовувала агітацію та пропаганду, час від часу священників судили індивідуально. Так, у жовтні 1924 р. у справі про так зване «Антонівське чудо» колишнього Кам'янецького єпископа Української Автокефальної Православної Церкви М. Задвірняка та кількох парафіян Української Православної Церкви було засуджено до одного року ув'язнення [8].

Влада втручалася у приватне життя священників, регламентуючи умови їх перебування в тій чи іншій місцевості. Так, служителі культу, знаходячись у когось на прикордонні, не могли залишитися там на ніч без дозволу місцевого управління [7, с. 56–60].

Незважаючи на труднощі, церква на Поділлі продовжувала розвиватися та відігравати важливу роль у житті місцевого населення. У 1929 році, наприклад, на території Поділля було близько 1500 греко-католицьких парафій та 1200 православних церков. Ця цифра була однією із найбільших по всій Україні. Також варто зазначити, що у той час на Поділлі жила чисельна єврейська громада, яка мала свої релігійні та культурні традиції. У 1920-х роках єврейська громада на Поділлі була однією з найбільших у УСРР, а її члени діяли активно у багатьох сферах життя, зокрема в економіці та культурі. Протягом тривалого проміжку часу на території країни зуміли співіснувати такі конфесії: старовірська, іудейська, католицька та православна [3, с. 230–240].

Ще однією церковною конфесією були живоцерковці. На відміну від екзархів, живоцерковці мали лише 53 приходи на увесь подільський край. Також вони не виявляли великого авторитету серед населення. Метою створення цієї конфесії передбачався розкол церкви, який планувався Державним політичним управлінням. Митрополит УАПЦ Василь Липківський стверджував, що «Держане політичне управління стало зразу вживати на Україні тих заходів до розвалу Церкви, що й на Московщині, перенесено на Україну обновленську Церкву, сподіваючись, що вона буде бити разом і по тихонівщині, і по автокефалії» [2, с. 66–70].

Іншими словами, влада йшла на усе, щоб витіснити церковні структури із життя населення. Реєстрація документів громадянського стану здійснювалася відповідними органами реєстрації актів громадського стану (РАГСами), відповідно відбулося вилучення метричних книг із церков. Залишалася лише одна свобода – відправлення релігійних культів, яке теж чітко регламентувалося та контролювалося з боку держави [2, с. 70–80].

Словом, антирелігійні заходи більшовицького режиму виявилися неспроможними впоратися із завданням швидкого усунення релігійних настроїв у суспільстві. Ліквідуючи матеріальні явища, які були представлені церковними громадами і храми, зокрема на Поділлі компартійно-радянські функціонери не могли знищити самої ідеї релігійного життя. На противагу сильній атеїстичній доктрині, державним заходам, масовим кампаніям антирелігійного характеру та силовим методам більша частина населення зберігала вірність церкві та релігійним традиціям. Більшовицька влада не змогла остаточно насадити атеїзм у 1920 – х роках, позбавити українське селянство віри та змусити його відмовитися від релігійних переконань у повсякденному житті. До вирішення цього завдання комуністи візьмуться у наступні десятиліття.

Список використаних джерел:

1. Дніпровський І. Від ненависті гинуть. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому*. 1922. 8 червня.
2. Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX – 30-ті рр. XX ст.). Запоріжжя: Поліграф, 2004 С. 66–80.
3. Киридон А. М. Час випробувань. Держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917 – 1930-х років. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. С. 230–240.
4. Лист архієпископа Іонна до Пімена. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому*. 1922. 4 червня.
5. Нестеренко В. А. До питання про українізацію Православної церкви на Поділлі у 1920-ті роки. *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський*, 2008. Т. 11. С. 335–347.
6. Порадник робітника освіти. Харків: Видання Українського бюро ЦК спілки робітників освіти, 1924. 508 с.
7. Савчук Т. Т. Дозвілля православного духовенства в 20-х рр. XX ст. *Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць*. Миколаїв: Вид-во НДУ ім. Петра Могили. 2010. Вип. 5. С. 56–60.
8. Суд над Антонівським чудом. *Червоний кордон*. 1924. 14 вересня.
9. Суд над ворогами голодних. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому*. 1922. 7 вересня.
10. Церковні цінності для голодуючих. *Вісті Кам'янець-Подільського повітового комітету КП(б)У та повітвиконкому*. 1922. 28 травня.

Отримано: 7.04.2023

Анна ОЛІЙНИК,
студентка 4 курсу історичного факультету

Науковий керівник – **Сергій ОЛІЙНИК,**
кандидат історичних наук, доцент

**ПОДІЛЬСЬКА ГРОМАДСЬКІСТЬ ТА ПІДНЕСЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НАВЕСНІ 1917 РОКУ**

Події лютневої революції в Петрограді дали поштовх до розгортання національно-визвольного руху в Подільській губернії. Вже 5 березня у Вінниці було скликано перші збори Союзу подільських українців (далі – СПУ) та створено комітет під головуванням громадського, політичного діяча та письменника Вінниччини Д. Марковича [1, с. 518]. Для членства в організації потрібно було визнати її статут та сплатити вступний внесок. Він сягав від одного до трьох відсотків від місячного заробітку члена організації. Сума місячного внеску була градована. Так, жителів міст вона складала 1 карб, а для селян 50 коп. Його засновники ключовим завданням організації вважали активувати свідомість українського народу щодо національного відродження. В загальноукраїнських питаннях союз підтримував позицію Центральної Ради.

Для поширення українізації СПУ з перших днів розпочав друкувати «Листи до українського громадянства», які висвітлювали сучасні події, історичне минуле українців. До 13 березня було випущено шість листів загальним тиражем 75 тис. примірників. Для друкарських потреб було також засновано видавництво «Воля» та тижневик «Подільська воля».

Тижневик редагував особисто Д. митро Маркович. З метою згуртування української громади міста союзом було створено український клуб [2, с. 245]. Члени союзу входили до складу громадських організацій та органів виконавчої влади в Подільській губернії.

З метою об'єднання зусиль для національного відродження Центральна Рада ухвалила провести в регіонах з'їзди українських організацій. На Поділлі ініціативу проведення з'їзду взяв на себе Союз подільських українців. Ним 5 та 6 травня у Вінниці було організовано та проведено відповідний з'їзд.

На зібрання прибуло 400 представників від просвітянських товариств, осередків союзу подільських українців, кооперативів та органів виконавчої влади. На порядку денному розглядалася низка актуальних питань: про автономію та федералізацію; звіти про діяльність просвітянських організацій, союзу подільських українців; вибори до Центральної губернської ради та повітових рад.

Депутати головою ради переобрали письменника Д. Марковича, заступником голови – М. Стаховського. Також обрано чотирьох представників від Поділля до Центральної Ради. Депутатами стали – В. Приходько, М. Любинський, П. Відибіда та Григор'єв, кандидатами – Литвицький та Верхола. Було обрано 58 членів в губернську раду. Місцем розташування Ради стала Вінниця.

Сформовані українські громади активно займалися формуванням проукраїнсько налаштованих органів виконавчої влади і самоврядування та виконання постанов Центральної Ради. Ними в низці сіл Поділля було проведено заходи на збір коштів для потреб Українського національного фонду, установи, що займалася збором коштів та пожертв на підтримку українського національного руху. Ця установа працювала до грудня 1917 року, коли Центральна Рада створила Головну скарбницю УНР. 9 травня проведена за сприяння української громади маніфестація у с. Яланці зібрала одну тисячу пудів хліба для українського війська. Захід організований цього ж дня у с. Лупово Балтського повіту зібрав на Український національний фонд 28 крб.

Свято вільної України організували жителі містечка Вороновиця. Участь у заході взяли також мешканці навколишніх сіл: Ганщина, Кордишівка, Тростянець, Лантанці, Федорівка, Шендерів, Потуш. Селяни цих сіл із портретом Т. Шевченка 15 км. йшли пішою дорогою до містечка Вороновиці, де відбувся велелюдний мітинг. Участь в мітингу взяли також робітники місцевих цукрових заводів, священники та інтелігенція [3, с. 27].

Селяни с. Кордилівка Вінницького повіту провели український мітинг на підтримку Українського національного фонду 21 травня. Під час проведення заходу було відслужено молебень по Т. Шевченку, перед селянами з промовами виступив місцевий священник, а вчителька Будзішевська розповіла біографію Т. Шевченка. Селянами було зібрано на підтримку фонду 84 крб [4, с. 16].

Аналогічний захід провела 24 травня Солобковецька українська громада. Місцем для проведення мітингу було обрано територію біля місцевої церкви. Перед селянами виступили священник та вчителі. Для потреб Центральної Ради селянами зібрано понад двохсот крб. [5, с. 2].

У Хмільнику рух за національне відродження очолило товариство «Рідна хата». Цією структурою 28 травня проведено маніфестацію з українськими прапорами та відправлено панахиду по Т. Шевченкові.

Долучилася до українізації створена Подільська губернська українська рада. Нею 14 травня у Брацлаві організовано та проведено український повітовий з'їзд. В його роботі

взяли участь 300 представників сільських громад повіту, різні селянські організації, а також представники земства та київського військового гарнізону.

Головою з'їзду депутати обрали члена Подільської губернської української ради Відибіду, а заступниками голови – Бабика, Стаднюка, Смолінського, Зимницю та Дацюка.

З'їзд виробив наступні пропозиції: втілювати в життя постанови про відбудову національно – територіальної автономії України; заборонити самовільне захоплення селянами в повіті земель; звернутися з клопотанням про ухвалу закону про приватну власність на землю, а також про самовільну порубку лісів та посадок; створення в селах селянських спілок, а у волостях, повітах та в губернії волосних, повітових та губернського комітету селянської спілки; заснування в селах та у місті товариств «Просвіта»; влаштувати для бажаючих курси української мови.

Депутатами з'їзду було обрано представників від повіту до Подільської губернської української ради. Ними стали: Відибіда, В. Козчрук, Пригода та С. Ющенко. Кандидатами стали Северенчук та Павлюченко [6, с. 13]. 21 травня аналогічний з'їзд було проведено в Ольгопільському повіті, а 23 у Проскурівському.

Таким чином, навесні 1917 року в Подільській губернії було сформовано українські громади, які взялися активно поширювати серед населення ідею національного відродження. Члени українських громад проводили українські мітинги, долучалися до формування проукраїнських органів влади.

Список використаних джерел:

1. Малюта О. В. Маркович Дмитро Васильович. *Енциклопедія історії України*: у 10 т./ редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 518–784.
2. Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Документи та матеріали / редкол.: І. М. Шоробура, В. Р. Адамський, В. Г. Байдич, Ю. І. Блажевич та ін.; упоряд.: В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 847 с.
3. Українська маніфестація у містечку Вороновиця. *Подільська воля* (журнал – тижневик). Вінниця. 1917. № 2-3. 23 травня. С.27.
4. Про організацію української маніфестації в с. Кордилівка Вінницького повіту. *Подільська воля* (журнал – тижневик). Вінниця. 1917. № 8. 10 липня. С. 16.
5. Повідомлення про маніфестацію в м. Солобківці. *Нова рада* (газета політична, економічна й культурна). Київ, 1917. 24 травня.
6. Нечипоренко П. Організація Брацлавського повітового українського з'їзду. *Подільська воля* (журнал – тижневик). Вінниця, 1917. № 2–3. 19 червня. С. 12–14.

Отримано: 7.04.2023

Олександр ОЛІЙНИК,

студент 1 курсу магістратури історичного факультету

Науковий керівник – Сергій ОЛІЙНИК,

кандидат історичних наук, доцент

ТАНКОВЕ ПРОТИСТОЯННЯ ВЕРМАХТУ І РСЧА ПІД КИЄВОМ В ЛИСТОПАДІ – ГРУДНІ 1943 РОКУ НА СТОРІНКАХ ЩОДЕННИКА ЕРНСТА ШТРЕНГА

Битва за Київ в 1943 році стала однією із масштабніших на Східному фронті. Після звільнення столиці України радянське командування вирішило не зупинятися на досягнутому і, користуючись сприятливою ситуацією на фронті, розвинути успіх, витиснути максимум із можливого. Їхній наступ у західному і південно-західному напрямках створював величезну небезпеку для німецької групи армій «Південь». Тому німецьке командування намагалося зробити все, щоб зупинити просування Червоної армії і ліквідувати загрозу. Обидві сторони ввели в дію значні сили. Як наслідок, на західних підступах до Києва в районі Житомир – Біла Церква розгорнулися запеклі бої з масовим використанням танків [1, с. 103–107; 2, с. 361–363].

Матеріали щоденника дають доволі цікаву інформацію щодо заходів, які здійснювало німецьке командування для відбиття наступу Червоної армії. Так, підрозділ, в якому служив Е. Штрєнг – дивізія «Райх», 6 листопада було спішно направлено з під Бобруйська до Білої Церкви [3, с. 50–51]. Ще під час розгрузки один із танкових взводів спішно виступив на північній окраїні Білої Церкви де одразу ж вступив в бій з радянськими Т-34, що прорвали фронт [3, с. 51].

7 листопада німецька рота «Тигрів», в якій служив Е. Штрєнг була направлена в бій проти радянських танків, що рухалися по трасі Фастів – Ксаверівка. В дорозі на Київ вони прийняли бій з Т-34. Передовий загін зумів підбити п'ять машин противника, але через три години змушений був відійти після прибуття до «червоних» підкріплення. Skorиставшись вмільм використанням місцевості німецькі танкісти зупинили просування радянських військ, і змусили їх шукати інший напрямок наступу.

8 листопада 25-а німецька танкова дивізія, що прибула з Франції, отримала наказ відбити Фастів. Вона не мала достатнього досвіду і з маршу вступивши в зустрічний бій з радянськими танками зазнала великих втрат [3, с. 52–53].

Серед тих, кого направили на виправлення ситуації на фронті була також дивізія «Лейбштндарт Адольф Гітлер». Завдячуючи підкріпленням було усунуто критичне становище вермахту під Білою Церквою, фронт почав стабілізуватися.

11 листопада танковий підрозділ Е. Штрєнга висунувся на Славію щоб закрити прорив радянських танків. Розгорнувся запеклий бій. Місце бою залишилося за німцями. Окрім того, бій показав перевагу в майстерності німецьких танкістів і «Тигрів» над «Т-34» [3, с. 53–55]. За свідченнями автора щоденника, від початку 1943 року і до цього часу дивізія «Райх» знищила 2000 радянських танків [3, с. 55].

Попри чисельну перевагу РСЧА Вермахту вдалося провести успішний контрнступ з району Бердичева і здобути Житомир. Однак в районі Коростень – Радомишль німці нашо-вхнулися на значні радянські сили. Німецький удар було зупинено. На зиму 1943-1944 року наступальний порив вермахту вичерпався. У цих боях також приймали участь танкісти з підрозділу Е. Штрєнга.

25 листопада танкісти Штрєнга вирушили в напрямку на Коростень – Радомишль, де мали спільно оперувати з 7-ю танковою дивізією і дивізією «Райх». Важким випробуванням

для німецьких танкістів стала нічна атака радянських танків. Як згадував Е. Штрєнг: «Ніхто не знав, де німецькі, де російські танки. Їх можна було розпізнати лише за звуком двигуна. Але ми не можемо визначити їх місце розташування – жахлива ситуація для нашого танка, беззахисного, приреченого на очікування!» [3, с. 58].

Врешті нічну радянську атаку вдалося відбити. Відзначилася в цьому бою четверта танкова рота. На полі бою залишилося багато підбитих радянських танків. Попри успіх, ситуація залишалася складною. Навіть ушкоджений танк Е. Штрєнга, що направлявся на ремонт до ротного командного пункту, прийшлося залишити на позиціях в якості танка-прикриття [3, с. 58].

Під час повернення на позиції танк Е. Штрєнга зіткнувся з кількома Т-34. Один із них намагався відбуксирувати іншого, а третій їх прикривав. Танкова перестрілка успіхів не мала. Німців підвела пошкоджена оптика, котру незабаром відремонтували.

Наступна сутичка відбулася за невідоме село. У ній взяли участь «Тигр» Е. Штрєнга, рота бронетранспортерів та група саперів. Несподіваним маневром «Тигр» та бронетранспортери врзалися в радянські стрілецькі ланцюги. Але після потрапляння в танк протитанкового снаряду, що не завдав ушкоджень, танк заднім ходом почав від'їжджати до німецьких рубежів. На цьому й завершилися спогади Е. Штрєнга про бої його «Тигра» під Києвом в листопаді – грудні 1943 року.

Таким чином, спогади Е. Штрєна, вміщені на сторінках його щоденника, засвідчують запеклий характер боїв між Вермахтом і РСЧА під Києвом впродовж листопада – грудня 1943 року та використання у них значної кількості танків з обох воюючих сторін. Водночас вони вказують на існуючу технічну перевагу «Тигра» над «Т-34».

Список використаних джерел:

1. Україна в полум'ї війни. 1941–1945 / П. П. Панченко, О. І. Уткін, В. І. Горелов та ін. Київ: Україна, 2005. 560 с.
2. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. в 3-х томах. Т. 2: Радянська Україна в період корінного перелому в ході Великої Вітчизняної війни (листопад 1942 р. – 1943 р.) / ред кол.: І. Д. Назаренко (голова), І. І. Вівдиченко, В. Я. Головкін та ін. Київ: Політвидав України, 1968. 518 с.
3. Штрєнг Е. Боевые действия в районе Киев – Житомир зимой 1943/44 года. С. 50–61.

Отримано: 7.04.2023

Юрій ПАВЛИНСЬКИЙ,
студент 3 курсу історичного факультету
Науковий керівник – Віталій ГУЦАЛ,
кандидат історичних наук

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ КУЛЯСТИХ АМФОР НА ТЕРИТОРІЇ ЛЕТИЧІВЩИНИ

Зазначена археологічна культурна спільність є однією з головних, які проживали на цих територіях в перехідний етап періоду енеоліту та доби бронзи. Населенням культури було зайнято значні площі, які охоплювали по широті басейн Ельби на заході та Дніпра на сході і довготу від побережжя Балтики з півночі до басейну Дунаю на півдні. Виходячи зі значної території поширення, культуру поділено на три локальних групи: західну, середню та східну. Пам'ятки культури кулястих амфор України входять до східної групи та представлені в основному похованнями, особливістю яких виступають кам'яні скрині де, як правило, знаходиться декілька кістяків з своєрідним обрядом поховання та насиченим інвентарем, який в свою чергу репрезентований знаряддями праці, подекуди зброєю та великими кулястими амфорами за якими іменували культуру.

Виходячи з цього метою статті є узагальнення і систематизація відомостей про культуру кулястих амфор на зазначеній території та оцінка перспективності подальших досліджень в цьому напрямку.

Говорячи про археологічну спадщину Летичівщини варто пам'ятати, що ця територія входить до складу Меджибізького археологічного мікрорегіону, де сконцентровано чимало різночасових пам'яток. Простежуючи історію перебування на цих теренах давніх людських колективів, можна підкреслити те що від моменту неолітичної революції, кліматичні умови відповідали тим критеріям, які б сприяли проживанню людей і є однією з причин наявності великої кількості археологічних пам'яток у регіоні [8, с.101]. Серед цієї кількості давніх об'єктів варто виділити та детальніше охарактеризувати 3 відомих на сьогодні поховання культури кулястих амфор, що знаходяться на околицях населених пунктів смт Летичів, с. Горбасів та с. Ілятка. Посилаючись на нові дослідження можна підсумувати, що загалом на Хмельниччині локалізовано та досліджено 10 пам'яток цієї культури [4, с. 281].

В науковій літературі перші згадки про зазначені пам'ятки з'являються з 70-х рр. ХХ ст. В цей час спостерігаємо прогрес у виявленні нових археологічних об'єктів та старожитностей культури кулястих амфор в Україні. До прикладу на Хмельниччині В. Пясецьким було відкрито ймовірну короткочасну стоянку цієї археологічно-культурної спільноти поблизу с. Славута, про що свідчить незначний керамічний матеріал, кам'яні знаряддя праці та зовсім тонкий культурний шар. Також дослідником було виявлено ще 4 невеликі поселення у Житомирській області, тим самим поставивши під сумнів дещо традиційну думку про домінування поховальних споруд над поселенськими. Подібної думки дотримується С. Березанська, вбачаючи основну причину такого стану речей незначним культурним шаром, який утворився в короткий період існування пам'ятки, що ускладнює їх пошук [2, с. 75–76].

Загалом традицію поділу на локальні групи, розпочав О. Приходнюк, який у повідомленні в журналі «Археологія», подав коротку, проте достатньо детальну інформацію про металітичний посуд із поховання культури кулястих амфор із с. Завок (нині приєднаного до смт Летичів), яке було виявлено під час оранки у 1958 р. Поховальна камера складалась із чо-

тирьох вертикальних плит, які зверху накривалися ще однією утворюючи собою склеп де лежав один кістяк з супроводжуючим інвентарем, який був представлений керамічним посудом, сокирами, елементами одягу і тд. Особливу увагу автор приділив ліпній тонкостінній амфорі, яка мала невеликі розміри: висотою 19.5 см та максимальною шириною тулуба 24 см та орнаментом у вигляді горизонтальних рядів з трикутними вдавленнями. Також дослідник припускає що злучені внутрішні стінки посудини, свідчать про наповнення її ритуальною їжею [7, с. 206]. Аналогії були знайдені на пам'ятках Волині [5, с. 196, 197, 209]. За датуванням І. Свешнікова цю посудину можна віднести до кінця III – початку II тис. до н.е. [9, с. 20].

Відкриття пам'ятки біля с. Завок було унікальним для цієї місцевості, О. Приходнюк та інші дослідники зазначали, що в радіусі, як мінімум, 100 км не знайдено жодної аналогічної. Проте через 14 років у 1972 р. Ю. Малєєв та В. Якубовський, в складі експедиції Київського університету та Хмельницької обласної екскурсійно-туристичної станції, здійснили розкопки кам'яної могили III тис до н.е., поблизу с. Горбасів в урочищі «Орлів горб», що приблизно за 6 км від Летичева, спростувавши цю думку [7, с. 207]. У поховальній камері містилось три дорослих та два дитячих кістяки у скорченому стані, орієнтовані головами до північно-східної частини стінки могили. Супровідний інвентар представлений трьома амфорами з різноманітним заглибленим орнаментом, крем'яними знаряддями праці, виробами з кістки також дослідники виділяють уламок плоскої кістяної пряжки з нарізним орнаментом [6, с. 120].

На нашу думку зважаючи на загальну неоднорідність пам'яток цієї культури та труднощі при їх виявленні, поховання біля колишнього с. Завок та с. Горбасів, локально знаходяться дуже близько один до одного, що може свідчити, до прикладу, про сакральність цієї місцевості або ж про розташування тут поселення. Щодо цього, то відносно недалеко від двох останніх пам'яток локалізовано групу поселень трипільської культури [3, с. 98–99; 10, с. 59, 62, 81]. Подані дослідниками відомості є поверхневими та з відносним датуванням, тому ми не можемо точно стверджувати про взаємозв'язок цих культур, оскільки культура кулястих амфор хронологічно перетинається з пізнім етапом трипільської культури на цих теренах [4, с. 2]. Тут доречно згадати думку О. Антонюк, дослідниця стверджує, що у III тис до н. е., з початком міграційних процесів різних племен Північної та Центральної Європи на Схід, українські землі зазнали вторгнення на території, що були заняті представниками трипільської культури. Їх очікували сутички з войовничими землеробсько-скотарськими племенами, що в свою чергу призвели до появи носіїв культури кулястих амфор [1, с. 195]. Виходячи з цього, можна пояснити короткочасність перебування тут останніх, оскільки трипільська культура перебувала на цих теренах доволі значний проміжок часу і переважала чисельно. Попри те що це твердження може бути помилковим, воно має право на існування та потребує більш детального розгляду.

Приблизно за 20 км від Летичева неподалік лінії розмежування колишнього Летичівського та Старосинявського районів, восени 2011 року поблизу с. Ілятка під час оранки було виявлено ще одне поховання культури кулястих амфор. Могилу досліджували працівники Хмельницької ДП «Подільська археологія» державного підприємства «Охоронна археологічна служба України» [4, с. 274]. Проведено детальний огляд місцевості та з'ясовано, що кам'яна могила знаходилась по середині схилу і під час оранки було зачеплено верхню плиту. По приїзду археологів на місці знахідки було зроблено зачистку і фіксацію матеріалів, які потрапили на поверхню та закладено розкоп розмірами 2 x 3.5 м. Під час розчистки виявлено, що з під східної плити виступають людські кістки з фрагментами орнаментованої

кераміки. Як зазначають дослідники орнамент представлений лускоподібними трикутниками з фестонами простіше кажучи звисаючими смугами [4, с. 275]. В процесі розбирання та фіксації плит, на глибині 0,50 м від поверхні поступово почали натрапляти на людські хаотично розміщені кістки. Докопавши до дна могили на глибині 0.7 м було встановлено, що залягання шару кісток складає 0.15 м. Знайдені антропологічні матеріали були передані до київських дослідників Т. Рудича та О. Козака. Аналізуючи кістяки дослідниками було встановлено, що в могилі поховано 7 осіб, чотири з них – чоловіки і три – жінки, розташування черепів було «т»-образним, що засвідчує про певну обрядовість. Увагу археологів привернули дві кістяні пряжки орнаментовані дрібними рунами, аналог якої було знайдено раніше поблизу с. Горбасів та на інших пам'ятках Хмельниччини. Провівши дослідження було зроблено висновки, що імовірно ці пряжки зроблені з рогу лося і є характерними для подільської групи цієї археологічної культурної спільності [4, с. 278].

Отже аналізуючи зазначені нами пам'ятки та проведені на них дослідження, можна констатувати, що ця археологічна культурна спільність є в своєму роді унікальною на окресленій території в багатьох аспектах. Питання пошуку нових поховань культури кулястих амфор є доволі проблематичним, оскільки немає зовнішніх візуальних ознак їх розташування на місцевості через кам'яні скрині. В нашому випадку всі три поховання були знайдені випадково під час сільськогосподарських робіт на полях. Беручи до уваги той факт, що пам'ятки цієї культури є розпорошеними, то поховання біля с. Завок та с. Горбасів є локально зближеними, виникає думка про їх взаємозв'язок не лише в рамках конкретної культури так і з носіями суміжних поселень трипільської культури. Подана думка є лише суб'єктивним припущенням, тому поглиблене дослідження цього питання є доволі перспективним в рамках не лише регіональної археології, а й в контексті цієї культури загалом.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О. О. Історичні аспекти формування белігеративних ландшафтів Поділля. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2014. Вип. 48. С. 194–200.
2. Березанська С. С., Пясецький В. К. Перше поселення культури кулястих амфор на Україні. *Археологія*. 1979. Вип. 30. С. 75–82.
3. Гуцал А. Ф., Якубовський В. І., Михальчишин І. М. Археологічна спадщина Хмельницької області. Довідник. Чернігів: Деснянська правда, 2011. 176 с.
4. Захар'єв В. А. Нові поховання подільської групи культури кулястих амфор. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. Вип 18. С. 274–285.
5. Левицький І. Ф. Пам'ятки мегалітичної культури на Волині – Антропологія. Т. II. Київ, 1929. С. 196, 197, 209.
6. Малеев Ю. Н., Якубовский В. И. Раскопки гробницы культуры шаровидных амфор на Южном Буге. *Старожитності культури кулястих амфор на Поділлі* / упоряд. В. А. Захар'єв В. А. Хмельницький: ФОП Цюпак. 2015. С. 119–120.
7. Приходнюк О. М. Мегалітична куляста амфора з с. Завок Хмельницької області. *Археологія*. 1970. Вип. 23. С. 206–208.
8. Пясецький В. К. Каталог древних поселений, стоянок и местонахождений. Хмельницькая область. *Літопис Хмельниччини*. Хмельницький, 2004. С. 101–110.
9. Свешніков І. К. Мегалітичні поховання на Західному Поділлі. Львів, 1957. С. 20.
10. Трембіцький А. М., Погорілець О. Г. Ягодзінський Михайло Йосипович (1923–2008): історик, археолог, музейник. Хмельницький, 2011. 128 с.

Отримано: 7.04.2023

Ірина ПОВЕРЖУК,
студентка 3 курсу історичного факультету
Науковий керівник – Маріанна ПЛАХТІЙ,
кандидат філософських наук, доцент

ВПЛИВ ІМІДЖУ ОЛЕНИ ЗЕЛЕНСЬКОЇ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Поняття «іміджу» та його складові компоненти, що є популярним сленгом сьогодення, є результатом еволюційного розвитку виборчого процесу. Тому в підсумку, саме в політичній площині, це поняття органічно поєднується з особистістю певного політичного лідера, політичною партією чи руху. Коли політика стала ареною для публічної боротьби між політичними силами та опозицією, імідж став вагомим важелем впливу для цього протистояння.

Дія іміджу полягає в тому щоб певний політичний продукт був сприйнятий населенням, тобто він повинен насамперед відповідати їхнім інтересам та організовувати серйозно роль у прийнятті певних рішень. Варто запам'ятати, що роль іміджу заповнити «пусті виямки» в його образі. Іміджмейкери, як правило, заповнюють тим, що впливає на аудиторію, а якщо точніше, то те що глядач хоче почути.

Політичний імідж виступає складним феноменом, що створюється на певному ґрунті поєднанні різних чинників, до прикладу комунікативних, емоційних тощо. Тобто поєднанням раціональних й ірраціональних факторів впливу на свідомість.

В дослідженнях виокремлюють три напрями політичного іміджу, а саме: перший напрям розкриває психологічні проблеми індивідуального іміджу політичного, громадського діяча; другий напрям – імідж організацій, рухів, політичної системи та держави; третій напрям виявляє взаємозв'язок між ними [1].

Політичний імідж простежується у двох іпостасях, тобто:

1. Ідеальний імідж, якщо простіше, це той, до якого потрібно прагнути.
2. Реальний імідж – це те, що відбувається насправді.

Робота головних іміджмейкерів поєднати ці дві позиції. Тому ми спостерігаємо, що політична еліта світова чи українська приділяє пильну увагу вбранню, поведінці, вимові тощо.

Спостерігаючи за розвитком політичного іміджу, можна дійти до спільної думки, що більшість українців хочуть спостерігати бажану модель життя, а саме на зразок сучасних західних країн, які орієнтуються на демократичну модель розвитку, захист прав і свобод людини, на ринкову економіку та на можливість індивідуальної реалізації.

Пильну увагу приділяють не лише політичним діячам, а також їхнім жінкам, дітям та іншим представникам родинного дерева. Тому доцільно зупинитися на роль іміджу першої леді в Україні, а саме дружини чинного президента – Олени Зеленської.

Перша леді не виступає в ролі посадової особи, адже її повноваження не регламентуються законодавством. Але досвід закордонних країн трактує таке бачення по-іншому, тому ми спостерігаємо як перші леді брали активну участь у різних проєктах, заходах і навіть у політичній діяльності.

В Україні становлення першої леді від початку Незалежності пройшла досить важкий шлях трансформації від «без першої леді» до ініціативних, які плідно працюють на користь власне українському суспільству. Від 1990-х рр. Україна мала 6 перших леді, які відрізняли-

ся одна від іншої. Більшість дослідників звертають увагу лише від президентства Віктора Ющенка, а саме його дружини Катерини Ющенко. Вона одна із перших, яка розпочала популяризувати українську культуру не лише вдома, але й на міжнародному рівні. Все розпочалося із вишиванки та з одягом на український маневр. Це чудова тенденція, яка демонструє самобутність української культури та одночасно займається її популяризацією. Продовжила і підтримала «тренд» Марина Порошенко, дружина п'ятого президента Петра Порошенка. Вона підтримувала й одягала на різні заходи одяг від українських дизайнерів.

Модну дипломатію використовує сьогодні перша леді чинного президента України – Олена Зеленська. Вона активно популяризує український одяг від дизайнерів, особливо коли це стосується міжнародних зустрічей. Перша леді запевняє, що мода виступає важливим інструментом саме для культурної дипломатії, а також допомагає налагоджувати культурні зв'язки.

Стиль Олени Зеленської на міжнародних заходах є сучасним, елегантним та досить консервативним. Вона та її стилісти надають перевагу стриманим костюмам, платтям та блузкам з нейтральними кольорами, а саме чорний, білий, сірий та інші. Зазвичай, її одяг має прості лінії та з класичним дизайном. В одязі Олени Зеленської можна помітити елементи кежуал і класичного стилю.

Перша леді часто дотримується національних традицій, тому вибирає українські вироби, що підкреслюють саме її національну ідентичність. Вона вдається до використання національних елементів у своїх вбраннях, наприклад, вишиванок, деталізації українських символів тощо.

Під час свого візиту до Давосу в січні 2023 року, перша леді України Олена Зеленська з'явилася в розкішній вишиванці від українського бренду Must Have, яка коштує близько 4 тисяч гривень.

Також варто звернути увагу на ще одну зустріч, а саме коли Олена Зеленська зустрілася зі латвійською колегою Андрою Левіте, яка з чоловіком, президентом Латвійської Республіки Егілсом Левітсом на Львівщині у березні 2023 року. Зеленська з'явилася у діловому чорному костюмі від українського бренду Artem Klimchuk, який складався з прямих широких штанів і двобортного жакета. Головною прикрасою її образу був жакет з вишитими колосками пшениці на одному боці.

Перша леді виступаючи на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Культура, медіа, туризм», резюмувала, що:

«Мені не просто пощастило бути першою леді. Мені пощастило бути першою леді України. Країни, у якій так багато талановитих дизайнерів. Не просто талановитих, а суперзірок у світі моди! Завдяки талантам наших дизайнерів я можу використовувати свою роботу та статус, щоб з гордістю промотувати Україну на міжнародній арені. Тому я завжди обираю одяг українських дизайнерів для міжнародних візитів» [2].

Варто зазначити, що за пів року повномасштабної війни офіс першої леді вийшов на новий рівень. Його активність і наполегливість показує серйозні успіхи, якими може позадрити деякі посадовці чи інституції.

Чудовим рівнем вважається промова Зеленської в Конгресі США в липні 2022 року. Саме вона зуміла стати першою дружиною іноземного лідера, яка виступила перед Конгресом. Після промови, перша леді зірвала овації, весь світ спостерігав як 30 секунд зал аплодував Зеленській стоячи, а Білл Паскрелл накинув український прапор на плечі.

Пані Зеленська все регулярніше і впевненіше почала звертатися до світу на міжнародних конференціях, зустрічах, форумах, самітах. Про неї говорить весь світ, а західні ЗМІ на-

звали її взірцем так званої «м'якої сили» України. Світові лідери захоплюються її активністю на міжнародному рівні.

Як зазначала прем'єр-міністерка Великої Британії Ліз Трасс: «Контраст між контактною поведінкою Росії та сміливою та гідною першою леді України Оленою Зеленською, яка сьогодні перебуває в ООН, не може бути більш різким. Українці захищають не лише свою країну, вони захищають наші цінності та безпеку всього світу. Ось чому ми маємо діяти. Ось чому до 2030 року Великобританія витратить на оборону 3% ВВП, зберігаючи за собою позицію провідного гравця у сфері безпеки в Європі, і саме тому в цей вирішальний момент конфлікту я обіцяю, що ми підтримуватимемо або збільшуватимемо нашу військову підтримку Україні стільки, скільки буде потрібно» [3].

Вона активно і плідно проводить різні зустрічі з головами Єврокомісії, Європарламенту в Страсбурзі та брала участь у гуманітарних ініціатив. Створення фонду, який керує діяльністю на відновлення лікарень, створення протезів для постраждалих та інше. Саме ця активність допомагає Україні наполегливо йти до становлення і затвердження на міжнародній арені.

Політолог Володимир Фесенко каже: «Найвідоміші приклади, коли, наприклад, перша леді в кризових ситуаціях в умовах війни грала помітну публічну роль як комунікатора, це, мабуть, Елеонора Рузвельт, дружина Франкліна Делано Рузвельта, президента США в роки Другої світової війни. Ось це все дуже нагадує діяльність Олени Зеленської. Тут можна провести дуже серйозні паралелі. Ми бачимо сучасну жінку з почуттям стилю, плюс жінку, яка представляє гідно свою країну» [3].

Важливо розуміти, що завдяки роботі офісу першої леді та її роботи на міжнародному рівні Україна не пропадає з інфополя людей з різних країн. Якщо переглянути її інтерв'ю зі світовими ЗМІ, ми можемо зауважити, що вона говорить про вплив війни на її рідних та громадян України. Відкритість сім'ї президента вирізняється від політики та позиції путіна, який протягом свого правління приховує дані про свою сім'ю та родичів.

Отже, імідж Олени Зеленської, який сьогодні сформований, є доволі ефективним для сприйняття образу України на міжнародному рівні. Попри те, що перша леді не є посадовою особою, ми спостерігаємо, що це не заважає діяти та мати більше можливостей для впливу. Вона може реалізовувати свої проекти, де будуть залучені професіонали та отримати фінансування та спонсорів. Для Олени Зеленської це чудова нагода, адже перша леді 15 років займається сценаріями для «Студії Квартал 95». Культовий серіал в Україні «Слуга Народу» зумів вийти на екрани завдяки Олені Зеленській, яка написала сценарій для знімальної групи. Завдяки плідній праці першої леді іноземці сприймають Україну як самостійну державу, яка має унікальну культуру, самобутню націю із власною історією.

Список використаних джерел:

1. Політичний імідж та основні його характеристики. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/akaiomova_politychnyi.pdf
2. На форумі «Україна 30» Зеленська розповіла про роль моди у сучасному суспільстві. URL: <https://rubryka.com/2021/03/11/na-forumi-ukrayina-30-zelenska-rozpovila-pro-rol-mody-u-suchasnomu-suspilstvi/>
3. «М'яка сила» України: чим займається перша леді Олена Зеленська у воєнний час (ВІДЕО). URL: <https://uatv.ua/uk/m-yaka-syla-ukrayiny-chym-zajmavetsya-persha-ledi-olena-zelenska-u-voyennyj-chas-video/>

4. Овації в Конгресі США, сльози в Давосі, скандальна поза для Vogue: як змінилася Олена Зеленська. URL: https://showbiz.24tv.ua/olena-zelenska-yak-persha-ledi-zminilasya-za-rik-vivni-foto-video_n2250849
5. І. В. Бондар, І. В. Богінська. Культурна дипломатія першої леді України. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9224/9169>
6. Олені Зеленській – 45: як одягається найстильніша перша леді. URL: <https://www.unian.ua/lite/style/stil-oleni-zelenskoji-yak-odyagavetsya-naymodnisha-persha-ledi-foto-12134769.html>

Отримано: 7.04.2023

Валерія СВДНІЦЬКА,
студентка 3 курсу історичного факультету
Науковий керівник – Віталій ГУЦАЛ,
кандидат історичних наук

ГЕОГРАФІЯ СТАРОДАВНІХ ВАЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ

Пам'ятка археології національного значення «Земляне укріплення «Траянів вал», перша пол. I тис. до н. е.» (охоронний № 220003-Н), внесена до Державного Реєстру нерухомих пам'яток України згідно постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928 [8, с. 75].

Траянові вали – народна назва старовинних земляних насипів (валів), що збереглися на території Поділля, Бессарабії та Добруджі. За однією з версій початок їх зведення покладений римлянами у I–II століттях н. е., за правління римського імператора Траяна, коли вони просува-лися на північний схід і будували міста, укріплення [1, с. 39]. У III–IV століттях місцеві слов'янські племена продовжили їх зведення і використовували ці вали для захисту своїх земель від ворожих нападів. Частину Траянових валів збудували згодом анти. У середньому Придніпров'ї подібні споруди, які вже будував Ярослав Мудрий мають назву Змієвих валів [7].

Ці вали – це залишки давніх укріплених ліній, що захищали певні території. На відміну від укріплень звичайного типу, ці оборонні споруди мали обмежене поширення. Будівництво укріплень вимагало значних матеріальних витрат і проводилось у періоди зростання зовнішньої небезпеки, коли доводилось застосовувати неординарні засоби захисту [4, с. 221].

Щодо Траянових валів археолог М. Кучера зазначав, що вони розташовані в Середньому Подністров'ї, в тому числі на Поділлі. Саме тут у чотирьох місцях досліджено досить оригінальний тип валів: на правому березі нижньої течії р. Збруч в Тернопільській обл., в межиріччі Збруча-Смотрича в Хмельницькій обл., на межі України, Молдови й Румунії на правобережжі р. Прут та на межі України й Молдови в межиріччі Дністра-Прута у Чернівецькій області [4, с. 221].

Виділяють кілька окремих Валів: Нижній Траянів (Траянів) вал – розташований на території Бессарабії, тягнеться від селища Затока до міста Білгород-Дністровський. Верхній Траянів (Траянів) вал – починається біля міста Бендери (Молдова) і тягнеться до річки Прут безперервною лінією, потім різко повертає і з'єднує річку з дунайсько-чорноморськими лиманами Ялпуг, Катлабух і Сасик. Траянові (Траянові) вали Подністров'я – система валів, що розташовані між містами Тернопіль і Кам'янець-Подільський. Мають переривчастий харак-

тер. Складаються з двох ешелонів центрального ланцюга і хаотично розкиданих валів; окремі з них знаходяться навіть на Буковині [7].

Дослідженнями археолога М. Кучери встановлено, що пам'ятки, які в літературі відносять до «Траянових» валів, належать до різнотипних оборонних споруд. Автор дослідження розглядає, насамперед, тип найпоширеніших і найпотужніших валів, які, на його думку, і заслуговують на назву «Траянових» валів Середнього Подністров'я. До них належить шість валів на правому березі нижньої течії Збруча, вал у межиріччі Збруча-Смотрича і два вали в межиріччі Дністра-Прута [4, с. 45].

Схожі вали існують і в Румунії. Так, в південно-центральної Добруджі існує три вали, що простягаються від Дунаю до узбережжя Чорного моря. Хоча відносна хронологія будови широко визнана, точне датування кожної окремої споруди дискутується. Науковці пропонують різні дати в Ранньому Середньовічному періоді, у другій половині I-го тис. Стосовно будівників набули визнання дві теорії. Їхні прибічники поділилися головним чином за національними кордонами. Так: болгарська історіографія вважає, що фортифікації було зведено за часів Першого Болгарського царства для оборони проти різноманітних кочових груп, що мандрували в понтійсько-каспійських степах. З іншого боку, декотрі румунські історики намагалися приписати побудування щонайменше частини валів Візантійській імперії під імператорами Іоанном I Цимісієм і Василієм II Болгаробійцею, що панувала в регіоні в другій половині X ст. й протягом усього XI ст. [7].

Виявлено Малий земляний вал, 61 км. довжиною, що простягається від фортеці Четатя Петуллуй (рум. Cetatea Rătulului) на Дунаї до міста Констанца на Чорному морі. Великий земляний вал, 54 км. довжиною, подекуди перекидає малий. Він починається на Дунаї, проходить по долині Карасу і закінчується в місцевості Палас, на захід від Констанци. І Кам'яний вал, так само побудований з землі, але має кам'яну стіну на хребті. Його довжина – 59 км. Він простягається від Чернаводе (колишній Аксіополь) до Чорного моря [7].

Залишки валів у Молдові становлять собою земляні вали та палісади. У Молдові залишилося два значні фрагменти: Верхній (або Північний) Траяновий вал та Нижній (або Південний) Траяновий вал [7].

Дослідник О. Моця зазначає, що «останні (вали) проходили аж до Молдавії в меридіональному напрямку, були зведені в часи раннього залізного віку, але, як і вищевказані, будувалися осілим місцевим населенням у його протистоянні із кочовиками. Земляні споруди середньовічних часів відомі й на території Болгарії, Польщі, сучасних Татарстану й Чувашії» [5, с.76–77].

Довгі оборонні вали (саме до цього типу валів відносяться Траянові вали Подністров'я) широко розповсюджені по всій Європі. Так, в I та II ст. н. е. були побудовані Задунайські і Зарейнські вали, що одержали назву «германського кордону». На початку II ст. н. е. імператор Адріан для захисту Британії від войовничих шотландців велів спорудити оборонну лінію, що перетинала всю Англію із заходу на схід від берегів Ірландського моря до берегів Північного моря, – рів і стіну заввишки 6 м з баштами через кожні 1,6 км. 117-кілометрова лінія одержала назву Адріанових валів. [6, с. 178].

Відомо, що довгі вали для охорони кордонів використовувалися не лише у великих імперіях, але і в менших державах. Так, архієпископ Брунон писав в 1008 р., що Русь по кордонах з кочівниками було огорожено. Авари, коли вони розташувалися на середньому Дунаї, зміцнили кордони своєї країни кількома лініями земляних укріплень, які називалися *ring* [3].

У різних куточках Польщі зустрічаються оборонні вали і рови. На південному заході Польщі їх називають «валами Хороброго», або «Шльонськими», на півночі – «старими окопами» [6, с. 181].

Слов'янські племена, що колись населяли сучасні Саксонію, Бранденбург і Сілезію, споруджували вздовж кордонів своїх територій на протязі сотень кілометрів земляні вали, рештки яких існують і досі. Така лінія валів захищала, наприклад, слов'янські області від р. Заале до Одера і Варти. Деякі західні германські племена, ознайомившись зі способом спорудження римських земляних укріплень, почали і собі споруджувати земляні вали по кордонах своїх територій [9, с. 7]. З цього можна зробити висновок, що спорудження довгих валів по кордонах своїх територій було до снаги не лише розвиненим державам, а й навіть тим народам, які не мали досить металу для виготовлення знарядь праці і зброї, як, наприклад, германці за часів Тацита [3]. Існує також гіпотеза, що ці довгі вали треба розглядати не як рубежі оборони, а як візуальні кордони, зрозумілі для тих народів, які знаходились на північ від валів. Там можна було пасти отари чи займатись іншими справами, а проникати далі на південь – ні [2, с. 233]. Також стає зрозумілим, чому вали впираються флангами в природні водні рубежі – ці рубежі були продовженням видимого кордону [2, с. 233].

Отже, стародавні укріплення, які ми називаємо Траяновими валами мали місце в ряді країн Європи, а саме Україні, Молдові, Румунії. Завдяки цьому ми можемо порівнювати їх і досліджувати схожі та відмінні риси.

Список використаних джерел:

1. Історія України : Хрестоматія / упоряд. В. М. Литвин. Київ: Наукова думка, 2013. 1056 с.
2. Боднар І. «Траянові вали» Середнього Подністров'я як історично-археологічна пам'ятка фортифікаційної архітектури. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 28. С. 232–233.
3. Доронькін А. Довгі вали середньої течії Дністра. Дослідження Дністра. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/DnisterStudies/LongRamparts/Tradition.html> (дата звернення – 01.03.2023).
4. Кучера М. П. Довгі вали. *Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян*. Київ; Львів: 1997. С. 221–228.
5. Моця О. П. Давньоруське оборонне будівництво у працях М. П. Кучери. *Археологія*. 2017. № 4. С. 74–78.
6. Саратов І. Хто спорудив ці вали? *Змійові вали: зб. матеріалів наук.-дослідницької спадщини / А. С. Бугай; упорядкув., передм. О. Бугая*. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2011. С. 170-180.
7. Траянові вали URL: <http://surl.li/hhovi> (дата звернення – 01.03.2023).
8. Шпаковський С., Захар'єв В. «Траянів вал» у межиріччі Смотрича та Збруча: сучасний стан та перспективи збереження. *«Археологія&Фортифікація України»: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А. 2019. С. 74–80.
9. Шперк В. Ф. История фортификации. *Военно-инженерная Краснознаменная Академия имени В. В. Куйбышева / ред. В. А. Огородников*. Москва: Издание ВИА. 1957. 356 с.

Отримано: 7.04.2023

Богдан ФІЛПЧУК,
студент 4 курсу історичного факультету
Науковий керівник – Іван БОРОВЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент

ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ОПЕРАЦІЇ «АРЧЕРІ» 1941 р.

Станом на кінець 1941 р. протистояння Вісі та Антигітлерівської коаліції в Європі характеризувалося складністю та невизначеністю для обох сторін. Утім, поступовий спад наступального потенціалу Вермахту сприяв продовженню реалізації черчиллівської концепції «царства терору», тобто постійного тримання у напрузі ворога. Елементом даної тактики стала операція «Арчері», яка на той час стала найбільш значущим тріумфом Західних Союзників в ході здійснення європейських десантувань. Відтак, метою нашої статті є комплексний аналіз етапів підготовки та здійснення операції «Арчері», а також визначення її результатів та наслідків.

В українській історіографії окреслений епізод Другої світової війни є недослідженим. Тому, основою нашої роботи стали праці британських істориків Джеремі Блека та Александра Стілвелла [1; 7]. Джерельну базу дослідження склали спогади бригадного генерала (під час здійснення операції – підполковник) Джона Дарнфорда-Слейтера [2], депеша адмірала Джона Тові за результатами висадження [3], а також Протоколи засідань Комітету начальників штабів [4; 5], які зберігаються в Британському національному архіві й в оцифрованому вигляді доступні на сайті цього архіву.

Географія операції «Арчері» охоплювала норвезькі о-ви Вогсей та Молей. Планувальники «Арчері» прагнули знищити там військові та економічні об'єкти, відвернути увагу німців від нової операції на Лофотенських островах («Анклет»), а також зменшити тиск на Радянський Союз, примусивши німців посилити свій гарнізон в Норвегії. План операції також передбачав взяття полонених, зокрема норвезьких колаборантів [2, р. 57; 3, р. 156; 7, р. 181–182].

Підготовка до проведення рейду відбувалась з дотриманням усіх заходів секретності. План висадження передбачав сухопутний, морський та авіаційний компоненти. Основу десанту склали підрозділи 2-о, 3-о, 4-о, та 6-о загонів британських командос. Окрім них, у висадженні також брала участь 1-а окрема норвезька рота, яку сформували із норвезьких добровольців, очолена капітаном Мартіном Лінге [2, р. 59; 3, р. 156–157; 7, р. 182].

Сухопутні підрозділи були розділені на п'ять груп, кожна з яких мала своє завдання. Перша група повинна була десантуватися в районі Холлевіка та знищити ворожу артилерію біля Галосвіка. Далі вона мала просунути узбережжям на південь о. Вогсей і, за умови відсутності інших наказів, створити резерв для другої групи. Друга група висаджувалась теж на півдні о. Вогсей, але південно-західніше від першої групи, та мала атакувати місто, де вона повинна була здійснити низку диверсійно-розвідувальних місій. Третя група висаджувалась на о. Молей. Четверта залишалась у плавучому резерві, а п'ята повинна була десантуватися на заході Ульвесунда, перервати комунікацію між північчю та півднем о. Вогсей, забезпечивши бойову охорону [3, р. 159].

Легкий крейсер «Кенія» та есмінці «Онслов», «Орібі», «Оффа» та «Чіддінгфолд» забезпечували вогневу підтримку з моря. Завданням кораблів «Принц Чарльз» та «Принц Леопольд» було висадження десанту. Підводний човен «Т'юна» був навігаційним маяком. На

британські військово-повітряні сили покладалося завдання охорони військ та флоту від атак з повітря, завдання бомбових ударів по ворогу та постановка димової завіси шляхом застосування фосфорних димових бомб [2, р. 57, 61–62; 3, р. 156–157; 5, р. 199 recto; 7, р. 182].

Використання фосфору викликало тривалі обговорення на засіданнях Комітету начальників штабів, що були обумовлені ризиком можливих звинувачень з боку німців щодо початку хімічної війни. Втім, було вирішено, що відсутність протигазів на власне британських десантниках буде достатньою демонстрацією безпечності ситуації [4, р. 191 recto; 5, р. 198 recto – 199 recto].

Загальне керівництво операцією здійснював адмірал Джон Тові. Адмірал Гарольд Барроу керував флотським з'єднанням, а бригадний генерал Чарльз Гайдон – сухопутною складовою, перебуваючи на HMS «Кенія», який використовувався як плавучий штаб. Також під керівництвом бригадира Ч. Гайдона знаходився плавучий резерв. На суші військами керував підполковник Джон Дарнфорд-Слейтер, який також очолив атаку на о. Вогсей, а його заступник Джек Черчилль на о. Молей [2, р. 57, 61–62].

Попередні приготування до операції супроводжувались поганою погодою. «Принц Чарльз» та «Принц Леопольд» зіштовхнулись на переході із багатьма проблемами, зокрема включаючи масштабне проникнення всередину води. Через це, а також невтішні метеорологічні зведення, операцію «Арчері» довелося перенести на 24 години. В підсумку, було вирішено здійснити висадження вранці 27 грудня [3, р. 157]. Додамо, що важкість переходу ускладнювалася наявністю у більшості десантників морської хвороби. Втім, незважаючи на всі ці обставини, війська знаходилися в піднесеному стані та нетерпляче очікували бою. Показовою в даному контексті є розмова Дж. Дарнфорда-Слейтера із одним з офіцерів командос Елджи Форрестером: «Ці німці на Вогсей не будуть такі щасливі завтра увечері, – сказав Дж. Дарнфорд-Слейтер Е. Форрестеру. «Я маю намір особисто переконатися в тому, щоб не було кому радіти, – відповів Е. Форрестер» [2, р. 63–64].

О 7 ранку 27 грудня угруповання знаходилось біля Вагсфіорда. О 8:39 «Принц Чарльз» та «Принц Леопольд» спустили всі десантні човни, які перейшовши у бойові порядки, почали рухатись до своїх пунктів призначення. Після формування бойових порядків десантними човнами, о 8:42 «Принц Чарльз» дав відповідне сповіщення іншим. Через 6 хв. розпочався обстріл ворожих позицій із моря, який згодом продовжився бомбардуванням з повітря. О 8:57 Дж. Дарнфорд-Слейтер подав сигнал кораблям припинити обстріл та розпочати літакам постановку димової завіси [2, р. 64; 3, р. 158–159].

Один з бомбардувальників, якого збили німецькі зенітники, втратив керування та випадково скинув фосфорну бомбу на десантний човен. Фосфор спричинив сильні опіки десантників, а сам човен разом із амуніцією загорівся та вибухнув. Втім, на щастя, не всі з того човна загинули. Декого вдалося врятувати. Паралельно із наземними відбувалися морські та повітряні бої. Авіація та флот успішно забезпечували прикриття десантників [2, р. 65; 3, р. 157–165].

Перша та третя групи командос не зустріли сильного ворожого опору. Бійці першої групи, швидко виконавши свої завдання, почали просуватися на допомогу другій групі. Потужний обстріл о. Молей деморалізував ворогів, що дозволило третій групі швидко, до 9:24, взяти його під контроль. Це дало змогу, не боячись розташованих тут берегових гармат, розпочати висадження п'ятої групи на півночі о. Вогсей, яка так само швидко впоралася зі своїми завданнями [3, р. 160].

Особливо сильні бої велися в місті, яке було ціллю другої групи. Десантникам довелося штурмувати кожне приміщення. Великої шкоди також завдавав щільний снайперський вогонь. Для того, щоб допомогти другій групі, було використано весь плавучий резерв, а також першу групу та частину третьої. П'ята група отримала наказ вийти в тил ворога на півдні о. Вогсей. Все це дозволило переломити хід битви за місто на користь десантників. Проте, в зв'язку з досягненням поставленої мети, британське командування прийняло рішення не сковувати свої війська боєм та відступити назад на кораблі. О 14:08 Дж. Дарнфорд-Слейтер доповів про завершення відступу [3, р. 160–161].

Союзники загалом втратили 18 осіб вбитими та 53 пораненими, а також 8 літаків. Зокрема, норвежці втратили 1 вбитим, командира свого формування М. Лінге, та 2 пораненими. Втрати німців сягнули близько 150 вбитими та 102 захопленими в полон, серед яких були 4 норвезьких колаборанти (1 – очільник місцевого осередку). Було виведено з ладу 9 німецьких суден. Десантники знищили всі об'єкти, які могли б слугувати ворогові, а саме: усі німецькі офіси, казарми, штаб на о. Молей та готель «Ульвесунд» на о. Вогсей, який мав роль ворожого опорного пункту, усі будівлі, в яких жили німецькі солдати, телеграф, радіовежу, бокси для автотранспорту, танк, чотири берегових гармати та одну зенітну, склад боєприпасів на о. Молей, а також прожектор і генератор, що знаходились там, телефонну кабельну, апаратуру Родберзької телефонної станції, пляжний склад мін та механізм маяка в Сетернесі, консервні заводи та фабрики з виробництва оселедцевої олії. Також було пошкоджено бензоцистерни на о. Молей та унеможливлено використання дороги між північчю та півднем о. Вогсей [2, р. 73; 3, р. 162].

План «Арчері» справив бажаний ефект. Супротивник передислокував до Норвегії близько 30 000 солдатів. Адольф Гітлер став побоюватися повномасштабної десантної операції Союзників у цьому регіоні [1, р. 122; 6, р. 229; 7, р. 183]. Важливим досягнення «Арчері» було також захоплення десантниками німецького секретного військово-морського коду для всього їхнього флоту. Це дозволило британцям довгий час розшифровувати німецькі флотські сигнальні повідомлення [2, р. 72].

Отже, можна констатувати, що операція «Арчері» пройшла успішно. Рішучість учасників висадження та досягнута ними швидкість здійснення операції дозволили реалізувати поставлені командуванням завдання. Однак, зауважимо, що проявилися проблеми з виучкою десантників в процесі зачисткою будівель та контрснайперської боротьби, що спричинили найбільші труднощі в ході реалізації плану «Арчері». Досвід висадження посприяв розвитку концепту комбінованого морського десантування Західних Союзників, який планомірно ви-кристалізовувався в ході війни.

Список використаних джерел:

1. Black J. Strategy and the Second World War. London: Robinson, 2021. 306 p.
2. Durnford-Slater J, Neil Barber (preface). Commando: Memoirs of a Fighting Commando In World War Two. Barnsley: Greenhill Books, c/o Pen&SwordBooks Ltd, 2020. 224 p.
3. The Battle For Norway 1940–1942. Introd. and comp. by M. Grace and J. Grehan with add. research by S. Mitchell. Barnsley: Pen&SwordMilitary, 2020. 174 p. (Despatches From the Front. The Commanding Officers' Reports From the Field and At Sea).
4. The National Archive of the United Kingdom. CAB-79-16-21.
5. The National Archive of the United Kingdom. CAB-79-16-22.

6. Hargreaves A. Special Operations in World War II. British and American Irregular Warfare. Norman: University of Oklahoma Press, 2013. 414 p. (Campaigns and Commanders).
7. Stilwell A. Secret Operations of World War II. London: Amber Books Ltd., 2018. 226 p.

Отримано: 7.04.2023

Богдан ХОМІЧ,
студент I курсу магістратури історичного факультету

Науковий керівник – Анатолій ФІЛІНЮК,
доктор історичних наук, професор

«ПОДОЛЬСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Культура є дзеркалом історичного розвитку народу, його ідентичності та тяглості багатовікових традицій. Тому, зрозуміло, що вивчення культури виступає пріоритетним науковим напрямком, особливо у сучасних реаліях українського життя. Важливим джерелом з вивчення культури Кам'янця-Подільського є періодична преса. Зокрема, велику цінність представляють «Подольские епархиальные ведомости», на шпальтах яких вміщені не тільки матеріали, що стосуються духовно-релігійного життя Поділля, а й різноманітні етнографічні та краєзнавчі відомості, матеріали про освіту.

«Подольские епархиальные ведомости» виходили друком протягом 1862–1905 рр. Кожен випуск цього часопису складався з двох частин: 1) офіційної та 2) неофіційної. В офіційній частині друкувалися різноманітні документи владних структур Російської імперії, в тому числі накази та розпорядження, які були загальними для всієї імперії або стосувалися безпосередньо Подільської губернії, маніфести та рескрипти, а також розпорядження Святейшого синоду тощо. Загалом, аналіз офіційної частини часопису дозволяє головним чином сформулювати уявлення про церковне життя на території Поділля та в губернському центрі, вплив російської імперської політики на його перебіг.

Безперечно, значно більшу цінність для нас представляє неофіційна частина видання, яка доволі насичена статтями, повідомленнями, замітками про різноманітні аспекти культурного життя м. Кам'янця-Подільського другої половини ХІХ – початку ХХ ст. В «Подільських епархиальних відомостях» міститься чимало публікацій, що стосуються історії церковних споруд губернського центру, зокрема, Кам'янецького кафедрального Свято-Іоанно-Предтечинського собору [7] та Кам'янецького Свято-Троїцького монастиря [5]. Неофіційна частина рясніє різноманітними повчаннями і промовами, біографіями та некрологами представників вищого духовенства, життями святих тощо. З 1899 р., із огляду на активізацію тогочасних суспільних процесів, збільшилися кількість і частка публікацій на суспільно-політичну тематику, натомість порідшали біографічні нариси та некрологи [3, с. 154].

Характерно, що свої кореспонденції у виданні друкували М. Бачинський, А. Веселовський, П. Вілкул, С. Гогоцький, М. Доронович, М. Орловський, О. Орловський, А. Прусевич, Й. Ролле, Д. Синицький, М. Сіماشкевич, Ю. Сіцінський, Скворцов, П. Троїцький, І. Федоров, І. Шипович, М. Яворський, М. Яворовський, А. Якубович та інші автори. Нерід-

ко розміщувалися статті і замітки без зазначення авторів. Переважно це були представники духовенства, педагогічні працівники, чиновники губернських установ, а на початку ХХ ст. – і діячі «Просвіти».

М. Чирський повідомляв про давню Миколаївську церкву, яка існувала в Кам'янці-Подільському з 1398 р. За рахунок кошторису будівельного відділення при губернському правлінні Синодом було здійснено капітальний ремонт приміщення. Потім було проведено цілонічне богослужіння, оновлений храм освятили 29 травня 1894 р. В освяченні Миколаївської церкви брали участь: протоієрей Щеглов, ректор семінарії; протоієрей М. Киржацький, ключар кафедрального собору; священник М. Лотоцький, інспектор семінарії; протоієрей Могилева С. Чирський. З спеціального церковного погосту, спорудженого за великої кількості народу, виступив з промовою преосвященний Димитрій. Закінчився процес освячення святковим обідом у квартирі господаря церкви [8, с. 579–583].

Белостоцький описав проведення богослужіння у кладовищенській церкві м. Кам'янця-Подільського на честь храмового свята. Богослужіння супроводжувалося двома хорами: єпископським під керівництвом священника Й. Сулковського та безпосередньо церковним хором. У ньому брали участь вище духовенство міста та велика кількість містян. Преосвященний єпископ Димитрій виголосив промову щодо важливості пам'яті про померлих у якості засобу для єднання поколінь, продовження та розвитку народних традицій. За аналогією з повідомленням Чирського, богослужіння закінчилося трапезою у квартирі В. М. Мазюкевича, старости церкви [2, с. 591–598].

Велику цінність для нашого дослідження має кореспонденція невідомого автора присвячена спорудженню на підвищенні «Нового плану» церкви, названої на честь князя Олександра Невського. Підготовка до будівництва храму розпочалася в 1875 р. зі збору пожертвувань за допомоги створеного попечительства. Його планували закінчити в 1893 р. якраз до 100-річчя приєднання Поділля до складу Російської імперії, проте зазначалося, що в силу непередбачуваних обставин, освячення могло відбутися і в 1795 р. на честь ста років з часу утворення самостійної Подільської єпископської кафедри.

Цікавою також видається інформація про побудову у 1874 р. моста через річку Смотрич. «Новий план» Кам'янця-Подільського почав швидкий розвиток, у результаті через декілька років на спеціально відведеній міською думою території (1880 кв. сажнів) утворилося значне поселення, яке перетворилося у кращу частину міста. Саме будівництво церкви розпочалося в 1885 р., а проєкт храму було розроблено в 1891 р. цивільними інженерами М. Балогом та І. Калашниковим. На той момент шляхом пожертв зуміли зібрати більше 50 тис. крб., проте ля завершення будівництва треба було ще приблизно 39 тис. крб. Протоієрей М. Киржачський, товариш голови попечительства, звернувся до духовної консисторії з проханням виділити необхідні кошти з державного бюджету. Після візиту нового начальника губернії А. П. Баумгартена, на з'їзді представників цукроваріння в губернії ним була озвучена пропозиція про фінансування добудови храму за допомогою їх коштів. У результаті вдалося отримати понад 4 тис. крб.

Повідомлення анонімного автора закінчувалося закликом доєднатися до пожертвувань, незалежно від розміру, кожне буде прийняте з вдячністю, а Бог віддасть жертводавцю сторицею [1, с. 636–642]. У подальшому в «Подольських єпархиальних ведомостях» зустрічається інформація про різні суми пожертвувань на завершення будівництва зазначеної церкви. Практика пожертвувань стосувалася і витрат на оформлення Свято-Іоанно-Богословської

церкви в Старому місті та актовій залі при Подільській духовній семінарії. Про це йдеться в багатьох номерах Подільських єпархіяльних відомостей за 1894 р., а чисельність тих, хто вносив свої гроші обчислювалася сотнями і тисячами. Пожертви коливалися від 10 копійок і до кількох карбованців.

Досить системно у «Подольських єпархіяльних ведомостях» порушувалися проблемні питання освіти подолян. За повідомленням І. Сул-ського, народні читання проводились зимою та літом протягом декількох років у церкві Кам'янецького духовного училища або в залі міської управи. До 1893 р. такі читання не можна було назвати успішними, оскільки про них знало мало людей. Після створення програми читань на зиму з пропозиціями про участь у них архієрейського хору, виділення міською управою коштів та приміщення зали міської думи на найбільш людній вулиці ситуація помітно покращилася. 21 листопада 1903 р. М. І. Яворовський виголосив промову до 25-річчя смерті литовського митрополита Йосипа Семашка, якого називали головною дійовою особою у процесі об'єднання уніатів з православною церквою. Читання проводилося з перервою на 20–25 хвилин, під час якої архієрейський хор представив концерт-композицію Д. Бортнянського «Цей день, його ж сотворив Бог, возрадуємося і возвеселимося в ньому». Подібну практику продовжували і надалі. Наприклад, 28 листопада 1903 р. читання «Про унію в Кам'янці» виголошував помічник наглядача Кам'янецького духовного училища І. Олесницький. На народних читаннях піднімалися різноманітні філософські теми, питання про взаємини православної і католицької церкви, освіти на території Поділля, тощо. Кожне читання розпочиналося з єпископського благословення, супроводжувалося колядками, піснями архієрейського хору та найкращих композиторів: Бортнянського, Веделя, Давидова, Дехтярова, Львова. Народні читання характеризувалися значною кількістю слухачів [6, с. 522–525].

З повідомлення Лебедева дізнаємося про жіночу освіту в місті. У своїй промові перед випускницями Подільського жіночого училища духовного відомства він виступив з рекомендаціями не відступатись від отриманих протягом шестирічного навчання знань, православної віри, сформованих моральних цінностей і рис, поваги та любові до старших. Лебедев наголошує, що самостійність випускниць повинна полягати тільки у збереженні та розвитку добра, якого вони набули за час навчання в училища, збереженні богобоязні та працелюбності [4, с. 557–565].

Отже, за час існування «Подольских єпархіяльних ведомостей» на їх шпальтах накопичилася значна кількість інформації духовно-релігійного, краєзнавчого та етнографічного характеру, що допомагає з'ясувати культурні тенденції м. Кам'янця-Подільського другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Александро-Невское попечительство и создаваемый им храм в г. Каменце-Подольском. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 33. С. 636–642.
2. Белостоцкий И. Служение Его преосвященства, преосвященного Димитрия, епископа подольского и брацлавского, в кладбищенской церкви г. Каменца-Подольского по случаю храмового праздника 12 июня сего 1894 г. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 31. С. 591–598.
3. Гончар М. І. Історико-біографічні публікації в часописі «Подольские епархиальные ведомости» (1862–1905). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 2. С. 150–155.

4. Лебедев И. Слово в день XV выпуска воспитанниц Подольского женского училища духовного ведомства. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 29. С. 557–565.
5. Синицкий Д. Каменецкий Свято-Троицкий первоклассный монастырь. *Подольские епархиальные ведомости*. 1868. № 18–21.
6. Сул-ский И. Народные чтения в г. Каменец-Подольске в зимний сезон 1893/4 г. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 27. С. 522–525.
7. Троицкий П. Каменецкий Кафедральный Свято-Иоанно-Предтеченский Собор. *Подольские епархиальные ведомости*. 1862. № 2. С. 28–33.
8. Чырский М. Освящение обновленной Николаевской церкви г. Каменца Его Преосвященством, преосвященным Димитрием, епископом подольским и брацлавским, 29 мая сего 1894 года. *Подольские епархиальные ведомости*. 1894. № 30. С. 579–583.

Отримано: 7.04.2023

Анна ШПРАК,
студентка 4 курсу історичного факультету

Науковий керівник – **Олександр КОМАРНІЦЬКИЙ,**
доктор історичних наук, професор

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ В ДОБУ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»: НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКИЙ СТУДЕНТ»

Окрім навчальної і науково-дослідницької роботи, невід'ємною частиною студентського і викладацького життя Кам'янець-Подільського педінституту було повсякдення. Як правило, дозвілля було організоване за межами педінституту, але тісно із ним пов'язане. Більшість студентів проживала у гуртожитках. У досліджуваний нами період студентський контингент закладу постійно розширювався, тому керівництву педінституту необхідно було забезпечити усіх здобувачів освіти житлом. Зокрема, уже в 1957 р. для потреб закладу було передано флігель, що знаходився у дворі навчального корпусу, котрий став студентським гуртожитком. Також продовжувалось розширення самого закладу. У 1956 р. для факультет фізичного виховання було передано будівлю колишнього педагогічного училища (воно стало частиною інституту) [18, с. 351]. Він отримав ряд аудиторій і добре обладнаний спортивний зал для тренувань. У 1959 р. за період ректорства І. Зеленюка для потреб педінституту було передано колишній корпус ІНО (сучасний центральний корпус КПНУ), котрий протягом 1959–1961 відбудовувався. До 1963 р. завершилась реконструкція корпусу, було зведено додатковий спортивний зал, душові кімнати, гардероб. Цей корпус став головним у педінституті, тут розмістився ректорат, канцелярія, бухгалтерія [17, с. 115].

Через розширення педінституту і появу нових факультетів, з'явилась важлива потреба у нових гуртожитках. На кінець 1950-х рр. педінститут мав у власності 3 студентських гуртожитки. На 1964 р. у них проживало 592 студенти [20, с. 42]. Однак, значна частина здобувачів усе ще мешкала на приватних квартирах. Як правило, студенти, що не мали достатньо коштів, винаймали лише частину житла, одну кімнату або лише «куток». Житлові умови в гуртожитках сильно покращились: у них провели електроосвітлення та опалення [4]. Однак площ гуртожитків було вкрай мало, педінститут був вимушений винаймати приміщення інших навчальних закладів для заселення студентів. Гуртожиток був центром студентського

життя. Тут проходила значна частина розважальних і виховних закладів. Гуртожитки обладнувалися окремими кімнатами для відпочинку, у них студенти могли почитати газети і книжки, спілкуватися, грати в шахи [4]. Дуже часто саме в таких приміщеннях відбувалися окремі заняття з політінформації та агітації, котрі проводили викладачі суспільних наук. Агітаційні заняття проводилися і напередодні державних свят [4].

Повсякденне життя викладачів мало чим відрізнялося від студентського. Оплата праці педагога у радянський час була невеликою, а побутові умови вкрай важкі. Значна частина викладачів педінституту проживала в гуртожитках, деякі винаймали житло [20, с. 41–42]. Однак керівництво інституту не мало власного житлового фонду у місті, тому не могло покращити ці умови. Однак професори і доценти мали можливість отримати житло із міського житлового фонду, деяких заслужених педагогів поселяли в кращі умови в гуртожитках для педпрацівників.

В педінституті періоду «відлиги» уже була налагоджена система харчування. Гуртожитки обладнали кухнями і побутовими кімнатами, де студенти і викладачі могли готувати гарячу їжу [20, с. 52]. Функціонувала інститутська їдальня і 5 буфетів. Однак пропускна здатність їдальні була невеликою, не всі студенти встигали у вільний час пообідати. Тому здобувачі і викладачі часто харчувалися у міській студентській їдальні. Багато студентів привозили їжу з дому, або отримували «передачки» від родичів, харчувалися у гуртожитках. Була також система соціального захисту: студенти отримували талони на обіди, частину із яких оплачував профком [19, с.157]. Однак багато студентів все ж не мали достатньо коштів для регулярного харчування в їдальні.

Значна частина студентів отримувала стипендію у розмірі 220 крб. на I курсі, на кожному наступному вона підвищувалася на 20 крб. На 1962 р. 816 студентів педінституту мали стипендіальне забезпечення. Окремі категорії здобувачів могли отримати додаткову грошову допомогу від держав.

У Кам'янці, як студентському місті, на високому рівні було поставлено дозвілля для молоді. У педінституті функціонувало безліч гуртків за інтересами, зокрема музичні і театральні групи, проводилися літературні вечори і окремі заняття, публічні лекції на різні теми [7–9]. Аматорські студентські театри часто ставили вистави. У більшості випадків, усі ці заходи були студентською самодіяльністю, котру організовував профком, комсомольські організації закладу. В деяких випадках цьому сприяло і керівництво закладу [19, с. 148]. На початку 1960-х рр. в педінституті було засновано декілька факультативів для естетичного і мистецького виховання студентів. Діяв також окремий студентський клуб [11]. Він займався проведенням чисельних мистецьких, культурних, спортивних заходів. Аматорський театр за підтримки клубу їздив на обласні і республіканські театральні фестивалі [11].

Наявність фізкультурного факультету давала можливість займатись спортом. Уже в 1954 р. за розпорядженням ректора І. Зеленюка були організовані різні спортивні секції для студентів педінституту, зокрема, гімнастики, плавання, легкої атлетики, велоспорту, волейболу, баскетболу [1, с. 293]. Також взимку проводилися туристичні походи для студентів і викладачів.

Важливе місце у повсякденному житті студентів і викладачів займали різноманітні громадські і господарчі роботи. Студенти і викладачі були зобов'язані щороку брати участь в озелененні міста за розпорядженням міськради. Також їм доводилося їздити на щорічні посадки і збори урожаю, допомагаючи окремим колгоспам області. Так, лише у 1961 р. до робіт зі збору урожаю було залучено 748 студентів [15]. Були організовані будівельні загони, котрі допомагали освоювати цілинні землі у Казахстані, лише у 1956 р. нараховувалось більше 100 студентів [1; 17, с. 117]. Окрім того, студенти і викладачі брали участь у громадських роботах (на

обов'язковій основі) в межах міста, зокрема прибирання території, будівництві, участі у роботі оздоровчих і навчальних закладів. Загалом такі роботи тривали 10–12 днів [19, с. 163].

Відпочивали студенти і викладачі за межами міста. Біля с. Голоскова у 1950-х р. був відкритий табір відпочинку «Юність». Тут студенти облаштували безліч фізкультурних і культурних секцій для відпочинку, зокрема бігову доріжку, столи для настільного тенісу, окремі майданчики для футболу, гандболу, волейболу, для важкої і легкої атлетики та ін. занять [5]. В таборі існувало багато літніх будиночків для проживання студентів [16]. Всього за одне літо в ньому відпочивало близько 500 осіб. У ньому діяли окремі павільйони, музична сцена, кінозал, їдальня, студенти зайнялись озеленінням території, насадили окремі алеї і клумби. Також студенти брали участь у туристичних походах і екскурсіях. У 1959 р. були організовані екскурсії до Москви, Ленінграду і Закарпаття, окремі студенти отримали путівки на курорти [2–3].

Таким чином, газета «Радянський студент» є важливим джерелом для вивчення повсякденного життя студентів Кам'янець-Подільського педінституту. Зокрема, на її сторінках міститься інформація про забезпечення молоді житлом, харчуванням, стипендією, про її роботу у гуртках за інтересами.

Список використаних джерел:

1. Александрович З., Лепьохіна А., Шудрова А., Гадамська Є. На цілину! *Радянський студент*. 1961. 4 квітня.
2. В час літніх канікул... *Радянський студент*. 1959. 11 квітня.
3. 18 путівок на курорти. *Радянський студент*. 1959. 1 вересня.
4. Галицький В. Пройдемося по гуртожитку... *Радянський студент*. 1962. 20 грудня.
5. Дрікер І. Свій табір здоров'я це дуже добре. *Радянський студент*. 1962. 3 квітня.
6. Звітує профком. *Радянський студент*. 1961. 4 квітня
7. Краєвська Г. Студія «Філолог». *Радянський студент*. 1961. 26 травня.
8. Круглов С. Літературний вечір. *Радянський студент*. 1960. 30 листопада.
9. На огляді молодих талантів. *Радянський студент*. 1961. 14 квітня.
10. Пестун М. В клубі «Дружба». *Радянський студент*. 1961. 18 лютого.
11. Положення про огляд художньої самодіяльності Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. *Радянський студент*. 1961. 18 лютого.
12. Полозова Л. Це здорово, корисно, приємно. *Радянський студент*. 1959. 7 березня.
13. Хіміч В. Першотравневий конкурс стіннівок. *Радянський студент*. 1961. 12 травня.
14. Хроніка комсомольського життя. *Радянський студент*. 1961. 31 листопада.
15. Щоб стати повноцінним педагогом. *Радянський студент*. 1961. 7 листопада.
16. Як вам сподобалось відпочивати у студентському таборі. *Радянський студент*. 1961. 1 вересня.
17. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. 408 с.
18. Комарніцький О.Б. Культурно-масова і фізкультурно-спортивна діяльність студентів закладів вищої освіти Хмельниччини у роки «хрущовської «відлиги». *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції* / [редкол.: С. А. Копилов, О. П. Реєнт, Л. В. Баженов (відп. ред.)]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. С. 349–355.
19. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 332 с.
20. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідк.-статистич. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.

Отримано: 7.04.2023

Юлія БЕЛІНСЬКА,

студентка 4 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Наталія УРСУ,

доктор мистецтвознавства, професор

АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖИВОПИСНОГО ШАРУ НА ПОЛОТНЯНІЙ ОСНОВІ ЗА ДОПОМОГОЮ РЕСТАВРАЦІЙНОГО ВАКУУМНОГО СТОЛУ

Методика дублювання живописних творів відома ще з початку XVII ст. На той час особлива увага під час дублювання приділялася рецептурі клейових складників, технології їх приготування, застосування та ряду технічних прийомів, що являлися результатом багаторічного досвіду. На сьогодні методика дублювання технічно зазнала змін, що покращило збереження цілого ряду живописних творів мистецтва.

Метою статті є дослідження методологічного процесу дублювання на основі восково-смоляних мастик з використанням столу низького тиску – «вакуумного столу».

Виклад основного матеріалу. Для того, щоби викладені міркування відповідали критерію логічності з'ясуємо, що собою являє дублювання та вакуумний стіл. Дублювання – процес консервації, що полягає у наклеюванні картини на інше полотно або на будь-яку іншу основу. При цьому відбувається здвоювання основ, звідки і походить назва процесу. У XVII ст. особлива увага при дублюванні приділялася рецептурі клейових складників, технології їх приготування й застосування [4].

Вакуумний стіл – це спеціальний пристрій, що використовується для дублювання, який дозволяє фіксувати полотно на плоскій поверхні і регулювати температуру та вологість для ефективного відновлення шару фарби [3].

Вакуумні столи зазвичай використовуються в реставрації живопису для обробки різноманітних робіт на папері та пергаменті, включаючи акварелі, олійні твори, гравюри та малюнки. Метою використання вакуумного столу є забезпечення контрольованого всмоктування або тиску на витвір мистецтва, щоб полегшити реставрацію або вирівняти витвір мистецтва [2, с. 84].

Принцип роботи реставраційного вакуумного столу полягає у використанні сили вакууму для створення вакуумної камери під полотном. Полотно, яке потребує реставрації, кріпиться до поверхні вакуумного столу, а потім закривається прозорою плівкою, щоб утворити вакуумну камеру. Це дозволяє забезпечити рівномірне розподілення рідин та розчинників під час реставрації та допомагає запобігти пошкодженню поверхні полотна. Вакуумні столи можуть мати різні розміри та конфігурації, щоби відповідати потребам реставратора [2, с. 86].

Проте, насамперед реставратор визначає кількість реставраційних операцій, необхідних для підготовки картини до дублювання. Їх кількість буде залежати від кількості видів

руйнувань на картині. Далі він намічає послідовність реставраційних операцій. Недотримання послідовності може ускладнити роботу і призвести до додаткових ушкоджень картини [1, с. 80].

Дублювати необхідно тоді, коли основа не гарантує виконання своєї основної функції, тобто не може бути носієм ґрунту і фарбового шару внаслідок послаблення, ушкодження або руйнування волокон полотна. Основа в результаті дії механічних чинників, коливань відносної вологості і температури або ж плісняви і грибів стає крихкою, ламкою з тріщинами або з розривами і тоді реставратори використовують методику дублювання. Полотно також, рекомендується дублювати у тому випадку, коли його краї сильно зруйновані й немає можливості натягнути полотно на підрамник, а також, коли з часом збільшується чутливість полотна до механічного натягнення (особливо в пастозній техніці – *pastoso*), що спричиняє до різних деформації [1, с. 72].

Технічний прогрес сприяв технічному вдосконаленню вакуумного столу. У сімдесятих роках почалася розробка нового, більш досконалого столу, можливості якого були би набагато ширші. На новому столі можна дублювати, використовуючи синтетичні клеї, і розміри картин можуть бути різними. Переваги використання вакуумного столу в реставрації наступні:

- вакуумний стіл може бути кращим вибором для реставрації крихких та дорогоцінних полотен;
- при дублюванні затримується процес старіння основи живопису, зміцнюється ослаблене і зруйноване полотно, частина його функцій переноситься на нове полотно, збільшується міцність основи, у тому числі, через зменшення вібрації полотна, і, нарешті, вирівнюється площа основи;
- при дублюванні додатково зміцнюється ослаблений зв'язок між ґрунтом і фарбовим шаром, частково розгладжуються тріщини.

Збереження цілого ряду картин обумовлене саме дублюванням на нову основу. Проте, при дублюванні, як і при кожному заході консервації, мають бути виконані певні умови. У першу чергу, дублювання не повинно призвести до зміни колірної гамми і структури живопису. Єднальні матеріали, за допомогою яких, склеюються полотна, повинні гарантувати еластичність живопису і оборотність заходу консервації. Можливості видалення дублювального полотна і з'єднувальних засобів без ушкодження оригінальної основи і фарбового шару [1, с. 76].

Отже, можна констатувати, що традиційний метод дублювання мав ряд істотних недоліків. Користуючись при дублюванні гарячими прасками, не можна досягти рівномірного нагрівання по всій поверхні картини, що дублюється, через те, що нагрівання її відбувається на дискретних ділянках і вкрай нерівномірно. Крім того, тиск праскою та перегрів за часом та температурою часто призводить до зміни фактури барвистого шару. Водночас, методика дублювання є одним із засобів збереження творів мистецтва, тому вакуумні столи є важливим інструментом для живописних полотен, творів на папері, інших поверхонь, оскільки вони забезпечують контрольоване середовище для обробки та можуть допомогти забезпечити довгострокове збереження важливих культурних артефактів. А головне, за допомогою них пришвидшується діяльність реставратора та полегшується самий хід ревіталізації. Використання столу низького тиску дозволило уникнути цих недоліків. Сьогодні такі столи почали використовуватися провідними музеями та реставраційними організаціями.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев Е. В. Техника реставрации картин. Москва, 2002. 252 с.
2. Любківська В. Є. Роль реставрації в атрибуції творів. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: НАКККиМ, 2018. С. 84–87.
3. Roznerska M., Arsyńska J. Problemy dublowania obrazów na płótnie. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2005. 182 p.
4. Art conservation and restoration – Wall paintings. Britannica URL: <https://www.britannica.com/art/art-conservation-and-restoration/Paintings-on-canvas> (дата звернення: 25.02.2023).

Отримано: 7.04.2023

Михайлина БІЛЮК,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Любов МАРТИНЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ФОЛЬК- ТА ЕТНО-МУЗИКИ ІЗ СУЧАСНИМИ МУЗИЧНИМИ ЖАНРАМИ

З розвитком сучасної музики, коли виникла велика кількість різноманітних напрямів і течій, які почали інтегруватися в молодіжні субкультури, люди почали цікавитися народними традиціями, особливо фольклором. Один із найпопулярніших і наймасовіших напрямків сучасної музики – рок почав зливатися з народною. Гурт – виконавці так званого фолку або фолк-року, які вибирають у своїх композиціях народні інструменти, співають народні пісні або складають пісні за письмовими джерелами. Метою даної статті є висвітлення сучасного напрямку музики, поєднання фольклору з сучасною музикою та інструментами.

Народна культура унікальна, це культура, якій не можна дозволити зникнути. Зараз народні пісні знаходять привабливих виконавців, а з сучасними технологіями вони легко можуть намалювати зовнішній вигляд гарного голосу навіть за слабкий вокал, а потім «прокачати» це все можливо за короткий час. Взагалі всі народні пісні пов'язані з давніми народними обрядами, природними явищами, язичницькими традиціями, збереженими в народі, душевним станом – так у піснях не співають. Балади не такі прості, як здаються на перший погляд.

Інтерес до народної музики тільки зараз почанає прокидатися. Завдяки незліченним фестивалям етнічної музики фолкколективи нарешті мають можливість популяризувати свою творчість, адже їхня музика довгий час залишилася в рамках андеграунду. Буквально останніми роками в Україні та інших країнах пострадянського простору почала зростати кількість таких колективних та індивідуальних виконавців. Фолк-рок – музичний напрям, що поєднує в собі народну та рок-музику. Він є одним із найпоширеніших у сучасній народній культурі. Як правило, музика класифікується як фолк-рок, якщо «фолк» складовою є народна музика європейських народів (наприклад, кельтський або слов'янський фольклор). В українській музиці цей напрямок представляють такі гурти, як «Веремій», «Кобза», «Млин», «ФліТ».

Народна музика – загальносвітовий напрям музичного мистецтва, має свою історію, різновиди та особливості. Українська частина цього напрямку розвивається за європейськими

тенденціями, але є особливою галуззю цього мистецтва. При розгляді сучасної народної творчості простежуються взаємозв'язки різних жанрів з популярною музикою. Структура сучасної народної творчості набагато складніша, ніж просто включення народних пісень у нові музичні твори. У сучасній музиці чільне місце посідають обробки українських народних пісень. Унікальністю останніх обробок українських пісень є їх поєднання з різними музичними стилями – роком, попом, джазом тощо. До сучасних громадських формувань належать гурти: «Домра», «Брати Гадюкіни», «Воплі Водоплясова».

Гурт «Домра» (Дім Сонця) був організований у 2009 році маестро домристом Віктором Соломінім. Гурт народився як наступний творчий етап проекту Solomin Band. У «Домрі» – авторська музика Віктора Соломіна та українські народні пісні в обробці Віктора, чудового виконавця рідкісного джазового інструменту – домри. Більшість пісень колективного репертуару записана під час фольклорних експедицій українськими селами. Створюючи сучасні аранжування, В. Соломін зумів зберегти традиційні українські мелодії, маскуючи їх свіжими запальними ритмами та яскравими соковитими гармоніями. Завдяки поєднанню потужного, глибокого голосу солістки Анастасії Дружок, проникливого голосу домри та унікального музичного матеріалу, «Домра» створює незвичайне звучання на стилі автентичного фольку.

Історія команди, яку згодом наречуть «українськими Rolling Stones», йде корінням у далекий вже 1988 рік, коли в надрах нещодавно організованого львівського рок-клубу після низки поділів, об'єднань та поглинань утворилася група однодумців, що обезсмертила ім'я шпигуна Гадюкіна (глибоко негативний персонаж повісті класика радянського дитліту Віктора Драгунського – прим. авт.) та створила той оковитий коктейль із панку, блюзу, реггі, фольку та рок-н-ролу, приправлений галичанським колоритом, який тепер називають фірмовим стилем Братів Гадюкіних. В репертуарі малася лише пара речей на битій суржиком та лемківським діалектом мови авторства Кузьмінського, але саме вони викликали фурор на фестивалі «СиРок-88», після якого гурт впевнено бере штурвал до своїх рук, і менш ніж за місяць Гадюкіни готують повністю україномовну програму «Наша відповідь Кобзону», яка і стала основою дебютної платівки «Всьо чотко!».

Історія українського року тісно пов'язана з «Воплями Водоплясова», одним із найвидатніших рок-гуртів нашої країни. Створений у 1986 році гурт та його лідер Олег Скрипка як ніхто інший зробив для популяризації народної музики в масах під впливом масової поп-культури. Міжнародний фестиваль народної музики «Країна мрій», заснований Олегом Скрипкою, став традиційним і з 2004 року збирає під київським небом різні жанри української та зарубіжної народної музики. Організаційна діяльність лідерів «ВВ», яка проявляється в модних етно-дискотеках, фестивалі «Рок-Січ» та новій розвазі *Науіvka Folk Festival*, сприяють сучасній музиці з народним корінням як єдиному Національному Фронту.

Поєднання музичного фольклору та сучасної музики може донести до молоді забуті чи неактуальні історичні теми, розширити світогляд, пробудити національний дух сучасного покоління. Український музичний фольклор пройшов довгий шлях змін, не втративши своєї актуальності в сучасному музичному середовищі. Багата культурна спадщина народної пісні є джерелом натхнення для багатьох сучасних виконавців, які створюють нову українську музику – народну творчість – напрямок сучасної світової музики, в якому українська народна пісня не відбувається ні варіативністю, ні художньою виразністю. Серед них сучасний популярний співак Артем Пивоваров (пісні «Ой там на горі», «Думи мої», співачка Іларія, яка теж використовує мотиви українських пісень у своїй творчості, як наприклад «Ой літає соколенько».

Головною віхою в розвитку народної пісні було визначено синтез народних тем із останніми музичними стилями, такими як джаз, рок і поп, і реп. Взаємодія цих стильових напрямків має багато варіантів і особливостей, і набагато складніша, ніж може здатися на перший погляд. Одним із варіантів є мотив із пісні «Козацькому роду» у виконанні дуету у складі Джері Хейл та Альони.

Отже, розглянувши творчість провідних українських фольклорних колективів сучасності, які ілюструють загальні засади сучасного музичного фольк-арту та їх значення для українського та світового музичного мистецтва, а також популяризують український музичний фольклор, можна зазначити, що з плином часу, традиційна фольк- та етно-музика стає дедалі популярнішою серед населення, так як у більшості випадків, поєднується з усіма можливими сучасними музичними жанрами. Народна музика містить у собі особливий ефект впливу на підсвідомість слухача, а якщо взяти на розгляд українську народну музику, то використання українськими сучасними рок – гуртами автентичного вокалу та традиційних народних інструментів, містить у собі велику історично-культурну цінність, пропагуючи серед молоді зацікавлення традиційною культурою, тобто несе в собі просвітницьку ідею.

Список використаних джерел:

1. Музичний фольклор у сучасній композиторській практиці. URL: <http://www.ukrreferat.com/index.phppreferat/58438&pg>.
2. Поздняков М. В. Фолк та сучасна музика. URL: <http://www.scribube.com/limba/rusa/83920127.php>.
3. Тормахова В. М. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 19 с.

Отримано: 7.04.2023

Оля ГАКМАН,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Майя ПЕЧЕНЮК,

кандидат педагогічних наук, професор

ПОПУЛЯРНІСТЬ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА – ЗАСНОВНИКА НОВОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕСТРАДИ

Володимир Івасюк у другій половині 60-х рр. минулого сторіччя став засновником нової вітчизняної естради. Його музика та пісні ніколи не втрачають своєї актуальності, їх із задоволенням виконують і слухають у наші дні. Володимир володів грою на гітарі, фортепіано, віртуозно грав на скрипці. Прожив всього 30 років, але встиг написати 107 пісень, 53 інструментальних творів, писав і музичні супроводи до спектаклів.

Пісенна творчість Володимира Івасюка популярна та цікава дотепер. Вся Україна співає його «Червону руту», «Я піду в далекі гори», «Водограй», «Пісня поміж нас». Саме на піснях Володимира Івасюка розпочалася щаслива творча доля відомих співаків, таких як С. Ротару, Н. Яремчука, В. Зінкевича, Л. Сандулеси, І. Бобула. Його пісні співали не тільки в Україні, але й далеко за її межами. «Розвиток подій навколо його генія був дуже хвилеподібним – від замовчування до загального визнання. Період ігнорування ще стане предметом

дослідження психологів, істориків і музикознавців. Як сталося так, що творчість самородка світової культури можна було забороняти чи замовчувати? З погляду історії цей факт є дивним і унікальним» [2, с. 6]. На сьогодні немає фундаментальних досліджень, присвячених його життю і творчості, мало уваги приділено дослідженню ролі його творчості у сучасному світі. Творчість В. Івасюка не втрачає своєї актуальності не тільки серед слухачів, а й приваблює велику кількість професіоналів та аматорів музичного мистецтва, адже тематизм Івасюкової пісні, її жанрове та фактурне різноманіття вражає донині. Кожен окремий сучасний естрадний виконавець, в опрацюванні, аранжуванні чи роблячи cover версію (як вокальну так й інструментальну) пісенних творів композитора, привносить своє бачення, відчуття, манеру, подачу, стиль. З піснями композитора співаки виборюють призові місця на мистецьких фестивалях, конкурсах. Варто згадати перемогу українця Р. Ковалюка, який у 1998 р. на IX Міжнародному фестивалі в Токіо (Японія) виконав «Червону руту» і привернув увагу японців до української пісні.

Один із найскладніших для виконання вокальних творів В. Івасюка «Балада про мальви» цікаво й оригінально виконувала співачка Еріка, яка надала твору яскравої поп-рок манери. Твір набув особливої експресії завдяки звучанню в аранжуванні електронних інструментів, що створюють стилістичний звуковий фон із відтінком рок-музики по відношенню до оригіналу. Своєрідним є виконання пісні «Водограй» Р. Лижичко, що є фольковою вокально-інструментальною композицією, яка супроводжується бас-гітарою та традиційними джазовими ритмами в поєднанні з гуцульськими мелодико-ритмічними елементами.

У 2003 р. Т. Чубай та гурт «Плач Єремії» видали компакт-диск «Наш Івасюк», після реалізації якого зріс інтерес молоді до творчості композитора. У виконанні музикантів прозвучали пісні «Червона рута», «Водограй», «Пісня буде поміж нас», «Я – твоє крило», «Нестримна течія», «Капелюх», «Над морем», «Я піду в далекі гори», «Запроси мене у сни». Аранжування цих творів мають яскраво виражений характер рок-музики із використанням не тільки електронних, а й акустичних інструментів, що надає композиціям камерного, тембрально насиченого звучання. Б. Блессінг та гурт «ShockolaD» створили цілу низку нестандартних аранжувань пісень Івасюка, зокрема «Червона рута», «Водограй», «Пісня буде поміж нас», «Два перстені», «Над морем», «Відлуння твоїх кроків».

Одним із сучасних виконавців вокальних творів В. Івасюка є гурт «Пікардійська терція», в репертуарі якого особливо вирізняються пісні «Відлуння твоїх кроків», «Капелюх», «Запроси мене у сни», «Над морем». До сучасних виконавців вокальних творів В. Івасюка належить переможниця проєкту «Голос країни» (2019) О. Муха. У її інтерпретації пісні композитора набувають звучання, наближеного до першовиконання й стилістично схожі до виконання Н. Яремчука, В. Зінкевича та С. Ротару. Прикладом вдалого аранжування творів В. Івасюка є виконання О. Мухою та гуртом «Пікардійська терція» пісні «Над морем», яка набуває особливого звучання завдяки багатоголосцю та супроводу камерного оркестру. Пісня «Над морем» прозвучала також у виконанні львівського співака Н. Савка. Із цією піснею 2003 р. він став дипломантом VIII Міжнародного конкурсу молодих виконавців сучасної естрадної пісні імені В. Івасюка. Особливістю цього аранжування є супровід електронних інструментів та шумові ефекти, що його доповнюють та підкреслюють тематизм пісні.

Заслугує уваги проєкт музиканта Р. Мельника «Симфонічний Івасюк» у рамках фестивалю «Червона рута», в якому взяли участь молоді виконавці (лауреати й учні Школи майстерні цього ж фестивалю) під керівництвом диригента В. Шейка. Пісні В. Івасюка

отримали нове модерне симфонічне життя завдяки новаторському опрацюванню та нестандартній виконавській подачі твору молодими музикантами. Лауреат фестивалю «Червона рута» А. Якубовський у рамках проєкту «Симфонічний Івасюк» виконав пісню «Незване моє кохання», що доволі рідко звучить зі сцени. У виконанні учасниці цього ж проєкту А. Ткач прозвучав твір «Пісня буде поміж нас». У вокальній партії присутні елементи джазової імпровізації, за рахунок мелізматика та агогічних відхилень під час руху мелодії.

Наприкінці 80-х минулого сторіччя Михайло Івасюк, батько Володимира, від Всесоюзного агентства з авторських прав отримав банденроль, у якій був примірник II-го тому збірника пісень його сина Володимира Івасюка, який вийшов у видавництві «Дума м'юзик» в опрацюванні Олесь Кузишина. Знане видавництво в Нью-Йорку видало шість збірок із понад 60 найвідомішими піснями композитора. Це є доказом визнання творчості Івасюка не тільки в Україні, а й за її межами.

Як бачимо, твори композитора стали зразками українського естрадного мистецтва, часто виконуються та привертають увагу багатьох нинішніх професіоналів-виконавців та аматорів музичної естради, що надають пісням композитора окремих власних особливостей, підтримують життя його творчості у сьогоденні.

Список використаних джерел:

1. Маслій М. Найперший у світі маестро. *Володимир Івасюк. Музичні твори (до 60-річчя від дня народження)* / упордн. О. М. Івасюк. Чернівці: Букрек, 2009. 292 с.
2. Селезінка В. Дивоквіти Володимира Івасюка. *Молодь України*. 1971, 11 вересня.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна ГАРЛІЦЬКА,
студентка 3 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник – **Ірина ПАУР,**
кандидат історичних наук, доцент

ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні у кожного українця свій фронт: військовий, волонтерський, гуманітарний, інформаційний, мистецький. Художники для збереження та популяризації культури озброїлись пензлем та гідно тримають український мистецький фронт. У роки Другої світової війни прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль відмовився скоротити витрати на культуру заради оборони: «А за що ми тоді воюємо?» – запитав він [2]. Міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко в одному з виступів влучно зауважив «...мистецтво, що народилося упродовж війни, буде говорити за нас довше ніж ми живемо...» [6]. За допомогою живопису сучасні митці виплескують у роботах свій тригер, визначаючи при цьому власні живописні полотна як поле бою на якому вони чинять супротив реаліям війни. Саме образотворче мистецтво, особливо живопис дає можливість візуально доторкнутися до найглибших емоцій людини.

Не залишилися осторонь подій, що сьогодні відбуваються в країні художники Кам'янця-Подільського. З початком руйнівного повномасштабного вторгнення в Україну осередком за-

гальноукраїнського культурно-мистецького руху «Митці за перемогу» стала кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зокрема, науково-педагогічним колективом кафедри спільно із здобувачами вищої освіти було організовано волонтерську та добровільну діяльність, патріотичні та виховні заходи, творчі проекти та виставки з єдиною важливою для всіх учасників метою – наблизити нашу Перемогу [4, с. 5].

Мистецькі досягнення кафедри у 2022 р. складаються з багаточисленних добровільних та творчих проектів, виставок, майстер-класів патріотичного та просвітницького спрямування. Було організовано три колективні художні виставки та персональні викладачів – Іллі Лашка (Франція, США), Івана Гуцула (Німеччина), Тимура Такірова й студентів – Віталія Праворського, Оксани Мулярчук [4, с. 5].

Так, виставку плакатів «Борітеся – Поборете» Віталія Праворського було відкрито 01 серпня 2022 р. в головному корпусі університету [7], а згодом у Виставковій залі Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника (05 серпня) [1]. Війна залишила болючий та ниючий слід у роботах митця. У кожному плакаті художника – емоції від події у Бучі, Маріуполі, Чорнобаївці, зокрема автор передав непереможний дух наших захисників, біль та силу духу людей, непохитність їх віри та вічний спокій полеглих воїнів. Героями сюжетних ліній художника стали жінки, діти, тварини, зруйновані міста. На плакатах присутні різноманітні написи та актуальні гасла. Найбільш символічною та знаковою роботою у серії плакатів В. Праворського стала «Українська Мадонна». У ній автор за допомогою художніх образів передав силу та стійкість цивільного населення. Головна героїня – жінка, що прикрила собою немовля. У композиції плакату прослідковуємо символізм кольору: чорне тло – темрява, зло та смерть, на противагу йому виступають жовті та білі відтінки як символ захисту та надії, зелені – свободи. Плакати наче звертаються до глядача та переконують, що не зважаючи на темряву сьогодення світло перемаже.

На засадах відданості та служіння Україні, духовної єдності, спільності мистецького світобачення, сродності творчих поглядів об'єдналися учасники крос-мистецький проект «Сродні» який митцями міста було організовано до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди та Дня Незалежності України [5]. Осередком, що консолідував учасників проекту стала майстерня заслуженого художника України Бориса Негоди, вікові стіни якої пам'ятають буремні історичні події та зберігають натхненний дух Майстра. Метою крос-мистецького проекту було у творчій колаборації осмислити роль традиції, їх зв'язок з сучасним мистецтвом. Учасники прагнули представити народне мистецтво як джерело для актуальних мистецьких пошуків та продемонструвати народну традицію у її розвитку [8, с. 4].

Результатом співпраці стала колективна виставка майстрів в Галереї мистецтв Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. В експозиції була представлена – художня фотографія, живопис і графіка, гравюри в техніці суха голка, мецотинто, офорти, вузлові ляльки, витинанки, вишивка соломкою, квілт, колекція автентичного текстилю. Особливу увагу відвідувачів привернули гравюра на міді «Натюрморт з голубами» Володимира Бучковського, витинанка «Перемога» Ольги Негоди-Бучковської, художня світлина Віктора Попіля «Дівчата біля мосту», квілт Наталії Лашко «Два кольори мої, два кольори...», акварель Яни Лашко «Лялечка в гортензії», вузлова лялька «Володарка трав» Наталії Свиридчук, пастель Катерини Чуєвої «Мотанка» [8, с. 4].

У рамках проєкту «Сродні» відбулися дискусійні панелі та круглі столи, численні майстер-класи. Важливою його складовою стала співпраця практиків різних видів мистецтва та наукової спільноти під час роботи круглого столу «У пошуках національної ідентичності» [6]. Учасники проєкту довели, що в умовах війни можливо та потрібно творити. Вони визначили основні завдання мистецтва України під час війни та окреслили шляхи його розвитку після Перемоги.

У лютому 2023 р. у місті відбулося відкриття виставки архітектора, члена Національної спілки архітекторів України Віталія Залуцького під назвою «Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці». Творчість митця «розфарбована» архітектурними пейзажами у композиції яких жорстка лінія співпрацює з соковитим кольором. Природа та старовинна архітектура завжди були джерелом його натхнення. Для створення робіт художник подорожував країною та фіксував її красу аквареллю на папері. Головною палітрою митця стали яскраві фарби, що несуть світлий промінь радості та надії. Втіленням головної концепції виставки стала робота автора «Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці» у якій зображено перспективну панораму Києва виконану в яскравих блакитно-жовтих кольорах. Робота художника відзначаються гармонійним поєднанням відтінків кольорів та плановості архітектури, що демонструють духовну рівновагу й красу нашої країни [3]. Мистецтвознавець Інна Березіна на відкритті виставки відмітила, що В. Залуцький приклад тому, що творчість під час війни не згасає, а навпаки спалахує з новою силою та диханням.

Отже, війна стала каталізатором усвідомлення цінності української культури, традиції, їх значення для збереження та консолідації нації. Сьогодні митці об'єдналися на засадах духовної єдності, відданості та служіння Україні, що надає впевненості у нашу Перемогу.

Список використаних джерел:

1. Виставка плакатів Праворського Віталія: веб-сайт. URL: <http://kamianets.travel/vystavka-plakativ-pravorskoho-vitaliia-boritiesia-poboryte/>
2. За що ми воюємо, або культурний фронт: веб-сайт. URL: <https://tv.suspilne.media/news/announces/71383> (дата звернення: 7.03.2023).
3. Залуцький В. «Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці»: буклет виставки творчих робіт (17 лютого – 02 березня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський).
4. Мендерецька Н. Мистецтво – свобода, яку нікому не відняти. *Край Кам'янецький*. 2023. 16 лютого. С. 5.
5. Програма крос-мистецького проєкту «Сродні» (До 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди) (24 серпня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський, 2022. 4 с.
6. Ткаченко О. Мистецтво, що народилося протягом війни, буде говорити за нас довше ніж ми живемо. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3537665-mistectvo-pid-cas-vijni-govoritime-za-nas-dovse-niz-mi-zivemo-tkacenko.html> (дата звернення : 07.03.2023).
7. У К-ПНУ відбулося відкриття художньої виставки Віталія Праворського «Борітеся – Поборете!»: веб-сайт. URL: <https://meridian.kpnu.edu.ua/2022/08/01/u-k-pnu-vidbulosia-vidkryttia-khudozhnoi-vystavky-vitaliia-pravorskoho-boritiesia-poborete/> (дата звернення : 07.03.2023).
8. Чорна С. Мистецький проєкт об'єднав майстрів і регіони. *Суспільство*. 2022. 6 вересня. С. 4.

Отримано: 7.04.2023

Михайло ГУЛЬ,

студент 1 курсу магістратури педагогічного факультету

Науковий керівник – Жанна КАРТАШОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ САМОКОНТРОЛЮ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Музично-виконавська діяльність неодмінно передбачає включеність дій самоконтролю, який полягає в аналізі, оцінці, регулюванні ходу та результатів на всіх етапах її здійснення задля підвищення ефективності та досягнення художньої мети. Саме завдяки самоконтролю учень може розв'язувати відповідні завдання, оцінювати й контролювати музично-виконавські дії під час художньої інтерпретації музичних творів. Тому проблема формування в учнів-інструменталістів здатності до самоконтролю є важливою й потребує глибокого та ґрунтовного вивчення.

Результати аналізу наукової літератури засвідчили, що феномен «самоконтроль» і методи його формування досліджено здебільшого представниками психолого-педагогічних наук. Вчені визначають основні структурні ланки самоконтролю такі як: зіставлення ходу і результату роботи із зразками, її оцінювання, виявлення помилок і причин їх виникнення, корекційні дії на основі самооцінки і вольових зусиль, уточнення плану її виконання.

Розглядаючи поняття самоконтролю в музичному аспекті, як контролюючого елемента, з метою визначення його сутності, з'ясувалося, що для його визначення не має точного формулювання. В роботах з музичної психології, музичної педагогіки і виконавства це поняття розглядається як складова етапів роботи над музичним твором (В. Лабунець, О. Реброва); компонент саморегуляції виконавського процесу, оцінка і корекція виконання (О. Бурська); і як таке, що пов'язане із слуховими уявленнями (М. Матковська, О. Щербініна).

В працях видатних педагогів-виконавців та науковців з музичної психології проблему самоконтролю, як складного психічного процесу, що супроводжує гру на музичному інструменті на всіх етапах виконавського процесу, висвітлено в контексті слухового контролю за процесом власного виконання; психологічного забезпечення виконавського процесу.

Піаністи-виконавці процес самоконтролю розуміють як вміння співвідносити слухові уявлення з реальним виконанням (слуховий контроль) і акцентують увагу на питаннях зв'язку інтонаційних уявлень з мисленнєвими процесами [6].

В джерелах з музичної психології контролюючі дії, як прояв розумової діяльності, розглядаються як слуховий контроль. Саме слуховий контроль здійснює процес зіставлення уявленого ідеального музичного образу з власною грою і має супроводжуватися критичним оцінюванням з подальшим коригуванням [3].

Однак, зіставлення та оцінювання не матимуть сенсу, якщо ці процеси будуть позбавлені підсумкового етапу саморегуляції – самокорекції. Адже саме завдяки самокорекції відбувається якісні зміни в процесі роботи над музичними творами.

Так, музично-виконавський самоконтроль розглядається А. Грінченко, як навички та вміння критично оцінювати і коригувати власне виконання музичного твору у відповідності до уявленого звукового еталону і створеної виконавської концепції, як навички та вміння,

що дозволяють знаходити помилки, здійснювати самоперевірку, і тим самим сприяти розвитку самостійності і підвищення рівня освітнього процесу, який в свою чергу залежить від інтелектуальних можливостей тих, хто навчається [1]. Це свідчить про стійку залежність між формуванням умінь і навичок самоконтролю та розвитком інтелектуальних здібностей учнів. Набуття умінь контролювати власну навчальну діяльність прямо пов'язане з розвитком таких інтелектуальних якостей, як увага, пам'ять, мислення [2].

В процесі навчання гри на фортепіано самоконтроль як обов'язковий його компонент, являє собою складну функціональну структуру і має супроводжувати роботу над музичним твором на усіх його етапах, від розбору тексту до завершеного публічного виконання. Таким чином, механізм саморегуляції на усіх рівнях (зіставлення, оцінювання, самокорекції) потребує самоконтролю з його функціональними проявами на різних етапах роботи над музичним твором, який, супроводжується запізнлим, супроводжуючим, випереджаючим контролем. Він визначає певну поетапність включення контролюючих дій. Спочатку контроль відбувається за результатами вже виконаних дій, коли звіряється результат з уявним образом (запізнюючий контроль). Поступово контроль починає супроводжувати дії (супроводжуючий контроль) і після досягнення певної автоматизації дій, контроль здатен випереджати дію (випереджаючий контроль) [4].

Для розуміння протікання процесу самоконтролю під час вивчення музичного твору, необхідно окреслити його функціональні властивості, кожна з яких реалізується на певному етапі навчання.

До основних функції контролю виконавського процесу, визначення яких представлено А. Грінченко на основі функціонального аналізу самоконтролю в наукових дослідженнях та методичних працях, відносимо такі: оцінна, коригуюча, діагностична, навчальна, стимулююча, розвивальна, виховна [2].

Враховуючи етапність і послідовність роботи над музичним твором, розглянемо, які функції самоконтролю проявляються, на кожному з цих етапів. Умовно він поділяється на чотири етапи: ознайомлюваний, етап технічного освоєння матеріалу, етап цілісного виконання твору, концертний виступ. На першому, ознайомлювальному етапі, проявляється *навчальна* та *розвивальна* функції. Цей етап супроводжується накопиченням знань з історії створення твору, стильових характеристик, типів композиційного викладу.

Другий етап, що характеризується роботою над технічними труднощами, деталізованим опрацюванням штрихів, нюансів, динаміки, активізується *діагностуюча* функція, яка допомагає виявленню піаністичних (технічних, звукових) проблем і викриттю причин неякісного виконання.

На третьому етапі цілісного виконання твору, домінуючою стає функція *коригуюча*, оскільки на цьому етапі остаточно у свідомості музиканта формується ідеальний зразок виконаного твору і відбувається процес звіряння його із власним виконанням.

На заключному етапі включається функція *прогностична*, яка прогнозує можливий результат, коригуючи дії під час виконання.

Отже, сформованість музично-виконавського самоконтролю учнів-піаністів дозволить коригувати якість самопідготовки, репетиційної роботи, поліпшить психологічний та емоційний стан учнів в процесі навчання гри на фортепіано та досягти ефективності у виконавській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Грінченко А. М. Музично-виконавський самоконтроль вчителя музики як психолого-педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*. 2014. Вип. 16 (21). С. 155–159.
2. Грінченко А. М. Самоконтроль у виконавській практиці студента-піаніста. *Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції-семінару «Мистецька освіта в Україні: проблеми теорії і практики»*. Київ, 2014. С. 67–68.
3. Лі Юе. Методика формування художньо-сміслових уявлень майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі навчання гри на фортепіано: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2018. 24 с.
4. Лабунець В. М. Інноваційні технології інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики: теорія та методика: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2014. 325 с.
5. Матковська М. В. Особливості формування слухо-моторних уявлень учнів в процесі фортепіанного навчання: збірник наукових праць. Київ, 2001. С. 277–283.
6. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. Київ: УДПУ, 1996. 169 с.

Отримано: 7.04.2023

Олена ЗАРІЧАНСЬКА,
студентка 2 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник – **Жанна КАРТАШОВА,**
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОЛІФОНІЧНОГО СЛУХУ УЧНІВ-ПІАНІСТІВ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ПОЛІФОНІЧНОЮ ФАКТУРОЮ

Вміння поєднати в одномоментному звучанні різні голоси, мелодичні лінії, наділені самостійними рисами, вважаються одними із найскладніших для виконавців. Особливо, якщо такі вміння демонструє один виконавець, яким є піаніст. Водночас, навчання гри на фортепіано створює унікальні можливості для розвитку таких вмінь, які супроводжуються формуванням і розвитком поліфонічного слуху, мислення, розширення музичного кругозору, адже уся фортепіанна фактура багатопланова і поліфонічна. Відтак цілеспрямоване та послідовне наповнення фортепіанного репертуару різноманітними поліфонічними та багатоголосними творами, виконання яких потребує сформованості спеціальних конкретно-змістовних, а не абстрактних знань, умінь і навичок, дасть розуміння особливостей та опанування методами і прийомами роботи над ними.

В контексті визначеної нами проблеми, актуальними є дослідження, що присвячені тематичі формування поліфонічно-виконавських вмінь (Хань Ле), поліфонічного мислення (Сяо Лі) та поліфонічного слуху майбутніх учителів музичного мистецтва (В. Буцяк). Проблемі формування поліфонічного мислення в процесі опанування грою поліфонічних творів присвятив своє дослідження А. Давидчик. Заслужують на увагу педагогічні аспекти застосування поліфонії на уроках музичного мистецтва з метою формування поліфонічного слуху Л. Степанової.

Навчання гри на фортепіано являє собою складний процес набуття та вдосконалення виконавських компетентностей фортепіанної гри, які включають усі компоненти виконавської майстерності, виконання творів різних стилів та жанрів музичного мистецтва. Жанр поліфонії вважається найважчим, як для сприймання, так і для виконання, який потребує не лише певних технічно-виконавських умінь гри для відтворення поліфонічної фактури, розвинутого поліфонічного слуху, а найголовніше - певних музично-мисленнєвих операцій, спеціального стилю мислення, оскільки поліфонія інтерпретується не тільки як один з найдавніших типів музичного складу у народному і професійному мистецтві, але й як особливий тип музичного мислення.

Насиченість фортепіанної літератури поліфонією ставить перед піаністом низку поліфункціональних завдань, які стосуються одночасного проведення кількох голосів, досягнення рельєфного звучання усіх елементів музичної тканини під ретельним слуховим контролем і які активізують його психічні процеси, зокрема, такі як пізнання, абстрагування, розуміння основних виражальних особливостей поліфонічної мови. Про це неодноразово підкреслювати видатні педагоги та виконавці.

Однак, варто зауважити, що формування і розвиток поліфонічного слуху та мислення не обов'язково здійснюється в процесі роботи над чистими поліфонічними формами. Усій фортепіанній музиці властива звукова багатоплановість, майже уся фортепіанна фактура, в тій чи іншій мірі включає елементи музичного багатоголосся, в кожному фактурному викладі можна знайти комбінації контрапунктуючих елементів музичного тексту. Фактурні утворення, які включають хоча б два контрапунктуючих елемента у вигляді проведення мелодичної лінії на тлі простого одноголосного акомпанементу, вже вимагають рельєфного виділення головного (теми) і приглушення другорядного (супроводу). Мова йде про певне розшарування звукового забарвлення партій, яке неможливе поза функціональних проявів поліфонічного слуху [1].

Науковці толеруючи вагомість поліфонічного слуху у виконавському процесі, у визначенні поліфонічного слуху розходяться у своїх судженнях. Так, В. Буцяк, поліфонічний слух визначає як «здатність до цілісного та диференційованого сприйняття, осмислення і відтворення на музичногму інструменті» [1, с. 162]. На думку С. Пермінова, це «здатність цілісно сприймати специфічні риси поліфонічної музики» [2, с. 9]. Л. Степановою сформульовано таке визначення: «поліфонічний слух є здібністю розчленовано сприймати, співвідносити, відтворювати фактурну горизонтальну (лінійну) багатоскладність музики» [4, с. 83]. Окрім цього, вона у своєму дослідженні визначила структурні складові поліфонічного слуху представив їх у тісному взаємозв'язку, зазначаючи, що «сприймання і засвоєння поліфонічної тканини вимагає від слухача і виконавця вміння чути, аналізувати та узагальнювати специфічні властивості поліфонічного багатоголосся» [4, с. 84–86].

Ми повністю розділяємо думку Степанової, що «поліфонічний слух включає в себе, з одного боку, ряд необхідних здібностей, що є специфічними для будь якої музичної діяльності: мелодичний слух, гармонічний, темброво-динамічний, внутрішній, вокальний, почуття ритму. З іншого боку, поліфонічний слух включає в себе здібності, що забезпечують сам процес будь-якої творчої діяльності (пам'ять, увага, уява, креативність, що пов'язані в свідомості з процесом мислення). Після детального аналізу усіх складових поліфонічного слуху, науковець дає узагальнену характеристику сутності поліфонічного слуху, суголосну із нашою думкою, про те, що «взаємозв'язок означених складових, що відображає наявність

суто музичних здібностей та загальних психічних процесів у емоційно-образному сприйнятті логіки поліфонічних співвідношень, складає сутність поліфонічного слуху» [4, с. 84].

Отже, формування музичного слуху відбувається в процесі сприйняття і виконання багатопланової поліфонічної тканини, звукової диференціації голосів, їх тембрального і динамічного розрізнення.

Розвиток поліфонічного слуху та мислення в процесі фортепіанної підготовки – це питання часу і тривалої планомірної роботи. У своїй роботі над поліфонічною фактурою піаністи стикаються з проблемами, що стосуються диференціації звучання голосів, цілісності виконання при розбіжностях у фразуванні голосів, неспівпадінні артикуляції, штрихів, ритмічного малюнку та динамічного плану тощо. Саме фортепіанне навчання, якщо воно відповідає певним професійним критеріям, забезпечує формування, розвиток і вдосконалення поліфонічного слуху піаніста.

Список використаних джерел:

1. Буцjak В. І. Розвиток поліфонічного слуху хормейстерів у процесі фортепіанної підготовки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя: Гельветика, 2022. Вип. 82. С. 160–163.
2. Пермінова С. О. Формування навичок сприйняття хорового багатоголосся у студентів вузів культури на заняттях з сольфеджіо: автореф. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Київ, 1999. 21 с.
3. Полатайко О., Сяо Лі. Діалектичний аспект формування поліфонічного мислення студентів-музикантів педагогічного профілю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*: зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 20 (25). С. 28–34.
4. Степанова Л. П. Структурні складові поліфонічного слуху як передумова його керованого розвитку у молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти*: зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 21. С. 83–88.
5. Сяо Лі. Теоретичні та методичні аспекти формування поліфонічного мислення майбутніх вчителів музики. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. Київ, 2016. Вип. 5. С. 105–110.

Отримано: 7.04.2023

Анна ЛЕХМАН,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Наталія УРСУ,

доктор мистецтвознавства, професор

ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ КОМПОЗИЦІЇ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Композиційні уміння є одним із визначальних критеріїв результативності підготовки майбутнього художника. Будь-який малюнок починається з композиційного розміщення зображень на аркуші паперу. Від того, як скомпоновано те чи інше зображення, залежить загальне враження від малюнка. Однією з головних вимог у творчій роботі є вміння правильно розміщувати зображення предметів на аркуші паперу [2, с. 28]. Проте митець не завжди розуміє і дотримується усталених закономірностей, які вимагає кожна композиція.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Процес створення композиції висвітлювався художниками з давніх-давен, теоретичні розвідки знаходимо в працях дослідників епохи Відродження (А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, Леон Батиста Альберті), бароко (Рубенс), класицизм (Ніколя Пусен), у власних «Щоденниках» Е. Делакура. Значні здобутки у царині мали художники: П. Чистяков, Д. Кардовський, К. Юон, В. Фаворський, В.Касян, К. Трохименко, О. Дейнека, Є. Кібрик, О. Данченко, Г. Якутович, Т. Яблонська, М. Дерегус, М. Пимоненко, С. Світославський, Н. Урсу, І. Гуцул [5] та ін. Проте, поза увагою залишилося стисле подання основних закономірностей композиції у творах живопису. Тому метою статті є лаконічне висвітлення закономірностей композиції у творах образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Композиція в живописі – це взаємне розташування елементів твору, яке має викликати у глядача відчуття єдності, цілісності й гармонії. Це структурна основа картини, малюнка, ілюстрації, зв'язок елементів на полотні одне з одним. Композиція базується на принципах сприйняття і тісно пов'язана зі змістом картини, характером розкриття художнього образу, авторською ідеєю і призначенням твору.

Використовуючи композицію автор об'єднує окремі художні елементи в єдине ціле, розкриваючи зміст твору. В образотворчому мистецтві виразними засобами стають тональність, колорит, ракурс та інші. На прикладі картин знаменитих художників ми можемо побачити, як важливі ці закономірності, щоби найбільш точно донести до глядача задум автора [3].

Закони, принципи і правила композиції сформовані на основі закономірностей сприйняття людиною дійсності й світового художнього досвіду [4]. Термін «композиція» використовується в різних сферах та галузях мистецтва: у кіно, музиці, театральних постановках, балеті, літературі, різних видах образотворчого мистецтва та архітектурі [2, с. 28]. Композиція в образотворчому мистецтві пов'язана з необхідністю передати основний задум, ідею твору найясніше і переконливо [1], та грамотне розподілення елементів (фігур, предметів, об'ємів, кольорів, світла й тіні, деталей та напрямків тощо). Це своєрідний скелет твору, за допомогою якого він набуває цілісності, завершеності, взаємозв'язку всіх елементів та підпорядкування їх основній ідеї картини [4]. Головне в композиції – створення художнього образу. Картини, написані в різні епохи, в абсолютно різних стилях, вражають нашу уяву і надовго запам'ятовуються багато в чому завдяки чіткій композиційній побудові [1].

Для загального представлення про композицію в образотворчому мистецтві необхідно знати наступне. Композиції бувають станкові, декоративні, монументально-декоративні, монументально-скульптурні, театральні-декораційні, об'ємно-просторові. Існують композиції предметів прикладного мистецтва та дизайну. До станкових відносяться композиції у графічному, скульптурному та живописному виконанні. Це портрети, пейзажі, картини сюжетного характеру, гравюри, естампи, літографії та скульптурні композиції. До декоративних і декоративно-прикладних композицій відносяться різні ескізи розписів по тканині, склу, фарфору, дереву, кераміці, різьблення по дереву та багато іншого. До монументально-декоративних – мозаїка, сграфіто, панно, вітражів, скульптурних рельєфів та інше. До театральні-декоративних – ескізи та панно до спектаклів та постановок, ескізи декорацій та костюмів. До об'ємно-просторових – архітектурні об'єкти та споруди, дизайн інтер'єру та екстер'єру, а також архітектурно-скульптурні композиції. Композиції предметів прикладного мистецтва: дизайн скла, металу, меблів, промисловий дизайн, моделювання одягу [2, с. 28].

Таким чином, основними елементами в образотворчому мистецтві композиції є малюнок, колір, форма, лінії, декор та ін. Робота художника над композицією включає в себе декілька послідовних етапів. Це пошук теми твору, визначення ідеї картини, вибір сюжету, підбір формату, розміру полотна і техніки виконання. Після цього слід створити структуру ліній майбутнього твору, знайти найвиразніші й характерні пози персонажів, визначитися зі стилізацією картини. Далі – допрацювати рівновагу кольорових і тональних плям у картині, ритм елементів. На останок можна підсилити смисловий і композиційний центр, характер та кількість деталей тощо.

Найпростіші композиційні схеми демонструють класичні картини. У них всі елементи композиції покладено в геометричні форми: трикутник, овал, коло, квадрат, прямокутник. У будь-якій картині художник прагне побудувати композицію таким чином, щоб зображувані об'єкти знаходилися в найвиразнішій формі. Усе зайве на картині відкидається, на полотні залишається лише те, що дійсно необхідне і є головним об'єктом твору. Для досягнення такого ефекту й побудови композиції існують певні правила, які містять поняття цілісності, коли картина сприймається, як єдине ціле, а не набір окремих елементів; наявність композиційного (смислового) центру, що привертає увагу і виділяє головні елементи; співрозмірність усіх частин і компонентів композиції між собою і до формату, й головне, присутність ідеї, що є необхідними умовами для доброї картини. Правило пропорційних співвідношень, тобто «золотого перетину» в живописі виявляється наступним чином: прямокутне полотно ділять на частини двома вертикальними і двома горизонтальними лініями у пропорції 1:1,618. Найважливіші елементи малюнка повинні знаходитися у точках перетину цих ліній, тоді такий малюнок ми будемо сприймати, як правильний і красивий [4].

Варто пам'ятати, що правила, прийоми й закономірності композиції є лише композиційною технікою, хоча у своїй основі впливають із закономірностей природи. Вони розвиваються і збагачуються творчою діяльністю нових поколінь художників різних країн. На зміну віджилим прийомам приходять інші, які породжуються новими завданнями, що постають перед мистецтвом. Водночас, головна теза незмінна: будь-який твір повинен мати концепцію і підкорюватися основній ідеї, оскільки без сенсу немає мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Поняття і види композиції в образотворчому мистецтві. URL: <https://ped.bobrodobro.ru/60377> (дата звернення : 14.02.2023).

2. Лі Н. Г. Рисунок. Основи навчального академічного рисунку. 2005. 480 с.
3. Основи композиції в живописі. URL: <https://artclass.kiev.ua/uk/%d0% besnovy-kompozitsivi-v-zhivopisi/> (дата звернення : 13.02.2023).
4. Основи художньої композиції: правила і прийоми. URL: <https://lihtaryk.com.ua/osnovi-hudozhnoyi-kompoziczii-pravila-i-prijomi/> (дата звернення : 14.02.2023).
5. Урсу Н. О., Гуцул І. А. Теоретичні основи композиції: навчально-методичний посібник для студентів ЗВО художніх та художньо-педагогічних спеціальностей. 2-е вид. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 166 с.

Отримано: 7.04.2023

Артем ПАНИЧ,
студент 4 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник – Оксана КЛІЩ,
кандидат архітектури, старший викладач

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНІ ВЛАСТИВОСТІ УСТАВУ ТА СКОРОПISY В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КИРИЛИЧНИХ ШРИФТІВ

Шрифти мають важливе значення для вивчення культури та розвитку писемності українського народу, а дослідження кирилических шрифтів дає можливість краще зрозуміти еволюцію уставу та скоропису, їхні особливості та взаємозв'язок з культурним контекстом. Також, дослідження кирилических шрифтів є корисним для розуміння сучасних тенденцій у дизайні та оформленні текстів, особливо з урахуванням розвитку технологій та комп'ютерної графіки у сучасному мистецтві.

Кирилический і латинський алфавіти мають багато подібного через їхнє спільне коріння в грецькому письмі. Однак відомо, що кирилический алфавіт має більше діагоналей і перетинів, що ускладнює швидке читання. Крім того, є більше букв, спрямованих у протилежний бік, а також більше елементів, які відрізняються один від одного за зовнішнім виглядом, що призводить до менш гармонійного загального вигляду [4, с. 40].

Найбільший вплив на розвиток кирилиці як загальної системи письма, у тому числі на території України, мали два шрифти – устав (XI–XIV ст.) та скоропис (XIV–XVIII ст.). Устав – найдавніший, характерний тип письма, літери якого писалися окремо і здебільшого на однаковій відстані одна від одної (без розподілу тексту на слова) перпендикулярно до рядка, правильними лініями та закругленнями що створює монументальний і геометричний вигляд. Ранньому уставу властиві форми літер, що наближаються до форми квадрата, висота і ширина яких близькі за розміром, пізньому – більш видовжені літери [5, с. 6]. Абревіатури не часто використовувалися в уставі, за винятком «святих слів», які скорочувалися шляхом збереження першої, середньої та останньої літер та позначалися спеціальним символом, розміщеним над скороченим словом [3].

У сфері ділового письма пізній устав перетворився на нову форму, відому як півустав. Цей стиль був поширеним у ділових документах другої половини XIV–XV ст., основні графічні елементи якого менш правильні, тип накреслення не строго послідовний [5, с. 6]. Щодо графічних особливостей то жорсткий і формальний характер уставного письма у півуставі був втрачений, оскільки прямі лінії стали викривленими, а округлі літери не завжди були прави-

льної округлої форми. Пропорційність літер стала більш різноманітною, а відстань між ними – нерівною. Також значно зросла кількість скорочень і надрядкових знаків [2; с. 51]. До XV ст. в півуставі введено розділовий знак кому, який популяризували болгарські книжники.

Незважаючи на панування скоропису у подальших століттях, устав та півустав не зникають безслідно. Стосовно мистецьких ознак, які мають кириличні друкарські шрифти XVI–XVII ст., можемо впевнено говорити про два стилі: ренесанс і бароко. Це стосується як графіки тої чи іншої шрифтової гарнітури, так і типографічного оформлення [2, с. 53]. Яскравим прикладом у цьому плані є два курсивні шрифти: острозький та київський. Вони дуже подібні між собою, але типографічні оформлення шпальт, складених кожним із них, кардинально відрізняються між собою.

Від уставу та півуставу скоропис відрізняється як загальним характером, так і начерком окремих літер. Якщо в уставі та півуставі є невелика кількість варіантів зображення літер, то в скорописі таких варіантів досить багато. Українське письмо, зокрема скоропис, відрізняється від інших як різними начерками одних і тих же літер, так і характером письма в цілому [5, с. 7].

Скоропис відомий своїми плавними, безперервними штрихами та яскраво вираженими прикрасами. Він характеризується округлими літерами та спочатку писався за допомогою пташиного пір'я, що дозволяло досягти плавного потовщення та вишуканої лінії. У еволюції скоропису можна виділити кілька етапів розвитку. На першому етапі (кінець XV – початок XVI ст.) письмо схоже на півустав, але виглядає скорописним завдяки подовженню деяких штрихів і використанню сполучних елементів між літерами. Другий етап охоплює другу половину XVI ст. та ознаменовує перехід до більш декоративного стилю почерку, який характеризується злиттям написаних слів і сильним нахилом літер праворуч, при цьому кінець однієї літери торкається початку наступної [6, с. 143].

Зв'язок між літерами в скорописі все ще здійснюється підняттям окремих літер над рядком. З кінця XVI ст. до середини XVIII ст. український скоропис досяг свого найвищого розквіту та був органічно інтегрований у культуру бароко. Українське бароко XVII ст. часто називають козацьким, оскільки козацтво було значною військово-політичною силою, яка також відігравала ключову роль у формуванні духовної та мистецької культури народу. У своїй мистецькій творчості – козацьких піснях, танцях, літописах, іконах, соборах – козаки втілили значну частину духовного досвіду XVII–XVIII ст. Рукописне письмо того часу естетично узгоджувалося з графікою та живописом, спираючись на єдині принципи оформлення. Документальні свідчення вказують на високу художню цінність скоропису, де декоративне оформлення сторінки доведено до абсолютної досконалості. Вивчення українського скоропису охоплює як графічний, так і стилістичний аспекти, причому головними формотворчими компонентами літери є штрихи, що утворюють її знаки [5, с. 50].

Кириличні форми уставу та скоропису використовуються понад тисячу років і з часом були адаптовані до різних мов і культур. З появою цифрових технологій і сучасних методів публікації використання кириличних шрифтів також еволюціонувало. У XX ст. кирилиця була обмежена вузьким набором стилів. Але з розвитком фотонабору, а пізніше цифрового набору, кількість доступних варіантів кириличних шрифтів різко зросла. Це відкрило нові можливості для друкарського вираження кириличних текстів. Однією з помітних тенденцій у сучасній кириличній типографіці є збільшення використання мальованих або спеціально розроблених шрифтів. Ці шрифти пропонують унікальний вигляд і часто використовуються

для передачі певної ідентичності бренду або повідомлення. Зараз багато графічних дизайнерів спеціалізуються на створенні кирилических шрифтів для використання в широкому діапазоні застосування [1, с. 22].

Отже, незважаючи на зростання популярності цифрових кирилических наборів, традиційні шрифти та каліграфія залишаються важливим елементом культурної спадщини. Багато митців продовжують черпати натхнення з цих історичних джерел, створюючи нові форми та підпорядковуючи їх сучасним реаліям. Розуміння, вивчення та застосування цих шрифтів може допомогти зберегти та поглибити нашу ідентичність та самосвідомість.

Список використаних джерел:

1. Будник А. В. Типографіка, шрифтова обкладинка та елементи навігації (рубрики) українських журналів 1920–1930-х років. *Вісник ХДАДМ*. Харків, 2019. № 1. С. 19–28.
2. Дудник І. М. Графічні особливості українського кирилического друкарського шрифту (остання чверть XVI – перша половина XVII століть): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.07. Харків, 2019. 24 с.
3. Єпринцева А. Графіка слов'янської рукописної книги. *Українська писемність та мова у манускриптах і друкарстві*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2010 р.). Київ, 2010.
4. Леута О. І. Старослов'янська мова: підручник для студентів філол. спец. ВНЗ. Київ: Вища школа, 2001. 255 с.
5. Панашенко В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. Київ: Наук. думка, 1974. 111 с.
6. Таранов Н. Рукописний шрифт. Львів: Вища школа, 1986. 159 с.

Отримано: 7.04.2023

Катерина ЧЕПЕЛА,
студентка 3 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник – **Жанна КАРТАШОВА,**
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНТОНУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У системі музичного виховання підростаючого покоління одним із пріоритетних завдань визначено всебічне музичне виховання школярів як освічених і активних любителів музики, реалізація якого здійснюється не лише в процесі сприйняття творів музичного мистецтва, а й в процесі активної музичної діяльності в різних її видах, серед яких спів як найбільш демократичний вид відіграє найбільш значущу роль.

У шкільній практиці майже всі основні навички сприймання та відтворення музики формуються через вокально-хорову роботу. Робота над піснею є важливою складовою шкільного уроку і дає дітям, особливо молодшого шкільного віку, чи не найбільше задоволення від самого процесу спілкування з музикою. Крім того, сам процес співу інтенсивно впливає на емоційний та інтелектуальний розвиток особистості на всіх рівнях її організації: фізіологічному, психологічному, соціокультурному, індивідуально-характерологічному. Однак, власні спостереження за практикою проведення уроків музичного мистецтва в початкових

класах засвідчують невтішний факт, що в значній кількості першокласників відсутні координація слуху і голосу, а, відповідно, й навички співочого інтонування, що значно ускладнює роботу вчителя музичного мистецтва з реалізації мети та завдань навчання.

Науковці різних епох і культур зазначали, що музичне мистецтво відіграє надзвичайно важливу в духовному становленні дітей (В. Верховинець, М. Дилецький, Ф. Колесса, М. Леонтович, М. Лисенко, С. Людкевич).

Психологічні дослідження Б. Теплова, О. Леонтьєва, Л. Венгера, а також педагогічний досвід А. Маслоу, В. Белобородової, А. Луканина та ін. підтверджують можливість успішного розвитку музичних здібностей і формування навичок співу в кожній дитини.

Проблеми формування в школярів навичок співу завжди залишається актуальною для музичної педагогіки. Видатні педагоги М. Лисенко, М. Леонтович, К. Ушинський, зазначали, що змістовим центром загальної музичної просвіти має стати спів.

Вокальне інтонування, як живий і творчий процес відтворення музично-художніх образів, потребує опанування системою співочих навичок, таких як, співоча установка, дихання, дикція, звукоутворення, ансамбль. Тому, значна увага на уроках музичного мистецтва має приділятися формуванню вокально-хорових навичок, яке реалізовується під час розспівування школярів. Зрозуміло, що загальний музичний розвиток дітей молодшого шкільного віку, зокрема, розвиток мелодичного слуху, музичної пам'яті, співочих навичок не може бути однорідним. Частина дітей чисто інтонує мелодію лише в межах 3-5 звуків, серед тих, хто здатний співати, якість співу часто не відповідає критеріям художньої виразності й чистоті інтонування, є й такі, що не інтонують зовсім. Причин може бути декілька, але здебільшого це свідчить про те, що у дитини не сформована координація між слухом і голосом, відсутня взаємодія співочої інтонації і слухового м'язового відчуття [3].

Намагаючись досягти чистоти інтонування пісень в колективному співі, деякі вчителі припускаються помилок, залучаючи до колективного співу учнів, які не інтонують, сподіваючись, що діти поступово «виспіваються» співаючи разом із «співучими». Однак на практиці це призводить лише до низької якості загального звучання й негативних вражень від такого «виконання» пісень. Бажаючи уникнути такого роду результатів, деякі вчителі пропонують учням, що не інтонують, взагалі не співати. Така позиція вчителя теж може призвести до негативних наслідків такого «навчання» школярів. По-перше, в них (неспівочих учнів) формуються стійкі переконання в тому, що вони належать до таких, що не мають музичних здібностей, по-друге, вилучені зі «співочого» колективу діти знаходять собі інші заняття, тим самим виключаючись із навчального процесу, а відтак, позбавляючи себе надії навчитися співати.

Нечиста інтонація у співі має низку причин: різні захворювання голосового апарату, сором'язливість дитини, порушення артикуляції апарату, невміння тягнути звук, невеликий діапазон голосу дитини. Часто, причина криється в тому, що діти, з числа тих, хто не інтонує, здебільшого належить до гіперактивних, для яких типовим є перевага збудження над процесами гальмування, невміння концентрувати увагу на певному звучанні, а відтак й наслідувати йому, поспішність фонаційних дій, які випереджають звучання прикладу, що наводить вчитель і може стати причиною того, що дитина не здатна його повторити.

Розв'язанню окресленої проблеми, на нашу думку, може допомогти створення комфортного психологічного середовища, яке сприятиме психологічному розслабленню учня, дозволить йому сконцентрувати свою увагу на музичному завданні (можливо, у формі гри із закритими очима: слухаємо – повторюємо). Самі завдання, здебільшого повинні мати харак-

тер наслідування, гри. Це може бути, наприклад, наслідування звуків літака, бджоли, гра у папугу (повторення слів на різній висоті, з різним характером вимовляння тощо). Надзвичайно корисним є виконання цих ігор із залученням рухів, які моделюють зіставлення звуків за висотою, що слугує і способом активізації м'язового апарату, і візуальним відображенням звуковисотного профілю [4].

Здебільшого, діти після таких вправ досить швидко оволодівають вміннями наслідувати голос учителя, особливо в грі-співі на склади, які створюють умови для утворення звуку у високій вокальній позиції. Це, наприклад, так званий поклик зозулі «ку – ку», вигуки «о – о!», «ой – ой – ой», імітація гри на духовому інструменті на зручні склади «ду – ду», «тру – ту – ту» тощо [1].

Ще однією з причин виникнення проблеми координації слуху й інтонування може стати знижений стан м'язової активності у дітей зі слабкою нервовою системою. Для них характерними є відносно слабкі процеси збудження та їх швидка зміна на гальмівні реакції, швидка втомлюваність і низький рівень уваги. Формування в таких учнів навичок інтонування потребує значної активації їхнього психологічного стану, уваги, стимуляції м'язової напруги для забезпечення активного дихання: співу вправ і пісень з рухами рук, що відтворюють напрям мелодичної лінії [4].

Подолати недоліки інтонування, можуть допомогти вправи-поспівки, які і розспівають учнів, і розігрують їхні голосові зв'язки перед співом пісень, і посприяють засвоєнню складних мелодичних ходів, що зустрічаються в пісні. [3].

Отже, формування якісних фонаційно-співочих навичок у школярів потребує від педагога спеціально продуманої системи методів, дотримання принципу доступності інтонаційного матеріалу, його послідовного ускладнення, відповідно до вікових особливостей сприйняття і навченості дітей.

Список використаних джерел:

1. Кьон Н. Г., Ліцюань. Методика подолання недоліків вокального інтонування у школярів молодшого та підліткового віку. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 2018. № 3. С. 124–126. URL: <https://lcp.ndu.edu.ua/index.php/nz/article/view/202> (дата звернення 12.02.23).
2. Кьон Н. Г., Тун Ліньге. Шляхи вдосконалення навичок співу в школярів молодших класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020, № 72. Т. 1. С. 121–123.
3. Мішеченко В. В. Розвиток вокально-хорових навичок у дітей молодшого шкільного віку за допомогою спеціальних ігор та вправ. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 2. С. 69–74. URL: <http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2161/1/11.pdf>. (дата звернення 29.01.2023)
4. Ду Цзілун. Особливості методики формування вокально-естрадных навичок у школярів молодших класів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 167. С. 235–237.

Отримано: 7.04.2023

Секція ПЕДАГОГІКИ, ПОЧАТКОВОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Катерина БОЛЬ,

студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Вікторія ФЕДОРЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

XXI століття – епоха інформаційного суспільства. Не потрібно нікого переконувати в актуальності нових знань, необхідності покращення інформаційної грамотності, уміння самостійно навчатися. Саме тому і виник новий вид освіти – інноваційний, у якому інформаційно-комунікаційні технології покликані зіграти системо утворюючу, інтегруючу роль.

Процес навчання в загальноосвітній школі – це цілеспрямована взаємодія вчителя і учня, що постійно змінюється, тому використання спеціальних інформаційних технологій впливає на процес сприйняття навчального матеріалу та, врешті-решт й на ефективність навчального процесу. Сучасні інформаційні технології можуть бути особливо корисними на уроках англійської мови [2].

Існує безліч онлайн-ресурсів, які можна використовувати на уроках англійської, наприклад: Quizlet, Duolingo та Grammarly можуть допомогти учням практикувати граматику, орфографію та збагнути словниковий запас, а відео та подкасти на YouTube можуть допомогти учням покращити свої навички аудіювання та розуміння текстів. Учителі теж можуть використовувати онлайн-ресурси для створення інтерактивних уроків та заходів.

Сьогодні в школі особливо популярні Інтерактивні дошки, що дозволяють учителям англійської мови демонструвати текст, з метою наочного спостереження за граматичними структурами речень у цілісному тексті; зображення та відео, в класі можуть бути використані для створення цікавих та інтерактивних завдань для перевірки в учнів знань лексики та сприймання учнями на слух, знайомих чи нових фраз. Учителі також можуть використовувати інтерактивні дошки для заохочення учнів до участі та співпраці, дозволяючи писати на дошці маркером або стилосом. Діти охоче діляться своїми роботами з однокласниками, активно працюють в парах, у малих групах [3].

Уроки англійської мови можна значно покращити, використовуючи інструменти онлайн-комунікації, такі як: електронна пошта, програми для обміну повідомленнями та програмне забезпечення для відеоконференцій, що стало невід’ємним компонентом при дистанційному навчанні. Особливо актуальними ці інструменти є для зв'язку учнів з носіями англійської мови і дозволяють їм практикувати свої навички говоріння та аудіювання у реальному контексті [1].

Сучасні діти, сьогодні, не уявляють свого життя без комп'ютерних ігор, тому слід повернути це захоплення у потрібне русло, внісши в уроки англійської мови елементи гейміфікації такі як, бали, бейджики та таблиці лідерів. Це мотивує учнів працювати старанніше і бути більш активними в процесі уроку.

Загалом, сучасні інформаційні технології можуть бути потужним інструментом для вдосконалення уроків англійської мови, роблячи їх більш інтерактивними, цікавими та ефективними. Учителі повинні прагнути інтегрувати ці технології у свої уроки таким чином, щоб вони були доречними, змістовними й відповідали віковим особливостям учнів.

Інформаційні технології справили глибокий вплив на освітній процес, трансформували способи навчання учнів, викладання вчителів та обміну знаннями. Завдяки Інтернету та цифровим ресурсам, учителі та учні тепер мають доступ до величезних обсягів інформації з будь-якого предмету, що їх цікавить [2]. Це дозволяє їм навчати і навчатися у власному темпі, поглиблено вивчати предмети. Інформаційні технології дозволили учням та студентам навчатися будь-де і будь-коли, що особливо актуально під час війни. Сьогодні для нас відкрито платформи електронного навчання, пропонуються онлайн-курси, навчальні посібники та ресурси, до яких легко отримати доступ зі своїх ноутбуків, планшетів чи смартфонів.

На нашу думку, саме це зробило освіту гнучкішою та доступнішою у будь-якому куточку світу.

Застосування ІКТ на заняттях англійської мови базуються на наступних принципах:

- 1) індивідуалізація (можливість вести роботу з кожним учнем індивідуально, беручи до уваги його здібності, рівень знань, умінь і навичок);
- 2) диференціації (існує можливість вибору та пропонування учням необхідних варіантів навчальних завдань, певної складності та кількості і в такій послідовності, яка відповідає їхнім пізнавальним можливостям, рівню знань, умінь та навичок);
- 3) інтенсифікація (існують різні засоби подання навчального матеріалу, його структурування з широким залученням інтерактивних видів і форм роботи) [4].

Впровадженню цих принципів дуже допомагають цифрові підручники і навчальні матеріали.

З переходом до цифрового контенту, підручники та навчальні матеріали можна оновлювати та переглядати набагато легше, ніж друковані матеріали. Це дозволяє вчителям надавати своїм учням найсучасніший і найактуальніший контент, відстежувати їхній прогрес і надавати індивідуальний зворотній зв'язок, ресурси, навчальні траєкторії.

Окрім усього вище описаного, Інформаційні технології полегшили співпрацю та спілкування між здобувачем освіти та надавачем освітніх послуг, використовуючи інструменти онлайн-комунікації.

Багато дослідників вивчали використання інформаційних технологій на уроках англійської мови. Ось кілька прикладів деяких з найвідоміших дослідників у цій галузі: А. Федоренко зазначає, що використання інформаційно-комунікаційних технологій у школі сприяє підвищенню мотивації учнів до вивчення англійської мови, формуванню іншомовних умінь і навичок, розвитку їхньої загальної інформаційної культури [4].

Марк Варшауер є професором освіти та інформатики в Каліфорнійському університеті в Ірвіні. Він проводив дослідження щодо використання технологій у викладанні та вивченні мов, включаючи дослідження: щодо використання соціальних мереж, засобів онлайн-

комунікації та мобільних пристроїв на заняттях з англійської мови. Він зробив висновок, що використання соціальних мереж та мобільних пристроїв може бути корисним для вивчення іноземних мов, а також дозволяє студентам більше спілкуватися та взаємодіяти між собою, що збільшує мотивацію та покращує результативність навчання [5].

Підсумовуючи викладену інформацію, варто зазначити, що застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні – одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу. Упровадження інноваційно-інформаційних технологій у навчальний процес, дає можливість здобувачам освіти розширювати свої потенційні здібності, а учителів спонукає до активної навчальної, творчої і наукової діяльності, і є засобом активізації вивчення англійської мови.

Список використаних джерел:

1. Англійська мова (для студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології»): навчальний посібник / І. Ф. Шилінська, Л. М. Штохман. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б. 148 с.
2. Інноваційні технології навчання: навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [кол. авторів; відп. ред. Х. Ш. Бахтіярова; наук. ред. А. В. Арістова; упорядн. словника С. В. Волобуєва]. Київ: НТУ, 2017. 172 с.
3. Романюк С. М. Дистанційне навчання іноземної мови: порівняльний аналіз сучасних платформ та онлайн-сервісів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* Харків, 2016. № 1 (11). С. 318–325.
4. Федоренко А., Зимовець О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках англійської мови у початковій школі [Електронний ресурс]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/>.
5. Varshavsky M. Social Media and the Future of Learning Languages. *Academic Exchange Quarterly.* 2013. Vol. 17 (2). P. 38–43. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-332330798/social-media-and-the-future-of-learning-languages>.

Отримано: 7.04.2023

Яна ДЕНИСЮК,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Іванна ПУКАС,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Дошкільний вік є одним із найвідповідальніших життєвих періодів кожної людини, тому шляхи розвитку дошкільників сприяють опануванню ними не лише шкільної науки, а й науки життя. На сьогодні проблема готовності дошкільників до навчання у школі є досить актуальною, адже це дуже важливий крок у доросле життя, і від того, яким він буде, залежить здатність дитини пристосуватися до нових умов і використати власні можливості. Тому задля забезпечення ефективної адаптації дитини до шкільного навчання одним із найважливіших завдань ЗДО є психологічний, фізіологічний і педагогічний супровід готовності дітей. Це складні, багатокомпонентні, і тривалі процеси, які готують дитину у доросле життя. Цією проблемою наразі стурбовані всі та кожен по-своєму намагається її розв'язати.

Матеріали проведених наукових досліджень у галузі фізіології, психології та педагогіки, що висвітлюють різні аспекти проблеми наступності в навчально-виховній роботі ЗДО, підготовки до школи та адаптації дитини до нових для неї умов життя (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Запорожець, Л. Венгер, Т. Лисянська, Г. Лященко, К. Міхновська, Г. Суворова, А. Середницька, Л. Подоляк, О. Скрипченко, М. Третяк, Я. Лукіна, О. Грибанова, В. Гурська, О. Киричук, В. Котирло, Д. Шелухін, Т. Поніманська, Л. Маркова, Г. Щукіна та ін.), дають підставу зробити припущення, що, за умови відповідно організованого освітньо-виховного процесу, діти старшого дошкільного віку можуть швидко засвоїти зміст, оволодіти розумовими операціями та набути таких морально-вольових якостей, які, дають можливість їм у першому класі опанувати програмовий матеріал вищого рівня складності. Саме тому, вихователі забезпечують готовність дитини до школи в умовах закладу дошкільної освіти, що визначається тим, що дитина, ще залишаючись дошкільником, розуміє важливість та необхідність підготовки до навчання у школі.

Педагогічні дослідження висвітлюють «готовність» як систему компонентів, якостей, якими має володіти особистість. Зокрема, «академічний тлумачний словник української мови» характеризує цей термін як підставу для оцінювання, визначення чогось; мірило [4].

У психологічному словнику поняття «готовність» трактується як направленість на виконання тієї чи іншої дії, наявність відповідної системи знань, умінь та навиків; як сукупність морфологічних (фізіологічне дозрівання організму, нервової системи) і психологічних особливостей (рівень сформованості психічних процесів: пізнавальної та емоційної сфер) дитини старшого дошкільного віку, які забезпечують успішний перехід її до систематичного організованого шкільного навчання; психологічна готовність до шкільного навчання і комплекс психологічних якостей, необхідних дитині для успішного навчання у школі [2].

Більшість дітей, які досягають шестирічного віку, прагнуть до положення школяра, але не у всіх випадках вони достатньо розуміють, в чому це положення полягає. Іноді їхню увагу привертає чисто зовнішня сторона справи – хочеться мати портфель, бути дорослим, отримувати оцінки і т.д. По-справжньому готовою до школи вважається така дитина, яку школа привертає не тільки зовнішніми ознаками, а й можливістю отримувати нові знання. Тільки на цій основі діти виявляються здатними достатньо відповідально ставитись до своїх шкільних обов'язків.

Отож, підготовка дітей до школи – цілеспрямований процес, що здійснюється в дошкільних установах відповідно з їхньою програмою, а також у родині, де вона реалізується по-різному [3].

Зі вступом дитини до школи настає абсолютно новий етап її життя і до цього етапу вона повинна бути підготовленою. В першу чергу, вона повинна бути готовою виконувати серйозну діяльність, що дає їй не тільки нові права, але й покладає нелегкі обов'язки. Маленький школяр має право розраховувати на серйозне ставлення оточуючих до своєї навчальної праці, на робоче місце, необхідне для його занять, на час, на тишу, на відпочинок, на схвалення за навчальні успіхи.

У психологічній готовності до навчання виділяють такі компоненти:

1. Особистісна готовність дитини до школи. Включає формування навиків і здатності увійти в контакт з однолітками і вчителями. Адже діти, навіть які ходили в дитячий садок і залишалися на якийсь час без батьків, опиняються в школі серед незнайомих їм людей.

Уміння дитини спілкуватися з однолітками, діяти спільно з іншими, поступатися, підкорятися за необхідності – якості, які забезпечують їй безболісну адаптацію до нового соціального середовища.

2. Вольова готовність дитини до школи. У школі на дитину чекає напружена праця. Від неї вимагатиметься робити не лише те, що їй хочеться, але і те, що вимагає вчитель, шкільний режим, програма. Дитина вчиться, головним чином, у процесі гри, життєвої практичної діяльності, або в безпосередньому спілкуванні з дорослими. Знання, набуте за цей період, є непередбаченим продуктом різних видів дитячої діяльності.
3. Інтелектуальна готовність дитини до школи. Важливо, щоб дитина до школи була розумово розвиненою. Але досягає вона цієї здатності тільки тоді, коли з дитиною займаються. Тривалий час рівень інтелектуального розвитку дитини визначали за кількістю виявлених у неї знань, про які свідчить передусім словниковий запас.
4. Мотиваційна готовність дитини до школи. Під мотиваційною готовністю розуміють бажання вчитися, ставлення до школи і навчання як до серйозної діяльності. Дитина приходить у школу з певною мотивацією. Розвиток мотивації шкільного навчання передбачає формування уявлень дошкільника про те, яким буде навчання в школі, знань про те, яким буде його завтрашній день і підготовку дитини до нього як до радісної події [1].

Саме за такими компонентами психологи закладів дошкільної освіти, а також школи повинні орієнтуватися, готова дитина до вступу в школу чи залишити дитину в закладі дошкільної освіти ще на рік у підготовчій групі, щоб краще розвинути в неї той компонент, який мало розвинений.

Отож, там, де вчителі початкових класів підтримують тісний зв'язок з дошкільними установами і попередньо знайомляться з майбутніми учнями, значно менше часу потрібно для взаємної адаптації, вища успішність у першому півріччі. Такі показники досягаються за рахунок більш досконалого знання педагогом кожної дитини, її сильних і слабких сторін і врахування цього у своїй роботі.

Список використаних джерел:

1. Готовність дитини до шкільного навчання: компоненти та критерії URL: <http://surl.li/hihq> (дата звернення 06.03.2023).
2. Губенко О. В. Особливості підготовки та адаптації пяти- та шестирічних дітей до школи. *Обдарована дитина*. 2010. № 9. С. 50–56.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
4. Ілляшенко Т. Про готовність дітей до шкільного навчання. *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 6–9.

Отримано: 7.04.2023

Катерина КИСЛА,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Галина ВАТАМАНЮК,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ

Умови демократичного суспільства диктують нові вимоги до освіти його маленьких громадян. Одним із шляхів задоволення освітніх потреб суспільства є створення інноваційного простору, що передбачає впровадження нових методів навчання і виховання дітей. Серед інновацій, які використовуються в дошкільній освіті, особливе місце займають технології розвитку мовлення, оскільки оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найголовнішим досягненням дошкільного дитинства, що забезпечує пізнавальний розвиток дитини у всіх сферах її життєдіяльності.

Рокриттю сутності педагогічних інновацій у дошкільній освіті та шляхам впровадження їх в освітній процес присвячені праці відомих українських вчених І. Дичківської та Т. Поніманської. Авторами інноваційних технологій з розвитку мовлення дошкільників стали сучасні лінгводидакти (Н. Гавриш, О. Білан, К. Крутій, І. Чапленко, Н. Шелестова, та ін.), відомі психологи (О. Кононко, Т. Піроженко), педагоги-практики (Н. Єгорова, Н. Ткаченко та ін.).

Інноваційні технології – це система методів, способів, прийомів навчання, освітніх засобів, спрямованих на досягнення позитивного результату за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку дитини в сучасних умовах. Вони поєднують прогресивні креативні технології, які довели свою ефективність у процесі педагогічної діяльності [2, с. 41]. Інноваційні педагогічні технології розподіляють на системні (удосконалюють весь педагогічний процес освітнього закладу), модульні (модулем є самостійна функціональна частина педагогічного процесу) та локальні (охоплюють лише окремі ланки педагогічного процесу і не пов'язані між собою) [2, с. 109, 317].

Інноваційні технології з розвитку мовлення дошкільників – це технології, використання яких забезпечує позитивний результат у досягненні освітніх цілей з окремих аспектів мовленнєвого розвитку дошкільників, тому віднесемо їх до модульних. Наприклад, технологія використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі К. Крутій, спрямована на збагачення словника дитини та формування граматичних умінь, методика використання схем-моделей для навчання дітей описовим розповідям Т. Ткаченко передбачає розвиток зв'язного (монологічного) мовлення. Сюди ж можна віднести і технології формування діалогової компетенції у дошкільників І. Чапленко, та технології з розвитку мовленнєвої і словесної творчості «Вчіться фантазувати» Н. Єгорової, «Художнє слово і дитяче мовлення» Н. Гавриш. Технологія Т. Піроженко «Мовленнєве зростання дошкільника» є чіткою інструкцією щодо здійснення діагностики з мовленнєвого розвитку. Метою технологій раннього навчання дітей грамоті М. Зайцева, Г. Домана, Н. Шелестової є навчання дітей читання, як одного із видів мовленнєвої діяльності. У Технології пропедевтики добукарного періоду навчання грамоти дітей середнього дошкільного віку та технології формування звукової культури мовлення в дітей дошкільного віку (К. Крутій, Г. Глебова, Т. Бондаренко) запропоновано авторське бачення та оригінальні підходи до вирішення проблем формування фонематичних процесів, звукового аналізу та синтезу в дошкільників.

Технологія використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі. К. Крутій розроблена для дітей старшого дошкільного віку. Мета її використання в роботі з дітьми – розвиток словесно-логічного мислення, формування вмінь користуватися основними логічними прийомами і операціями під час ознайомлення з новими предметами та їх словесним значенням (поняттями). Автор пропонує таку схему ознайомлення дітей із предметами:

- а) первинне ознайомлення з предметом і його назвою;
- б) дослідження властивостей предметів: колір, відтінки, форма, розмір, звуки, шуми; співвідношення в просторі; вага; властивості поверхні; ритм; рух предмета; назва деталей предмета;
- в) групування: узагальнення і найпростіша класифікація предметів, формування родових і видових понять, диференціація родових понять;
- г) розвиток елементів логічного мислення шляхом складання моделей, схем, коректурних таблиць разом із дітьми [3, с. 45].

Головне завдання технології «Вчіться фантазувати» Н. Єгорової – розвиток сприйняття органів чуття. Автор переконана, що чим краще розвинуті органи сприйняття, тим краще дитина отримує інформацію про навколишнє середовище, про конкретні об'єкти, про все те, що збагачує її особистий досвід. Вміння користуватися всіма каналами сприйняття і навчання стратегії мислення є тим фундаментом, на якому в майбутньому буде базуватися будь-яке навчання й мовленнєве зокрема. Технологією передбачено творчі завдання, розраховані на спільну діяльність дітей і батьків. Ці завдання розподілено на групи (пори року): зима, весна, літо, осінь. Кожна пора року передбачає такі види мовленнєвої діяльності: гра з використанням предметних карток; самостійне придумування та обговорення казки; розповідь-фантазія на вільну тему; психогімнастика, малювання ілюстрацій до казки чи оповідання; відгадування загадок, придуманих дітьми; розповіді батькам самостійно придуманої історії від імені казкового персонажа; запис батьками розповідей у зошит; розповідь батькам про відповідну пору року та малювання її портрету. Наприклад складовими змісту роботи за групою завдань «Осінь» будуть: гра з використанням предметних карток на тему «Осінні кольори», складання казки про дубове листя, розповідь про себе від імені осінньої квітки, психогімнастика на осінню тематику, малювання ілюстрацій до казки про дубове листя, відгадування загадок, придуманих дітьми; показ своїх малюнків батькам, розповідь їм придуманої казки і запис батьками її в зошит. Підсумкове домашнє завдання – розповісти батькам про осінь (ознаки осені; які птахи відлітають на зиму до вирію; які рослини можна побачити тільки восени; осінні овочі та фрукти тощо), намалювати портрет осені.

Суть технології використання схем-моделей у навчання дітей описовим розповідям (Т. Ткаченко) *полягає* у формуванні вмінь старших дошкільників розповідати з дотриманням послідовності та параметрів, закладених у схемах: колір, форма, величина, матеріал, частини, дії. Використання схем при складанні описових розповідей допомагає дітям засвоїти порівняння предметів не в загальній формі – чим подібні, або чим відрізняються предмети, а диференціювати, порівнюючи предмети за формою, величиною, кольором тощо. Для цього використовується аркуш картону 45x30 см, поділений на шість квадратів (за кількістю характерних ознак предмета або об'єктів чи пір року, про які потрібно розповісти). Дітей навчають знаходити головні, суттєві ознаки предмета, відрізнити їх від другорядних, тобто описувати предмет.

Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» Н. Гавриш спрямована на розвиток зв'язного мовлення (мовленнєва творчість і образність) дітей засобами художньої літератури та усної народної творчості. Діти вчаться висловлювати свою думку, використовуючи в мовленні різноманітні виразні й образні засоби, штампи мовленнєвого етикету й комунікативних еталонів відповідно до конкретної ситуації, запозичивши їх із літературних джерел. Відтак мовлення дошкільнят стає образним, щирим та живим. Означеною технологією передбачено використання серії таких занять, як «Слухаємо казку», «Чарівна музика слова» і «Слухаю, уявляю, малюю» з використанням поетичних творів, мовотворчі літературні ігри «Казки-розповіданки», творчі розповіді за мотивами знайомих казок, творчі розповіді за темою, запропонованою вихователем. Це ефективний спосіб не тільки залучити дітей до української літературної творчості, а й показати їм тісний зв'язок українського і світового словесного мистецтва. Упродовж року вихователь добирає п'ять-шість пар таких творів. Так, у різних народів є казки, схожі за сюжетом, характером і діями героїв. Наприклад, українська казка «Казочка про Коржика», російська «Колобок» та норвезька «Пиріг»; українська казка «Рукавичка», російська «Теремок» або казка В. Біанкі «Теремок»; українська казка «Золотий черевичок» і казка Ш. Перро «Попелюшка»; українська казка «Кобиляча голова» і російська «Морозко». Визначальним моментом цих занять є порівняння двох текстів і спостереження за їх мовленнєвими особливостями [2].

У технології «Мовленнєве зростання дошкільника» Т. Піроженко пропонувані параметри мовленнєвого становлення представлені з позицій комунікативного підходу до розвитку мовлення, який розглядає дитину як активного й ініціативного учасника соціальної взаємодії, в якій вона має не лише засвоїти суспільний досвід (мову), але й щоразу самостійно застосовувати засвоєне, робити свій власний вибір адекватних до ситуації засобів спілкування, створювати свої власні засоби для реалізації мети взаємодії. Через те, в комплексному підході такою важливою є саме діагностика (і своєчасне формування) потреб, мотивів спілкування, інтересів, бажань, ціннісних орієнтацій, пов'язаних із людиною. Координати «людина» та «її ставлення до інших» є найважливішими для мовленнєвого становлення дошкільника. Усі завдання діагностичного плану проводяться в системі «дитина-дорослий», «дитина-дитина», «дитина-діти». Отриманий під час діагностики матеріал дає змогу схарактеризувати форми взаємин між дитиною і дорослим, допомагає визначати комунікативну спрямованість і готовність дитини до комунікації [4].

Отже, розвиток дошкільної освіти, її перехід на новий якісний рівень не може здійснюватися без використання інноваційних технологій в роботі з дітьми дошкільного віку. Для ефективності розвитку мовлення дошкільників необхідно застосовувати вищезначені технології.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: [підручник] / за ред. А. М. Богуш. Київ: Слово, 2011. 704 с.
2. Гавриш Н. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення». URL: <https://refdb.ru/look/1095777.html>.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум: навчальний посібник. Київ: Слово, 2013. 448 с.
4. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005. 112 с. (Психологічний інструментарій).

Отримано: 7.04.2023

Олександра МАКАРЕВИЧ,
студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – **Вікторія ФЕДОРЧУК,**
кандидат педагогічних наук, доцент

РОЛЬ ОНЛАЙН-ЗАСТОСУНКІВ У ГЕЙМІФІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сьогодні змінило наше бачення традиційного навчання. Впроваджуються нові методики та продовжується пошук нових ідей для забезпечення успішності освітнього процесу, для більшого зацікавлення учнів навчальною діяльністю. Вивчення іноземної мови іноді видається досить складним, але використання сучасних ефективних методик може його полегшити. Приміром, гейміфікація здатна змінити формат навчання, завдяки чому учні сприйматимуть навчання як гру та водночас легше вивчатимуть щось нове.

Останні роки змусили всіх учасників освітнього процесу пристосуватись до онлайн навчання. Тому саме нові онлайн-застосунки в поєднанні з гейміфікацією здатні полегшити роботу вчителя, підвищуючи умотивованість учнів до навчання.

Гейміфікація – це відносно нове поняття. Використовувати його вперше почав Чарльз Кунрадт у 2002 році, коли розробляв користувацький Інтерфейс. У 2010 році поняття почало застосовуватись частіше, через поширення соціальних мереж. Ігрові технології в освітній процес запроваджували А. Макаренко, Ж.-Ж. Руссо, Я. Коменський, Г. Сковорода, Дж. Локк та багато інших педагогів в різні історичні періоди. Науковці вивчали гейміфікацію, також, у контексті вивчення іноземних мов та помітили дієвість цієї методики.

Мета статті – розкрити поняття гейміфікації у контексті використання її з онлайн-застосунками на уроках іноземної мови.

В сучасному світі дедалі більше поширюється онлайн навчання і саме гейміфікація з допомогою онлайн-застосунків, на нашу думку, може зробити онлайн навчання успішнішим. Гейміфікація – це використання ігрових елементів у неігровому контексті. Якщо розглядати її в освітньому процесі, то гейміфікація – це використання елементів гри для побудови системи мотивування до навчального процесу.

Гейміфікація у освітньому процесі допомагає вчителю формувати правильну поведінку дітей:

- підвищує рівень зацікавленості;
- об'єднує між собою учасників освітнього процесу;
- знижує кількість конфліктів;
- навчає креативності;
- формує етичні якості.

Гейміфікація може застосовуватись у трьох формах:

1. Змагання – використовує турнірні таблиці, чітко визначається один переможець, чіткі правила.
2. Безпрограшна – немає переможця, акцентує увагу на самому процесі.
3. Естетична – візуалізує цілі та завдання для всіх учасників.

Онлайн-застосунки з кожним днем набирають все більшої популярності. Велика кількість додатків покращують якість життя сучасної людини. Вони також є досить корисними

та перспективними у навчанні, оскільки можуть бути доступними у будь-який момент. Багато програм створено також для кращого контакту між людьми та для кращого та ефективнішого навчання.

Застосунки стають чудовим помічником вчителю у освітньому процесі:

- Створюють конкурентне середовище для учнів у процесі навчання. Цей весь процес можна чітко влаштувати так, щоб учні бачили свої успіхи.
- Забезпечують краще засвоєння інформації за допомогою візуального контенту. Завдяки цьому спрацьовують різні асоціації і вони тим самим сприяють кращому засвоєнню.
- Допомагають зробити учнів більш активним у процесі навчання.
- Збільшують ефективність навчання, оскільки за допомогою своєї подачі постійно змінюється сприйняття інформації.
- Один із помічників самостійного навчання. Вчитель може задавати завдання, а учень його виконувати та наприкінці лише показати свій результат [1].

Для якісного процесу гейміфікації з допомогою онлайн застосунків варто створити комфортне та зручне середовище для учнів, вчителів та батьків.

Для прикладу пропонуємо онлайн-застосунок *Zoom*. Це онлайн-платформа, через яку можна створити відео-конференцію. Вчитель має змогу чітко організувати процес навчання. Можливості вчителя в *Zoom*:

- Демонстрація власного екрану. Так вчитель має змогу показати візуальні матеріали, чітко пояснити схему дій при виконанні завдань.
- Піднята рука. Ця можливість прослідкувати, хто з учнів виявив бажання відповісти, та хто за ким відповідатиме.
- Дошка. Вчитель відкриває у програмі спеціальну опцію, після чого кожен учень може написати щось на дошці, виконати завдання.
- Індивідуальні завдання. Особисто кожному учаснику відправляється завдання, яке бачить керівник освітнього процесу та виконавець завдання. Учень, в свою чергу, у особистий чат відправити свої відповіді.
- Робота в групах. Вчитель має можливість створити малі групи, які переходять у власну кімнату в *Zoom*, де кожна команда виконує особисте завдання, а керівник під час цього процесу може відвідувати кімнати та контролювати виконання [2].

Наступним помічником вчителя англійської мови є *test-english*. Тут можливо знайти все для якісного процесу гейміфікації. Велика кількість завдань на listening, grammar, reading, use of English, writing. Всі завдання поділені відповідно до теми та рівня знань мови. Вчитель може використовувати їх як домашні завдання, або на уроці для групового виконання.

ESLeschool.com – сайт, на якому вчитель разом з учнями на уроці можуть працювати зі словами, відповідно до потрібної теми. Різні типи завдань, які допомагають вивчити слова за допомогою асоціацій, контексту, візуально. Сайт можна використовувати по різному:

- для ознайомлення з новими словами на уроці;
- домашнього опрацювання потрібної лексики для уроку;
- підсумку вивченої теми на уроці разом з вчителем та учнями в команді.

Ефективним для гейміфікації бачиться *ELScollective*. Тут вчитель має можливість використовувати вже готові відео, щоб вивчати нову лексику або граматичну тему на уроці. Також дозволено створювати власні відео для уроку на потрібну тему.

Організація гейміфікації під час вивчення англійської мови варто здійснювати за допомогою різних онлайн-застосунків. Таким чином навчання відбувається цікаво, легко та ефективно для всіх учасників освітнього процесу. За допомогою онлайн помічників учні краще засвоюють інформацію, підвищується активність та зацікавленість дітей на уроці.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23–24 квітня 2021 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2021.
2. 9 функцій Zoom для вчителя. URL: <http://surl.li/hihwd> (дата звернення: 23.03.2023).

Отримано: 7.04.2023

Тарас МАХОВСЬКИЙ,

студент 2 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Оксана ГОРБАТЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГА: ПРОФЕСІЙНЕ ЯВИЩЕ ЧИ ХВОРОБА ХХІ СТОЛІТТЯ?

Проблема емоційного вигорання здавна відома людству, однак загострилася лише наприкінці ХХ ст. з огляду на потреби науки і практики пізнання індивідуальних чинників і особливостей травмуючої дії емоційного вигорання на психіку.

Психологи часто розглядають синдром «вигорання» у контексті професіоналізації. Синдром емоційного вигорання у професії педагога пов'язаний насамперед із постійними емоційними перевантаженнями, неперервним міжособистісним спілкуванням, певними проявами когнітивного дисонансу. Актуальність проблеми дослідження професійного вигорання у вчителя на теперішній час можна пояснити зрослими вимогами до вчителя (Закон України «Про освіту», вимогами Державного стандарту повної загальної середньої освіти, іншими законами), зрослими вимогами до його особистісних професійних якостей, а також необхідністю пошуку шляхів корекції і запобігання емоційного вигорання і протидії стрес-факторам.

Теоретичні і емпіричні дослідження синдрому емоційного вигорання досліджувала велика кількість науковців (М. Аминов, В. Бойко, Н. Водоп'янова, Т. Зайчикова, С. Джексон, Л. Карамушка, С. Лукомська, А. Маркова, С. Максименко, К. Маслач, О. Мірошніченко, О. Старченкова, В. Зливков, І. Процик, О. Романовська, О. Федан, Т. Форманюк). Дослідники часто розмежовують поняття «професійне вигорання» та «емоційне вигорання», однак ці поняття тісно пов'язані між собою, оскільки однаковими є причини їх виникнення, прояви, а також наслідки впливу на особистість.

Педагогічна діяльність є стресогенною і потребує значних резервів самовладання та саморегуляції. Педагоги витрачають багато зусиль та енергії не тільки для виконання свого «благородного» обов'язку, а й для того, щоб встановити довірливі, товариські стосунки з учнями та колегами, бути дисциплінованим та абстрагованим від негативних емоцій та плекати в дітях знання та моральні, духовні, етичні, патріотичні цінності.

Вперше термін вжито у праці Г. Фрейденберга, котрий визначив його як «процес втрати енергії та мотивації до роботи та в суспільному житті, котрий виникає під час постійного та довгого виконання вимогливих професійних завдань» [5]. Науковець В. Бойко підкреслює, що феномен «емоційне вигорання» є по суті механізмом психологічного захисту у формі повного або часткового зникнення емоцій у відповідь на стресові і психотравмуючі впливи. Вигорання, на думку автора, – це набутий стереотип емоційної, найчастіше професійної, поведінки, зокрема функціональний стереотип, що дозволяє особистості дозувати та економно витрачати енергетичні ресурси.

За Н. Водоп'яною, емоційне вигорання – то феномен особистісної деформації, який є наслідком негативних психологічних впливів, пов'язаних з довгою та інтенсивною міжособистісною взаємодією, котра характеризується великою емоційною насиченістю [4].

Аналіз літературних джерел свідчить, що в психології відсутня єдина думка відносно причин, що обумовлюють виникнення емоційного вигорання. Психологи розглядають цей термін як наслідок постійного негативного емоційного впливу, виконанні великої кількості професійних завдань й подальшу втрату інтересу та мотивації до роботи.

Варто зазначити, що емоційне вигорання притаманне не тільки педагогам. На думку І. Процика та О. Романської, синдром емоційного вигорання є особливо характерним також для лікарів, соціальних працівників, працівників правоохоронних структур, менеджерів тощо. Робота, яка передбачає постійну взаємодію з іншими людьми, швидко виснажує особу [3, с. 100]. Крім того, не менш важливими чинниками постійного стресу та розвитку вигорання є велика кількість робочих обов'язків, відповідальність та вимогливість до людини, котра працює на благо іншим. Саме сукупність цих факторів вважаємо основою формування «емоційної деформації».

Синдром емоційного вигорання педагога є багатокомпонентною проблемою, негативно впливає на виконання професійних обов'язків. Перше місце за кількістю опублікованих досліджень, присвячених проблемі вигорання, посідають роботи, присвячені праці освітян. На думку більшості авторів, вчителі – та категорія професіоналів, яка найбільш схильна до вигорання внаслідок специфіки своєї діяльності [4]. До основних факторів, що зумовлюють «емоційну деформацію» педагогів, відносять щоденне психічне навантаження, самовідданість, високу відповідальність за учнів, дисбаланс між інтелектуально-енергетичними витратами та морально-матеріальною винагородою (фактор соціальної несправедливості), часті конфліктні ситуації.

Емоційне вигорання – проблема не тимчасова, воно не зникне само по собі, проте є ряд ефективних засобів для боротьби з ним, зокрема: виконання фізичних вправ під час робочих перерв, «відпочинку на вихідних», дотримання розпорядку роботи, консультації психолога (альтернатива – вміти ділитись своїми проблемами а не «ховати їх у собі») тощо. Є різні методики та рекомендацію для боротьби із «професійною деформацією», проте найкращою порадою буде використати навпаки основне правило педагога: «коли приходиш додому, то залишай роботу на роботі».

Емоційне вигорання позначене у Міжнародному класифікаторі хвороб як наслідок тривалого стресу на робочому місці. Починаючи з травня 2019 р., ВООЗ дає свою класифікацію «професійній деформації» та виокремлює три основні симптоми: відчуття психічного виснаження; психічна «віддаленість» від роботи, що поєднується із почуттям негативізму чи цинізму; зниження професійної ефективності. Проте, ВООЗ хоч і відносить його до певної групи хвороб, проте вважає професійним явищем [1].

Емоційне вигорання провокує ряд емоційних та поведінкових симптомів, як-от (за О. Мірошниченко): байдужість, нудьга, дратівливість, зниження концентрації довільної уваги, сонливість та підвищену втомленість, відкриту чи приховану постійну агресію, фрустрацію, негативізм та цинізм. З-поміж поведінкових реакцій автор виокремлює боязнь нового, постійне відчуття тривоги через невиконання завдань, витрата більшої кількості часу на виконання задач, дистанціювання від співробітників, зменшення критичності та аналітичності мислення, які в свою чергу сприяють погіршенню психічного та фізичного здоров'я людини [2]. Крім ефективності в роботі страждають соціальні взаємини – втрачається зв'язок із соціумом. Саме тому «емоційна деформація», на нашу думку, є не просто синдромом, а загрозливою хворобою XXI століття, котра впливає на усі сфери життя людини.

«Універсальних ліків», котрі б змогли зменшити чи повністю нівелювати «емоційну деформацію», на жаль, немає. Превентивними заходами щодо синдрому емоційного вигорання вчителів, який, по-суті, є процесом орієнтації особистості у інтраіндивідуальному просторі, можуть бути дії щодо коригування власного стилю реагування на стресову ситуацію, зміну поведінкового репертуару, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії, використання релаксаційних технік зняття напруги, тренінги (з використанням елементів казкотерапії, музичної терапії у сприятливому екосередовищі та метафорично-асоціативних карт) тощо.

Майбутні педагоги, як основна група ризику, повинні усвідомлювати усі «за» та «проти» при виборі цієї професії, адже виконання благородної місії несе багато негативних факторів та ризиків для психічного та фізичного здоров'я. Проте, ряд методів та способів профілактики емоційного вигорання дозволять успішно працювати навіть попри всі труднощі.

Список використаних джерел:

1. Емоційне вигорання або синдром двадцять першого століття. URL: <https://delta-med.com.ua/emotsijne-vygorannya-abo-syndrom-dvadtsyat-pershogo-stolittya/>.
2. Мірошниченко О. Профілактика «синдрому» професійного вигорання у працюючих в екстремальних умовах: навч.-метод. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 155 с.
3. Процик І. С., Романська О. Б. Емоційне вигорання працівників як гальмівний чинник розвитку підприємства в умовах розширення міжнародних економічних відносин. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). С. 99–105. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-2-2021/emocijne-vygorannya-pracivnykiv-yak-galmivnyy-chnnyk>.
4. Синдром вигорання: діагностика та профілактика. URL: https://kingmed.info/download.php?book_id=2930.
5. Freudenberger H. J. Staff Burn-Out. *The Society for the Psychological Study of Social Issues*. 1974. Volume 30, Issue 1. P. 159–165.

Отримано: 7.04.2023

Оксана ПАНЦИР,

студентка 1 курсу магістратури педагогічного факультету

Науковий керівник – Мар'яна ГОРДІЙЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙ МИСЛЕННЯ ТА МІРКУВАНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Формування особистості дитини, навчання дітей творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток їх інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення, моральний розвиток, патріотизм, засвоєння етичних норм – завдання, важливість яких визначається вимогами часу.

Прийнято вважати, що мислення – це активний пізнавальний процес, коли шляхом міркування формуються нові поняття і судження, виявляються нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів і явищ, потрібні для більш успішної оцінки ситуації і досягнення кінцевого результату. Нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів (явищ) можуть формуватися як інтуїтивно, так і шляхом логічних операцій. При цьому інтуїтивні підсвідомо служать основою для логічних операцій. У той же час, логічні операції можуть стати джерелом інтуїтивно-підсвідомої інформації для логічного процесу. Інтуїтивні зв'язки представляють таким чином багатий резерв для логічних операцій. Мислення виконує підготовчу аналітико-синтетичну діяльність і мобілізує практичну активність.

У розвитку мислення дитини слід забезпечувати гармонійне поєднання його мотиваційних та операційних компонентів. Формування мотиваційних компонентів пов'язане із задоволенням та розвитком пізнавальних потреб малюка. Загальними умовами формування у дитини пізнавальної мотивації є демократичний стиль виховання (Лісіна М. І.), позитивне, тепле, емоційно забарвлене і виразне ставлення дорослого (В. К. Котирло), діалогічне спілкування з ним. Створення атмосфери доброзичливості, відвертості, емоціональної піднесеності, радості у спілкуванні дошкільника з дорослим сприяє дитячій ініціативі та самостійності. Ставлення дорослого до дитячих питань багато в чому визначає подальший розвиток мислення. Відповіді на них повинні стимулювати мислення дитини, розвивати її самостійність, пізнавальну активність. Байдуже ставлення дорослого до питань дитини, або негативна реакція на них різко знижує пізнавальну активність дошкільника [1, с. 6].

Адекватним педагогічним прийомом є організація спільного з дорослим чи однолітками пошуку відповідей у процесі експериментування, міркування, спостереження. Дорослому важливо проявити терплячість і розуміння незвичайних пояснень, які дає дошкільник, підтримуючи його прагнення проникнути у сутність предметів і явищ, встановити причинно-наслідкові зв'язки, взнати приховані властивості [3, с. 16].

Для дошкільників є потреба використовувати завдання, розв'язання яких вимагає активних перетворень обстежуваних предметів: лабіринти, мозаїки, конструктори. Дитина за підтримки дорослого складає загадки, плутанини. Середні дошкільники залюбки включаються у дитяче експериментування. Ось дитина грається у «морський бій» – пускає паперові човники, які швидко тонуть. Дитину це не задовольняє. Важливо, щоб дорослий підтримав її активність на усунення небажаних якостей човника, разом з дитиною поміркував, чому це відбувається та як можна їх покращити: використати більш цупкий папір. Чим більше пропозицій подасть дитина, тим краще вона оволодіє пошуковими діями.

Іншою стороною формування мислення виступає озброєння дітей знаково-символічними засобами розв'язання мисленнєвих задач. Необхідно працювати над розвитком операцій мислення, чому сприяють завдання на порівняння, узагальнення, аналіз у роботі з художньою літературою, при організації спостережень, або й спеціальних занять. З цією метою використовують конструювання за зразком, за умовами, за задумом; дидактичні настільні ігри. Для середніх дошкільників рекомендуються вправи з використанням предметного матеріалу. Зокрема, розвиткові взаємо-пов'язаних операцій узагальнення та конкретизації сприяють наступні вправи [2, с. 26].

1. Назвати предмети на кожній з карток одним словом. Пропонуємо дітям картки із зображенням різних тарілок (глибока, мілка, велика, маленька), столів (обідній, письмовий, іграшковий) тощо.
2. Розподілити картки з малюнками предметів (наприклад, мак, дуб, гвоздика, троянда, береза, голуб, ялинка, горобець, волошка, синиця) до табличок із узагальнюючим зображенням (квітів, дерев та птахів).
3. Картки – м'яч, сумка, пальто, зошит, пенал, лялька, ручка, ведмедик, шапка – розкласти на відповідні полицки шафи з назвами «Одяг», «Навчальне приладдя», «Іграшки».
4. Малюнок з двома колами. У синьому – яблука та груші; у червоному – ромашки і маки. Назвати одним словом, що зображено у кожному колі.
5. Назвати одним словом групу малюнків:
 - а) мак, ромашка троянда;
 - б) чашка, тарілка, миска;
 - в) стіл, стілець, шафа;
 - г) сукня, брюки, сорочка;
 - д) липа, береза, клен;
 - е) морква, капуста, буряк;
 - ж) лялька, ведмедик, м'ячик, машина.
6. Картки із відповідними зображеннями. Відповісти і показати:
 - а) які іграшки ти знаєш;
 - б) які квіти ти знаєш;
 - в) назви різних посуд (тварин, рослини, овочі, фрукти, навчальне приладдя).

Для формування операції групування за однією ознакою (діти раннього віку) рекомендуються такі вправи.

1. Набір різних геометричних фігур двох кольорів і двох розмірів розподілити:
 - а) за кольором;
 - б) за формою;
 - в) за розміром.
2. Розкласти картки: тварини – дикі і свійські, дорослі і маленькі; рослини – квіти, дерева, овочі, фрукти, ягоди.
3. Підібрати відповідні картки до малюнків, де:
 - а) зображено дівчинку з порожнім портфелем, який слід заповнити;
 - б) дівчинка сидить за столом, на якому хліб, пляшка з молоком, а посуду немає.

Інтелектуальна діяльність у дошкільному віці проявляється в різних формах і має ряд вікових ознак. Провідну роль у мисленнєвій діяльності дошкільників відіграє практична діяльність, вона суттєво впливає на розвиток наочно-образного та наочно-дійового мислення дитини й визначає провідний тип мислення – предметний. При цьому три основних форми мислення (наочно-дійове, наочно-образне, логічне) тісно взаємодіють між собою, а розвиток понятійного мислення залежить від рівня розвитку його більш елементарних форм. Вчені наголошують, що різні форми мислення ніколи не функціонують відокремлено, вони взаємодіють, коли здійснюється взаємозв'язок чуттєвих і раціональних моментів пізнання, коли окремі властивості об'єктів дитина сприймає в їх єдності. Так, в понятійному мисленні дошкільника завжди є образні компоненти, а в образному, предметному мисленні суттєву роль відіграють поняття.

Хоча якість мислення дитини залежить не лише від обсягу її знань, але буває й так, що чим більше цих знань, тим більше розвинене мислення дитини. Все це свідчить про те, що розуміння інтелектуального розвитку, яке бере до уваги не лише розвиток мислення, але і знання дитини, більш правильне» [4, с. 15].

Оптимізація інтелектуальної сфери дошкільника є передумовою і результатом розвитку особистості. Вона проявляється в характері сприйняття, реакції на нові знання, кількості пізнавальних запитань. Оптимізація працездатності – один з показників ефективно організованого освітньо-виховного процесу в ЗДО: з одного боку, вона стимулює розвиток самостійності дошкільника, їх підхід до оволодіння змістом освіти; з іншого – спрямовує вихователя до самоосвіти, до пошуку шляхів досягнення високої результативності інтелектуальної сфери, тому що являє собою своєрідний показник майстерності педагога, його вміння організувати пізнавальну діяльність.

Взаємодія, взаємозалежність і взаємообумовленість оптимізації пізнавальної активності виражені в моментах: по-перше, оптимізація процесу завжди спрямована на засвоєння нових знань, а пізнавальна активність має місце і під час засвоєння знань, і під час їх відтворення, закріплення; по-друге, оптимізація співвідноситься з творчими здібностями як родові і видові поняття, але формування цих двох якостей можливе лише в процесі активної інтелектуальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
2. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ: СтилоС, 2000. 336 с.
3. Плетеницька Л. С., Крутій К. Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників. Запоріжжя: ЛПКС, 2002. 156 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академ-видав, 2006. 456 с.

Отримано: 7.04.2023

Ірина СВІРШКО,

студентка 1 курсу магістратури педагогічного факультету

Науковий керівник – Мар'яна ГОРДІЙЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

Дошкільна освіта є першою ланкою системи неперервної освіти, яка закладає основи соціокультурного становлення особистості. Серед першочергових завдань, спрямованих на підсилення ролі дошкільної освіти і виховання в сучасних умовах, є перехід до їх гуманізації, що виходить із піднесення цінності людини. Це пов'язується насамперед із реалізацією компетентнісного підходу, який протистоїть понятійній тріаді ЗУНів (знання – вміння – навички), заперечує самоцінність знань, які розглядаються лише як засіб набуття особистісних сенсів, орієнтування в соціокультурному довкіллі, спосіб задоволення особистості дитини. Звідси основне завдання дошкільної освіти і виховання – «сприяти свідомому та діяльному буттю дошкільника, розвитку у нього самосвідомості, самобутності та самодіяльності, виховання природо- та культуровідповідної поведінки» [1, с. 9–39].

Дошкільна освіта і дошкільне виховання покликані забезпечити:

- емоційний і мотиваційний розвиток дитини;
- її інтелектуальний і мовленнєвий розвиток;
- розвиток довільної поведінки.

Науковці визначають термін «педагогічна умова» як певну обставину чи обстановку, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [4, с. 97].

Необхідність першої педагогічної умови – *підготовка вихователів дошкільної ланки та вчителів 1-х класів, які працюють у навчально-виховному комплексі, до формування в дітей та учнів-першокласників основ культури спілкування, застосування у відносинах з дітьми діалогічного стилю спілкування* – зумовлювалася тим, що у розвитку мовлення дітей, формування у них основ культури спілкування провідна роль належить дорослим. Від культури мовлення дорослих, від того, як вони спілкуються з дитиною, скільки часу приділяють мовленнєвому спілкуванню з нею, залежать її успіхи у засвоєнні основ культури спілкування [3, с. 15].

Змістовий аспект роботи передбачав подальшу активізацію в мовленні дітей експресивної лексики в іграх-драматизаціях, інсценуванні, показах дітьми театру і вистав, іграх за сюжетами казок, літературних вечорах, святах казки, ранках. В ході дослідження було встановлено послідовні стадії збагачення словника експресивною лексикою: відбір лексики з українських народних казок та її групування за словниками-мінімумами; пояснення номінативного значення дібраної лексики і усвідомлення дітьми ролі експресивних засобів в українських народних казках; ознайомлення дошкільників з українськими народними казками, змістовий аналіз казок; збагачення словника експресивною лексикою в мовленнєвих ситуаціях; самостійне продукування експресивного мовлення з опорою на наочність; закріплення набутих навичок у процесі використання творчих завдань (літературні вікторини, творчі розповіді, ігри-драматизації, інсценуван-

ня). У процесі дослідження було виявлено тенденції засвоєння експресивної лексики старшими дошкільниками: ефективність засвоєння експресивних засобів мовлення залежить від рівня розуміння дітьми номінативного значення лексики казкових текстів; темпи збагачення словника експресивною лексикою обумовлюються рівнем розвитку в дошкільників експресивного мовлення; темпи активізації словника дітей щодо вживання експресивної лексики залежать від змістового насичення мовленнєвих вправ, ігрових ситуацій, лінгвістичних казок, запропонованих дітям; міцність засвоєння експресивної лексики обумовлюється її систематичним використанням у різних видах діяльності дітей [2, с. 11].

Завдяки емоційній близькості з дорослими, у дитини формуються відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування з ними. Залучаючись у систему взаємин із дорослим, дитина першочергово є об'єктом його активності, але, «оволодіваючи пропонованою дорослим провідною діяльністю, стає суб'єктом цих взаємин», а отже, і суб'єктом культури спілкування [4, с. 3–5].

Діти сліпо копіюють вчинки та поведінку дорослих, тому щирість, чуйність, доброта, ввічливість, чесність, справедливість мають бути обов'язковими професійними якостями вихователя. Вихователь має замислюватися не лише над змістом вимог, які він висуває до дитини, а й формою і тоном їх пред'явлення. Дитина дуже чутлива до слова педагога. Грубе слово, необміркований вчинок дорослого, несправедливе покарання можуть нанести дитині глибоку, іноді невилікувану рану. Сучасний рівень розвитку психолого-педагогічної науки свідчить, що багато чого у поведінці людини виникає на основі спостереження за поведінкою іншого. Тому, чим більше дитина має можливостей для спілкування з дорослими та однолітками, особистісні якості і поведінка яких можуть бути охарактеризовані як гуманістичні, тим більша вірогідність того, що вона буде поводитися так само.

Педагогічне спілкування – продуктивне спілкування. Його результатом є духовне збагачення двох сторін: і педагога, і дітей. Однак таке збагачення можливе лише за умов, коли педагог, займаючи позицію суб'єкту контакту, ставиться до дитини, учня також як до суб'єкту. Тобто спілкування педагога з ними набуває суб'єкт-суб'єктної характеристики. У реальності це означає:

- по-перше, повагу до особистості кожної дитини, визнання її суб'єктивної волі, права на незгоду, вибір поведінки і дій;
- по-друге, інтерес до внутрішнього світу дітей, співпереживання їхнім проблемам;
- по-третє, сприйняття індивідуальності кожної дитини з усіма притаманними їй якостями.

У цьому контексті не можемо не погодитися з О. Кононко, яка зауважує, що педагог має зайняти позицію партнера із спілкування та спільної діяльності. Через цю позицію педагог вправляє малят у соціальній поведінці – налагоджує з ними співробітництво, співдружність, встановлює взаєморозуміння. Дитина відчуває свою цінність, вчиться довіряти дорослим, покладатися на іншого та на свій здоровий глузд, учитися брати до уваги як власний досвід, так і досвід іншої людини, використовувати свої права і виконувати обов'язки, долати егоцентризм, вправлятися у творчості.

Список використаних джерел:

1. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

2. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упоряд.: К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ЛПКС ЛТД, 2010. 324 с.
3. Дронова О. Дошкільник у світі краси: як сприймають, розуміють і пояснюють красу діти 5–6 років. *Дитина-педагог: сучасний погляд*: монографія / за заг. ред. Н. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2010. С. 277–325.
4. Дуткевич Т. В. Загальна психологія: теоретичний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Д. Г. Зволейко, 2015. 432 с.
5. Завязун Т. Труднощі у спілкуванні? Допоможе гра! *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. С. 6–10.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія ТОЛОКНО,
студентка 2 курсу педагогічного факультету
Науковий керівник – Галина БАТАМАНЮК,
кандидат педагогічних наук, старший викладач

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ДОШКІЛЛЯ

Умови демократичного суспільства диктують нові вимоги до освіти його маленьких громадян. Одним із шляхів задоволення освітніх потреб суспільства є створення інноваційного простору, що передбачає впровадження нових методів навчання і виховання дітей. Серед інновацій, які використовуються в дошкільній освіті, особливе місце займають технології розвитку мовлення, оскільки оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найголовнішим досягненням дошкільного дитинства, що забезпечує пізнавальний розвиток дитини у всіх сферах її життєдіяльності. Рокриттю сутності педагогічних інновацій у дошкільній освіті та шляхам впровадження їх в освітній процес присвячені праці відомих українських вчених І. Дичківської та Т. Поніманської. Авторами інноваційних технологій з розвитку мовлення дошкільників стали сучасні лінгводидакти (Н. Гавриш, О. Білан, К. Крутій, І. Чапленко, Н. Шелестова), відомі психологи (О. Кононко, Т. Піроженко), педагоги-практики (Н. Єгорова, Н. Ткаченко та ін.).

Інноваційні технології – це система методів, способів, прийомів навчання, освітніх засобів, спрямованих на досягнення позитивного результату за рахунок динамічних змін в особистісному розвитку дитини в сучасних умовах. Вони поєднують прогресивні креативні технології, які довели свою ефективність у процесі педагогічної діяльності [2, с. 41]. Інноваційні педагогічні технології розподіляють на системні (удосконалюють весь педагогічний процес освітнього закладу), модульні (модулем є самостійна функціональна частина педагогічного процесу) та локальні (охоплюють лише окремі ланки педагогічного процесу і не пов'язані між собою) [2, с. 109, 317].

Інноваційні технології з розвитку мовлення дошкільників – це технології, використання яких забезпечує позитивний результат у досягненні освітніх цілей з окремих аспектів мовленнєвого розвитку дошкільників, тому віднесемо їх до модульних. Наприклад, технологія використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі К. Крутій, спрямована на збагачення словника дитини та формування граматичних умінь, методика використання схем-моделей для навчання дітей описовим розповідям Т. Ткаченко передбачає розвиток

зв'язного (монологічного) мовлення. Сюди ж можна віднести і технології формування діа-монологічної компетенції у дошкільників І. Чапленко, та технології з розвитку мовленнєвої і словесної творчості «Вчіться фантазувати» Н. Єгорової, «Художнє слово і дитяче мовлення» Н. Гавриш. Технологія Т. Піроженко «Мовленнєве зростання дошкільника» є чіткою інструкцією щодо здійснення діагностики з мовленнєвого розвитку. Метою технологій раннього навчання дітей грамоті М. Зайцева, Г. Домана, Н. Шелестової є навчання дітей читання, як одного із видів мовленнєвої діяльності. У Технології пропедевтики добукварного періоду навчання грамоти дітей середнього дошкільного віку та технології формування звукової культури мовлення в дітей дошкільного віку (К. Крутій, Г. Глебова, Т. Бондаренко) запропоновано авторське бачення та оригінальні підходи до вирішення проблем формування фонематичних процесів, звукового аналізу та синтезу.

Технологія використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі К. Крутій розроблена для дітей старшого дошкільного віку. Мета її використання в роботі з дітьми – розвиток словесно-логічного мислення, формування вмінь користуватися основними логічними прийомами і операціями під час ознайомлення з новими предметами та їх словесним значенням (поняттями). Автор пропонує таку схему ознайомлення дітей із предметами:

- а) первинне ознайомлення з предметом і його назвою;
- б) дослідження властивостей предметів: колір, відтінки, форма, розмір, звуки, шуми; співвідношення в просторі; вага; властивості поверхні; ритм; рух предмета; назва деталей предмета;
- в) групування: узагальнення і найпростіша класифікація предметів, формування родових і видових понять, диференціація родових понять;
- г) розвиток елементів логічного мислення шляхом складання моделей, схем, коректурних таблиць [3].

Головне завдання технології «Вчіться фантазувати» Н. Єгорової – розвиток сприйняття органів чуття. Автор переконана, що чим краще розвинуті органи сприйняття, тим краще дитина отримує інформацію про навколишнє середовище, про конкретні об'єкти, про все те, що збагачує її особистий досвід. Вміння користуватися всіма каналами сприйняття і навчання стратегії мислення є тим фундаментом, на якому в майбутньому буде базуватися будь-яке навчання й мовленнєве, зокрема. Технологією передбачено творчі завдання, розраховані на спільну діяльність дітей і батьків. Ці завдання розподілено на групи (пори року): зима, весна, літо, осінь. Кожна пора року передбачає такі види мовленнєвої діяльності: гра з використанням предметних карток; самостійне придумування та обговорення казки; розповідь-фантазія на вільну тему; психогімнастика, малювання ілюстрацій до казки чи оповідання; відгадування загадок, придуманих дітьми; розповіді батькам самостійно придуманої історії від імені казкового персонажа; запис батьками розповідей у зошит; розповідь батькам про відповідну пору року та малювання її портрету. Наприклад складовими змісту роботи за групою завдань «Осінь» будуть: гра з використанням предметних карток на тему «Осінні кольори», складання казки про дубове листя, розповідь про себе від імені осінньої квітки, психогімнастика на осінню тематику, малювання ілюстрацій до казки про дубове листя, відгадування загадок, придуманих дітьми; показ своїх малюнків батькам, розповідь їм придуманої казки і запис батьками її в зошит. Підсумкове домашнє завдання – розповісти батькам про осінь (ознаки осені; які птахи відлітають на зиму до вирію; які рослини можна побачити тільки восени; осінні овочі та фрукти тощо), намалювати портрет осені.

Суть технології використання схем-моделей у навчання дітей описовим розповідям (Т. Ткаченко) *полягає* у формуванні вмінь старших дошкільників розповідати з дотриманням послідовності та параметрів, закладених у схемах: колір, форма, величина, матеріал, частини, дії. Використання схем при складанні описових розповідей допомагає дітям засвоїти порівняння предметів не в загальній формі – чим подібні, або чим відрізняються предмети, а диференціювати, порівнюючи предмети за формою, величиною, кольором тощо. Для цього використовується аркуш картону 45 x 30 см., поділений на шість квадратів (за кількістю характерних ознак предмета або об'єктів чи пір року, про які потрібно розповісти). Дітей навчають знаходити головні, суттєві ознаки предмета, описувати їх.

Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» Н. Гавриш, спрямована на розвиток зв'язного мовлення (мовленнєва творчість і образність) дітей засобами художньої літератури та усної народної творчості. Діти вчаться висловлювати свою думку, використовуючи в мовленні різноманітні виразні й образні засоби, штампи мовленнєвого етикету й комунікативних еталонів відповідно до конкретної ситуації, запозичивши їх із літературних джерел. Відтак мовлення дошкільнят стає образним, щирим та живим. Означеною технологією передбачено використання серії таких занять, як «Слухаємо казку», «Чарівна музика слова» і «Слухаю, уявляю, малюю» з використанням поетичних творів, мовотворчі літературні ігри «Казки-розповіданки», творчі розповіді за мотивами знайомих казок, творчі розповіді за темою, запропонованою вихователем. Це ефективний спосіб не тільки залучити дітей до української літературної творчості, а й показати їм тісний зв'язок українського і світового словесного мистецтва. Упродовж року вихователь добирає п'ять-шість пар таких творів. Так, у різних народів є казки, схожі за сюжетом, характером і діями героїв. Наприклад, українська казка «Казочка про Коржика», російська «Колобок» та норвезька «Пиріг»; українська казка «Рукавичка», російська «Теремок» або казка В. Біанки «Теремок»; українська казка «Золотий черевичок» і казка Ш. Перро «Попелюшка»; українська казка «Кобиляча голова» і російська «Морозко». Визначальним моментом цих занять є порівняння двох текстів з погляду змісту і мовленнєвих виразів [2].

У технології «Мовленнєве зростання дошкільника» Т. Піроженко. пропонувані параметри мовленнєвого розвитку представлені з позицій комунікативного підходу до розвитку мовлення, який розглядає дитину як активного й ініціативного учасника соціальної взаємодії, в якій вона має не лише засвоїти суспільний досвід (мову), але й щоразу самостійно застосовувати засвоєне, робити свій власний вибір адекватних до ситуації засобів спілкування, створювати свої власні засоби для реалізації мети взаємодії. Через те, в комплексному підході важливою є діагностика (і своєчасне формування) потреб, мотивів спілкування, інтересів, бажань, ціннісних орієнтацій, пов'язаних із людиною. Координати «людина» та «її ставлення до інших» є найважливішими для мовленнєвого становлення дошкільника. Усі завдання діагностичного плану проводяться в системі «дитина-дорослий», «дитина-дитина», «дитина-діти». Отриманий під час діагностики матеріал дає змогу схарактеризувати форми взаємин між дитиною і дорослим, допомагає визначати комунікативну спрямованість і готовність дитини до комунікації [4].

Отже, розвиток дошкільної освіти, її перехід на новий якісний рівень не може здійснюватися без використання інноваційних технологій в роботі з дітьми дошкільного віку. Для ефективності розвитку мовлення дошкільників необхідно застосовувати вищеозначені технології.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ: Слово, 2011. 704 с.
2. Гавриш Н. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення». URL: <https://refdb.ru/look/1095777.html>. (дата звернення 16.02.2023р.)
3. Методика використання схем-моделей у лексично-граматичній роботі. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-vikoristanna-shem-modelej-u-leksicno-gramaticnij-roboti-432494.html> (дата звернення 15.02.2023р.)
4. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005. 112 с.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія ФАРІОН,

студентка 2 курсу історичного факультету

Науковий керівник – Оксана ГОРБАТЮК,

кандидат педагогічних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Сім'я є основним чинником становлення людини та основою подальшого генерування спільнот, суспільств і націй. Особистість народжується і проходить етап становлення в сім'ї. Все, що вона винесе з дому, супроводжуватиме її всіма дорогами життя, тому наші предки надавали великого значення вихованню підростаючого покоління, не просто вихованню, а гуманістичному вихованню на прикладі, любові, поваги до людей та традицій.

Виховання – це складний, комбінований, багатоаспектний процес, що здійснюється різними соціальними інститутами. Про виховання можна говорити в широкому розумінні – стосовно всієї сукупності суспільних відносин, у яких безпосередньо й опосередковано формується особистість, або у вузькому – як про систему специфічних методів і впливів, за допомогою яких можна досягти необхідних виховних ефектів. Проте, і в першому, і в другому випадку сім'я, безперечно, є центром і акцентом виховання.

Від цих гармонійних сімейних стосунків залежить, наскільки досягнута головна мета виховання – формування всебічно розвиненої особистості.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що вона є не просто пробою для детального та поглибленого вивчення сучасних і найпоширеніших проблем сімейного виховання, а покликана сприяти їх подоланню та, по можливості, навіть запобіганню. Кожен майбутній батько чи мати повинен володіти необхідними теоретичними знаннями, пов'язаними з вихованням дітей у сім'ї, щоб застосовувати їх у практичній виховній діяльності. Це зумовлює вибір назви статті «Сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї та шляхи їх розв'язання».

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є стосунки між дітьми та їхніми батьками, що особливо важливо у вихованні дітей молодшого шкільного віку. Ця проблема викликана складною ситуацією у світі. Сучасне суспільство сповнене зла, жорстокості, байдужості до навколишнього світу. Результат – неправильне виховання підростаючого покоління.

ня. Сім'я є єдиним соціальним інститутом, який гарантує ефективне виховання сучасної молоді, і відіграє надзвичайно важливу роль в еволюції людини. Роль сім'ї у формуванні батьківсько-дитячих стосунків полягає в тому, що вона за своєю природою є першою школою гуманізації дитини та її головним осередком, у якому дитина засвоює моральні правила, культуру і норми міжособистісної поведінки, різні звички індивідуальної та групової діяльності. Вона оволоділа усними цінностями і виробила власну ціннісну орієнтацію. Саме в процесі сімейного виховання закладається основа морального виховання дітей.

Основні проблеми сучасного сімейного виховання за Т. Алексеєнко: відсутність єдиної теорії сімейного виховання, яка б дозволяла розв'язувати виховні проблеми; явне змішання з цінностями сучасних батьків; значне обмеження будь-яких можливостей соціального оточення дитини; низький рівень морально-психологічних стосунків у сім'ї; невизнання батьками соціальної рівності дорослих та дітей тощо [1].

Гострою проблемою сьогодні є масова маніпуляція: батьки маніпулюють дітьми, а діти маніпулюють батьками – все для досягнення конкретної мети – змусити їх робити те, що хоче маніпулятор. Цей тип примусу включає залякування, навіювання та негативні коментарі. Маніпулятивні батьки вважають своїм головним обов'язком контролювати поведінку своїх дітей. Ця відповідальність перед ними з часом перетворюється на відчуття всемогутності. Отже, основний підхід полягає у формулі «ви повинні». Більшість батьків впевнені, що це обов'язково змінить поведінку дитини, а можливо, і її характер на краще. Одним із найпопулярніших методів виховання є контроль над дітьми шляхом залякування, пробудження почуття провини, негативного ставлення оточення чи навіть родичів. Часто маніпуляції завдають шкоди психіці людини і викликають страждання, незалежно від віку цієї людини.

Діти, особливо дошкільнята, спостерігають наслідують поведінку дорослих. Тому не можливо очікувати від дитини доброзичливості до оточуючих, коли батьки ставляться до неї упереджено і вороже; неможливо навчити дитину бути чесною, якщо її вчать брехати. Діти відразу помітять різницю між тим, що говорять їхні батьки, і тим, що вони роблять. Коли їм потрібно вибрати той чи інший спосіб поведінки, вони схильні ігнорувати вказівки, волюючи наслідувати їхній приклад.

Для вирішення цих проблем використовуються методи виховання, спрямовані на надання дітям конкретних знань, набуття практичних умінь і навичок. Шляхом дослідження теорії, методики та практики сімейного виховання можна визначити, що метод сімейного виховання – це сукупність прийомів виховної взаємодії між батьками та дітьми, які сприяють розвитку останніх їх свідомості, емоційності та волі, і активно стимулює утворення досвіду поведінки, організація самостійної життєдіяльності дітей, всебічний морально-духовний розвиток [4].

Можна виділити 2 групи методів роботи соціальних педагогів у процесі становлення домашнього виховання:

1. Традиційні методи: методи усвідомлення сімейних цінностей, в основному характеризуються усними висловлюваннями, джерелом яких є слова: діалоги, розповіді, приклади, переконання [3]; методи організації діяльності та формування досвіду соціальної поведінки: відповідно до практичної діяльності учнів навчати, доручати та допускати дітей до різноманітних видів діяльності [1]; методи мотивації діяльності та поведінки, спрямовані на регулювання, корекцію та стимулювання діяльності і поведінки дітей: довіряти, дорікати, заохочувати, карати тощо [1].

2. Інтерактивний підхід до сімейного виховання, який часто включає симуляцію реальних ситуацій, спільне вирішення проблем та рольові ігри. Тому запропонована методика максимально сприяє формуванню навичок і вмінь, розвитку сімейних цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, злагоди, щоб батьки стали справжніми лідерами своїх дітей, а не авторитарними вихователями. До цієї групи методів належать: імітаційні (наприклад, відверті розмови з дітьми, діалоги, вправи); пізнавальні (наприклад, «мозковий штурм», творчий аналіз результатів спільної діяльності); мотиваційні (метод діалогової взаємодії батьків і дітей, за допомогою якого кожна людина може визначити власну позицію в розподілі сімейних обов'язків, по відношенню до окремих членів сім'ї, батька чи матері, себе); регуляція (спосіб, завдяки встановленню та прийняттю діалогової взаємодії батьків і дітей приймаються правила) [2].

Отже, сім'я – це колиска майбутнього становлення, формування та розвитку особистості. Вирішальну роль у всьому свідомому житті людини згодом відіграють сімейні фактори.

У сім'ї закладається основа духовно-морального розвитку людини, формується кодекс поведінки, розкриваються внутрішній світ і особистісні якості людини. Сім'я сприяє не лише становленню та формуванню особистості, а й самоствердженню людини, стимулюючи її громадську та творчу діяльність.

Сім'я, як осередок суспільства, є фундаментальною основою первинної соціалізації особистості та першочерговою умовою реалізації її вроджених задатків і здібностей.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. *Український соціум*. Київ, 2008. С. 63–67.
2. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 8–16.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб., 4-е вид., допов. Київ: Кондор, 2007. 656 с.
4. Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчання. *Тематичний план педагогічної освіти батьків* / кол. авт.; за заг. ред. В. Г. Постоного. Київ: ІЗМН, 1997. С. 28–29.

Отримано: 7.04.2023

Вікторія ФРОІМЧУК,

студентка 2 курсу педагогічного факультету

Науковий керівник – Іванна ПУКАС,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Важливим завданням сучасної освіти є гармонійний розвиток особистості кожної дитини, її соціальна адаптація в суспільстві. Дитинство, яке є найважливішим етапом у житті кожної людини, її розвитку й особистісному становленні, значною мірою пов'язане з освітою. Саме тому, готовність дитини до систематичного навчання є підґрунтям, від якого залежать її подальші успіхи в навчальній діяльності, здатність до довільної діяльності, самодостатність і самопочуття, яке значною мірою впливає на її психічне та соматичне здоров'я. Поняття готовності дитини до школи багатоаспектне. Воно охоплює фізіологічну, психологічну та педагогічну зрілість дитини. Одним з основних компонентів психологічної готовності до школи є мотиваційна готовність.

Під мотиваційною готовністю розуміють бажання вчитися, ставлення до школи і навчання як до серйозної діяльності. Дитина приходить до школи з певною мотивацією. Що являє собою її структура в цьому віці? В ній вирізняються пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви пов'язані із самим змістом і процесом навчання. Соціальні мотиви породжуються різноманітними соціальними взаєминами дитини з іншими людьми. Це прагнення до схвалення, до підтримки дорослих, до завоювання авторитету серед однолітків, бажання зайняти «позицію школяра». У молодших школярів соціальні мотиви займають настільки значне місце, що здатні визначати позитивне ставлення дітей навіть до діяльності, позбавленої для них безпосередньої привабливості, інтересу [3].

Проблема готовності дітей до школи знайшла широке відображення у світовому й вітчизняному історико-педагогічному досвіді. Її вивчення започатковано класиками психології і педагогіки О. Запорожець, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Ж. Піаже, К. Ушинський. Обґрунтовано провідну роль саме мотиваційної готовності у роботах Л. Божович, Н. Гуткіна, В. Шадриков, Д. Ельконін та ін..

Розвиток мотивації шкільного навчання передбачає формування уявлень дошкільника про те, яким буде навчання в школі, знань про те, яким буде його завтрашній день і підготовку дитини до нього як до радісної події. Тому дорослим потрібно з'ясувати зміст і характер стихійних уявлень дитини про школу та коригувати їх.

«Готовність до шкільного навчання» зумовлена певним ступенем розвитку здатності дитини виконувати навчальні завдання та шкільні обов'язки, що оцінюються дорослими за суспільно значущими критеріями. У сучасній психології поняття «готовність до шкільного навчання» розглядається як цілісне структурне утворення, що включає мотиваційні, розумові, емоційні, вольові та соціальні компоненти. Рівнем сформованості цих компонентів визначаються особливості включення дитини у навчальну діяльність, її ставлення до школи, взаємини з учителем і учнями. Інтегральним показником готовності до навчання є здатність дитини сприймати завдання вчителя, утримувати його в пам'яті та розв'язати його. Регуляція власної навчальної діяльності відповідно до завдань, які ставить педагог, вимагає від ді-

тей значно вищого рівня розвитку довільної уваги. Діти мають бути здатними, як зазначив С. Тищенко, не відволікатись і незважаючи на різні спокуси, підкоряти власну діяльність навчальними мотивами та доводити розпочату справу до кінця [1].

Для того щоб дитина успішно навчалась у школі, вона передусім повинна прагнути до нового шкільного життя, нового формату навчальних занять, відповідальних доручень. На виникнення такого характеру прагнень впливають ставлення до навчання близьких дитині дорослих людей, а також її однолітків. Домінуючим у формуванні мотиваційної готовності до навчання у школі є прагнення дитини посісти нове соціальне положення.

У старшому дошкільному віці утворюється структура мотивів навчання, відбувається їх підпорядкування, визначаються провідні, домінуючі, спонукальні властивості навчальної діяльності. Науковець Д. Узнадзе вказував, що основним критерієм мотиваційної готовності до шкільного навчання є рівень розвитку пізнавальних потреб [4]. Оскільки пізнавальна потреба закладена в дитині самою природою. Але її можна розвинути або загальмувати вихованням. Дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку пізнавальної потреби. Тому так важливо в цей час активно підтримувати будь-які прояви природного потягу дітей до пізнання.

Наявність пізнавальної потреби є головною умовою того, щоб у дитини не виникло неприємне ставлення до навчання, яке створює багато важких проблем для батьків, учнів і вчителів. Від того, як у дошкільному віці розвивалася пізнавальна потреба, чи знаходила вона достатні умови для задоволення, значною мірою залежить пізнавальна чи розумова готовність до навчання в школі. Оскільки мотиваційна готовність до школи передбачає також певне ставлення дитини до себе, то продуктивна навчальна діяльність вимагає адекватного ставлення дитини до власних здібностей, результатів роботи, поведінки, тобто певного рівня розвитку самопізнання. Про рівень такої особистісної готовності дитини до школи зазвичай роблять висновки на основі спостережень за дитиною під час її роботи на групових заняттях та під час індивідуальних бесід із психологом [2].

Задля формування в дошкільників правильного уявлення про школу в розпорядженні вихователів і батьків безліч простих і доступних засобів: читання книг про школу, ознайомлення з деякими правилами поведінки учня, відвідування школи. Можна розповісти дітям про те, як зміниться їхнє життя, коли вони стануть школярами: учень повинен щодня ходити в школу, виконувати в класі і вдома ті завдання, що задає вчитель. Щоб добре вчитися, потрібно бути уважними, дисциплінованими, акуратними. Формуванню позитивного ставлення до школи допомагають і різні режимні процеси, що привчають дитину до самостійності, дисциплінованості. Під час екскурсій, прогулянок можна підкреслити, що вести себе потрібно, як майбутнім учням. Варто домагатися того, щоб дитина все встигала робити вчасно, мала постійний режим дня. Таким чином, вихователь та батьки під час роботи з дітьми, у спілкуванні з ними проводять аналогію між школою та дитячим садком, добиваючись при цьому, щоб знання дітей були пронизані світлим почуттям очікування зустрічі зі школою.

Отже, готовність дитини до школи є складним психолого-педагогічним утворенням. На основі природного інтересу дітей до школи необхідно формувати правильне уявлення. Одне з основних завдань полягає в тому, щоб цілим комплексом навчально-виховних заходів пробуджувати у дітей бажання вчитися, інтерес до набуття знань, позитивне ставлення до школи на основі формування у них реальних уявлень про школу.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень]. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ: Кондор, 2011. 469 с.
3. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи / [упоряд.: К. Муліка]. Полтава: ПОІППО, 2008. 84 с.
4. Узнадзе Д. Н. Дитяча психологія: навч. посібник. Тбілісі: Мецнієрба, 1967. 362 с.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна ЧЕРНОВА,

студентка 1 курсу магістратури педагогічного факультету

Науковий керівник – Леся ГАЛАМАНЖУК,

доктор педагогічних наук, професор

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДОШКІЛЬНИКІВ

Розвиток – це процес формування і зміни внутрішніх якостей людини, що відбувається у біологічному, психічному, соціальному і духовному (моральному) аспектах [10].

Фізичне виховання є спеціалізованим педагогічним процесом цілеспрямованої систематичної дії на людину фізичними вправами, силами природи, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних спроможностей, формування й покращення основних життєво важливих рухових навичок, умінь та пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому й культурному житті [3, с. 10].

Що стосується пізнавальних процесів, то тут згідно сучасних психологічних уявлень про цю категорію, її розглядають як комплекс психічних функцій, які забезпечують відображення та пізнання суб'єктом явищ об'єктивного світу [9].

Ураховуючи зазначене, питання розвитку пізнавальних процесів належить до психічного розвитку дитини. У зв'язку з цим відзначаємо, що психічний розвиток – процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості [10]. Виокремлюють декілька складових такого розвитку, а саме біологічний, соціальний, активність самої особистості [11].

Пізнавальні процеси поділяються на нижчі та вищі, останні притаманні лише людині й об'єднують такі функції: мислення, уява, мова, творчість. Організація і керування цими функціями відбувається свідомо у напрямі здійснення активної участі людини у подіях, що відбуваються довкола неї, а також зміні цього довкілля і створенні нового.

Конкретизуючи наведену вище інформацію відзначаємо, що пізнавальні процеси є надзвичайно важливими для людини, оскільки виконують низку необхідних дій. Одним із основних є прийом нової інформації та її диференціація, яка залежить від системи, задіяної в її отриманні, зокрема зору, слуху, нюху тощо. Деякі наступні дії передбачають опрацювання первинної інформації та створення цілісних суб'єктивних образів, потім – зберігання такої інформації, встановлення зв'язків між різними видами сенсорної інформації (поняттями, образами), а також зв'язків між отриманою у даний момент і наявною інформацією. У подаль-

шому відбувається створення понять і знаків, вияв закономірностей між явищами та процесами довкілля, використання цих знаків для комунікації (основа мови). Нарешті створюється стратегія поведінки та актуалізуються мотиви для реалізації цієї стратегії, а також визначаються цілі й перспективні завдання діяльності, прогноуються результати дій і планується поведінка людини.

Розвиток дитини у дошкільний період відбувається з урахуванням вищезазначеного в ході спеціально організованого педагогічного процесу. Напрямок такого процесу декілька, про що свідчить зміст чинних програм розвитку дітей дошкільного віку [1; 2; 4; 6–8]. Одним із таких напрямків є фізичний, зміст його становить фізична активність дитини, що реалізується у різних формах і передбачає виконання різноманітних рухів і рухових дій. При цьому, практично одноставною є думка про провідну роль фізичної активності у поліпшенні в дошкільний період пізнавальних процесів дитини [5]. Зокрема, пропонується структурна модель інтегрованого розвитку рухових якостей та функцій пізнання дітей старшої дошкільної групи. Передбачає така модель мету, завдання, принципи, закономірності та педагогічні умови інтелектуального і морального розвитку дітей при проведенні різних форм фізичної активності. Педагогічні умови передбачають упровадження особистісно зорієнтованого розвитку розумових і моральних якостей дітей під час спеціально організованої фізичної активності; взаємозв'язку різних видів діяльності (ігрової, рухової, навчальної та ін.) дитини під час розумового і морального розвитку; комплексного підходу з урахуванням вікових й індивідуальних особливостей дитини; спільної роботи закладу дошкільної освіти і сім'ї щодо формування розумових і моральних якостей дітей під час фізичної активності. Означені умови знаходять відображення у методиках використання нетрадиційних засобів фізичного виховання, зокрема: казкотерапії, сміхотерапії, музикотерапії, кольоротерапії, адаптовані методики психофізичної гімнастики, елементів туристсько-краєзнавчої діяльності та спортивно-орієнтованого фізичного виховання.

Проте, наявні дані лише частково сприяють розв'язанню проблеми, що розглядають, а значить засвідчують необхідність продовження дослідження у визначеному науковому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л., [та інші]. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2013. 264 с.
2. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч [та ін.]. 3-є вид., доопр. та доп. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
3. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: підручник / за заг. ред. Т. Ю. Круцевич. Київ: Олімп. л-ра, 2008. 391 с.
4. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
5. Пангелов Б. П., Рижик Р. О., Діас Д. Л. Особливості інтегрованого розвитку фізичних і пізнавальних здібностей старших дошкільнят в процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 5К (134). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35776>.
6. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтти, О. П. Голубович, О. П. Долина, Т. В. Дяченко [та ін.]. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.

7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонов, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. керівник О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
8. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш [та ін.]; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. Батліної. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 200 с.
9. URL: <http://surl.li/hijct>
10. URL: <http://surl.li/hijcx>
11. URL: https://pidru4niki.com/10561127/psihologiya/psihichniy_rozvitok_lyudini_yogo_osoblivosti.

Отримано: 7.04.2023

Секція ПРИРОДНИЧІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Максим БОГУТСЬКИЙ,
магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Тетяна Марусей,
кандидат економічних наук, доцент

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОГО ТА ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Питання екології все більше стають актуальнішими і вимагають як від міжнародних організацій та державних органів, так і від конкретних підприємств та різних споживачів дієвих заходів щодо зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище, відновлення екологічного балансу у всіх сферах людської діяльності. Туристичний та готельний бізнеси, хоча і не пов'язані з масштабним негативним впливом на погіршення стану навколишнього середовища, тим не менше, здійснюють свій вклад у покращення чи погіршення екологічної ситуації.

Протягом останніх десятиріч у різних країнах було розроблено програми, орієнтовані на гармонізацію відносин між туризмом і природним середовищем. Серед них Концепція стійкого (сталого) розвитку туризму ООН-ВТО (UNWTO), Глобальний етичний кодекс туризму, Хартія туризму, а також рекомендації міжнародних туристичних конвенцій і декларацій, які декларують дбайливе та розумне природокористування на засадах сталого розвитку суспільства, а також збереження і збільшення туристичних ресурсів. Суть екологізації полягає у зведенні до мінімуму негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє природне середовище внаслідок споживання значної кількості традиційних енергоресурсів [3].

Поняття екотуризму не є однозначним. Межа між туризмом і екотуризмом часто буває рухомою, у звичайному туристичному маршруті трапляються окремі елементи екотуризму і навпаки. Основними особливостями екологічного туризму є такі.

1. Екотуризм передбачає подорож у місця, привабливістю яких є саме певні природні особливості. Іноді такі подорожі пов'язані також з відвідуванням об'єктів, що мають культурну цінність і знаходяться у межах відповідних природних зон (церкви, скельні монастирі, музеї архітектури і побуту під відкритим небом).
2. Екотуризм передбачає екологічно відповідальну подорож, що означає відсутність шкідливого впливу подорожуючих на навколишнє середовище, збереження у недоторканому стані пам'яток природи, повну утилізацію власного сміття. Екотуризм називають також «м'яким туризмом» (soft tourism, або nature tourism with a soft touch, що перекладається як природний туризм із м'яким дотиком до природи). Основним принципом екотуризму вважається не втручання у навколишню екосистему, гармонія з навколишньою природою.
3. Кількість учасників такої подорожі часто буває меншою, ніж кількість туристів чи екскурсантів у звичайних турах або екскурсіях. Екотуристичні маршрути часто передбача-

ють піше пересування або пересування екологічно чистим транспортом (велосипед, веслування на човнах, лижний маршрут).

4. У багатьох джерелах підкреслюється, що екотуризм має на меті реалізацію певних природоохоронних проектів або проектів щодо раціонального використання природних ресурсів. У визначенні Міжнародної організації екотуризму прямо зазначається що екотуризм здійснюється з метою збереження навколишнього середовища
5. У вже згаданому визначенні Міжнародної організації екотуризму вказується також, що він здійснюється з метою підтримання добробуту місцевих мешканців. Можна погодитися з тим, що таке підтримання часто має місце в екотуризмі (створення додаткових місць праці, придбання місцевих сувенірів, оплата за проживання, харчування, певні місцеві атракції – катання на конях, переправи через ріки, урвища, спостереження за обрядами або участь у них тощо).
6. Вважається також, що екотуризм передбачає освітню компоненту, тобто отримання туристами певних нових знань, проте туристи здебільшого отримують нові знання і під час звичайних турів, які не відрізняються екологічною спрямованістю [1].

Екологізація готельно-ресторанного бізнесу повинна стосуватись абсолютно всіх його сфер. Сьогодні в світі надзвичайно популярною є концепція екологічних готелів. Метою таких готелів є зменшення негативних явищ між наданням послуг з розміщення та природою та має важливе значення для підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в Україні. В екологічних готельних підприємствах встановлене енергоощадне технічне обладнання, засоби гігієни виготовлені виключно з органічних речовин, в номерах не використовується синтетика, постільна білизна з бавовни та шовку. Усі страви готують з натуральних продуктів. Еко-готелі функціонують за принципом гармонійного сусідства з природою, не забруднюючи навколишнє середовище продуктами життєдіяльності туристів. Наприклад, деякі готельні підприємства збудовані з біорозкладних матеріалів.

Відповідно до європейських стандартів екологічні готелі повинні задовольняти наступні вимоги: наявність системи екологічно чистого опалення; мати власні споруди для очищення водостоку; розділяти відходи згідно до класифікації; використовувати електрику, що виробляється з безпечного для довкілля палива; для освітлення застосовувати енергозберігаючі лампи; для приготування їжі використовувати екопродукти.

Основними напрямками екологізації закладів ресторанного господарства є: користування альтернативними джерелами енергії; економія тепла, води; зменшення обсягів сміття; вилучення з ужитку одноразового пластикового посуду; екологічність у створенні інтер'єрів закладів; інформування відвідувачів про екологічну політику закладів [4].

Україна має всі необхідні фактори для забезпечення високого розвитку екологізації готельного та ресторанного бізнесу. Екологізація має забезпечуватися комплексом дієвих заходів, в тому числі застосування екологічно безпечних технологій в обслуговуванні туристів, а також різноманітних заходів, спрямованих на підвищення рівня екологічної свідомості туристів [2].

Отже, популярність екотуризму та еко-готелів порівняно з традиційними ще невисока. Оскільки впровадження екологічних інновацій потребує значних капіталовкладень, то потрібна відповідна державна підтримка таких готелів у вигляді фінансування, пільгового оподаткування, а також реклами. Для сталого розвитку туризму необхідно впроваджувати різні заходи екологічного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Барна М. Ю., Гліненко Л. К., Дайновський Ю. А. Маркетинг і комунікації як фактори екологізації туристичного і готельного бізнесу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 6 (117). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/6_2020/20.pdf.
2. Ільницька-Гикавчук І. Я. Оцінка функціонування готельного господарства на засадах сталого розвитку. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-E%D0%9D-9.pdf>, DOI: [10.31891/2307-5740-2021-290-1-9](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-290-1-9).
3. Кім Е. О. Екологізація готельного та ресторанного бізнесу. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/21.-pr-my-ta-per-vy-roz-ku-tur-mu-s.-4.pdf>.
4. Марусей Т. В. Імперативи еко-інноваційного розвитку готельного господарства. *Ефективна економіка*. 2023. № 3. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.43>.

Отримано: 7.04.2023

Ігор БОДНАР,

магістрант I курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Ірина АНДРЕЙЦЕВА,

кандидат економічних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПЛИННІСТЮ КАДРІВ

Проблема управління плинністю кадрів як елемента роботи з персоналом вкрай актуальна в даний час і має велике практичне значення в організаціях, що активно розвиваються.

Управління плинністю кадрів в організації спрямоване на зведення до мінімуму протиріч між потребами та інтересами працівників і конкретними можливостями їх задоволення [1, 2].

Звільнення працівників з їх подальшою заміною може бути досить дорогим заходом для організації, тому плинністю кадрів необхідно управляти, знижуючи її до прийняттого рівня. Вартість плинності кадрів збільшується, коли працівники є більш вузькоспеціалізованими, коли їх важче знайти і вони вимагають більш ретельної підготовки.

Управління плинністю персоналом здійснюється на основі моніторингу певних показників, виявлення чинників, що впливають на показники плинності, і впливу на ці фактори.

Для глибшого розуміння сутності процесу управління плинністю кадрів доцільно розглянути терміни «плинність», «плинність робочої сили» та «плинність кадрів».

Плинність – показник рівня зміни складу працівників підприємства, організації, установи, внаслідок їх звільнення і переходу на іншу роботу за власним бажанням.

Плинність робочої сили – це переміщення робочої сили з одних суб'єктів підприємництва, галузей економіки й економічних районів у інші. Плинність робочої сили спричинюють звільнення за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни, недовіли в організації виробництва, праці та її оплати, незадовільні житлово-побутові умови, тощо [3]. Тобто дане поняття означає, що рух робочої сили відбувається у всіх галузях економіки та не обмежується рамками одного підприємства.

Плинність кадрів є вужчим поняттям порівняно з плинністю робочої сили.

Загалом під терміном «плинність персоналу» розуміють сукупність звільнень працівників по власному бажанню, за прогул і інші порушення трудової дисципліни [3, 4]. Проте

аналіз наукових праць різних дослідників дає змогу виокремити ще й інші трактування даного поняття.

Так, науковець Юрлов Ю. Н. [5] трактує плинність кадрів як «зайвий оборот кадрів з вибуття, обумовлений невдоволенням працівників своїм становищем».

Вчені Грищенко В. Ф., Коваленко Л. Ю. та Грищенко І. В. [6, 7] вважають, що плинність кадрів – це «абсолютний показник руху персоналу, який характеризується чисельністю осіб, що звільнилися з організації за даний період, згрупованих за причинами звільнення».

В наукових джерелах [8–9] акцентується увага на русі робочої сили, обумовленого незадоволеністю працівника робочим місцем або незадоволеністю організації конкретним працівником.

За іншого методичного підходу плинність кадрів трактується як добровільне офіційне звільнення найманого працівника з однієї фірми з подальшим його прийняттям на роботу в іншу організацію на підставі його самостійного рішення [10].

З огляду на розглянуте, у теорії термін «плинність персоналу» застосовується в двох випадках.

- 1) для позначення змін у складі співробітників, в ході яких одні люди звільняються, а на місця, що звільнилися, приходять нові фахівці;
- 2) для позначення процесу звільнення співробітників як за власним бажанням, так і в примусовому порядку, за рішенням адміністрації.

Рис. 1. Види плинності кадрів [12, 13]

Крім того, звільнення за власним бажанням можна розділити на дві категорії – це функціональна і дисфункціональна плинність персоналу. До першої групи належать добровільні звільнення співробітників, проти «розлучення» з якими компанія не заперечує (зазвичай, це конфліктні люди і співробітники з низькою кваліфікацією). До другої, дисфункціональної, групи відносяться звільнення за власним бажанням ключових, незамінних фахівців, які були в компанії на високому рахунку [11].

За результатами дослідження з'ясовано, що плинність кадрів – це сукупність звільнень працівників за власним бажанням, за прогул та інші порушення трудової дисципліни». Плинність кадрів класифікують за спрямованістю на внутрішньоорганізаційну та зовнішню плинність, за причинами звільнення – активну та пасивну, за кількістю працівників – природну і зайву, за ступенем прогнозованості – фактичну і потенційну плинність, за ступенем організованості – організовану та неорганізовану. Крім того, виділяють фізичну і приховану (психологічну) плинність кадрів.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л. В. Управління персоналом. URL: <http://surl.li/hijhh> (дата звернення: 24.03.2023).
2. Крушельницька Я. В. Управління персоналом. URL: <http://www.slv.com.ua/books/45.html> (дата звернення: 24.03.2023).
3. Аналіз плинності кадрів на виробництві. URL: <https://www.kazedu.kz/referat/196027> (дата звернення: 24.03.2023).
4. Михайлова Л. І. Управління персоналом. URL: http://ebooktime.net/book_109.html (дата звернення: 24.03.2023).
5. Юрлов Ю. Н. Курс лекцій з дисципліни «Управління персоналом». URL: <http://biblio.royalwebhosting.net/upravlenie-tekuchestyu-kadrov-20680.html> (дата звернення: 24.03.2023).
6. Грищенко В. Ф. Аналіз факторів плинності кадрів в системі управління діяльністю підприємства. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_3/50gry.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
7. Грищенко В. Ф. Методичні підходи до стабілізації трудових колективів підприємств у ринкових умовах. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/17213/1/18.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).
8. Плинність кадрів. URL: <http://ukrbukva.net/4388-Tekuchest-kadrov.html> (дата звернення: 24.03.2023).
9. Плинність кадрів на підприємстві. URL: <http://center-vf.ru/data/Kadroviku/Tekuchest-kadrov-na-predprivatii.php> (дата звернення: 24.03.2023).
10. Плинність кадрів: формула розрахунку. URL: <http://faqukr.ru/biznes/101295-plinnist-kadriv-formula-rozrahunku-plinnist-kadriv.html> (дата звернення: 24.03.2023).
11. Дарченко Н. Д. Мотиваційний моніторинг як інструмент управління плинністю кадрів. URL: http://business-inform.net/pdf/2013/12_0/208_213.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
12. Аналіз плинності кадрів. URL: <http://bukvar.su/menedzhment/117190-Analiz-tekuchesti-kadrov.html> (дата звернення: 24.03.2023).
13. Гончарова С. Ю. Визначення плинності кадрів як соціально-економічної категорії. URL: <http://surl.li/hijhs> (дата звернення: 24.03.2023).

Отримано: 7.04.2023

Денис БРЕНЗЕЙ,

магістрант I курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Володимир ЛИСАК,

кандидат економічних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

У ринкових умовах завдання з удосконалення механізму функціонування системи мотивації праці як джерела економічного росту підприємств є актуальним і важливим так як допомагає поліпшити соціально-трудова відносини в колективі. В сучасних умовах є необхідність створити передумови для підвищення ефективності використання персоналу.

Проблема мотивації персоналу не нова і досліджувалась в багатьох аспектах. Вагомий теоретичний науковий доробок і вирішення практичних питань пов'язаних із соціально-економічними відносинами та мотивацією праці, належить публікаціям таких учених, як Д. П. Богиня, О. А. Бугуцький, В. М. Гончаров, О. А. Грішнова, О. А. Дороніна, П. І. Дугін, О. В. Кочетков, В. Ю. Лисак, П. М. Макаренко, А. Маслоу, В. Я. Месель-Веселяк, Г. Р. Погосян, П. Т. Саблук, Ф. Тейлор, В. Г. Ткаченко, Л. П. Червінська, О. Г. Шпикуляк та інші.

Незважаючи на значний вклад попередніх досліджень в теорію і практику формування комплексного підходу до розробки системи мотивації праці ряд проблем потребують подальшого вивчення.

З розвитком ринкових відносини та переходом вітчизняних підприємств на нову філософію управління персоналом змінюється і підхід до мотивації працівників. Керівники підприємств стали по іншому ставитись до проблем мотивації персоналу. Стало відомо, що сукупність внутрішньої та зовнішньої мотивації утворюють систему мотивації персоналу організації, яка в основному базується на корпоративній культурі підприємства, доручення до якої являється однією з цілей адаптації персоналу до цінностей які існують на підприємстві а також на реалізацію вищим топ-менеджментом підприємства заходів організаційного, матеріального та соціального характеру [1].

Як зазначає ряд науковців найвища цінність у державі – людина, яка є основою трудових ресурсів, тому поєднання інтересів управлінського складу підприємства спрямоване на підвищення ефективності праці, повинно відбуватись у тісному зв'язку із розвитком особистості та адекватною винагородою за працю [2, с. 144].

Одним із елементів мотивації робітників є трудові цінності, на які працівник спирається при виборі способу виконання праці та визначають вагомість її результатів і мету [3, с. 40–46].

Слід зазначити, що категорію «мотивація» розглядають як одну із функцій, яка покладена на менеджмент підприємства з метою створення у працівників внутрішньої потреби до праці та впливу на внутрішній стан працівника.

Для досягнення цілей, намічених керівництвом підприємства, а також задоволення потреб кожного працівника, на думку сучасних науковців, необхідне усвідомлення кожним працівником «рівня необхідності» власної діяльності [4, с. 107–144].

Враховуючи умови сьогодення на підприємствах є необхідність побудови незалежної системи мотивації праці. Оскільки, навіть за умов – підвищення заробітної плати, преміювання – не можуть позитивно вплинути на підвищення ефективності праці, а загалом призводять до зниження ефективності роботи підприємства через збільшення витрат на вироб-

ництво. Економісти, в тому числі й нашої держави, визначили головні принципи аналізу впливу факторів на мотивацію праці.

На думку великої кількості вчених, мотивація працівників залежить насамперед від внутрішніх факторів, потім – від зовнішніх. До внутрішніх факторів слід віднести матеріальне і моральне стимулювання, рівень соціального захисту, соціальний клімат колективу, рівень освіти, рівень професійної підготовки, на які може вплинути власник підприємства. До зовнішніх факторів відносяться кліматичні та природні умови місця знаходження підприємства, політика державних і місцевих органів влади, ситуація на ринку праці, соціально-побутові умови життя мешканців сільських населених пунктів, на які частково впливають діючі державні інституції. Загалом вплив наведених факторів істотно впливає на економічну ефективність діяльності підприємств, що також позначається на матеріальному благополуччі працівників [5].

Серед вчених та управлінців практиків часто можна зустріти два близькі поняття, але між яким існує, на нашу думку, істотна різниця. Перше – мотивація трудової діяльності включає мотивацію підготовки до трудового процесу, мотивацію праці, мотивацію зайнятості, мотивацію до володіння засобами виробництва. Друге – мотивація праці: більш вузьке поняття і розглядається як спонукання до ефективної праці [6, с. 43].

Більшість науковців схиляються до думки, що основним стимулюючим фактором мотивації праці є рівень заробітної плати і своєчасна її виплата, але варто зазначити, що моральне задоволення від праці в колективі відіграє не останню роль.

Для досягнення позитивних результатів необхідно створити умови для можливості кар'єрного зростання працівників, стимулювати належне ставлення до обладнання і техніки для її підтримання в належному стані, а також створювати атмосферу співучасті в управлінні підприємством.

У сучасних умовах коли на ринку існує конкурентна боротьба між виробниками, досить істотним резервом скорочення собівартості продукції є підвищення ефективності праці. Для створення необхідних умов реалізації потенціалу працівників на підприємствах треба створити науково обґрунтовану систему мотивації праці через систему стимулів яка має бути включена до мотиваційного механізму.

Отже, можна зробити висновок, що мотивація складається не лише з цих складових, а також залежить від рівня розвитку суспільства в конкретному регіоні та від потреб працівника. Досвід управління підприємством в цілому та персоналом зокрема вказує не те, що досить важливими для працівників лишаються нематеріальні потреби (моральне заохочення, престиж роботи, визнання результатів праці, участь у вирішенні виробничих питань). Баланс між матеріальною і моральною винагородою залежить від оцінки працівником середовища існування, на яку впливають рівень освіти, виховання, життєві принципи. Керівник підприємства при прийомі працівника повинен під час співбесіди взяти до уваги ці фактори при виборі для працівника місця роботи, яке зможе забезпечити баланс матеріальних і нематеріальних потреб, для вирішення яких працівник працюватиме з максимальною віддачею.

Список використаних джерел:

1. Лисак В. Ю., Семендяк В. М. Характеристика механізму та методів соціально-економічної мотивації персоналу. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. 2021. Вип. 72. Ч. 2. С. 78–83.

2. Малік М. Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки (методологія і організація). Київ: ІАЕ, 1995. 177 с.
3. Семикіна М. Аспекти трудової ментальності працівників у системі мотиваційного менеджменту. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 4. С. 40–46.
4. Шпикуляк О. Г. Мотивація праці в аграрних формуваннях. *Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації*: матеріали Міжнародного форуму. Київ: Видавничий дім «Корпорація», 2004. Ч. 2. С. 107–114.
5. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу Київ: КНЕУ, 1998. 224 с.
6. Червінська Л. П. Мотивація трудової діяльності в аграрній сфері. Київ: ПАРАПАН, 2003. 322 с.

Отримано: 7.04.2023

Катерина БУЧКОВСЬКА,

магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Тетяна Марусей,

кандидат економічних наук, доцент

ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

На сьогодні ефективне функціонування сфери готельного бізнесу є позитивним показником змін в економіці нашої держави, її регіонів та важливою передумовою активізації розвитку міжнародних зв'язків. Проте, сучасні реалії у світовій економіці, пандемія COVID-19 та введення воєнного стану 24 лютого 2022 року внесли свої корективи у діяльність закладів готельної сфери. Тому особливо актуальним є визначення сучасних тенденцій розвитку готельного бізнесу в Україні.

Варто відзначити, що у сфері готельного бізнесу постійно відбуваються зміни, які відповідають певним сучасним тенденціям і впливають на рівень конкурентоспроможності на ринку. Нині готельний бізнес переживає чи не найбільш кризовий період за всю історію незалежності. Розгортання у глобальному масштабі пандемії COVID-19, а тапер ще й повномасштабне вторгнення ворога, серйозно зачепило цей бізнес, спровокувавши, таким чином, його критичний фінансовий стан, тому готельний бізнес повинен не тільки виживати, але й розвиватись.

Особливостями розвитку готельного бізнесу в умовах загострення пандемії COVID-19 та ключовою стратегією розвитку для нього стало використання інноваційних технологій не тільки у виробничій діяльності, але і в управлінській та фінансовій діяльності. Кожен суб'єкт готельної індустрії обирає стратегію розвитку у відповідності до умов, які виникли під впливом пандемічних факторів та показників власної операційної діяльності. Щоб розвиватись та міцно протистояти конкуренції, суб'єкти готельної індустрії змушені були активно відстежувати пропозиції, які демонструє діджиталізація, еко- та соціальна відповідальність тощо. Водночас для зниження збитків, які завдаються пандемічними факторами, усі готельні суб'єкти почали здійснювали різні антикризові заходи, зокрема покращення атмосфери закладу, удосконалення дизайну чи, наприклад, послуги.

Дослідження засвідчують, що суб'єкти готельно-ресторанного бізнесу з початку війни в багатьох містах України слугують центрами для розміщення біженців, приготування гарячих обідів та організації харчування під час евакуації українських захисників і волонтерів з різних

районів, в яких тривають бої. Готелі також забезпечують складські приміщення для гуманітарної допомоги та інших заходів, спрямованих на підтримку постраждалих цивільних. Нещодавно українські готелі розпочали акцію «Відвідай Україну в майбутньому», спрямовану на підтримку української індустрії гостинності, яка бере участь у забезпеченні тилу військових дій та несе значні фінансові витрати з початку війни. Державне агентство розвитку туризму і Міністерство культури та інформаційної політики офіційно підтримали акцію, ініційовану Українською готельно-курортною асоціацією (UHRA) від імені громади індустрії гостинності [4].

Увесь світ намагається надати підтримку Україні, її економіці та індустрії гостинності. Люди з усього світу часто роблять «пожертвуване бронювання» номерів в українських готелях на будь-яку дату протягом 2022 року, починаючи із початку повномасштабного вторгнення ворога. Представники готельного бізнесу заявляють, що будуть раді гостям, які відвідають Україну відразу після її перемоги.

Так, за рахунок акції «Відвідай Україну в майбутньому» готелі, які в період вимушеного простою не можуть функціонувати, забезпечуються підтримкою. Насамперед, у районах активних бойових дій готелі є важливою ланкою для тимчасового розміщення евакуйованих мирних жителів, приготування їжі, організації пунктів гуманітарної допомоги та побутового обслуговування. На фоні цього виникають витрати діяльності, такі як оплата праці персоналу готелю, закупівля їжі, безпека тощо. Це прямий та ефективний спосіб підтримки для підприємств гостинності, коли є можливість забронювати та передоплатити будь-яку кількість ночей на будь-який період протягом 2022 року в готелі, який обрано для підтримки. Оплата, яку тримають готелі, за сприянням акції, дозволяє працювати в режимі підтримки військового тилу.

5 березня агентство Bloomberg повідомило, що сервіс оренди Airbnb отримав в Україні замовлення майже на 2 мільйони доларів від людей, які не проживають у заброньованих номерах, але просто бажають фінансово підтримати постраждалих від війни українців. За словами генерального директора Airbnb Браяна Ческі, на 2–3 березня в Україні було заброньовано близько 61 тисячі ночей. Майже три чверті замовників були зі США, Великобританії та Канади [5].

Через повномасштабну війну, яка наразі триває, загальна кількість готелів скоротилася, оскільки частина української території на сході та півдні була окупована Росією, а частина об'єктів була зруйнована (готелі в Затоці). У цій війні, за оцінками Kyiv School of Economics (KSE), Україна втратила \$127 млрд від пошкоджень та руйнувань житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (дані станом на вересень 2022 року). Проєкт KSE «Росія заплатить» надає більш детальну інформацію щодо окремих сегментів нерухомості [1].

У травні та червні кілька готелів знову відкрилися. Незважаючи на цю тенденцію, Артур Лупашко, засновник мережі готелів Ribas Hotels, оцінює, що лише 20% таких готелів продовжують працювати в Україні. Але це не стосується західних регіонів, які є більш безпечною частиною країни. Ірина Сідлецька, президент UHRA та генеральний директор Vertex Hotel Group, зазначила: «Всі готелі на заході України продовжують працювати, і немає жодних причин для їх закриття». Як пояснює представник компанії Premier Hotels & Resorts, ситуація на ринку прямо пропорційна рівню відносної безпеки та віддаленості регіону від лінії фронту на сході та півдні країни [2].

Так, західні готелі продемонстрували досить вражаючу динаміку в березні-квітні, маючи тимчасовий, але рекордно високий рівень завантаженості. Це було викликано переміщенням людей переважно зі східних, південних та центральних областей, які шукали більш безпечні місця. Деякі з них були транзитними гостями, які подорожували до інших країн, а інші – внут-

рішньо переміщеними особами, які обрали захід України як тимчасове місце проживання. Як наслідок, такі готелі досягли 100% заповнюваності. Наприклад, Bankhotel у Львові та Yaremche Club Hotel в Івано-Франківській області були заповнені на 100% з кінця лютого по квітень. Компанія Premier Hotels & Resorts підтверджує, що в її готелі у Львові спостерігалися і спостерігаються періоди відсутності вільних номерів. Для порівняння, за даними HotelMatrix, середня заповнюваність готелів в Україні у березні становила 44%, у квітні – 38%, у травні – 33%. Також у готелях зупинялося багато журналістів з усього світу, представників міжнародних дипломатичних місій, посольств, волонтерських організацій та корпоративних клієнтів, які в перші місяці війни перемістили свої команди у безпечніші регіони.

Отже, незважаючи на те, що ситуація є непередбачуваною та існує ризик нових атак, український бізнес і готельна сфера, зокрема, намагається адаптуватися, виживати, навіть розвиватися.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Т., Паралюш М. Встояти під час війни: як працюють готелі України. URL: <https://commercialproperty.ua/analitics/vstoyati-pid-chas-viyni-yak->
2. ДАРТ та UHRA запускають акцію з благодійного бронювання номерів в українських готелях. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/810589.html>
3. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає понад \$127 млрд – звіт KSE Institute станом на вересень 2022 року. Kyiv School of Economics. URL: <http://surl.li/hijlb>
4. Ukrainian hotels located in war zones ask the world for support and launch the action «Visit Ukraine in the Future». URL: <http://surl.li/hijlf>

Отримано: 7.04.2023

Тетяна ДРАГОВИШКО,

магістрантка I курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Надія ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ НАПРЯМІВ УПРАВЛІННЯ АДАПТАЦІЄЮ ПЕРСОНАЛУ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Згідно з цілісним підходом до особистості працівника структура виробничої адаптації має охоплювати не тільки освоєння ним певної професійної діяльності, а й усіх сфер його життєдіяльності, пов'язаних із виробництвом, а також соціальних умов існування. Внаслідок цього й адаптація людини до трудової діяльності посідає провідне місце серед адаптаційних процесів, є необхідною умовою та засобом освоєння не тільки трудової діяльності, а й соціальної діяльності в цілому.

Дослідженням проблем адаптації займалися багато спеціалістів як національних (Данюк В. М., Дворецька Г. В., Крушельницька О. В., Лукашевич М. П., Мельничук Д. П., Огаренко В. М., Петюх В. М., Шкурко В. В. та ін.), так і зарубіжних (Базаров Т. Ю., Єрьомін Б. Л., Кібанов А. Я., Корнеліус Н., Марченко О. І., Маслов Є. В., Ромашов О. В. та ін.).

За Лукашевичем М. П. адаптаційні зв'язки та відносини виявляються в кількох сферах: професійній, організаційній, матеріально-побутовій, соціально-психологічній і сфері до-

звілля [1, с. 184]. Варто зазначити, що сутність кардинально не змінюється. Інші автори мають дещо інше уявлення про виокремлення сфер адаптації. На думку Огаренко В. М. існує організаційна, технологічна, професійна, міжособистісна, соціально-побутова і адаптація в сфері дозвілля [2, с. 141].

Визначальним моментом у будь-якій диференціації, на наш погляд, є *професійна адаптація* – освоєння працівником характерних рис та умов праці за фахом. Вона полягає в подальшому оволодінні обраною професією, трудовими навичками; формуванні деяких професійних характеристик особистості, необхідних для успішного оволодіння спеціальністю залежно від характеру завдань, які вирішують підрозділи, служби підприємства; у закріпленні позитивних установок до обраної спеціальності.

Важливо розглянути *соціально-психологічну адаптацію* в організації, яка являє собою процес взаємного обміну інформацією про свої соціально-психологічні характеристики між колективом та індивідом, а також установлення на цій основі контактів і стосунків, що забезпечують можливість ефективної спільної праці і неформального спілкування.

Технологічна адаптація – полягає в тому, що при входженні особистості в колектив, їй потрібно вивчити технологію виробництва, особливості і можливості устаткування, яке використовується при виготовленні виробів або інші технологічні процеси, пов'язані з роботою.

Психофізіологічна адаптація – це процес освоєння людиною сукупності умов праці.

Організаційна адаптація – засвоєння ролі та організаційного статусу робочого місця і підрозділу в загальній організаційній структурі, а також розуміння особливостей організаційного та економічного механізму управління підприємством. *Соціально-побутова адаптація* – пристосування індивіда до нових умов життя, побуту, що передбачає поліпшення його становища, психологічного самопочуття, узгодженість із намірами, інтересами, уподобаннями. *Адаптація у сфері дозвілля* – це процес засвоєння робітниками видів діяльності у неробочий час: спорту, творчості, суспільної діяльності, пов'язаних з фізичним і духовним розвитком людини.

Отже, дослідивши різні сфери виробничої адаптації, можна зробити висновок, що кожна з них має своє значення і кожна по-своєму необхідна для досягнення загального результату. Окрім того, всі елементи взаємопов'язані і здійснюють визначений вплив один на одного. Схематично сфери адаптації можна зобразити таким чином (рис. 1).

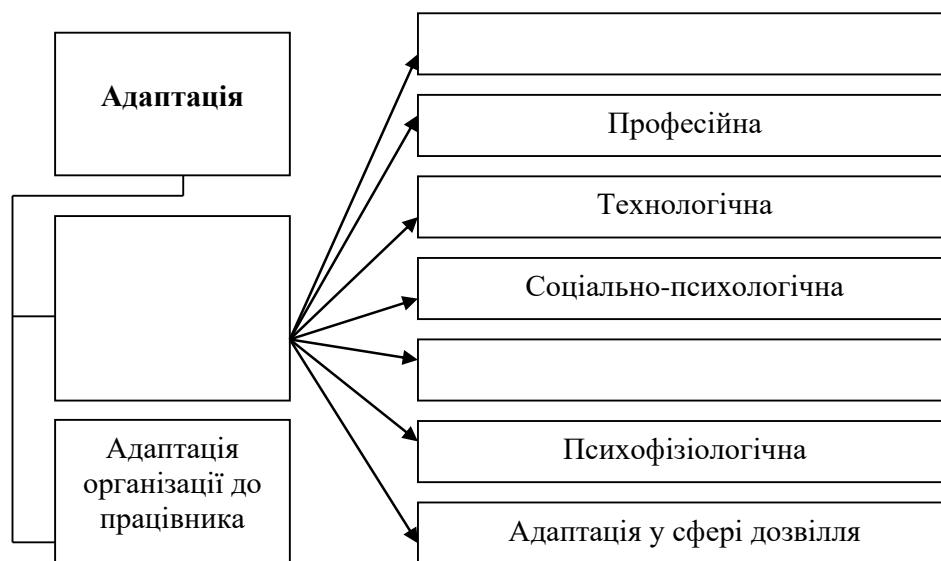

Рис. 1. Сфери адаптації

Джерело: складено автором на основі [4]

На підприємствах управління виробничою адаптацією здійснюється зазвичай як складова загальної системи соціального управління персоналом. Це може бути «Система стабілізації трудового колективу», «Система кадрів», «Система розвитку персоналу». Маючи різні назви на різних підприємствах, кожна з таких систем обов'язково, на наш погляд, повинна мати в своїй структурі підсистему з управління адаптацією персоналу.

Відповідно вимог сьогодення, основними напрямками управління адаптацією є: поліпшення морально-психологічного клімату; удосконалення організації та умов праці; удосконалення мотивації та стимулювання праці; надання змісту праці творчого характеру; поліпшення рекреаційних умов.

Успішність адаптації залежить від цілого ряду умов, головними з яких є:

- якісний рівень роботи з професійної орієнтації потенційних співробітників;
- об'єктивність ділової оцінки персоналу (як при відборі, так і в процесі трудової адаптації працівників);
- відпрацьованість організаційного механізму управління процесом адаптації;
- престиж і привабливість професії, роботи за певною спеціальністю саме в даній організації;
- особливості організації праці, що реалізують мотиваційні установки співробітника;
- наявність відпрацьованої системи впровадження нововведень;
- гнучкість системи навчання персоналу, що діє всередині організації;
- особливості соціально-психологічного клімату, що склався у колективі;
- особистісні властивості співробітника, що адаптується, пов'язані з його психологічними рисами, віком, сімейним станом тощо.

Отже, управління адаптацією персоналу відображає комплекс заходів, що здійснюються кадровою службою організації, що включає планування, організацію, мотивації і контролю службового зростання персоналу, враховуючи цілі, потреби, можливості, здібності, а також соціально-економічних умови самої організації. Періодична оцінка своїх працівників використовується не тільки для прийняття оплати праці, а й для визначення потреб у розвитку особистостей та їх задоволення. Це вигідно як організації, з точки зору покращення виконання працівниками своїх обов'язків, так і працівникам за рахунок більш повної, напруженої та змістовної роботи і можливості зробити кар'єру. При цьому, методом виміру ефективності процесу адаптації є проведення атестації новоприйнятих працівників на кожному етапі адаптації та по завершенню строку випробування. Власне, процес управління адаптацією, ми вважаємо, нерозривно пов'язаний з процесами мотивації, розвитку, планування трудової кар'єри працівників та іншими процесами управління персоналом і є важливим елементом складної мережі процесів організації.

Список використаних джерел:

1. Лукашевич М. П. Соціологія праці: підруч. Київ: Либідь, 440 с.
2. Огаренко В. М. Соціологія праці: навч. посіб. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2001. 306 с.
3. Дахно І. І. Ділова кар'єра: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 528 с.
4. Савельєва В. С., Єськов О. Л. Управління діловою кар'єрою: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 176 с.
5. Шубалий О. М., Рудь Н. Т., Гордійчук А. І. та ін. Управління персоналом: підручник / за заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2018. 404 с.

Отримано: 7.04.2023

Вікторія ДУТКО,

магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Наталія СЛАВІНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

СУТНІСТЬ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Орієнтація українського суспільства на демократичні перетворення зумовлює пошук нових механізмів управління закладами охорони здоров'я. Одним із таких механізмів управління є мотивація професійної діяльності медичних працівників. Адже наявність кваліфікованих і вмотивованих медичних працівників у закладах охорони здоров'я є одним із найважливіших чинників, які забезпечують якість медичних послуг, так як людський ресурс – це основа будь-якої організації і в умовах реформування він є найдоступнішим.

Саме тому на сучасному етапі актуальними є наукові дослідження в напрямі розробки ефективних механізмів формування та реалізації системи управління персоналом, в яких розглядається проблема добору кадрів, їх навчання та підвищення кваліфікації, зокрема й мотивації професійної діяльності.

Сучасні науковці розглядають управління як процес планування, організації, мотивації й контролю для досягнення цілей організації [6]. Наголошують на важливості врахування мети, завдань, закономірностей, принципів, змісту, форм та методів функціонування організації в даних процесах. Доктор психологічних наук, професор Л. Карамушка у праці «Психологія управління» [5] розглядає управління як процес постійних та взаємозалежних дій, які забезпечують успіх організації. Відома дослідниця проблем адаптивного управління, професор Г. Єльнікова зазначає, що управління – це діяльність в умовах змін середовища, яка забезпечує спрямований вплив на керовану систему для її збереження, впорядкування та розвитку [3].

Інші дослідники розглядають управління як сукупність функцій, що сприяють досягненню цілей організації та збільшення прибутку.

Функція менеджменту – це види діяльності щодо об'єкту, які зумовлюються кооперацією та поділом виконуваної роботи серед управлінського персоналу. Кожна функція складається із послідовності взаємопов'язаних дій для виконання поставленої ролі управління [4, с. 51].

В сучасній науковій літературі знаходимо декілька підходів щодо класифікації функцій управління, в основі яких різні критерії їх оцінки. На основі аналізу та систематизації наукових розробок вчених та практиків можна виокремити основні функції управління, а саме планування, організація, лідерство (керівництво) і контроль.

В нашому дослідженні акцентуємо увагу на функції лідерства (керівництва), яку відомий теоретик менеджменту Річард Дафт, пояснює як використання впливу для мотивації працівників [2].

Інші дослідники (Г. Красовська, В. Стадник, Л. Хоміч) підкреслюючи важливість мотиваційної моделі лідерства, розглядають термін «мотиваційний потенціал лідера», трактуючи це як здатність лідера правильно ідентифікувати спектр потреб і структуру мотивів членів свого суспільства (своїх послідовників) і використовувати ці знання для їх актуалізації в контексті пробудження та підтримки активних дій послідовників для досягнення поставлених цілей [7]. Вони зазначають: «Розуміння лідером існуючої структури потреб дозволяє

звернутися до найбільш актуальних мотивів у поточній ситуації та розробити структуру мотивів на майбутнє – у контексті довгострокових організаційних завдань. Актуалізація потреб лідером має відповідати стратегічній цілі організаційного розвитку, вписуватися в прийнятний на відповідний період життєвого циклу сценарій організаційних змін» [7, с. 73].

Виходячи з вищезазначеного, позиція лідера повинна бути динамічною, відповідати потребам організації, бути здатною визначати актуальні мотиваційні інструменти відповідно до потреб працівників, з орієнтацією на вирішення завдань організації. Однак, варто зазначити, що лідерство не вичерпує і не замінює процес управління, а є однією із його функцій, доповнює його в тих випадках, коли традиційні методи управління не дають високих результатів і не дозволяють ефективно досягати поставленої мети.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що мотивація професійної діяльності працівників є одним із ключових аспектів діяльності лідера (керівника), її ефективність визначатиме успіх, результативність організації, що передбачає можливість розгляду її як однієї із функцій управління.

Для нашого дослідження є доцільним вивчення проблеми управління мотивацією саме медичних працівників.

Слід вказати, що специфічність праці медичного працівника полягає в її складності, спеціалізації, змістовності, підвищеній відповідальності. Тому сучасні завдання управління персоналом в організаціях сфери охорони здоров'я безпосередньо пов'язані з розвитком ефективних мотиваційних механізмів, що дозволить забезпечити заклади охорони здоров'я персоналом, який здатний на високому професійному рівні вирішувати завдання підвищення якості медичної допомоги населенню.

Сучасні дослідники розглядаючи стимули, що формують мотивацію медичного працівника, розділяють їх (за рівнем впливу) на персональні та організаційні. До персональних відносять прихильність професії, альтруїзм, очікування від роботи, самооцінка; до організаційних – нематеріальні та матеріальні стимули. Нематеріальні розглядають як комфортні умови праці; можливість професійного розвитку та кар'єрного зростання; ефективна система робочих комунікацій; шанобливе ставлення керівництва, колег, пацієнтів; ефективний менеджмент; можливість прояву ініціативи; прийнятне навантаження. Матеріальними стимулами є достатня заробітна плата, наявність системи преміювання, соціальний пакет [1].

В цілому потрібно відзначити існування різних підходів до визначення стимулів та великої кількості факторів, що впливають на мотивацію медичного працівника. Однак питання вибору найоптимальнішого варіанту має ґрунтуватися на принципі індивідуального підходу, враховуючи потреби, інтереси кожного. Разом з тим, загальним універсальним принципом, що дозволяє зберігати ефективність системи мотивації в медичній організації, повинен бути регулярний її аналіз з урахуванням мінливих зовнішніх та внутрішніх умов, а також моніторинг потреб та інтересів медичних працівників.

Результати здійсненого аналізу наукових джерел із зазначеної проблематики дозволяють зробити висновок, що мотивацію медичних працівників необхідно розглядати як одну із функцій управління, яка визначає результативність діяльності організації, зокрема й закладів охорони здоров'я, їх спроможність досягати поставлених цілей щодо покращення надання медичних послуг населенню, зокрема, та розвитку системи охорони здоров'я в цілому.

Метою нашого наступного дослідження є пошук ефективних інструментів мотивування медичних працівників, визначення оптимальних умов їх застосування управлінцями закладів охорони здоров'я, що посприє підвищенню якості медичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шканова О. М. Управління персоналом: навч. посіб. [2-е вид.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 502 с.
2. Дафт Р. Л. Менеджмент. URL: <https://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=778>.
3. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління: курс лекцій. Київ, 2002. 133 с.
4. Завадський Й. С. Менеджмент: Management. Т. 1. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 543 с.
5. Карамушка Л. М. Психологія управління: навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2003. 344 с.
6. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2003. 296 с.
7. Krasovska G., Stadnyk V., Khomych L. Motivation models of leadership in managing of organizational development. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 3. С. 72–78.

Отримано: 7.04.2023

Лілія МАЗУР,
магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету,
Віталій ХРОБАЧУК,
магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник – Ганна ЧЕРНЮК,
кандидат географічних наук, доцент

**ПРИКЛАД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОЦІНКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
В ПТК ПАРАГЕНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОДІЛЬСЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я**

Сучасні проблеми збалансованого природокористування вимагають системного комплексного підходу до вивчення та оцінки природно-ресурсного потенціалу кожної природної та природно-антропогенної ландшафтної системи. Будь-яка господарська діяльність в певній структурній частини може бути ефективною лише при врахуванні фізико-географічних процесів, що протікають у всіх інших ланках природної системи. Тому дослідження парагенетичних ландшафтів має велике прикладне значення.

Парагенетичні ландшафти (від грецької *para* – біля, поряд; *genesis* – народження, походження) – це **системи суміжних** активно взаємодіючих комплексів, що мають спільне походження. Під спільним походженням розуміється одночасне або послідовне в ході розвитку виникнення взаємозв'язаних комплексів під впливом певного виду процесів і факторів.

За даними опублікованих джерел [1, 3] парагенетичні ландшафтні комплекси – системи мають різні масштаби – від суміжних урочищ до материків з океанами. Найпростіший приклад парагенетичного комплексу – це яружно-балкова система в лісостеповій і степовій зонах. Вона складається з урочищ: русла тимчасового водотоку – улоговини – балки – бокових і донних ярів — конусів виносу, які тісно пов'язані на основі історії розвитку і походження. До топологічного і регіонального рівня парагенетичних ландшафтних систем відносяться річкові долини. Кожна розвинута річкова долина складається з різномірних комплексів: русла ріки, заплави, надзаплавних терас, корінних схилів. Всі вони є частинами єдиного цілого – долинно-річкової парагенетичної системи; виникли внаслідок ерозійно-аккумулятивної діяльності річки.

Всі суміжні ландшафтні комплекси, які входять у парагенетичну систему, взаємодіють між собою шляхом обміну речовиною і енергією. Вони виступають один до одного як контрастні неоднорідні середовища, між якими існують інтенсивні обмінні процеси. Інтенсивність обмінних процесів залежить від контрастності середовищ неоднорідних комплексів. Обмінні процеси є основою існування парагенетичної системи [3].

Парагенетична система басейну ріки Дністра складається з природних комплексів топологічного і регіонального рівня від ландшафтних урочищ і місцевостей до зональних типів. Наприклад, Г. І. Денисик [1] виділяє наступні типи місцевостей на території Поділля: заплавної, руслової, надзаплавно-терасовий, плакорний, міжрічковий недренований, товтровий і прирічковий схиловий, останцевий вододільний та горбисто-грядовий. **Парагенетична система долини ріки Дністра** на більшій частині басейну спряжена з Поділлям і відповідно складається з цих типів місцевостей і ряду урочищ. Русловий тип місцевостей включає водно-річкові урочища та ділянки русла (перекати, плеси, пороги, мілководні рукави, острови, конуси виносу, канали, дамби, прибережні відмілини). Заплавний тип місцевостей включає лучні урочища різного рівня і зволоження, болота, озера-стариці тощо. Надзаплавно-терасовий тип місцевостей має шість рівнів терас у Придністров'ї з урочищами дубово-грабових лісів, орних земель, деколи з пасовищами і садами. Схиловий прирічковий тип місцевостей найбільш яскраво виражений у Придністров'ї. Тут виділяють природні комплекси крутих схилів, обривистих схилів («стінки»), чисельні яри і балки, природні відслонення, уступи, карнізи, різні форми вивітрювання тощо. Плакорний тип місцевостей охоплює хвилясті межиріччя з чергуванням піднять і лощин з урочищами карстово-суфозійних западин [1].

На **ландшафтній карті** Хмельницької області [4] К. І. Геренчуком виділено природні територіальні комплекси (ПТК). За походженням та формуванням до парагенетичної системи басейну ріки Дністра відносяться ПТК лісостепового типу на лесовидних суглинках, ПТК Товтровою кряжу і ПТК річкових долин.

ПТК лісостепового типу на лесових суглинках зайняті переважно орними землями і включають: рівнини низьких лесових терас та рівнини на міжріччях з глибокими чорноземами; хвилясті балочні місцевості з опідзоленими чорноземами; горбисті межирічні місцевості з сірими і темно-сірими ґрунтами, з рештками лісів; місцевості придолинних схилів з ярами та змитими ґрунтами, часто заліснені. **ПТК Товтровою кряжу** складаються з вапнякових горбів та масивів, переважно вкритих лісами та степовим різнотрав'ям на перегнійно-карбонатних і сірих щебенистих ґрунтах. До **ПТК річкових долин** входять: заплави заболочені з торфовищами і болотистими луками; заплави суглинисті та щебенисті; обривисті і скелясті схили долин, складені переважно вапняками.

Група дослідників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [2, 5] провела альтернативні оцінки використання земель в межах парагенетичної системи басейну ріки Дністра на території Хмельницького Придністров'я та отримала відповідні результати (таблиця 1).

Вапнякові горби та масиви Товтр з родючими, але сильно змитими ґрунтами, сприятливі для рекреації і лісового господарства і малосприятливі для сільськогосподарського використання. Плоскі пониження межирічних рівнин та заплави суглинисті і щебенисті з лучно-чорноземними ґрунтами мають бонітет 67–68 балів. Близько 30–35% площі у Придністров'ї займають місцевості придолинних схилів з ярами та змитими ґрунтами, часто під лісом, бонітет яких зменшується до 50–30–20–5 балів залежно від крутизни схилів. Ці місце-

вості сприятливі і найбільш доцільні для рекреації, лісорозведення, плантацій. На спадистих ерозійних небезпечних схилах з опідзоленими чорноземами доцільно обмежити сільськогосподарську діяльність. Заболочені заплави сприятливі під пасовища, сіножаті та торфорозробки. Стінки і скелясті схили долин обмежено сприятливі для рекреації, мають цільове призначення та підлягають охороні. Враховуючі те, що місцевості під орними землями несприятливі для рекреації і можуть бути використані тільки для зимового лижного спорту, більш доцільно використовувати їх для землеробства.

Таблиця 1

*Оцінка сприятливості ПТК Хмельницького Придністров'я для рекреації і землеробства**

Но- мер ПТК	Типи місцевостей на ландшафтній карті К. І. Геренчука	Сприятли- вість для рекреації	Бонітет та сприятливістю для землеробства
6	Рівнини низьких лесових терас з перевагою глибоких мало гумусних чорноземів, здебільшого розорані	несприятливі	99 балів найбільш сприятливі
7а	Древні долини межиріч, частково перезволожені (поплави) з глибокими мало гумусними оглеєними чорноземами	несприятливі	100 балів найбільш сприятливі
7б	Рівнини межиріч з мочарами на плоских пониженнях з мало гумусними глибокими чорноземами, місцями оглеєними, у комплексі з лучно-чорноземними ґрунтами, переважно розорані	несприятливі	99 балів найбільш сприятливі 67 балів – сприятливі
8	Хвилясті балочні місцевості рівнин, переважно на опідзолених чорноземах здебільш розорані	несприятливі	75 балів – сприятливі, 56 балів на середньо і сильно змитих ґрунтах
11	Місцевості спадистих придолинних схилів з ярами та змитими ґрунтами, часто заліснені	сприятливі	30 балів на схилах 6–9° 25–20 балів на схилах 9–15° 5 балів на схилах 15–20° Малосприятливі і несприятливі
12а	Вапнякові горби та масиви Товтр, переважно під широколистяними лісами та степовим різнотрав'ям на перегнійно-карбонатних і сірих щебенистих ґрунтах	сприятливі	50 балів, середньо змиті ґрунти 35-40 балів, сильно змиті ґрунти Сприятливі і малосприятливі
12б	Міжтовтрові рівнини з глибокими чорноземами під орними землями	несприятливі	95 – 85 балів найбільш сприятливі
12в	Невисокі рифові масиви Товтр, вкриті лесовидними суглинками з опідзоленими чорноземами, обезліснені	несприятливі	75 балів, слабо змиті ґрунти 58 балів, середньо і сильно змиті ґрунти
13	Заплави заболочені з торфовищами і болотистими луками, сінокосами	несприятливі	Несприятливі для землеробства
14	Заплави суглинисті та щебенисті	сприятливі	68 балів сприятливі
15	Урвищні схили (стінки), складені переважно вапняками, місцями вкриті чагарниками та лісами	обмежено сприятливі	0–3 бали несприятливі
16	Скелясті схили долин, складені кристалічними породами	обмежено сприятливі	0–3 бали несприятливі
17	Спадисті схили з опідзоленими чорноземами на лесовидних суглинках, ерозійні небезпечні	мало сприятливі	51–38 балів місцями сприятливі і малосприятливі

*Бали визначені за бонітетом переважаючих ґрунтів з поправками на еродованість і крутизну схилів. Номери ПТК за ландшафтною картою К. І. Геренчука [5]

Таким чином, для кожного типу місцевостей та урочищ потрібно розробити комплексну диференційовану оцінку, з врахуванням крутизни схилів, рельєфу, літології та змиву ґрунтів. Для цього необхідні детальні польові і стаціонарні дослідження ключових ділянок долини та придолинних схилів Дністра.

Оціночні показники свідчать про високу сприятливість ландшафтів Придністров'я для сільського господарства, зокрема, для землеробства. На спадистих схилах доцільне відновлення плантацій плодово-ягідних культур та виноградників. Слід враховувати, що схили крутизною більш 20° непридатні землеробства, 10–20° – обмежено придатні при забороні машинної обробки, 5–10° – малосприятливі, в зв'язку з середнім та сильним змивом ґрунтів. ПТК Придністров'я для землеробства можна об'єднати у групи дуже сприятливих, сприятливих, малосприятливих, несприятливих (19–0 балів) та цільового призначення під ліси, луки, природоохоронні та рекреаційні об'єкти тощо.

Проведені дослідження показали, що раціональне природокористування в межах парагенетичних ландшафтів Придністров'я можливе тільки на основі комплексного збалансованого поєднання високопродуктивного землеробства, рекреаційних та природоохоронних територій.

Список використаних джерел:

1. Денисик Г. І. Природнича географія Поділля. Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. С. 41–52.
2. Касіяник І. П., Любинська І. Б., Мисько В. З., Чернюк Г. В. Рекреаційна оцінка ландшафтів Хмельницького Придністер'я. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. С. 52–56.
3. Мильков Ф. Н. Общее землеведение. Москва: Высшая школа, 1990. С. 172–210.
4. Природа Хмельницької області / за ред. К. І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1980. С. 116–128.
5. Чернюк Г. В., Любинська І. Б., Матвійчук Б. В., Матуз О. В. Альтернативні оцінки ландшафтів Хмельницького Придністров'я для землеробства і рекреації. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, до 5-ї річниці НПП «Мале Полісся»*. Славута: ТОВ «Каліграф», 2018. С. 206–213.

Отримано: 7.04.2023

Юлія МАРТИНЮК,

магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Надія ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Управління конфліктами є важливою складовою успішної роботи будь-якої організації. Конфліктні ситуації можуть виникати між працівниками, між департаментами або між керівництвом та працівниками. Якщо конфлікти не будуть вчасно вирішені, то це може призвести до погіршення взаємин між працівниками, зниження рівня продуктивності та загрози для самої організації.

Останнім часом проблема ефективних комунікаційних зв'язків стала предметом наукового інтересу вітчизняних дослідників. Серед доробку українських вчених слід виділити ґрун-

товні розвідки А. Барановського, Й. Завадського, Г. Осовської, Н. Мартиненко, М. Туріянської, Н. Піщуліної, Е. Тюнюкової, М. Зобніної, в яких обґрунтовуються сучасні організаційні, теоретико-методологічні, психологічні аспекти інформаційно-комунікаційних технологій.

Ефективна комунікація забезпечує зміцнення внутрішньої структури, допомагає уникнути непорозумінь та випадків конфліктів, сприяє побудові довіри між працівниками та керівництвом. Управління конфліктами, своєю чергою, дозволяє розуміти природу конфлікту та вчасно приймати відповідні заходи для його вирішення. Важливо звернути увагу на основні принципи ефективної комунікації в організації, а саме [4]:

1. *Чіткість та відкритість.* Важливо, щоб всі співробітники знали, які завдання вони мають виконати та як вони мають це зробити. Керівництво повинно забезпечувати прозорість у відносинах з підлеглими та не боятися говорити про проблеми;
2. *Взаємодія та співпраця.* Єдине джерело сили та успіху організації – це колективний дух та співпраця між всіма працівниками. Це досягається за допомогою комунікації та взаємодії між різними департаментами та зміцненням зв'язків між працівниками;
3. *Співпраця та взаємодія між керівництвом та підлеглими.* Важливо, щоб керівництво було доступним та могло знаходити спільну мову з працівниками. Вони повинні розуміти своїх підлеглих, їх потреби та проблеми, та бути готові допомогти їм у вирішенні них.

Концептуальна основа комунікації в управлінні включає основні принципи управління конфліктами в організації. Враховуючи конфліктні ситуації, що можуть виникати в організації та особливості їх перебігу, важливо дотримуватися принципів їх конструктивного розв'язання [5].

Визначення природи конфлікту. Перед тим як вживати заходів для вирішення конфлікту, потрібно розуміти його природу та причини. Для цього можна провести бесіду зі сторонами конфлікту, вислухати їхній погляд на ситуацію та встановити спільні точки зору.

Залучення сторін до процесу вирішення конфлікту. Ключовим елементом вирішення конфлікту є залучення до процесу всіх сторін, які залучені до ситуації. Вони повинні мати можливість висловлювати свої погляди, вислухати сторону противника та домовлятися про компроміс.

Застосування альтернативних методів вирішення конфліктів. Крім прямого вирішення конфлікту, можна використовувати інші методи, наприклад, пошук компромісу, медіацію або арбітраж. Ці методи дозволяють знайти рішення, яке задовольняє обидві сторони та не погіршує взаємини між ними.

Побудова довіри між сторонами конфлікту. Успішне вирішення конфлікту можливе тільки в тому випадку, коли опоненти розуміють важливість розв'язання задля ефективною подальшої реалізації його у досягненні мети організації.

Комунікація та управління конфліктами є ключовими аспектами успішної роботи будь-якої організації. Необхідність ефективною комунікації та управління конфліктами є особливо важливою в організаціях, де працює велика кількість людей з різними цінностями, досвідом, відмінностями та іншими факторами, що можуть призвести до виникнення конфліктів.

Звернемо увагу, що одним із найважливіших елементів ефективною комунікації є вміння слухати. Слухання дає можливість зрозуміти іншу сторону, її потреби та очікування. Крім того, важливо вміти чітко та конкретно формулювати свої ідеї та інформацію, а також звертатися до своїх співробітників з повагою та привітністю.

Інший важливий аспект ефективною комунікації в організації – це забезпечення двостороннього потоку інформації між менеджерами та співробітниками. Це означає, що керівниц-

тво повинно не тільки давати інструкції та команди, але й бути готовим слухати своїх співробітників та враховувати їхні думки та ідеї. Управління конфліктами в організації є не менш важливим аспектом успішної роботи, який допомагає зменшити можливість виникнення конфліктів та вирішувати їх у випадку їх виникнення.

Перш за все, необхідно визначити причини конфлікту та ідентифікувати сторони, які залучені до конфлікту. Далі, необхідно зібрати всю необхідну інформацію, щоб зрозуміти, як краще вирішити конфлікт. Одним з ефективних методів управління конфліктами є спільне пошук рішень. Це означає, що сторони конфлікту повинні зібратися разом та обговорити проблему, шукати варіанти її вирішення та домовлятися про спільне рішення.

Інший метод управління конфліктами – це використання посередника. Посередник може бути нейтральною стороною, яка допомагає сторонам конфлікту знайти спільне рішення та вирішити проблему. Володіючи владою стосовно підлеглих, керівник може реалізувати кожний із типів медіаторства (третейський суддя, арбітр, посередник, помічник, спостерігач) [2, с. 293]. Існує два підходи до розуміння ролі керівника в урегулюванні конфлікту. Перший полягає в тому, що керівникові доцільно орієнтуватися в конфлікті на роль посередника, а не арбітра. Другий підхід полягає в тому, що керівникові необхідно вміти застосовувати всі типи медіаторства. Основними для керівника є ролі арбітра й посередника, а додатковими – ролі третейського судді, помічника та спостерігача. Реалізація обраного способу включає окремі бесіди з опонентами, підготовку до спільного обговорення проблеми, спільну роботу з опонентами та фіксацію закінчення конфлікту. За згодою опонентів керівник може винести проблему на збори колективу чи на нараду експертів, залучити до посередництва неформальних лідерів або друзів опонентів. Після конфліктний період характеризується переживаннями учасників, осмисленням ними своєї поведінки. Відбувається корекція самооцінок, домагань, ставлення до партнера. Керівникові з метою зняття після конфліктної напруги доцільно допомогти опонентам здійснити самокритичний аналіз того, що мало місця, щоб не допустити виникнення негативних моментів у стосунках, упередженості.

Отже, ефективна комунікація та управління конфліктами є необхідними для успішного функціонування організації. Керівництво повинно вдосконалювати ці процеси та вживати необхідних заходів для забезпечення сприятливого робочого середовища, в якому працівники можуть працювати ефективно та діяльність організації може досягати своїх цілей.

Список використаних джерел:

1. Гуторова О. О. Менеджмент організації: навч. посіб. Харків: ХНАУ, 2017. 267 с.
2. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
3. Олійник Н. Ю. Комунікативний менеджмент: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 112 с.
4. Скібіцька Л. І., Скібіцький О. М. Менеджмент: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 416 с.
5. Жаворонкова Г. В., Скібіцький О. М., Сівашенко Т. В., Туз О. І. Управління конфліктами: навч. посіб. Київ : Кондор. 2011. 172 с.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна МАРЦЕНЮК,

магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Надія ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ

У загальному вигляді працю можна визначити як притаманну людині сферу діяльності по перетворенню природних, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, які є в наявності, в необхідний для особистого або суспільного споживання продукт.

А. Маршалл вважав, що праця – це будь-яке розумове і фізичне зусилля, здійснюване частково або повністю з метою досягнення будь-якого результату, не враховуючи задоволення, яке одержується безпосередньо від самої зробленої роботи [1, с. 114].

Деякі науковці визначають працю як свідому цілеспрямовану створюючу діяльність; прикладання людиною розумових та фізичних зусиль для одержання корисного результату у задоволенні своїх матеріальних та духовних потреб; як процес перетворення ресурсів природи в цінності і блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань; як вияв людської особистості [2, с. 14].

В. К. Савчук визначає суть економічної ефективності як одержання максимального результату з одиниці виробничого ресурсу. Для її визначення він застосовує систему показників, які обчислюють відношенням виробленої продукції (в натуральному і вартісному виразі), товарної продукції, валового і чистого доходу (прибутку) до приведених витрат – сума поточних виробничих витрат і добутку вартості основних засобів (капітальних вкладень) на коефіцієнт ефективності, який для сільськогосподарських підприємств дорівнює 0,15; поточних витрат – собівартості продукції; окремих видів витрат – витрат живої і уречевленої праці; окремих видів ресурсів – трудових, основних фондів і оборотних засобів, землі тощо [Помилка! Джерело посилання не знайдено.3].

Соціальна ефективність – поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо) [4].

Але ще Д. С. Синк зазначав, що продуктивність – це лише один з критеріїв результативності і не обов'язково самий головний [5, с.68]

Поняття «ефективність праці» відноситься не тільки до матеріального виробництва, але й до інших сфер трудової діяльності людей, у той час як продуктивність праці лише до сфери матеріального виробництва. Звідси продуктивність праці є поняттям більш вузьким, ніж ефективність праці. Однак продуктивність праці пов'язана з її ефективністю і певною мірою відображає її [6, с. 187–188].

На думку А. І. Мілюкова, ефективність праці характеризує затрати праці та її результати. При цьому, якщо продуктивність відбиває об'єм продукції, що створена за одиницю часу, то ефективність поняття більш широке. Воно відображає відповідність виробленої продукції суспільним потребам [7, с. 27].

Цікаву думку щодо визначення ефективності праці висловлює Г. Е. Слезінгер: під ефективністю праці слід розуміти соціально-економічну категорію, яка визначає ступінь досягнення тієї чи іншої мети (або розв'язання задачі), співвіднесена із ступенем раціонального витрачання використаних при цьому ресурсів. Таке визначення відбиває поняття ефективності з якісного боку як співвідношення між результативністю праці та економічністю зроблених витрат. З кількісного боку поняття ефективності визначається як частка від ділення одержаного ефекту (результату) на понесені при цьому витрати.

Отже, як видно з вищенаведених матеріалів, ефективність і продуктивність праці – поняття не тотожні, але й не взаємовиключні.

В загальному вигляді продуктивність праці – це співвідношення між виробленою продукцією і робочим часом, витраченим на її виробництво [8, с. 169–170].

Точки зору щодо змісту та співвідношення категорій «продуктивність праці» та «продуктивна сила праці» можна умовно об'єднати в три групи. Так, наприклад, Д. П. Богиня вважає, що існує штучне розмежування вказаних термінів і це може призвести до серйозних теоретичних помилок [9].

Продуктивна сила праці – це середній (розрахунковий) обсяг роботи, який може виконати один працівник за одиницю часу, при природних, організаційно-технічних та соціально-економічних умовах, що склалися, тобто це середній потенційний виробіток одного працівника. По суті це потенційна продуктивність праці. Різниця між нею і фактичною продуктивністю вказує на резерви зростання останньої. На нашу думку така точка зору є найбільш прийнятною.

Отже продуктивність праці визначається співвідношенням витраченого робочого часу на виробництво певної кількості продукції. Але про які затрати праці має йти мова при обчисленні продуктивності праці? Як вже зазначалося вище, в процесі праці приймають участь засоби виробництва, які є результатом минулої праці (уречевлена праця).

Ще однією особливістю категорії «ефективність праці» слід вважати те, що вона характеризує відповідність виробленої продукції потребам суспільства і результат діяльності як окремого працівника, так і трудового колективу.

Список використаних джерел:

1. Механізовані польові роботи. Книга 4. Київ: ТОВ. Комплекс Віта. 2002. 670 с.
2. Богиня Д. П. Основи економіки праці. Київ: Знання-прес, 2001. 313 с.
3. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Київ: Урожай, 2015. 328 с.
4. Бугуцький О. Потенціальні можливості щодо зростання продуктивності праці та доходності в сільському господарстві. *Економіка України*. 2008. № 5. С. 60–67.
5. Сміт П. Господарі землі Київ: ВВС МРМ Ltd, 2014. 150 с.
6. Ковальов В. М., Рижиков В. С., Єськов О. Л. Економіка праці і соціально-трудова відносини. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 256 с.
7. Опіярі В. І. Підвищення продуктивності праці: стимули і резерви. Київ: Знання, 1979. 48 с.
8. Кончаковський Є. О. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області (стан і динаміка). *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2006. Випуск 222. С. 603–608.
9. Богиня Д. П. Основи економіки праці. Київ: Знання-прес, 2001. 313 с.

Отримано: 7.04.2023

Крістіна МЕЩИШИНА,
магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Богдана ОПРЯ,
кандидат історичних наук, доцент

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Інформаційні технології на даному етапі розвитку використовуються у діяльності туристичних підприємств та стимулюють глобалізаційні й інтеграційні процеси на ринку вітчизняного і міжнародного туризму. Розвиток підприємства у туристичній індустрії без використання інформаційних технологій нині неможливий. Чим більше підприємство використовує їх, тим успішнішим і конкурентоспроможнішим воно стає. Інформаційні технології допомогли знизити витрати, підвищити операційну ефективність та поліпшити обслуговування туристів. Як клієнти, так і підприємства можуть скористатися поліпшеною системою зв'язку, бронювання та обслуговування.

Інформаційні технології – термін, який застосовується для позначення самих сучасних удосконалень у способах і механізмах, які використовуються для збору, обробки, аналізу, зберігання, розповсюдження і застосування інформації [1, с. 43].

Інформаційні технології тягнуть за собою трансформацію самої туристичної системи через удосконалення технологічних процесів обслуговування клієнтів та створення нових бізнес-моделей. Усе це призводить до користі як для туристів, даючи їм змогу спростити й урізноманітнити процес планування подорожей, так і для туристичних підприємств, сприяючи налагодженню комунікацій із партнерами.

Еволюція смартфонів сприяла глибоким змінам у сфері туризму та відпочинку. Смартфони з відповідними додатками істотно змінили підходи туристів до планування подорожі. Механізм подорожей перетворився на постійну взаємодію з Інтернетом, постійним використанням смартфонів. Тому є необхідність адаптувати корпоративні послуги та комунікації до цих пристроїв. Наприклад, KLM вже створила інформаційну службу для пасажирів, що використовують Facebook Messenger. Після того як хтось зробив бронювання, ця система надсилає користувачеві інформацію про їхній квиток через Facebook Messenger, а також посадковий талон та оновлює стан рейсу.

Таким чином, користувач має всю відповідну інформацію про поїздку, використовуючи додаток, який уже інстальовано на його телефоні, усуваючи необхідність завантажувати будь-що інше. Досліджуючи ринок Інтернет-реклами України, можемо констатувати, що частка мобільного трафіку займає домінуючу частку. Так, на мобільні технології припадає 65% банерної реклами, 70% – на цифрове відео та Youtube, 70% – на контекстну рекламу.

У 2020 р. зростання ринку Інтернет-реклами продовжиться, ключовими чинниками зростання стануть домінуючі обороти глобальних гравців Facebook для банерної реклами, Google (Youtube) для онлайн-відео і пошуку, а також прогнозується подальше зростання частки мобільного трафіку, що пояснюється позитивною динамікою мобільного споживання Інтернету населенням України [2].

Інтернет речей та віртуальні помічники (Сірі, Алекса) принесли значні оновлення туристичній галузі. Інтернет речей включає інтеграцію датчиків, підключених до Інтернету, з такими

предметами, як автомобілі, валізи, будівлі тощо. Іспанський інститут готельних технологій (Instituto Tecnológico Hotelero – ІТН) констатує, що Інтернет речей «стане головним перетворювальним фактором у персоналізації досвіду клієнтів протягом наступних кількох років» [3].

Багато туристичних компаній вже використовують технологію мета-даних. Переваги використання технології в туристичній індустрії ґрунтуються на таких векторах: управління доходами і репутацією, стратегічний маркетинг, досвід клієнтів, дослідження ринку.

Управління доходами. Індустрія туризму стикається з проблемою продажу потрібного продукту потрібному клієнту в потрібний момент. Усе це вимагає внутрішніх (минулі очікування клієнтів, рівень зайнятості, дохід від номера та поточні бронювання), а також зовнішніх (інформація про місцеві події, погоду, рейси та шкільні канікули) даних, що в сукупності допомагає передбачити майбутній попит. Ця система допомагає контролювати певний бізнес-мікс та стратегію ціноутворення. Управління доходами дає можливість визначити, які споживчі властивості насправді стосуються та цікавлять клієнта, який готовий платити.

Управління репутацією. В епоху Інтернету туристи можуть залишати відгуки на широкому спектрі різних платформ, включаючи сайти соціальних медіа, пошукові системи та спеціалізовані веб-сайти, ділитися своєю думкою та досвідом. Тенденція туристів – більше довіряти відгукам, аніж веб-сайту. Отже, коли всі ці дані агреговані, то вони можуть бути використані для виявлення найбільш значущих сильних і слабких сторін.

Стратегічний маркетинг. Великі дані допомагають туристичним компаніям розробити стратегічний підхід у своїх маркетингових цілях, орієнтуючись на потрібний сегмент споживачів. Це дає змогу надіслати рекламні повідомлення на основі часу, місця та інших даних. Тобто відбувається таргетинг цільового рекламного вмісту.

Досвід клієнтів – це чинник, який визначає, чи буде клієнт лояльним клієнтом, клієнтом, що базується на потребах, або блукаючим клієнтом. Лояльний клієнт – це той, хто становить меншість клієнтської бази, але приносить значну частину продажів. Основна мета – зробити клієнта лояльним [4].

Підприємства туризму мають широкий спектр взаємодій зі своїми клієнтами, і кожна із цих взаємодій може надати цінні дані, які можуть бути використані для поліпшення відпочинку. Ці дані можуть включати все – від розмов у соціальних мережах та оглядів в Інтернеті до даних про використання сервісу. Використання цієї інформації дає змогу виявити, які туристичні дестинації найбільше цікавлять туриста, якому готелю він віддає перевагу, якого готельного номеру потребує. За допомогою цих даних компанії можуть приймати більш обґрунтовані, керовані рішення щодо пропозиції пакету турпослуг конкретному споживачу.

Список використаних джерел:

1. Андрощук О. В. та ін. Інформаційні технології та їх вплив на розвиток суспільства. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2014. № 1 (50). С. 42–47.
2. Всеукраїнська рекламна коаліція. URL: <https://vrk.org.ua/ad-market/>.
3. Instituto Tecnológico Hotelero. URL: www.ithotelero.com.
4. Travel Weekly's 2019 Power List. URL: <https://www.travelweekly.com/Power-List-2019>.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна МОСПАН,
магістрантка I курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Оксана ЛАВРУК,
кандидат економічних наук, доцент

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Управління персоналом підприємства є однією з найважливіших функцій менеджменту. Від того, наскільки ефективно здійснюється управління персоналом, залежить ефективність роботи підприємства в цілому. Управління персоналом має на меті забезпечити підприємства висококваліфікованими та мотивованими працівниками, оптимальне використання людських ресурсів та створити сприятливу атмосферу для розвитку бізнесу.

Під управлінням персоналом ми розуміємо цілеспрямований вплив на людину як носія здатності до праці з метою одержання більшого результату від її діяльності, більшої гуманізації здійснюваних на підприємстві заходів технічного прогресу як умови кращого використання техніки, орієнтації організації виробництва і праці на можливості людини, її інтереси [3, с. 354].

Встановлено, що управління персоналом вважається важливою складовою системи управління діяльністю, оскільки належне залучення персоналу з потрібною кваліфікацією та його раціональне використання є ключовим для успішної діяльності підприємства [2, с. 45].

Метою управління персоналом підприємства є:

- підвищення конкурентоспроможності підприємства в ринкових умовах;
- збільшення ефективності виробництва і праці з метою отримання максимального прибутку;
- забезпечення високої соціальної ефективності функціонування колективу.

Успішне виконання поставлених цілей потребує виконання таких завдань, як:

- забезпечення потреби підприємства в робочій силі в необхідній кількості та кваліфікації;
- досягнення обґрунтованого співвідношення між організаційно-технічною структурою виробничого потенціалу та структурою трудового потенціалу;
- повне та ефективне використання потенціалу робітника та виробничого потенціалу в цілому;
- забезпечення умов для високопродуктивної праці, високого рівня її організованості, вмотивованості, самодисципліни, виробітки у робітника звички до взаємодії та співробітництва;
- закріплення працівника на підприємстві, формування стабільного колективу як умова окупності коштів, що витрачаються на робочу силу (залучення, розвиток персоналу);
- забезпечення реалізації бажань, потреб та інтересів працівників стосовно змісту праці, умов праці, виду зайнятості, можливості професійно-кваліфікаційного та посадового просування;
- узгодження виробничої та соціальних задач (балансування інтересів підприємства та інтересів працівників, економічної та соціальної ефективності);
- підвищення ефективності управління персоналом, досягнення цілей управління при скороченні витрат на робочу силу [1, с. 4].

При цьому основними напрямками управління персоналом на сучасному етапі є:

1. Залучення кваліфікованих працівників. Один з найбільш важливих етапів управління персоналом – відбір та рекрутинг. Він має забезпечити залучення на підприємство ква-

ліфікованих спеціалістів з необхідними навичками та знаннями, які дозволять підприємству досягати поставлених цілей та завдань.

2. Розвиток навичок і компетенцій працівників. Для того, щоб працівник міг здійснювати свої обов'язки на високому рівні та розвиватись в своїй професії, необхідно забезпечити можливості для професійного росту та розвитку.
3. Забезпечення збалансованого розподілу обов'язків. Кожен працівник має мати відповідальність за певну частину роботи на підприємстві. Важливо забезпечити збалансований розподіл обов'язків між всіма працівниками, щоб уникнути перевантаження деяких з них та забезпечити ефективну роботу всієї команди.
4. Підвищення мотивації індивідуальної та командної роботи. Мотивація працівників є ключовим елементом ефективності роботи команди. Потрібно забезпечувати високу оплату праці, визнавати досягнення працівників та створювати можливості для кар'єрного зростання. Важливо також забезпечити сприятливу атмосферу на робочому місці, щоб працівники відчували себе комфортно та відпочивали від напруження робочого дня.
5. Підтримка здоров'я та благополуччя працівників. Здоров'я працівників є важливим фактором для ефективної роботи та забезпечення успіху підприємства. Потрібно забезпечувати можливості для відпочинку та відновлення, пропонувати корисні заходи для здоров'я, забезпечувати безпечні умови праці, забезпечувати доступ до медичної допомоги в разі потреби.

Загалом, управління персоналом є складною та багатогранною діяльністю, що має вагомое значення для успіху підприємства. Воно вимагає від керівництва значної уваги до людських ресурсів, розуміння їхніх потреб та здатності до адаптації до змін на ринку праці та внутрішніх факторів підприємства.

Отже, управління персоналом підприємства повинно бути орієнтоване на досягнення стратегічних цілей підприємства та забезпечення його успішного розвитку. Тому необхідно звертати увагу на підбір та розвиток персоналу, створення оптимальних умов праці та сприятливої атмосфери на робочому місці, мотивацію працівників та контроль за виконанням завдань. Окрім цього, необхідно постійно аналізувати ефективність управління персоналом та вносити необхідні зміни, щоб досягнути кращих результатів. Особливо враховувати зміну потреб споживачів та пошук дієвих способів адаптації персоналу до нових вимог.

Усі елементи управління персоналом є важливими для досягнення успіху підприємства, їх виконання має бути інтегрованим та систематичним процесом, що забезпечує оптимальні умови для роботи персоналу та його розвитку, а також сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства.

Таким чином, управління персоналом – це системний підхід до організації та управління діяльністю працівників підприємства з метою досягнення стратегічних цілей. Ефективне управління персоналом передбачає комплекс заходів щодо відбору, організації, навчання, розвитку та мотивації працівників. Крім того, важливим елементом управління персоналом є планування кадрової політики та стратегічного розвитку, а також створення сприятливої робочої атмосфери та умов праці.

Список використаних джерел:

1. Ковальов Г. Д. Інноваційні комунікації. *Персонал*. 2000. № 8. С. 14–19.

2. Лаврук О. С., Славіна Н. А. Методичні підходи до розробки і реалізації управлінських рішень у системі управління колективом підприємства. *Агросвіт*. 2018. № 5. С. 42–49.
3. Лаврук О. С. Підходи до реалізації управління персоналом підприємства. *Сучасний рух науки: тези доповідей VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 3–4 жовтня 2019 р. Дніпро, 2019. Т. 2. С. 354–358.

Отримано: 7.04.2023

Анатолій ПАЛАМАРЮК,
магістрант I курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Володимир ЛИСАК,
кандидат економічних наук, доцент

СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Останнім часом вийшло багато публікацій, які містять різні аспекти поняття «потенціал». Велика кількість з них вказує на важливість дослідження проблеми оцінки та аналізу потенціалу а також вказується на існування значної кількості підходів щодо формування даного поняття.

Категорію «трудоий потенціал» в своїх працях досліджувало чимало вітчизняних вчених серед яких варто зазначити: В. Г. Андрійчук, О. А. Бугуцький, Г. І. Купалова, Л. І. Михайлова, О. М. Бородіна, Д. П. Богиня, О. Г. Шпикуляк, І. А. Маслова, В. В. Юрчишин.

На думку українського вченого В. В. Россохи, під потенціалом підприємства потрібно розуміти економічну категорію, яка поєднує в собі кількісні показники ресурсу та їх конкретні потенційні характеристики (можливості) [1, с. 36]. Таке визначення вказує на реальну, фіксовану та сформовану інтегральну спроможність підприємства чи галузі.

«Праця є батьком багатства, земля – його мати», стверджував У. Петті. Становлення та розвиток праці є одночасно становленням та розвитком людини. В економічній науці для характеристики трудової діяльності людей існує система понять, вивчення змісту яких дозволяє сформулювати основи наукових поглядів на трудові процеси та їх провідну роль при створенні та використанні виробничого потенціалу.

Одним з ключових факторів розвитку соціально-трудоових відносин та виробництва в цілому є якісний розвиток трудового потенціалу. Трудоий потенціал визначається здатністю частини населення за певних умов реалізувати свої здібності до праці у даній сфері. Оскільки трудовий потенціал підприємства є складовою трудового потенціалу регіону [2].

Поняття «трудоий потенціал», як економічна категорія, почало вивчатись з наукової точки зору, порівняно недавно. За своїм значенням воно значно ширше ніж поняття «трудоі ресурси». Трудоий потенціал – сукупність фізичних та інтелектуальних можливостей населення, які за сприятливих умов використання праці забезпечують виробництво матеріальних благ, надання послуг і відтворення трудових ресурсів. Людина з необхідним фізичним розвитком, знаннями, уміннями і досвідом роботи є основним елементом трудового потенціалу.

В умовах ринкової економіки правомірною є дискусія про формування ціни робочої сили, достатньої для відтворення та розвитку здібностей людини до праці: здоров'я, освіти, професійної підготовки, що в сукупності формує поняття кадрового потенціалу.

Вивчаючи економічні джерела, можна впевнитись в тому, що вчені-економісти по-різному визначають такі поняття, як «кадри» та «персонал». Одні схиляються до думки, що це – одне і те ж поняття, інші ж їх розрізняють. Г. Щокін вважає, що персонал, на відміну від кадрів, являє собою більш широке поняття. Персонал – це весь особовий склад підприємства, організації, або частина цього складу, що являє собою групу по професійним чи іншим ознакам [3, с. 167].

І. М. Синякевич визначає, що кадри (персонал) підприємства – це сукупність працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, які зайняті на підприємстві і входять до його спискового складу. До спискового складу включаються всі працівники, прийняті на роботу, пов'язану як з основною, так і неосновною діяльністю [4, с. 18].

В науковому обігу ми можемо зустріти визначення різних видів потенціалів однак, варто зазначити, що саме кадровий потенціал є основою розвитку будь-якого підприємства оскільки являється частиною виробничого потенціалу. Так як якісні та кількісні показники персоналу суттєво впливають на виробничий процес та визначають ефективність ринкової діяльності підприємства.

Вище перелічені факти зумовлюють необхідність виділення такої категорії, як кадровий потенціал, що відбиває наявні здібності і можливості кадрів забезпечувати досягнення цілей довгострокового (перспективного) розвитку підприємства за допомогою фінансових, інформаційних, трудових, матеріальних ресурсів. При цьому відбувається виробництво споживчих вартостей, що відповідають потребам ринку у конкретних економічних і науково-технічних умовах.

Величина кадрового потенціалу залежить від:

- кількості і якості трудових ресурсів, якими володіє підприємство на даний період часу;
- сукупності умов, що забезпечують сприятливе середовище для формування і розвитку кадрового потенціалу (його кількісних і якісних характеристик) і його найбільш ефективного використання.

Для розкриття цих здібностей і можливостей у кадровому складі слід виділити групи, що можуть відігравати різноманітну роль у процесі досягнення цілей розвитку сільськогосподарського підприємства:

- працівники, що визначають цілі розвитку підприємства;
- працівники, що розробляють засоби досягнення цілей (продукцію, науково-дослідницькі розробки, технології);
- працівники, що безпосередньо створюють засоби досягнення цілей;
- працівники, що обслуговують процес створення засобів досягнення цілей [5, с. 239].

Кадровий потенціал – величина змінна, оскільки його характеристики напряму залежать від рівня соціально-економічного і техніко-технологічного розвитку споживачів робочої сили, адже можливості мати високопрофесійних, достатньо мотивованих і заряджених на результат працівників залежить перш за все від результатів фінансово-господарської діяльності роботодавця, які дають (чи навпаки – не дають) йому можливості залучити персонал, який би відповідав потребам і забезпечував високу ефективність виробничого процесу [6, с. 155].

Ряд авторів вважають, що складовими кадрового потенціалу можуть бути:

- психофізіологічний потенціал, який характеризується здібностями і схильностями людини, станом її здоров'я, працездатністю, витривалістю, типом нервової системи тощо;

- професійно-кваліфікаційний потенціал, що характеризується обсягом загальних і спеціальних знань, трудових навичок і умінь, які обумовлюють здібності до визначеної якості праці;
- особистісний потенціал, що характеризується рівнем свідомості і соціальної зрілості, ціннісними орієнтирами та інтересами, потребами і запитам у сфері праці.

Отже, кадровий потенціал окремого працівника складається з психофізіологічного, освітнього, інтелектуального і культурно-особистісного потенціалів. Психофізіологічний потенціал визначається типом нервової системи людини (флегматичний, сангвінічний, холеричний, меланхолійний) і станом його фізіологічного здоров'я. Освітній потенціал можна представити у виді загальноосвітнього і професійно-кваліфікаційного потенціалів.

Список використаних джерел:

1. Россоха В. В. Методичні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери АПК. *Економіка АПК*. 2005. № 8. С. 36–42.
2. Попов В. М. Відтворення трудового потенціалу аграрного сектора економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Миколаїв, 2005. 20 с.
3. Щекин Г. В. Организация и психология управления персоналом: монографія Київ: МАУП, 2002. 832 с.
4. Синякевич І. М. Менеджмент у виробничій сфері: навч. підручник Львів, 1998. 284 с.
5. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ: Центр навч. літер., 2005. 352 с.
6. Шпикуляк О. Г. Кадровий потенціал та його формування в аграрних підприємствах. *Економіка АПК*. 2004. № 1. С. 155–159.

Отримано: 7.04.2023

Інна ПАЛАМАРЮК,
магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник – Володимир ЛИСАК,
кандидат економічних наук, доцент

ВПЛИВ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ НА МОТИВАЦІЮ ПРАЦІВНИКІВ

Аналіз наукових праць як зарубіжних так і вітчизняних вчених показав, що в умовах загострення економічної кризи заробітна плата стає дієвим механізмом мотивації працівників всіх рівнів.

За концепцією У. Петті, Д. Рікардо, зарплата є грошовим виразом «мінімуму засобів існування». За А. Смітом, заробітна плата включає в себе вартість життєвих засобів людини, щоб вона могла «працювати». А. Маршал в «життєво необхідні засоби» включає вже засоби «щоб працювати» і «щоб жити». У. Петті в XVII ст. вважав, що зарплата – це ціна праці [1].

Основоположник економічної теорії К. Маркс розробив теорію заробітної плати як грошового виразу вартості і ціни, робочої сили, тобто робітник продає не працю, а робочу силу (здатність до праці) [2]. На початку XIX століття була поширена теорія заробітної плати, що ґрунтується на теорії «трьох факторів» Ж. Б. Сея.

Необхідність прямого втручання в регулювання величини і динаміки заробітної плати обґрунтував Дж. М. Кейнс. Щоб уникнути соціальних потрясінь, він запропонував замість

зниження зарплати шляхом перегляду колективних угод використати поступове або автоматичне зниження реальної зарплати в результаті зростання цін. Кейнс обґрунтував необхідність політики жорсткої грошової заробітної плати [3].

У працях науковців праця однозначно вважається фактором виробництва, а заробітна плата – ціною використання праці робітника. Прихильниками цієї концепції є відомі американські економісти П. Самуельсон, В. Нордгауз.

У ряді праць вітчизняних науковців суть заробітної плати трактувалася, виходячи із суб'єктивних принципів її формування, в основі яких лежить ігнорування вартості робочої сили й привласнення командно-адміністративною системою монопольного права на визначення частки кожного працівника у створеному суспільному продукті.

На нашу думку, доволі хибним є підхід який розглядає заробітну плату як дохід. Ми вважаємо, що заробітна плата виступає не доходом а витратами підприємства на утримання та відновлення найціннішого ресурсу будь-якої організації її персоналу. Відтворення їх на суспільно необхідному рівні є обов'язковою умовою індивідуального відтворення. Тому створення, як і використання фонду заробітної плати, має відбуватись на підприємстві.

Як показує досвід однією з найважливіших функцій заробітної плати, є відтворювальна, оскільки вона виступає засобом розподілу основної частини життєвих благ у суспільстві і засобом формування платоспроможного попиту населення, бо становить 70–75% усіх доходів працівників.

Заробітна плата існує у двох основних формах: почасовій і відрядній. Почасова заробітна плата – це оплата вартості та ціни робочої сили за її функціонування протягом певного робочого часу. Для визначення рівня оплати робочої сили з'ясовують погодинну ставку заробітної плати, яку називають ціною праці.

Погодинна оплата праці як різновид почасової використовується для подовження тривалості робочого дня. Під час економічної кризи підприємці скорочують робочий час з одночасним зниженням погодинної заробітної плати, що призводить до зниження заробітної плати нижче від вартості робочої сили.

Розмір заробітної плати в різних країнах неоднаковий. Існують національні відмінності заробітної плати. Вони обумовлені неоднаковими розмірами вартості робочої сили, яка залежить від обсягу природних і історично існуючих потреб, витрат на виховання працівника, продуктивності і інтенсивності праці в країні.

У країнах ринкової економіки на величину заробітної плати впливає конкуренція, що діє на ринку праці. Співвідношення попиту і пропозиції на робочу силу є несталим. Воно може бути сприятливе для тих, хто її продає. Це відбувається рідко і вибірково, якщо попит на робочу силу перевищує пропозицію на неї. У цьому випадку зарплата може зростати. І навпаки, якщо пропозиція робочої сили перевищує попит на неї, то виникають несприятливі умови для встановлення більш високого рівня зарплати. В цих умовах робітник змушений погоджуватись на меншу заробітну плату, на гірші умови праці. Держава і профспілки мають право обмежувати конкуренцію на ринку праці.

Зарубіжна практика свідчить, що оцінка заслуг і індивідуалізація оплати праці спочатку стосувалась керівників і службовців та згодом поширилась і на робітників. Нині в США оцінюють заслуги керівників і спеціалістів у 80% компаній, а робітників – приблизно у 50% [4].

Удосконалення мотиваційного механізму є важливим насамперед для керівників підприємства. Необхідно визначити оптимальне поєднання потреб, інтересів і заохочень, як ма-

теріальних, так і моральних, у результаті чого впливатиме задоволеність працівника своїм життям, роботою і трудова активність зростатиме [5].

«У системі механізмів виробничої діяльності, писав М. Й. Малік, – мотивація праці – один з визначальних. У нашому господарському механізмі це, мабуть, сама слабка ланка, дослідження якої не охоплює психологічних аспектів трудової діяльності» [6, с. 27].

Мотивація – це процес спонукування кожного співробітника і всіх членів його колективу до активної діяльності для задоволення своїх потреб і для досягнення цілей організації.

Основні задачі мотивації:

- формування в кожного співробітника розуміння сутності і значення мотивації в процесі праці;
- навчання персоналу і керівного складу психологічним основам внутрішньо-фірмового спілкування;
- формування в кожного керівника демократичних підходів до керування персоналом із використанням сучасних методів мотивації.

Варто зазначити, що для вирішення вище поставлених завдань є необхідність проведення аналізу таких явищ, серед яких: процес мотивації в організаціях індивідуальної і групової мотивації, якщо така є в залежності між ними змін, що відбуваються в мотивації діяльності людини при переході до ринкових відносин.

Список використаних джерел:

1. Основи економічної теорії / за ред. С. В. Мочерного. Київ: Академія, 1998. 464 с.
2. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Київ, 1963. Т. 23: Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 847 с.
3. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. Київ, 1978. 399 с.
4. Червінська Л. Мотивація в системі реформування оплати праці. *Економіка, фінанси, право*. 2003. № 3. С. 10–15.
5. Бугуцький О. А. Соціальні аспекти аграрної праці за результатами анкетного обстеження. *Економіка АПК*. 1996. № 3. С. 64–70.
6. Малік М. Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки. Київ, 1995. 177 с.

Отримано: 7.04.2023

Максим СТОЯНОВСЬКИЙ,
магістрант 1 курсу природничо-економічного факультету

Науковий керівник – Ганна ЧЕРНЮК,
кандидат географічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ГЕНЕЗИСУ ЛЕСІВ І ЛЕСОВИХ ПОРІД

На лесах і лесових відкладах сформовані родючі ґрунти нашої країни, перш за все чорноземи. Лесові території Євразії густо заселені. За оцінками, від 5 до 45% вартості робіт при будівництві об'єктів на лесових ґрунтах витрачається на заходи для запобігання деформацій споруд внаслідок просадок. Для визначення швидкості формування посадочних властивостей в лесах першочергове значення мають рішення питань генезису лесових порід, похо-

дження і віку їх здатності до просадок, закономірні зміни і консервація останньої залежно від стратиграфії і палеогеографічних умов утворення.

В опублікованих джерелах немає загальноприйнятого визначення поняття про леси [1–5; 8]. Головні відміни зв'язані з двома підходами: розуміння лесу як породи і уявлення про лес як систему надпорядного рівня. Одне з перших відносно повне визначення **типового лесу** як породи належить Л. С. Бергу [2]. Він писав, що типовий лес уявляє собою суглинок, рідко супісок, палево-жовтого кольору, не шаруватий, пористий, карбонатний (до 10–15% карбонатів кальцію і магнію), однорідний, тонкого гранулометричного складу (з перевагою частинок менш 0,05 мм, з домішкою частинок більш 0,1 мм і майже повною відсутністю частинок більше 0,25 мм і дрібніше 0,0015 мм), зі здатністю обвалення вертикальними стінками і приуроченістю не тільки до річкових долин, але й до вододільних поверхонь в межах рівнин і невисоких плато. У 50-х роках ХХ століття подібні до лесу і відмінні за деякими ознаками відклади назвали лесовидними, а спільність лесів і лесовидних відкладів запропонували називати лесовими породами. У ґрунтознавстві з'явилися різні літологічні і інженерно-геологічні критерії визначення. Власно лесами вважають просадочні утворення, а непросадочні відносять до лесовидних.

Лес як система надпорядного рівня за визначенням Н. І. Кригера [2; 5] складається з вапняковистого макропористого суглинку (або супіску), який має покривне залягання, не містить прошарків гальки та включає стратиграфічно витримані прошарки викопних ґрунтів з рештками наземної органіки. При вивченні розрізів четвертинних відкладів лесові породи з викопними ґрунтами залягають в складі особливих формацій. Тому лес почали вивчати як геологічне ціле – як **лесову формацію** [2; 3; 5].

Розглядаючи проблеми лесів, більшість дослідників почали вживати терміни «лесова формація», «лесово-ґрунтова формація», лесово-ґрунтова серія» (А. С. Кесь (1959), Г. І. Горещкий (1963), К. К. Марков (1965), М. Ф. Веклич (1968), В. Ф. Краєв (1971), Л. Г. Балаєв (1973), А. А. Величко (1984), Н. С. Боліховська (1990) [1–3; 5; 6; 8]. На думку М. Ф. Веклича, лесова формація уявляє собою найкрупніший ґрунтовий комплекс земної кори.

Лесово-ґрунтова формація (ЛПФ) – це різнофаціальне геологічне тіло високого таксономічного рангу що уявляє собою зонально-кліматичне утворення плейстоцену. Головними компонентами ЛПФ є лесові породи і викопні ґрунти. Просторово-часові зв'язки ЛПФ з іншими генетичними типами відкладів обумовили присутність в ній льодовикових, морських, алювіальних, вулканічних та інших акумулятивних формацій плейстоцену [2; 3; 5; 6]. В сучасних публікаціях лесові фації характеризуються як лесові породи, лесовидні супіски і суглинки або лесові утворення.

До викопних ґрунтів за визначеннями М. Ф. Веклича відноситься давній ґрунт, зі слідами фосилізації, сформований до голоцену [2; 3; 6]. Ґрунтові прошарки в розрізах відслонень голоценового віку, зокрема в розрізах високих та низьких заплавл річок також називають викопними ґрунтами [3; 7].

Ареал поширення лесових порід Північної Євразії починається від ділянок на Британських островах і суцільних смуг на півночі Франції, Бельгії та центральної Європи, біля півніжжя Альп і в басейні ріки Дунаю (Баварія, Нижня Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, країни Югославії, Болгарія). На Східно-Європейській рівнині лесові породи поширені від Польщі до Уралу на південь від меж останнього зледеніння, вкривають територію Середньої і Південної України та Передкавказзя, зустрічаються масивами у Білорусі, в цент-

ральних районах і на південному сході рівнини (басейн Дону, Нижнє Поволжя). Велику потужність мають лесові відклади на територіях Казахстану, Середньої Азії, Китаю, Південного Сибіру. Лесові породи відсутні в пустелях і високогірних районах [2; 3; 5; 8].

Дослідження генезису лесово-грунтових формацій привело до виникнення більш 70 гіпотез утворення лесів. Огляд основних гіпотез утворення лесів містять монографії Л. С. Берга, В. А. Обручева, П. К. Заморія, А. К. Ларіонова, П. А. Тутковського, В. П. Ананьєва, К. І. Лукашова, Н. І. Кригера, К. К. Маркова, В. Ф. Краєва, Є. М. Сергієва та публікації інших дослідників [2; 3; 5–11].

Всі гіпотези походження лесів можна об'єднати у наступні групи:

- 1) еолова гіпотеза (геологи Ф. Рихтгофен, В. А. Обручев та інші);
- 2) льодовикова гіпотеза (П. А. Тутковський та інші сучасні дослідники);
- 3) флювіогляціальна гіпотеза (І. П. Підопличко, В. Н. Сукачев);
- 4) елювіально-делювіальна гіпотеза (С. С. Неструєв, В. Н. Шовкопляс та інші вважають, що основою лесів Поділля та Донбасу є елювій карбонатних порід);
- 5) ґрунтова гіпотеза (Л. С. Берга);
- 6) космічні гіпотези (Є. В. Максимов, Дж. Пенністон);
- 7) космічна гіпотеза (К. Кейльхах).

При рішенні проблеми формування лесових порід зроблено висновок, що тільки алеврит здатний набувати лесових ознак. При цьому, одні автори вважають, що на початку лес може бути пилюватою еоловою, делювіальною, пролювіальною і т.д. породою еолового або водного походження. Інші автори зв'язують генезис з облесовуванням материнського субстрату відкладів, накопичених різними способами, під дією фізичного, фізико-хімічного, біохімічного, хімічного і криогенного вивітрювання в теплому сухому або холодному і сухому кліматі (ґрунтова-елювіальні гіпотези).

Більшість дослідників визнають походження лесових порід в результаті **перетворення гіпергенними** процесами в субаеральних умовах похідного алевритового = лесового дрібнозему, який накопичувався різними способами (еоловим, делювіальним, пролювіальним, водно-льодовиковим і т.д.). **Генетичну суть лесових порід** розкрив К. К.Марков, з посиланням на Г. І. Горецького та К. І. Лукашова. Він констатував, що лесова і льодовикова формації є найбільш характерними формаціями четвертинних відкладів, і вказав, що лес виник завдяки геохімічному (сингенетичному та епігенетичному) перетворенню осадків, утворених різними шляхами. Процеси перетворення гіпергенні, кліматично обумовлені, зональні, тому **порода стає справжнім лесом завдяки геохімічним перетворенням. Тобто, лес, лесова порода, лесова формація – моногенетичні** [2; 5].

Час формування лесово-ґрунтової формації Північної Євразії з точки зору більшості дослідників обмежується четвертинним періодом (плейстоценом) і тому її вік за тривалістю формування біля 1 млн. років. Леси відкладалися в сухі, холодні, льодовикові епохи плейстоцену. Епохи утворення викопних ґрунтів на поверхні кожного лесового горизонту були більш вологими, теплими, міжльодовиковими. При формуванні ґрунтів відбувається деградація властивостей і ознак підстилаючого лесу або його верхньої підґрунтової частини, тому що лес і ґрунт є антагоністами.

В теперішній час існує дві головних схеми розчленування ЛПФ Східно-Європейської рівнини, за першою – для палеомагнітної епохи Брюнес (плейстоцену) виділено 11 лесових і

10 палеогрунтових горизонтів, за другою – 8 лесових і 9 ґрунтових горизонтів, у тому числі ґрунт голоцену. Мають місце і інші варіанти або модифікації схем розчленування ЛПФ Східної Європи.

Результати комплексного вивчення біля 80 опірних розрізів ЛПФ України, проведеного великою групою палеогеографів, дозволили М. Ф. Векличу заключити, що викопні ґрунти, подібні до сучасних, утворились в областях материкового зледеніння та в перигляціальних зонах в теплі фази міжльодовикових і міжстадіальних епох плейстоцену, а регіональні (зональні) горизонти лесів утворилися в холодні фази. Локальні прошарки лесів, які на вододілах виклинюються, можуть бути синхронні до викопних ґрунтів [1–3; 6].

Проведений аналіз опублікованих матеріалів дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі **головною проблемою** вивчення лесово-ґрунтової формації є визначення ландшафтно-кліматичних умов утворення і хронологічного та стратиграфічного положення лесових горизонтів і горизонтів викопних ґрунтів.

Список використаних джерел:

1. Богуцкий А. Б. Основные лёссовые и палеопочвенные горизонты перигляциальной лёссово-почвенной серии плейстоцена юго-запада Восточно-Европейской равнины. *Стратиграфия и корреляция морских и континентальных отложений Украины*. Киев: Наукова думка, 1987.
2. Болиховская Н. С. Эволюция лёссово-почвенной формации Северной Евразии. Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1995. С. 7–26.
3. Веклич М. Ф. Основы палеоландшафтоведения. Киев: Наукова думка, 1990. 192 с.
4. Максимов Е. В. Лёсс и космос. *Изв. ВГО*. 1989. Т. 121. Вып. 5.
5. Марков К. К., Величко А. А., Лазуков Г. И. Четвертичный период. 1965. Т. 3.
6. Матвишина Ж. Н. Микроморфология и педогенез верхнекайнозойских ископаемых почв Украины: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. Киев, 1993.
7. Мендерецький В. В., Чернюк Г. В., Касіяник І. П. Природні ритми формування Смотрицького каньйону за даними палінологічного аналізу відкладів низьких терас і заплави середнього Дністра. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Екологія*. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 4. С. 85–97.
8. Lebret P., Lautridou J.-P. The loess of West Europe. *GeoJournal*. 1992. Vol. 24. № 2.

Отримано: 7.04.2023

Оксана ТЮТЮННИК,

магістрантка 1 курсу природничо-економічного факультету,

Науковий керівник – Наталія СЛАВІНА,

кандидат економічних наук, доцент

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні умови розвитку економічних відносин змушують підприємства заздалегідь визначати напрями розвитку і стратегічну поведінку для досягнення визначеної мети з урахуванням змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі. Здатність передбачати майбутні події та спроможність своєчасно вживати відповідні заходи сприяє забезпеченню ефективної діяльності та сталому розвитку підприємств.

Події останніх років показали нам, що виклики для успішного підприємництва стають все більш непередбачуваними. Такі події як пандемія COVID-19, внаслідок чого постійні карантинні обмеження, показали слабкі місця в діяльності. Така ситуація засвідчила недосконалість національних систем кризового менеджменту, а також наявність суттєвих уразливостей у різних сферах. Це обумовлює актуальність завдання розбудови національної стійкості, удосконалення систем її забезпечення, враховуючи, що основною метою при цьому є формування здатності суспільства і держави протистояти загрозам різного походження, швидко адаптуватися до змін безпекового середовища і підтримувати стає функціонування, а також швидко відновлюватися після кризи до бажаної рівноваги (на попередньому або новому рівні).

Україна, як і більшість країн світу, зіштовхнулася з низкою проблемних питань у зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19, серед яких:

- неможливість раннього виявлення, оцінювання і попередження загрози;
- відсутність достатніх спроможностей, резервів, альтернативних стратегій на випадок кризової ситуації;
- відсутність або неактуальність планів комплексного реагування, єдиних стандартів та узгоджених протоколів дій на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- недостатній рівень готовності персоналу до дій в умовах кризової ситуації;
- неготовність органів державної влади, більшості підприємств і населення працювати в умовах обмежень, у т.ч. дистанційно;
- повільне реагування з боку уповноважених державних і місцевих органів антикризового управління, низька ефективність координації заходів на різних рівнях, у т.ч. через недоліки законодавства та/або його невиконання;
- недосконалість системи стратегічного планування й аналізу в державі, у т.ч. в частині проведення комплексної оцінки впливу загрози та відповідних заходів реагування на різні сфери національної безпеки, моніторингу ефективності заходів реагування тощо.

Моніторинг ситуації показує, що на ринку досить багато компаній, в яких відсутнє стратегічне планування, а поточне планування відбувається «сьогодні на вчора». Очевидно, що саме такі компанії не мають достатньо обігових коштів, щоб протриматися понад 3 місяці. За несприятливих умов на ринку частка компаній (20-25% від загальної кількості) можуть відчути системну кризу та будуть змушені призупинити реалізацію власних проєктів, або ж шукати партнерів для того, аби не було зупинок.

Планування, як передбачення майбутнього є вагомою складовою процесу менеджменту. Один із класиків цієї науки Анрі Файоль відзначав: «Управляти – це передбачати, а передбачати – це вже майже діяти». Серед відомих видів планування важливе місце займає стратегічне планування як процес розроблення стратегій та основних методів їх здійснення для досягнення мети. Він охоплює формулювання місії й основних цілей організації, діагностику її середовища, генерування та аналіз стратегічних альтернатив з метою вибору найдосконалішої з них, визначення необхідних ресурсів і координацію із зовнішнім середовищем.

Процес стратегічного планування для кожної організації є унікальним явищем, тому що залежить від багатьох чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Проте, основні стадії розробки стратегії є досить уніфікованими для конкретного об'єкта управління. Процес планування можна представити як послідовний потік дій, у якому представлені наступні етапи.

Зазвичай стратегічне планування виконується на тривалий період, хоча в більшості підприємств стратегія ґрунтується на середньостроковому плануванні (що більш прийнятно для українських підприємств, які діють в умовах надзвичайно високої невизначеності). Разом з тим, стратегічне і довгострокове планування не треба ототожнювати. Основне розходження між довгостроковим і стратегічним плануванням полягає в трактуванні майбутнього.

У системі довгострокового планування робиться допущення, що майбутнє може бути передвіщене шляхом екстраполяції історично сформованих тенденцій росту. Керівники організації звичайно виходять з того, що в перспективі підсумки діяльності поліпшуються порівняно з минулим, і цю послідовність закладають в обґрунтування плану. Типовий результат такої практики – постановка оптимістичних цілей розвитку, з якими не сходяться реальні результати. Вони можуть бути вищими, проте частіше є суттєво нижчими за планові.

У системі ж стратегічного планування не робиться припущення, що майбутнє неодмінно повинно бути краще минулого і його можна вивчати методами екстраполяції. Тому в стратегічному плануванні важливе місце приділяється аналізу перспектив організації, завданням якого є з'ясування тенденцій, небезпек, можливостей, а також окремих надзвичайних ситуацій, що здатні змінити сформовані тенденції. Цей аналіз доповнюється аналізом позицій у конкурентній боротьбі.

Переведення багатьох процесів у дистанційний формат, хоча спочатку здавалося неможливим і надзвичайно важким, для багатьох відкрило нові можливості і розширило горизонти співпраці.

Криза внаслідок пандемії виявилася легкою розминкою перед тим, що сталося 24 лютого 2022 року – повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, кинула нас у нову реальність, до якої, незважаючи на восьмирічну АТО у східній частині країни та прогнози фахівців, багато хто виявився не готовим.

Якщо у мирні розмірені часи думати про різні життєві стратегії легше, то в умовах війни горизонт планувань вкрай звужується – адже йдеться передусім про виживання. Утім стабільність і визначеність майбутнього дуже важливі, щоб зберегти сталість, енергію й мати сили на майбутнє.

Невідоме завтра лякає, але поради з антикризового управління і стратегічне планування діяльності підприємства допоможуть зробити майбутнє більш відчутним і налаштуватися на продуктивний лад.

Список використаних джерел:

1. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент: підручник. Харків: ХНУВС, 2021. 208 с.
2. Бортнік С. М. Практичне застосування збалансованої системи показників як інструмента стратегічного планування діяльності підприємства. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. Луцьк: Волин. ін-т економіки та менедж., 2014. № 10. Т. 1. С. 40–51.
3. Іващенко В. І., Болюх М. А. Економічний аналіз господарської діяльності. Київ: Знання, 2004. 243 с.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна УЖИЦЬКА,
магістрантка I курсу природничо-економічного факультету
Науковий керівник – Ірина АНДРЕЙЦЕВА,
кандидат економічних наук, доцент

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ

Під стратегією управління персоналом слід розуміти комплекс основних компонентів та елементів, які повинні стати вузловими при побудові системи стратегічного управління людськими ресурсами.

Розробка стратегії управління персоналом – це добре продуманий, повністю усвідомлений і контрольований розумовий процес, який передбачає, що визначення стратегії буде здійснено. Розробка стратегії управління персоналом полягає в тому, що наслідки формулювання загальних підходів до управління персоналом у стратегічний період стали конкретними діями, які дозволять високу ефективність використання трудового потенціалу персоналу [3, с. 174].

Будь-які процеси, за участі персоналу, наприклад, залучення, використання, сертифікація або розвиток, вимагають не лише термінових заходів, а й перспективного підходу, який вимагає запровадження ефективної системи стратегічного управління людськими ресурсами як складової стратегії розвитку підприємства. в цілому.

Головне в стратегічному управлінні персоналом – це процес розробки та реалізації відповідної стратегії управління персоналом, оскільки успіх підприємства в цілому буде залежати від того, наскільки добре буде обрана та впроваджена стратегія управління.

Стратегії розвитку організації зростання, стабілізація і скорочення, спрямовані на підвищення чи збереження конкурентної переваги організації. Цим стратегіям відповідають інші кадрові стратегії.

Якщо підприємство розвивається відповідно до стратегії зростання, то кадрова стратегія повинна бути спрямована на залучення персоналу особливо високої кваліфікації з творчими і підприємницькими задатками. Для залучення і закріплення персоналу підприємство повинно створювати і підтримувати такі умови: належну систему оплати праці, мотивації і сприятливий морально-психологічний клімат, що сприяє творчості; постійне підвищення кваліфікації працівників; можливості службового і наукового зростання. Такі проблеми, як перепідготовка, соціальні гарантії, вихід на пенсію та інші тут мають другорядне значення.

Функціональна кадрова стратегія, у випадку коли фірма розвивається відповідно до стратегії стабілізації, спрямована на залучення і закріплення, стабілізацію персоналу. У цьо-

му випадку відносно менше потрібно працівників вищої кваліфікації, науковців. На перший план виступають проблеми внутрішнього переміщення, перепідготовки, посилення соціальних гарантій, організації відходу на пенсію та інші. Функціональна стратегія управління персоналом, що відповідає тій чи іншій стратегії функціонування чи розвитку підприємства, повинна ретельно узгоджуватися з усіма іншими функціональними стратегіями і бути найбільш органічною частиною корпоративної стратегії розвитку підприємства загалом.

Основні цілі стратегії розвитку персоналу: підняття престижу підприємства, формування конкурентних переваг підприємства, визначення ключових факторів успіху, розвиток трудового потенціалу підприємства, забезпечення стабільності та ефективності функціонування внаслідок формування оптимальної структури фахівців.

Згідно ієрархічного підходу у процесі розроблення стратегії розвитку персоналу підприємству доцільно поєднувати два шляхи – «зверху-вниз» та «знизу-вверх», які мають свої сильні і слабкі сторони. У цьому зв'язку доцільно використовувати на підприємстві обидва зазначені підходи одночасно.

Підхід «зверху-вниз» передбачає, що керівництво організації визначає загальну стратегію управління розвитком персоналу для всієї організації. Потім вона розбивається на стратегії та плани для кожного з її підрозділів. Далі стратегія розвитку персоналу терміном до п'яти років передається у структурні підрозділи підприємства. На основі цієї стратегії кожний структурний підрозділ розробляє плани організаційно-технічних заходів на більш короткий період (один-два роки). Відповідно до підходу «знизу-вверх» структурні підрозділи передають свої плани розвитку персоналу керівництву організації, яке затверджує їх у відповідному порядку.

Складовими розробки стратегії розвитку персоналу підприємства є:

- формування концепції розвитку персоналу;
- діагностика професійної придатності персоналу;
- оцінка стратегічного розриву та потреби розвитку персоналу;
- оцінка можливостей забезпечити усунення стратегічного розриву;
- встановлення пріоритетів розвитку персоналу;
- вибір стратегії розвитку персоналу з наявних альтернатив;
- розробка основ майбутньої кадрової політики підприємства за всіма основними складовими;
- стратегічне планування розвитку персоналу (планування потреби в працівниках, яке включає організаційний аналіз, аналіз існуючих посад, потреба в нових посадах, кількісне і якісне кадрове планування);
- реалізація планових заходів щодо розвитку персоналу, стратегічний контролінг;
- ресурсне забезпечення процесів реалізації запланованих заходів щодо розвитку персоналу;
- оцінка ефективності запланованих заходів та обраної стратегії.

Стратегія управління персоналом розробляється з урахуванням інтересів двох сторін: як керівництва організації, так і інтересів її персоналу. Стратегія управління персоналом передбачає: визначення завдань управління персоналом, тобто при прийнятті рішень у сфері управління кадрами необхідно враховувати як аспекти з економічної точки зору, так і потреби та інтереси працівників; формування ідеології та принципів кадрової роботи.

Тому не слід забувати, що стратегія управління персоналом є ефективною в тій мірі, коли працівники організації успішно використовують свій потенціал для досягнення своїх цілей і тоді коли ці цілі будуть досягнуті. Результати досліджень у статті можуть бути застосовані в діяльності сучасних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Гугул О. Р. Теоретичні засади управління розвитком персоналу. *Інноваційна економіка: всеукр. наук.-виробн. журн.* Тернопіль, 2013. № 6 (44). С. 194–198.
2. Дериховська В. І. Стратегія управління персоналом: її види та особливості. *Науковий вісник: зб. наук. пр.* Одеса: ОНЕУ, 2013. № 10 (189). С. 37–50.
3. Пархоменко Н. А. Середовище стратегічного управління персоналом. *Науковий вісник ЛНАУ.* 2010. № 17. С. 172–180.
4. Колосок В. М., Алістаєва А. В. Особливості стратегічного управління розвитком персоналу промислових інтегрованих структур. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2012. № 37. С. 267–272.

Отримано: 7.04.2023

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Софія АЛЬБОТА,

*студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

Науковий керівник – Людмила ЛІСОВА,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНИХ МЕТОДІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Методи навчання є одним з важливіших компонентів навчального процесу. У процесі роботи з дітьми дошкільного віку було б не можливо реалізувати поставлені завдання та досягнути відповідних результатів без наочних методів.

У довоєнні роки 20-го століття усі методи поділяли на три групи, відповідно до трьох найпоширеніших джерел знань: словесні, наочні та практичні.

Зокрема, наочні методи – це методи, при яких засвоєння необхідного матеріалу значною мірою залежить від використання наочних посібників і технічних засобів, що застосовуються в цьому процесі. Як правило, вони використовуються в поєднанні з іншими методами навчання, наприклад, словесними або практичними [2].

Ян Амос Каменський вважав, що при навчанні дітей слід широко використовувати наочність, але, показуючи дітям предмети та їх зображення, необхідно пояснювати їм, для чого вони показуються. Тому наочне навчання повинне дотримуватися чітких правил: розкривати ество показуваного предмету систематично і по частинах, аби нове ґрунтувалося на відомому; тільки після засвоєння попереднього слід переходити до нового; об'єкт слід розглядати спочатку в цілому, а потім аналізувати його частини; кожна демонстрація повинна супроводжуватися поясненням, щоб об'єкт можна було правильно побачити і зрозуміти [4].

Наочні методи поділяють на три групи: спостереження, ілюстрація, демонстрація [2].

Спостереження – це безпосереднє сприймання дітьми об'єктів живої і неживої природи з метою формування правильних уявлень і понять, умінь і навиків.

Серед науковців метод спостереження вивчали З. Бакум, О. Біляєв, М. Барахтян, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, Л. Рожило, В. Теклюк, О. Шпортенко та ін.

Саме метод спостереження О. Біляєв вважав «одним із дієвих засобів активного здобування знань», завдяки якому розширюється простір для активних розумових дій дітей, усувається одноманітність у роботі вихователя» [1].

Спостереження є провідним у навчанні дітей дошкільного віку. Суть спостереження полягає в безпосередньому, цілеспрямованому та планомірному сприйнятті дітьми процесів,

явищ, об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття, без втручання у їх буття. Саме під час спостереження активно взаємодіють мислення, сприймання та мовлення. Дошкільники виокремлюють у предметах і явищах основні, суттєві ознаки, встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, залежності, засвоюють основні знання [6].

Ілюстрація – це допоміжний метод при словесному, що допомагає яскравіше викласти й показати власну думку. Засоби ілюстрації (картинки, таблиці, моделі, муляжі, малюнки тощо) є нерухомими, вони мають ніби «оживати» в розповіді.

Ілюстрації використовують – як засіб навчання і пізнання. Спеціально підібрані зорово-слухові зразки (звукозапис, таблиці, схеми, учбові картинки, кіно – і відеофільми, комп'ютерні програми тощо) допомагають опановувати звуковимовні норми, лексико-граматичні одиниці, навчитися розуміти мовлення на слух і висловлювати свої думки в межах відібраного кола тем і ситуацій спілкування [2].

Демонстрація – це метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у натурі, динаміці. У ході демонстрації діти мають можливість сприймати технічні об'єкти та процеси у натуральному вигляді або у вигляді моделей, макетів, умовних позначень [5].

Демонстрацію використовують для узагальнення і систематизації знань дітей про предмети і явища. Демонстрація допомагає сформувати уявлення про об'єкти, які не можна сприймати безпосередньо.

Метод демонстрації передбачає показ дітям натуральних предметів або їх зображень (картин, слайдів, фільмів). У дошкільному закладі за допомогою демонстрації використовують: спеціально створені дидактичні картини (тварин, пори року), репродукції картин відомих художників (пейзажі, натюрморти, портрети дітей, казкові сюжети); книжкову графіку (ілюстрації до художніх творів); предметні картинки, згруповані за відповідними темами (одяг, транспорт, меблі тощо) [3].

Отже, за результатами аналізу наукових праць ми прийшли до висновку, що методи навчання – це способи спільної діяльності вихователя, логопеда і дітей, спрямовані на розв'язання завдань з розвитку мовлення. Наочні методи займають у розвитку дитини значне місце (спостереження, екскурсії, розглядання предметів, картин; дидактичні ігри з наочністю). Якщо об'єкт доступний для безпосереднього сприйняття дітьми, логопеди використовують метод спостереження або його різновидності: огляд приміщення, розглядання натуральних предметів, іграшок. Якщо об'єкт не можна побачити безпосередньо, педагог знайомить дітей з ним опосередковано, розглядаючи картини чи фотографії, або переглядаючи відео, фільми чи презентації. Опосередковані наочні методи також використовуються в дошкільному закладі для того, щоб допомогти дітям повторно впізнати об'єкти та закріпити знання під час спостереження. Паралельно ведеться робота зі збагачення словникового запасу дітей та формування зв'язного мовлення.

Список використаних джерел:

1. Білан О. І. Навчаємо розповідати за ілюстраціями (старший дошкільний вік): навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець. 2012. 160 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія и практика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.

3. Галущенко В.І. Використання засобів наочного моделювання у корекційно-виховній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 12. С. 52–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2018_12_7
4. Кузьмінський А. І., Омеляненко С. В. Технологія і техніка шкільного уроку: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 335 с.
5. Побережна П. Р., Остапйовська І. І. Використання наочних методів навчання на уроках інформатики в початкових класах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* Серія: Педагогічні науки. 2018. № 2. С. 35–40.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.

Отримано: 7.04.2023

Владислав АНДРІЙЧУК,
*студент 4 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Наталія ДІДИК,
кандидат психологічних наук, доцент*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України, на сьогоднішній день, однією з найбільш вразливих категорій населення є внутрішньо переміщені особи. Кількість яких зростає і, відповідно, потребує соціальної підтримки. У зв'язку з цим, постає питання щодо регулювання нормативно-правових аспектів, внесення змін до чинних та впровадження нових законодавчих актів стосовно надання соціального захисту ВПО.

Вагома роль у вивченні питань щодо нормативно-правового регулювання системи надання соціального захисту ВПО належить таким дослідникам, як І. Андрієнко, І. Басова, Н. Борецька, О. Гончаренко, О. Іванова, Т. Кульчицький [1], О. Кучеренко та ін.

Нормативно-правові акти щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб забезпечують їм надання необхідної соціальної допомоги, визначають їх правовий статус.

За визначенням М. Чічканя, державна соціальна політика щодо соціального захисту внутрішньо переміщених осіб розглядається як складова державної соціальної політики та полягає у створенні організаційних, правових і соціально-економічних механізмів забезпечення реалізації конституційного права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист [4, с. 122].

Основним законодавчим актом, який відповідно до Конституції України, встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів ВПО є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]. До того ж, Закон визначає правовий статус внутрішньо переміщеної особи, якою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Крім того, існує низка постанов Кабінету Міністрів України, які регулюють питання щодо здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, а саме:

1. «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 5 листопада 2014 р. № 637.
2. «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20 березня 2022 р. № 332.
3. «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01 жовтня 2014 р. № 509.
4. «Деякі питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» від 24 березня 2023 р. № 263.
5. «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 30 грудня 2022 р. № 1481.
6. «Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб» від 15 квітня 2022 р. № 446.

13 березня 2022 р. Уряд вніс зміни до Порядку оформлення та видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (постанова № 269). Отже, за словами Е. Степанової, люди, які після введення воєнного стану 24 лютого перемістилися з регіонів, у яких ведуться активні бойові дії, визнаються внутрішньо переміщеними особами [3, с. 103].

Державні соціальні стандарти є основними гарантіями щодо реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальний захист. У вітчизняному національному законодавстві державні соціальні стандарти розглядаються як встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій (абз. 1 ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії») [1, с. 64].

На підставі аналізу чинного законодавства України з питань соціально-житлового забезпечення внутрішньо переміщених осіб зроблено висновок про необхідність його впорядкування. Тому запропоновано доповнити Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» окремою статтею «Соціальний захист у сфері житлових відносин», де вичерпно врегулювати питання форм, правових підстав, умов та процедур реалізації ними конституційного права на житло [1, с. 5–6].

Проаналізувавши чинне законодавство щодо соціального захисту ВПО, вважаємо за доцільне здійснити шляхи його оптимізації. Необхідно встановити чіткі критерії та процедуру визнання особи внутрішньо переміщеною. На нашу думку, з метою подолання проблем, які постають перед такими особами, необхідно здійснити розробку єдиного закону про соціальний захист ВПО.

Отже, поява в Україні внутрішньо переміщених осіб активізувала роботу органів державної влади щодо впровадження нормативно-правових актів, які регулюють питання надання соціального захисту цим категоріям осіб. З моменту повномасштабного вторгнення (з 24 лютого 2022 р.) було розроблено низку різноманітних постанов, що дозволяють надавати необхідну допомогу ВПО, проте досі залишаються відкритими питання, що потребують подальшого розгляду та більш чіткого аналізу з метою створення ефективної законодавчої бази, яка буде чітко регламентувати порядок здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право». Львів, 2022. 224 с.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 29 жовтня 2022 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Степанова Е. Р. Соціальне забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Бізнес інформ*: науковий журнал. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2023. № 1. С. 101–107.
4. Чічкань М. В. Державна політика у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: актуальні питання. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 122.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія АНТОНЮК,
*студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Олена БСЛОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОРОТКОЧАСНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Пам'ять – це психічний процес, який забезпечує запам'ятовування, збереження та відтворення інформації. Вона належить до вищих пізнавальних процесів, забезпечує будь-яку діяльність людини. Процес її виникнення та розвиток вивчався з різних наукових теорій: фізіології, психології та педагогіки.

Єдине сховище короткочасної пам'яті має обмежені час збереження та обсяг інформації. Пріоритетом надходження інформації є спрямованість уваги в даний момент. Час збереження інформації в короткочасній пам'яті складає приблизно 30 секунд, а її обсяг складає 5–9 структурних одиниць інформації, а якщо інформація перевищує кількість одиниць, то мозок майже несвідомо групує цю інформацію таким чином, щоб число елементів, що запам'ятовуються, не перевищувало гранично припустимого.

Роль пам'ять в розвитку дитини важко переоцінити, адже за допомогою її вона засвоює нові знання про навколишній світ та про саму себе, набуває різні навички та вміння, опановує норми поведінки. Також, слід зазначити, що у дошкільному віці дитині легше запам'ятовувати те, що привертає її увагу своєю яскравістю, а також те, що справляє найбільше враження та цікаве [4, с. 104].

Пам'ять у дошкільнят, як правило, має мимовільний характер. Їхнє запам'ятовування та пригадування не залежить від волі та свіжості, а вони реалізуються у діяльності. Найсприятливішими умовами для опановування запам'ятовування і відтворення формується у грі. Об'єм короткочасної слухової пам'яті збільшується від 4,4 до 6,9 об'єкта, а зорова має тенденцію звуження. Для розвитку пам'яті дошкільника необхідно послідовність розвитку від образної до логічної та словесної. Е. Мейман, К. Бюлер вважали, що пам'ять дитини краща ніж дорослого, хоч вона є біднішою, але запам'ятовування матеріалу відбувається у них швидко і легко, однак часто це відбувається у хаотичному порядку.

Н. Базима, О. Белова, В. Семенова та інші вчені зазначали, що в дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку, виникають труднощі під час запам'ятовування, збереження та відтворення вербальної інформації. Спостережені низькі показники слухомовленнєвої пам'яті провокують проблеми під час засвоєння навчальної програми; несформованість короткострокової пам'яті призводить до нетривалого утримування вербальної інформації [1; 2].

С. Поліщук відмітила, що пам'ять у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (далі ЗНМ) III-го рівня має низьку здатність до запам'ятовування слів, тому словник у кількісному і якісному складі буде нижчий, ніж у однолітків із нормотиповим розвитком мовлення. Діти із ЗНМ не знають назв багатьох кольорів, знають обмежену кількість узагальнюючих слів, під час мовлення не використовують синоніми і антоніми. Вчена ще також доповнила, що характерною особливістю дітей із ЗНМ IV-го рівня є те, що розуміючи значення слова, фонетичний образ у пам'яті дитини відсутній і в результаті, наявні спотворення у словах [3].

Пам'ять у дітей з дизартрією страждає в різній степені. У цій категорії дітей низький рівень продуктивного запам'ятовування серій геометричних фігур, рухова пам'ять розвинена краще за слухову, це характеризується частим забуванням складних інструкцій, під час виконання завдань діти пропускають важливі елементи, міняють послідовність дій. Спостережено зменшення обсягу пам'яті, швидке забування слідів, що виникли раніше, обмеження в утримання словесних подразників тощо. Особливо страждає вербальна пам'ять – довільна, опосередкована, що включає пам'ять на слова, фрази, цілісні тексти. Під час зорового стимулювання матеріал запам'ятовується легше, мовно-рухова пам'ять виявляється більш розвинутою. Труднощі спостерігаються під час відтворенні слів, що обмежують можливості довільного висловлювання дитини [2].

Список використаних джерел:

1. Базима Н. В., Семенова В. Д. Особливості розвитку вербальної пам'яті у дітей з мовленнєвими порушеннями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 30 (19). С. 5–11.
2. Белова О. Б. Особливості розвитку слухомовленнєвої пам'яті в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти*. 2022. С.13–15.
3. Поліщук С. В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 17(2). С.286–293.
4. Цимбалюк І. М. *Психологія*. Київ: Видавничий Дім «Професіонал», 2006. 576 с.

Отримано: 7.04.2023

Дарина БЕРЕЗЮК,
студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи

Науковий керівник – **Олена МІЛЕВСЬКА,**
кандидат педагогічних наук, доцент

КІНЕЗІОТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Сьогодні логопедичної практики в Україні означене підвищенням запитом щодо використання дієвих технологій, здатних інтегрувати корекційний вплив з профілактичним, стимулюючим, розвивальним. Однією з таких технологій є кінезіотерапія, яка становить прикладний аспект кінезіології.

Загалом, кінезіологія – це наука про розвиток головного мозку через рух. Її використовують у всьому світі. Засновниками педагогічної кінезіології вважають подружжя Пола та Гейл Деннісон, які є авторами комплексу вправ «Гімнастика мозку».

Кінезіологічні вправи – це комплекс рухів, які дозволяють активізувати міжпівкульну мозкову взаємодію та синхронізує їх роботу, поліпшує пам'ять, мислення, мовлення, увагу, розвиває дрібну моторику – все це сприяє активізації розумової діяльності, в тому числі мовленнєвих навичок[3]. Адже, як доводять науковці – порушення міжпівкульних зв'язків стоїть на заваді якісного розвитку пізнавальної діяльності дітей.

Питанням впливу руху на мовлення займалися такі відомі вчені як: Бренштейн, М. Гуревич, А. Іванов-Смоленський, І. Павлов, О. Лурія та інші. Так, вчені вказують на те, що мовлення являє собою кінестетичне подразнення – від органів артикуляції до кори головного мозку.

Багатьма науковими працями доведено, що застосування кінезіотерапевтичних технологій, зокрема і у роботі з дітьми з порушеннями мовлення, сприяють розвитку організації орального праксису, різних видів організації рухів (кінестетичної, просторової, динамічної), поліпшують роботу процесів пам'яті та уваги.

Проблемою використання кінезіотерапії у логопедичній практиці займалися Г. Волкова, В. Галущенко, О. Кисельова, Т. Охрименко, С. Притиковська та інші.

Науково доведено, дитині важче оволодіти мовленням у разі порушення певного моторного акту, недорозвинення моторних навичок.

Формування кінестезій та рухової активності, в онтогенезі передують формуванню мовлення, тому, без розвитку рухів у логопедичній роботі з дошкільниками неможливо обійтись [4, с. 250].

Перелік методів кінезіотерапії поступово збільшується, адже в сучасній корекційній роботі з дошкільниками «лікування рухом» набуває особливого значення. Логомасаж, дихальні та артикуляційні вправи, вправи на розвиток загальної та дрібної моторики, вправи перекресно-латерального характеру – це кінезіотерапевтичні вправи, які активно впроваджують у корекційну програму розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Впроваджуючи кінезіологічні тренування в логопедичну практику для постановки і автоматизації звуку, важливим моментом на першому етапі є створення нового нервового

зв'язку між звуковим сприйняттям і кінестетичним відчуттям, тобто правильної артикуляції звуку [2, с. 49].

В. Галущенко зазначає, що кінезіологічні вправи дають кумулятивний ефект для підвищення розумової працездатності та оптимізації інтелектуальних процесів як у дітей, так і дорослих [1, с. 44–46].

Ось кілька власних аргументів на рахунок впливу кінезіотерапевтичних технологій на мовлення дітей у дошкільному віці, в тому числі і з порушеннями мовлення:

- по-перше, кінезіотерапевтичні вправи допомагають зміцнити м'язи та кістки дитини, що сприяє її загальному фізичному здоров'ю та розвитку моторики. Це особливо важливо в період дошкільного віку, коли дитина росте та розвивається швидкими темпами. Наприклад вправа «Перемінний рух»: сидячи, потрібно торкнутись лівим ліктем правого коліна і навпаки. Потім виконуємо вправу стоячи. Потім можна виконувати її йдучи;
- по-друге, кінезіотерапія може допомогти дітям з різними порушеннями розвитку в покращенні координації та балансу, що не безрезультатно впливає на функціонування дитини у повсякденному житті. Наприклад, різні вправи з використанням балансувальної дошки чи подушки, спершу діти вчаться просто тримати рівновагу, потім ускладнюємо – вчимо виконувати кілька справ поспіль: стоїмо на балансувальній дошці і диференціюємо звуки, слова, або вивчаємо слова і т.п.;
- по-третє, кінезіотерапія може мати позитивний вплив на психічне здоров'я дитини, допомагаючи зменшити рівень стресу та тривоги, підвищити настрій та самооцінку. А ще, виконання таких вправ у групі може допомогти дітям побудувати позитивні взаємини з однолітками та розвивати соціальну взаємодію.

Рух може сприяти розвитку когнітивних навичок, які також є важливими для розвитку мовлення. Наприклад, виконання рухових ігор може допомогти дітям розвинути свідомість про простір та час, що є важливим для розуміння та використання мови.

Рух може сприяти розвитку мовленнєвої експресії та лексичного запасу таким чином, що діти вивчають нові слова та висловлювання, виконуючи рухові ігри та вправи, які включають імітацію тварин, рухи предметів тощо.

Отже, кінезіотерапевтичні технології у роботі з дошкільниками – це дієвий спосіб корекції порушень, зокрема мовленнєвих. Застосування спеціальних рухових вправ сприятиме досягненню якісних та кількісних результатів у фізичному, когнітивному та психомовленнєвому розвитку дитини-логопата. Використання гімнастики мозку забезпечить налагодження синхронізації роботи півкуль, активізує розвиток здібностей і тим самим дасть можливість краще функціонувати загальній та дрібній моториці у життєдіяльності дитини.

Список використаних джерел:

1. Галущенко В. І. Впровадження кінезіотерапевтичних вправ у реабілітаційно-комплексній роботі з дітьми. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. № 27. С. 44–48.
2. Охрименко Т. В. Кінезіологічні вправи у роботі вчителя-логопеда закладу дошкільної освіти. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали ІХ Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. (м. Суми, 15 грудня 2020 р.)*. Суми, 2020. С. 46.

3. Пилева О.В. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. URL: <http://surl.li/hkuhm> (дата звернення: 31.03.2023).
4. Притиковська С. Д. Використання кінезіотерапії у логопедичній практиці. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць: Вип. V, в 2-х т., том 1 / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2015. С. 250–255.

Отримано: 7.04.2023

Луїза ДОРОФЕЙ,

студентка I курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Світлана ДОРОФЕЙ,

кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі реформування освіти та в умовах національного відродження в Україні надзвичайно актуальною є проблема створення оптимальних умов для розвитку пізнавальної активності підростаючої людини – якості, без якої неможливе розкриття індивідуальності та повноцінний розвиток особистості. Провідна роль вирішенні цієї проблеми належить національній системі освіти. Період молодшого шкільного віку, що характеризується стрімким становленням інтелектуальних, почуттєвих та вольових якостей, є вирішальним для розвитку пізнавальної активності. У той самий час цей період є надзвичайно сприятливим для оволодіння учнями основами іншомовної комунікативної компетенції.

Дослідження пізнавальної активності як проблеми вітчизняної психолого-педагогічної науки беруть свій початок у працях Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна. До різних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності у навчально-виховному процесі зверталися у своїх дослідженнях відомі психологи та педагоги: Д. Богоявленська, А. Вишневський, Б. Єсіпов, М. Лісіна, В. Лозова, А. Маркова, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Моляко, М. Половнікова, А. Савченко, А. Скрипченко, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна та інші. Психологічні особливості пізнавальної активності молодших школярів вивчалися М. Гродською, М. Мамажановим.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, показує, що має місце недостатня дослідженість феномена пізнавальної активності, яка вимагає систематизації психолого-педагогічних умов, шляхів та засобів розвитку пізнавальної активності учнів початкової школи у процесі вивчення іноземних мов.

Розвитку пізнавальної активності у початкових класах важливо приділяти особливу увагу тому, що у цих класах формуються основні інтелектуальні вміння. Саме у початковий період навчання, зокрема іноземних мов, закладаються основи знань; водночас формуються розумові операції, загально навчальні дії та навички. Відсутність такого фундаменту, недостатнє оволодіння учнями початкової школи знаннями та вміннями призводять до суттєвих труднощів у подальшому навчанні в основній та старшій школі [3].

Через пізнавальний інтерес активізується процес пізнавальної активності. У психологічній та педагогічній науці існує кілька підходів до визначення поняття «пізнавальна актив-

ність». Так, Єгорова О. В зазначає, що пізнавальна активність – динамічне утворення, яке характеризує особистість учня як із боку прагнення до діяльності, і як активного виконавця цієї діяльності. Поняття розвитку пізнавальної активності особистості визначається як усвідомлена спрямована зміна пізнавальної активності, в процесі якої розгортаються внутрішні можливості особистості, відбуваються якісні та кількісні зміни пізнавальної активності та її показників, відбувається перехід від одного рівня до іншого, тобто від потенційної до пізнавальної активності, що реалізується [1].

Сутність пізнавальної активності багатьма вченими розуміється як спрямована актуалізація раніше засвоєних знань чи способів діяльності та застосування їх у нових умовах, коли в процесі взаємодії школяра з навчальним матеріалом відбувається не тільки поглиблення його знань, а й вироблення їх особистісного ставлення до знань, що засвоюються, і самого пізнавального процесу.

Вирізняють два підходи до розуміння сутності поняття пізнавальна активність. Перший підхід розглядає пізнавальну активність як особливий вид діяльності. Пізнавальна активність при такому підході розуміється як сукупність певних людиною рушійних моментів, що забезпечують формування, реалізацію, розвиток та видозміну діяльності. Другий підхід розглядає пізнавальну діяльність як якість, особистісну освіту. У рамках цього підходу індивід описується як активне «я» суб'єкта, як система відносин [4].

Вивчивши існуючу літературу, ми прийшли до висновку, що поняття «активність», «пізнавальна активність», «творча активність» виникли через таку необхідність, що учні повинні вивчати навчальний матеріал, розмірковуючи над ним, перетворюючи його на свій продукт та пізнаючи його. Отже, ефективність освітнього процесу багато в чому залежить не від безладного засвоєння навчального матеріалу чи його характеру, а від характеру активності школярів.

На нашу думку, під активністю розуміється вміння людини впливати на власні потреби, погляди, цілі, навколишню дійсність, оновлювати та, нарешті, змінювати її. Активність допомагає учням за короткий час та успішно засвоїти соціальний досвід, розвиває комунікативні здібності, формує ставлення до навколишньої дійсності. А пізнавальна активність – це інтелектуально-емоційна схильність до процесу пізнання, прагнення учнів до навчання, виконання індивідуальних та загальних завдань, реалізація практичної та розумової діяльності. Тільки завдяки цьому можна на високому рівні засвоїти знання. Пізнавальна активність, природно, багато в чому залежить від рівня активності пізнавальних процесів.

Пізнавальна активність особистості як складне інтегративне явище має власну структуру, що охоплює як діяльні, і особистісні аспекти. Основою визначення структури пізнавальної активності як складної цілісної системи було обрано структуру навчально-пізнавальної діяльності, запропоновану А. В. Скрипченко. Отже, структура пізнавальної активності учнів – це складна цілісна система, що поєднує в собі діяльнісні та особистісні аспекти та охоплює змістовно-операційний, інформаційний, мотиваційний, цільовий, емоційний, вольовий, комунікативний, результативний, контрольно-оцінний компоненти а також здатності та здібності і увагу до вчителя та учня як центральних та рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу [1].

Виявлено, що пізнавальна активність молодших школярів має своєрідні властивості, що обумовлюються як віковими особливостями учнів, так і специфічністю різних навчальних предметів. Пізнавальна активність молодших школярів відрізняється недосконалістю та нестійкістю, оскільки всі її структурні компоненти у цьому віці проходять фазу становлення та зазнають значних змін.

Молодший шкільний вік є тим періодом життя людини, коли створюються найоптимальніші умови для розвитку пізнавальної активності, оскільки нестабільність та недостатня сформованість окремих її компонентів повністю компенсується їх надзвичайною пластичністю, рухливістю, сприйнятливістю до впливів та інтенсивним розвитком, звідки слідує висновок про сензитивність. як удосконалення окремих компонентів пізнавальної активності, так її розвитку загалом.

За даними наукових досліджень визначено такі психологічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів: ставлення до учнів як до суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності; створення атмосфери співробітництва, партнерських відносин між усіма учасниками навчально-виховного процесу; диференціювання та індивідуалізація навчання; сприяння становленню адекватної самооцінки учнів, удосконаленню їхнього самоконтролю, самоорганізації; використання змістовного оцінювання; дотримання оптимального співвідношення між вимогами до учня та його реальними можливостями; поєднання групових та індивідуальних форм організації навчально-пізнавальної діяльності школярів; забезпечення навчального простору для вільного вибору навчальних завдань; створення проблемних ситуацій у процесі засвоєння нових знань; комплексне використання наочності; поєднання навчальної діяльності молодших школярів із суспільно корисними справами

Список використаних джерел:

1. Єгорова О. В. Пізнавальна активність особистості: сутність, рівні, компоненти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: наукова монографія. Харків: ХДАМП (ХХІІІ), 2006. № 9. С. 54–56.
2. Козачук С. Вікова динаміка пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови. *Психологічні перспективи. ВНУ ім. Лесі Українки / голова ред. ради М. Слюсаревський*. Луцьк, 2007. Вип. 10. С. 75–81.
3. Костікова І. І., Казачінер О. С. *К72 Навчання іноземних мов молодших школярів: варіативність організаційних форм*: монографія. Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. 228 с.
4. Лисицький В. М. Аналіз підходів учених до розвитку пізнавальної активності учнів у навчальному процесі. *Таврійський вісник освіти: наук.-метод. журн.* Херсон, 2013. № 4. С. 33–37.
5. Токар О. В. Розвиток пізнавальної активності учнів шляхом використання ІКТ. *Англійська мова в початковій школі*. 2015. № 7. С. 19–21.

Отримано: 7.04.2023

Іванна ЗВЕРІНСЬКА,
*студент 2 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

Науковий керівник – Людмила ЛІСОВА,
кандидат педагогічних наук, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Виховання – це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку. Основна мета виховання – всебічний гармонійний розвиток особистості.

При правильно побудованій організації виховання дітей з порушеннями мовлення, більшість порушень можна подолати в дошкільному та молодшому шкільному віці. У процесі виховної та навчальної роботи потрібно враховувати різноманітні особливості психічних процесів, станів і властивостей особистості, про що згадується у працях: О. Белової, А. Богущ, О. Вержиховської, Н. Гаврилової, О. Константинов, Л. Лісової, О. Мілевської, Ю. Рібцун, О. Ткач, Н. Сидоринко, Л. Трофименко, Н. Чередніченко та ін.).

Дітей, які мають порушення мовлення, збережений інтелект та слух називають – діти з порушеннями мовлення.

В наукових працях Н. Гаврилової згадується про те, що в усіх дітей з порушеннями мовлення з первинно збереженим інтелектом спостерігається недорозвиток процесів та функцій пізнавальної діяльності [1].

Л. Трофименко встановлено, що мовленнєві порушення самі не зникають, а навпаки вони закріплюються і потребують втручання логопеда. Порушене мовлення дитини може відобразитися на її подальшому розвитку затримуючи його, внаслідок цього в подальшому дитині може бути складніше навчатися у школі [7].

Н. Чередніченко зауважує, що у зв'язку з цим у сучасній спеціальній педагогіці та психології утвердилося положення про необхідність раннього виявлення та подолання мовленнєвих порушень [8].

Н. Сидоренко звертає увагу на те, що логопедичний вплив на виховання дитини має мету: інтеграція дитини в середовище інших дітей-дошкільників, спрямовану стимуляцію розвитку мовлення, мінімізацію мовленнєвих порушень, подолання вторинних впливів на особистість та інтелект дитини, надати кваліфіковану підтримку батькам, допомогти близьким дорослим створити комфортне сімейне середовище для повноцінного розвитку дитини, створити умови для активної участі батьків у вихованні і навчанні дитини, формувати адекватні взаємини між дорослими і їхніми дітьми [5].

О. Вержиховська у своїх працях вказує, що під час виховання та навчання дітей із порушеннями мовлення варто враховувати їх особливі потреби, які обумовлені проявами та характером порушень. Адже допомога, орієнтація у навчанні та вихованні відкриває шлях вихованцям до загальної освіти. Умовами освіти дітей в середовищі дошкільного закладу є: методичне забезпечення, індивідуальні та групові корекційно-розвивальні заняття, різні методи та форми навчання та виховання, проведення різних тематичних занять, залучення батьків тощо [6].

Т. Поніманська зауважує, що за провідним видом діяльності дошкільників розрізняють такі основні форми навчання та виховання: (дидактична гра, заняття). Дидактичну гру використовують як частину заняття, і як самостійну форму. Дидактичні ігри допомагають в ознайомленні з різноманітними явищами та предметами і їх властивостями (форма, величина та ін.). Всі дидактичні ігри мають завдання, наприклад, ознайомлення з властивістю та якістю предмета, порівняння предмета чи явища та ін. Гра допомагає активізувати мимовільні та довільні процеси сприймання, увагу, пам'ять тощо [3].

Часто дидактичні ігри використовують для закріплення знань набутих під час занять. Дошкільник особливо з порушеннями мовлення, ще не може цілеспрямовано навчатись, він вчиться у грі. Гра є засобом всебічного розвитку дитини, важливим методом виховання. Одночасно гра є могутнім виховним засобом, у ній реалізується потреба людської природи [2].

У працях Ю. Рібцун згадується про те, що якщо дитина відвідує дошкільний заклад, то необхідно пояснити батькам, що в садочку та сім'ї має бути один режим. З батьками потрібно організовувати індивідуальні бесіди з питань розвитку мовлення їх дитини. В куточку логопеда має бути розміщена інформація про заняття і вправи, що виконує дитина в садочку [4].

Таким чином, як бачимо, виховна робота це цілеспрямований педагогічний процес, спрямований на формування у дітей умінь та навичок, які допоможуть сформувати в них повноцінну особистість.

Тип закладу, форми і методи корекційного навчання залежить від таких показників: вік дитини; група мовленнєвого порушення; ступінь та виразність мовленнєвого порушення; рівень розвитку комунікаційної функції мовлення; ступінь інтелектуального розвитку; особливості психофізичного розвитку; потреби і можливості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
2. Маценко Л. М. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. 3-є вид., доп., перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 319 с.
3. Прохоренко Л. І. Дитина із труднощами у навчанні. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 48 с.
4. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
5. Сидоренко Н.М. Особливості сімейного виховання дітей з порушенням мовлення. *Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Лисичанськ: ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»; ФОП Пронькіна К. В., 2016. С. 133–139.
6. Спеціальна методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник / О. М. Вержиховська, Н. М. Гончарук, І. Л. Рудзевич. 2-е вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2017. 205 с.
7. Трофименко Л. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць* / за ред. В. М. Сильова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори2006», 2018. Вип. 11. С. 196–205.
8. Чередниченко Н. Комплексний підхід у корекційній роботі з попередження та подолання труднощів засвоєння писемного мовлення у школярів з тяжкими вадами мовлення. *Дефектологія*. 2005. № 2. С. 34–37.

Отримано: 7.04.2023

Майя МІЩУК,

*магістрантка 1 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

Науковий керівник – Оксана ДМІТРІЄВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Постановка проблеми та актуальність. Сучасний рівень розвитку спеціальної освіти пов'язаний з розумінням проблеми навчання та виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Питання включення означеної категорії дітей в життя суспільства є актуальним в усьому світі, особливо значущими є їх особистісний розвиток, соціалізація та інтеграція [6].

Розвиток соціально-побутових навичок у молодших школярів з інтелектуальними порушенням повинен протікати у всіх сферах їх життєдіяльності, що дає змогу сформувати та закріпити набуті практичні навички та звички соціально-побутової діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему соціально-побутового орієнтування дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального закладу освіти досліджували Ю. Галецька, Н. Гіренко, С. Конопляста, М. Кузьмицька, О. Маллер, Г. Мерсіянова, С. Кізіченко-ва, Н. Павлова, А. Раку, С. Федоренко та ін.

Ю. Галецька вважає, що у психолого-педагогічній теорії та практиці недостатньо досліджений процес формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, потребують сучасного обґрунтування спеціальні методики й програми, педагогічні прийоми, які вкрай необхідні для практичного вирішення цієї соціально важливої проблеми та які б сприяли ефективній корекційно-виховній роботі з такими дітьми [3].

Дослідження Коноплястої С. Ю. доводять, що на становлення побутової активності дитини важливий вплив здійснюють морально психологічні обставини та трудові традиції в школі та сім'ї, поведінка батьків. Тому автор стверджує, що роботу з виховання навичок соціально-побутового характеру слід здійснювати поступово, цілеспрямовано, шляхом комплексного педагогічного впливу на аномальну дитину [5].

Метою нашої статті є визначення проблеми з'ясування сформованості навичок соціально-побутового орієнтування дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку спеціальної освіти пов'язаний з розумінням особистісного розвитку дітей як засобу їх соціалізації, інтеграції в суспільство. Компенсація та корекція спрямовані на збереження чуттєвого сприймання, формування нових механізмів пізнання, взаємодії з дорослими, мовленнєво-комунікативної діяльності, активності, стимулювання позитивних емоцій. З 80-х років ХХ ст. у навчальні плани основної ланки спеціальної (допоміжної) школи включено уроки соціально-побутового орієнтування (СПО). Їх мета – підготовка дітей з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя шляхом формування у них умінь організації власного побуту, які сприяють проявам само-

стійності, успішній соціальній адаптації, підвищенню рівня життєвої компетентності і загального розвитку [7].

А. Стригунова вважає, що формування життєвої компетентності дитини з індивідуальними порушеннями відбувається через виконання норм і правил поведінки в суспільстві, а також свідоме і самостійне вирішення різноманітних побутових питань. У таких дітей формування навичок самообслуговування не відбувається самостійно – це спеціальний напрямок педагогічної роботи, що враховує наявні можливості учня і орієнтує на найближчі цілі. На заняттях з соціально-побутового орієнтування в учнів вдосконалюються навички ведення домашнього господарства, самообслуговування, орієнтування в оточуючій дійсності і соціальному середовищі, формується здоровий спосіб життя, відбувається засвоєння моральних і культурних норм поведінки. Педагогічна програма, крім того, включає завдання з вироблення умінь спілкування; уявлень і знань про правила культури поведінки і взаємин з різними людьми (знайомими і незнайомими, старшими і однолітками), накопичення відповідного досвіду; емоційно-позитивного ставлення до оточуючих [7].

На їх спілкування впливають обмежений чуттєвий і практичний досвід, недостатнє розуміння соціальних вимог і моральних цінностей суспільства. Труднощі співвіднесення мотивів та поведінки проявляються у недовірі, ворожому ставленні до інших людей і, водночас, у підпорядкуванні сторонньому негативному впливу, відсутності критичної оцінки своїх і чужих вчинків. Внаслідок непослідовного виховання часто спостерігаються неадекватні вимоги особливого ставлення й уваги до себе. Тому на заняттях із соціально-побутового орієнтування увага педагога фокусується не тільки на засвоєнні учнями системи знань стосовно побутових навичок, але й на умінях міжособистісної комунікації, а також на усвідомленні потреби в цих знаннях і умінях, їх дотриманні в повсякденній життєдіяльності [7].

О. Гаврилов стверджує, що для дітей з порушеннями розумового розвитку характерна відсутність потреби у налагодженні стосунків з іншими людьми [1].

На думку Н. Лейтеса молодший шкільний вік є сензитивним для формування таких новоутворень, як:

- формування мотивів навчання, розвитку пізнавальних потреб і інтересів;
- розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної роботи, вміння вчитися;
- розкриття індивідуальних особливостей і здібностей;
- розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації і саморегуляції;
- становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності по відношенню до себе і оточуючих;
- засвоєння соціальних норм, морального розвитку;
- розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів [4].

У зв'язку з цим можна стверджувати, що у дітей в молодшому шкільному віці розширюється сфера взаємодії з навколишнім світом, удосконалюються процеси планування, контролю, поряд з навчальною діяльністю відбувається становлення інших видів діяльності, спрямованих на обслуговування себе, прояв самостійності, до числа яких належить соціально-побутове орієнтування. Внаслідок цього молодші школярі з інтелектуальними порушеннями опановують стійкими вміннями соціально-побутового характеру – загально-інтелектуальними, загально-трудовами, соціально-побутовими та комунікативними вміннями.

На думку Н. Воронової у молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки, починає формуватися громадська спрямованість особистості [1].

Дослідники зазначають, що розвиток соціально-побутових навичок у дитини з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку не відбувається самостійно, а потребує спеціально організованої педагогічної роботи, що враховує наявні можливості дитини і орієнтує на найближчі цілі. Соціально-побутові навички розвиваються лише шляхом тривалого та систематичного навчання й тренування. Система роботи спочатку спрямована на повноцінне сприйняття дітьми необхідних відомостей, формування дій і прийомів, а потім – на різноманітне їх закріплення і регулярне застосування на практиці. Вона має на меті досягнення кожною дитиною максимально можливого для неї рівня соціально-побутової орієнтації.

Н. Ярмола зазначає, що для успішного розвитку навичок соціально-побутового орієнтування дітей з інтелектуальними порушеннями є дотримання таких умов, як: необхідність планування роботи у відповідності з індивідуальними особливостями та потребами дитини в різні періоди життя; систематичність та послідовність формування знань, вмінь, навичок, що передбачають досягнення дитиною конкретного результату; покрокове формування та словесний супровід дій; сприяння емоційно-позитивному та свідомому відношенню вихованців до побутових дій, які дозволяють зменшити їх залежність від оточуючих людей; застосування різних видів педагогічної допомоги; наступність у роботі педагогічного, медичного та обслуговуючого персоналу; постійність вимог з боку дорослих; використання реальних предметів як засобів наочності; наявність в спеціальному закладі кімнат, які відповідають призначенню певної зони (кухонна, житлова, санітарно-гігієнічна тощо). Метою навчання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями соціально-побутовим навичкам є формування життєво значущого мінімуму практичних умінь, які дозволять їм правильно орієнтуватися у навколишньому світі (в побуті, у взаєминах людей тощо) і самостійно організувати свій побут [8].

Висновки. Таким чином, проблемі розвитку навичок соціально-побутового орієнтування надається увага протягом значного часу. Саме соціально-побутове орієнтування є універсальним засобом корекції особистісного розвитку молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, оскільки формує їх волю та емоційну сфери, виробляє соціально значущу мотивацію, забезпечує соціальну адаптацію.

У процесі самообслуговування у молодших школярів формуються та розвиваються такі соціально-значущі особистісні якості, як: колективізм, взаємодопомога, побутова самостійність, відповідальність, вміння надавати допомогу, практичність, самостійність, організованість, здатність до співпереживання іншим.

Важливим складовим розвитку навичок соціально-побутового орієнтування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями є формування таких умінь і навичок, як: вміння одягатися і роздягатися, підтримувати порядок на полиці, столі та ліжку, користуватися засобами гігієни тощо. Всі ці окреслені навички безпосередньо впливають на самооцінку дитини, ставлення однолітків і батьків, що виступає важливим кроком до її соціалізації.

Корекційні заняття з розвитку навичок соціально-побутового орієнтування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями можливі за умов правильної організації навчально-виховного процесу, який дає змогу формувати цілеспрямовані знання, уміння та навички соціально-побутової діяльності [6].

Список використаних джерел:

1. Воронова Н. М. Мотивація як фактор успіху навчальної діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. № 3. С. 5–7.
2. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.
3. Галецька Ю. В. Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. 2015. 18 с.
4. Іванова В. Діагностика розвитку творчого мислення у дошкільному та молодшому шкільному віці. *Наука і освіта*. 2010. № 2. С. 213–218.
5. Конопляста С. Ю. Воспитание готовности к хозяйственно-бытовому труду учащихся вспомогательной школы: автореф. дисс. ... наук: 13.00.03. 1991. 17 с.
6. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
7. Стригунова А. І. Соціально-побутове орієнтування як засіб формування комунікативних умінь у дітей з порушенням розумового розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць: вип. 9, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. Т. 1. С. 232–242.
8. Ярмола Н. А. «Соціально-побутове орієнтування» (підг., 1-4 класи). Навчальні програми для підг., 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями.

Отримано: 7.04.2023

Марія НИКОНЮК,

*студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Жанна МЕЛЬНИК,
кандидат психологічних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФОРМИ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Кожна людина не повинна почуватися самотньою і заслуговує на гідну старість. Люди похилого віку мають право на користування усіма соціально-економічними та особистими правами і свободами, закріпленими Конституцією України, Законами України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», іншими законодавчими актами, які регулюють відносини у цій сфері. Проблеми підтримки та допомоги людям похилого віку останнім часом набувають особливої актуальності у зв'язку із збільшенням частки людей похилого віку у складі населення розвинутих країн.

Досліджуючи проблеми людей похилого віку, можна визначити, що рівень соціальної роботи та система соціальних служб, які функціонують нині в Україні, нездатні в повному обсязі задовольнити низку потреб та труднощів, що виникають в житті даної категорії українського населення. Зі зростанням тривалості життя збільшується і період досить низької якості життя людей похилого віку з проблемами різного характеру. На сьогодні люди похилого віку з порушеннями повсякденних функцій становлять біля 60% усіх тих людей, які

звертаються за допомогою до служб соціального та медичного профілю. В Україні майже 30% населення – люди похилого віку. Дані демографічного прогнозу свідчать про постійне зростання кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення України. Сьогодні кожний п'ятий житель нашої держави досяг 60-річного віку.

Загалом, в Україні уся система соціального обслуговування поділена на два основних сектори – державний і недержавний. Державний сектор представляють обласні, муніципальні районні управління і відділи культури. Недержавними формами соціального обслуговування займаються громадські об'єднання, в тому числі професійні асоціації, благодійні та релігійні організації. Соціальний захист людей похилого віку в Україні забезпечується мережею закладів: Міністерство праці та соціальної політики; Пенсійний фонд; управління, комісії, комітети соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій; територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділення соціальної допомоги вдома; установи, заклади і підприємства сфери управління Міністерства праці та соціальної політики, які здійснюють соціальний захист людей похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни і праці [3].

Як наголошує Л. Тюптя, соціальна допомога людям похилого віку – «це забезпечення у грошовій чи натуральній формах, у вигляді послуг чи пільг, які надаються із урахуванням законодавчо закріплених державою соціальних гарантій із соціального забезпечення».

В Україні соціальна допомога включає ряд тимчасових або ж разових доплат до пенсій та соціальних допомог, натуральних видач та послуг задля надання адресної, диференційованої соціальної підтримки різним категоріям старших людей, нейтралізації або усунення критичних життєвих ситуацій, які виникають у зв'язку із соціальними та економічними умовами життя [5]. В Україні прийнято виділяти адресну соціальну допомогу, термінову соціальну допомогу, бригадну соціальну допомогу для важкохворих. У свою чергу, адресна соціальна допомога надається людям похилого віку, які переживають особливо складний життєвий період. В такому випадку літніх людей відвідують соціальні працівники та надається необхідна соціально-психологічна або побутова допомога.

Термінова соціальна допомога – забезпечує разовим безкоштовним гарячим харчуванням чи продуктовим набором; разовим наданням фінансової допомоги; сприяння в отриманні тимчасового житла; забезпечення одягом, взуттям, предметами першої необхідності; надання екстреної соціально-психологічної підтримки за Телефоном довіри, а також юридичної допомоги у межах компетенції служби.

Комплексне обслуговуванням з надання соціальних та медичних послуг допускає бригадна форма допомоги важкохворим пенсіонерам. Мова йде про те, що соціальні працівники можуть надавати літнім людям послуги побутового характеру, в той час як медичні сестри здійснювати сестринський догляд [4].

Ще одним напрямком соціальної роботи є сприяння соціальних працівників у створенні груп взаємної підтримки, груп соціальних дій, самокерованих груп, які дають змогу як розв'язувати індивідуальні проблеми, так і проводити кампанії за ті чи інші соціальні зміни в захисті своїх інтересів та прав. Групи взаємної підтримки – це невеликі групи, які прив'язані до певного місця проживання, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Такі групи, як свідчить практика, складаються з 5–7 осіб, які живуть поблизу і мають періодичні контакти [1].

В соціальних службах України робота з людьми похилого віку передбачає використання трьох основних принципів:

- 1) вивчення індивіда та його соціального середовища;
- 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу;
- 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості [6].

Тобто, сутність соціальної роботи з особами літнього віку полягає у соціальній реабілітації. В даному випадку така реабілітація – це відновлення в звичних обов'язках, функціях, видах діяльності, характері стосунків з оточуючими людьми. Головне для соціального працівника – це перетворення літньої людини з об'єкту (клієнта) соціальної роботи в її суб'єкта [2].

Все це зумовлює необхідність формування і розвитку державної соціально-економічної політики по відношенню до літніх людей, яка шляхом комплексного вирішення існуючих проблем може забезпечити належний рівень життя, доступність та високу якість основних соціальних послуг, активне довголіття, необхідну соціальну та медичну підтримку.

Державна соціальна політика по відношенню до літніх людей повинна передбачати сукупність заходів соціального, економічного, правового, політичного, медичного, наукового, культурного характеру, спрямованих на забезпечення добробуту, соціально-економічного благополуччя, достойного способу життя і умов повноцінної участі в суспільному житті, довголіття. Забезпечення особам похилого віку гідних умов існування є надзвичайно важливим завданням держави як основного гаранта соціального захисту.

Вирішення соціально-економічних проблем літніх людей та підвищення їх рівня життя є не лише важливою метою та пріоритетом суспільного розвитку, а й значною передумовою сталого розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Василець О. І. Соціально-психологічні особливості людей похилого віку та питання соціальної роботи із ними у сучасній Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2008. № 1 (1). С. 17–27.
2. Коленіченко Т. Соціально-педагогічні умови адаптації людей похилого віку до нового соціального середовища. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2010. № 2. С. 4–9.
3. Оляницька Ю. М. Суб'єктивне благополуччя людей похилого віку: чинники впливу та способи підтримки. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія.* 2018. Т. 7. Вип. 46. С. 135–146.
4. Піонтківська О. Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія.* 2018. Т. 7. Вип. 45. С. 263–272.
5. Позня А. В. Особливості соціально-психологічної підтримки людей похилого віку в умовах територіального центру: thesis. 2019. URL: <http://ir.stu.cn.ua/123456789/20131> (дата звернення: 05.03.2023).
6. Сагач Я. С. Соціально-економічні проблеми людей похилого віку як важлива складова сталого розвитку: thesis. 2012. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26500> (дата звернення: 05.03.2023).

Отримано: 7.04.2023

Анна ОЛІЙНИК,
*магістрантка 1 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

Науковий керівник – Світлана МИРОНОВА,
доктор педагогічних наук, професор

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГОТОВНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Нині суспільство суголосне щодо питання доступності освіти для всіх без винятку, основна суперечність полягає в тому, як забезпечити дітям з особливими освітніми потребами не лише процес опанування соціального досвіду, а й повноцінну реалізацію їхніх освітніх потреб.

Саме тому зростає потреба в збільшенні компетентних педагогів, які зможуть ефективно та якісно реалізовувати освітнє інклюзивне середовище. Відповідно, першочерговою умовою реалізації зазначених потреб, на думку українських дослідників (А. Колупаєва, К. Косова, І. Кузава, О. Кучерук, С. Миронова, С. Михальська, Н. Савінова, Т. Сак, С. Федоренко, А. Шевцова ін.), є підготовка компетентних педагогічних кадрів, здатних ефективно працювати з дітьми з особливими освітніми потребами [3].

Професійна діяльність вихователя інклюзивної групи відрізняється від діяльності вихователя групи без інклюзивного навчання. Реалії сьогодення такі, що вихователями груп спеціального призначення (інклюзивних груп) працюють педагоги, які не отримали відповідної фахової підготовки щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Багато педагогів зазнають суттєвих труднощів, які виникають під час роботи, недосконалість власних умінь і навичок, невміння спілкуватися з дітьми з нормою та батьками, недостатнє технічне та методичне забезпечення щодо корекційного навчання.

Педагоги намагаються самостійно оволодіти новими знаннями, уміннями та навичками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зорієнтуватися в специфіці реалізації професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища [1].

З метою визначення основних труднощів, які наявні у професійній діяльності вихователя інклюзивної групи було проведено опитування. За результатами опитування було встановлено, що більшість фахівців потребують термінової методичної та психологічної підтримки й допомоги в питаннях розширення уявлень про основні принципи організації інклюзивного освітнього середовища, стратегії побудови ефективного співробітництва вихователя групи з спеціалістами, особливості розробки та моніторингу індивідуальної програми розвитку, використання технологій диференційованого та особистісно орієнтованого навчання, налагодження ефективної комунікації та взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами й усіма членами команди психолого-педагогічного супроводу. Педагоги зазначають, що для успішної реалізації своїх професійних обов'язків вихователя інклюзивної або спеціалізованої групи потребують додаткової інформації про особливості психофізичного розвитку дітей, стратегії подолання поведінкових труднощів, техніки роботи з небажаною поведінкою, урахування особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Результати наукових розвідок М. Буйняк, І. Демченко, І. Дмитрієвої, В. Засенка, О. Кучерук, В. Липи, С. Миронової, С. Михальської, В. Синьова, В. Тарасун вказують на високий рівень відповідальності педагогів, які долучені до виховання дітей з особливими осві-

тніми потребами, та на нагальну потребу формування у них уміння приймати гнучкі рішення щодо організації й моніторингу освітнього процесу. Вихователь має забезпечувати навчання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до освітніх програм, адаптуючи їх; вміти працювати з варіаціями освітніх потреб; координувати підтримку для вихованців, які потребують спеціальних освітніх послуг [2]. Сукупність цих умінь, необхідних для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, вказує на необхідність формування інклюзивної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти.

Інклюзивна компетентність передбачає не лише наявність позитивного ставлення до дитини з особливими освітніми потребами, а й готовність до прийняття активної позиції в пошуку рішень, нових професійних завдань. Інклюзивна компетентність вихователя належить до категорії спеціальних професійних компетентностей, як інтегративне особистісне утворення, що забезпечує здатність вихователя реалізовувати професійні функції в процесі інклюзивної освіти, враховуючи освітні потреби вихованців та забезпечувати включення дітей з особливими освітніми потребами у середовище закладу освіти, створюючи умови для їхнього розвитку та саморозвитку.

Н. Назарова, аналізуючи результати оволодіння фахівцями мистецтвом інклюзивної освіти, наголошує на значущості впровадження засад конструктивності, що забезпечують можливість модифікації змісту, методів, технологій, засобів навчання з урахуванням індивідуальних освітніх потреб і можливостей дитини [4]. У розрізі феномену інклюзивної компетентності, це передбачає наявність у вихователя внутрішньої потреби у саморозвитку та готовність до оволодіння новими знаннями й освітніми технологіями.

Аналіз провідних наукових досліджень дозволив нам виокремити в структурі інклюзивної компетентності вихователя ключові компетенції: мотиваційну, когнітивну та рефлексивну.

Після опрацювання наукових джерел і досліджень ми змогли окреслити основні компоненти педагогічної компетентності вихователя, що позитивно впливають на реалізацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами. Мотиваційна компетентність характеризується як глибока особистісна зацікавленість вихователя, його позитивна спрямованість на провадження педагогічної діяльності в умовах включення дітей з особливими освітніми потребами в середовище однолітків. Значущою для цієї компетенції є спрямованість особистості вихователя: це, по-перше, загальна гуманістична спрямованість, а, по-друге, розуміння значущості інклюзивної освіти для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, глибоке усвідомлення її потенціалу. Когнітивна компетенція визначається як здатність мислити педагогічно, на засадах системи знань та досвіду пізнавальної діяльності, необхідних для реалізації інклюзивної освіти; здатність сприймати, критично опрацьовувати, пам'ятати й відтворювати в потрібний момент інформацію, необхідну для розв'язання теоретичних і практичних завдань інклюзивної освіти. Особистісна компетентність – терпимість, доброзичливість, чуйність, урівноваженість, толерантність, рефлексія, людяність, готовність дотримуватися моральних норм. Комунікативна компетентність – здатність вибудовувати конструктивні взаємини із суб'єктами педагогічного процесу, що сприяють ефективній реалізації інклюзивної освіти. Рефлексивно-прогностична – ведення спостережень та аналіз динаміки розвитку дитини; на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини, участь у розробці індивідуальної програми розвитку дитини та її реалізації, здатності прислухатись, помічати й адаптуватись до потреб кожної дитини, бачити та спиратись на сильні сторони, ставити адекватні вимоги до дитини [5].

На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури нами схарактеризовано цілісну структуру інклюзивної компетентності вихователя як сукупність загальних, базових і спеціальних компетенцій. Інклюзивна компетентність є комплексним результатом середовищного впливу та індивідуально-особистісних характеристик вихователя.

Тому виникає питання «готовності педагога» до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Вагомою психолого-педагогічною умовою забезпечення ефективності цього процесу виступають: розробка методичного інструментарію корекційного супроводу дитини з ООП в умовах закладу дошкільної освіти через проведення вебінарів, майстер-класів для підвищення професійної компетентності педагогічних працівників різних категорій щодо використання технологій в роботі з дітьми з ООП.

Універсальних рекомендацій щодо організації та вдосконалення освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами не існує. Кожна дитина унікальна, має свої особливості щодо опанування навчальної програми та перебігу процесу адаптації і соціалізації. Перебування дитини в закладі освіти ставить нові, часто неочікувані завдання перед педагогами, саме тому гнучкість, терпіння, винахідливість та креативність мають велике значення.

Усе вищезазначене вимагає перегляду традиційних уявлень про місію педагога, реалізацію особистісно-орієнтованої моделі його професійного зростання. Можна зазначити, що рівень професійної компетентності визначає здатність педагога успішно реалізовувати професійну діяльність в умовах інклюзивного навчання з урахуванням особливих освітніх потреб дітей з метою забезпечення реального включення дитини з особливими освітніми потребами в освітнє середовище та створення в закладі дошкільної освіти умов для її розвитку й комфортного перебування.

Список використаних джерел:

1. Дідик Н. М. Формування психологічної готовності до професійної діяльності з дітьми з ООП у майбутніх фахівців соціальної сфери. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 9 листопада 2022 р. / за ред. Т. О. Докучині. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 236 с.
2. Миронова С., Буйняк М. Інклюзивна група у дитячому садку: що робить вихователь. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 2. С. 54–58.
3. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
4. Морозова О. С. Формування професійної свідомості педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. URL: http://businessnavigator.ks.ua / journals / 2017/43_1_2017/07.pdf
5. Ніколаєску І., Михальчук О., Нікітська Ю. Формування інклюзивної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти.

Отримано: 7.04.2023

Софія ПАНЧУК,

студентка 2 курсу факультету іноземної філології

Науковий керівник – Наталія ПАНЧУК,

кандидат психологічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З МЕТОЮ ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Актуальність дослідження. Формування особистості майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі ставить перед собою такі основні цілі: оволодіння майбутніми фахівцями професійними компетентностями, знаннями, уміннями та навичками; формування мотиваційної сфери та специфічних професійних мотивів, установок, ціннісних орієнтацій. Ефективність діяльності спеціалістів залежить від володіння професійними компетенціями, ціннісними орієнтаціями, соціально-професійними та особистісними характеристиками.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти розвитку когнітивної сфери особистості студента закладу вищої освіти в процесі навчально-професійної діяльності.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Надійною основою прогнозування ефективності майбутньої професійної діяльності є усвідомлення життєвої позиції. Навчання має здійснюватися як актуалізація потенційних професійних можливостей особистості та розвиток їх до рівня зрілості. Немає потреби акцентувати увагу на зовнішньому потоці дидактичних стимулів-подразників. Для управління та самостійного керування процесом формування майбутнього фахівця необхідно, щоб студент і викладач усвідомлювали та розуміли мету своєї діяльності.

Т. Кочубей, А. Очеретяний наголошують на ефективності використання інтерактивних технологій у формуванні життєвих цінностей студентів у процесі вивчення навчальних дисциплін [4].

У зарубіжній психології в роботі зі студентами широко використовуються інтерактивні методи навчання. Формат коучингу передбачає використання інтерактивних методів у сфері зворотньо-векторної спрямованості. Зворотній зв'язок – у широкому розумінні – це відгук у формі відгуку, рецензії, тобто відгук про дію чи подію [6]. Зокрема, коли викладач читає лекцію, він завжди чекатиме зворотнього зв'язку: коли студенти будуть обговорювати викладену навчальну інформацію та ставити запитання. При груповій формі діяльності учасники групи взаємозалежні, впливають один на одного протягом певного часу, переслідують спільну мету, мають почуття причетності, залучені в процес інтерактивного спілкування [5].

Самопізнання і адекватна самооцінка виступають важливими умовами самоактуалізації особистості, обов'язково передують не тільки процесам самовиховання і самореалізації, а й кожному окремому акту цілепокладання. Якщо особистість ще не зрозуміла для себе, чого вона прагне в майбутньому, в чому сенс її життя, що їй потрібно, яким він намагається бути по відношенню до інших людей і до себе, які якості йому потрібно розвивати, і від якого рішуче позбутися, це свідчить про відсутність свободи самореалізації та цілісної самоактуалізації такої особистості. Завдяки діяльності самопізнання особистість перестає бути продуктом зовнішніх обставин і виявляє здатність до смислотворення. Смислотворення відбувається

ся не шляхом монотонних вольових зусиль, а утворюється з форм і змісту спілкування з іншими людьми і визначається характером такого спілкування.

При використанні активних методів навчання для нас важливими були методи формування та розвитку команд, розроблені В. Горбуною, які базуються на принципі аксіології рольового підходу [2].

За результатами дослідження [3, с. 147], у здобувачів вищої освіти «на четвертому курсі навчання знання не займають головних позицій у системі ціннісних орієнтацій». Ранг цінності «розвиток» неухильно знижується до четвертого року навчання. «Студенти переконані, що для досягнення успіху в житті необхідно покладатися на власний розум і здібності (77,1%), потрібна значна віра у власні сили і неминучий успіх (58,8%) і, звичайно, професіоналізм, цінуються знання своєї справи та ділові якості (53,3%), освіта (53,1%)» [1, с. 128–129].

Висновки. Таким чином, з метою вдосконалення організації навчального процесу, набуття практичних навичок, наближених до умов навчального процесу, формування професійно-особистісних компетентностей майбутнього фахівця педагогічної галузі доцільно приділяти особливу увагу до проблеми практичного застосування шляхом впровадження активних методів навчання у процес вищого навчального закладу, що є однією з основних засад набуття практичних умінь і навичок, необхідних для формування особистості фахівця, який буде конкурентоспроможним на вітчизняному та європейському ринку праці.

Такий підхід сприятиме формуванню умінь самостійно знаходити вирішення педагогічних проблем, розширювати професійні знання, приймати оригінальні та творчі рішення в умовах майбутньої педагогічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві: дис. ... канд. соціолог. наук: 22.00.04. Львів, 2018. 271 с.
2. Горбунова В. В. Ціннісно-рольовий підхід у теорії та практиці командотворення. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2014. Вип. 34. С. 138–150.
3. Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І. Динаміка змін основних показників мотиваційної сфери студентів-психологів (за результатами лонгітюдного дослідження). *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 24. С. 135–152.
4. Kochubei T., Ocheretyanyi A. Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal*, Bratislava, 2017. Vol. 1. № 12. S. 21–24.
5. Onufriieva L. A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect: monograph. Rzeszów: BonusLiber, 2017. 194 s.
6. Ruth D. Developing feedback for pupil learning : teaching, learning and assessment in schools. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018. 155 s.

Отримано: 7.04.2023

Олена ПЕРЕДРІЙ,

*магістрантка I курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

Науковий керівник – Наталія ГОЦУЛЯК,

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАВМОВАНОЇ ОСОБИ

Травматичний стрес – це переживання особливого роду, результат особливої взаємодії людини і навколишнього світу. Це нормальна реакція на складні, травмуючі обставини, стан, що виникає у людини, яка пережила щось, що виходить за рамки звичайного людського досвіду. В. Г. Ромек, В. А. Конторович виділяють чотири характеристики травми, здатної викликати травматичний стрес: 1. Те, що сталося подія усвідомлюється, тобто людина знає, що з нею сталося і через що у неї погіршився психологічний стан. 2. Цей стан зумовлено зовнішніми причинами. 3. Пережите руйнує звичний спосіб життя. 4. Подія викликає жах і відчуття безпорадності, безсилля щось зробити або зробити [1].

Під травмованою особистістю зазвичай розуміють таку особистість, яка не просто сформувалася під впливом травматичного стресу, колись пережитого, а стала вважати позитивними патологічні зміни, що відбулися з нею, знаходити певні психологічні вигоди в цьому, іноді навіть пишатися цим. Наприклад, людина починає думати, що з нею все гаразд і вона не змінилася, просто змінилися всі навколо неї або у неї відкрилися очі на оточуючих. Часто травмована особистість – це відносно стійкий набір певних рис, що формуються під впливом травми. У випадках, коли людина не змогла або не захотіла проаналізувати, що з нею сталося, то замість одних, зруйнованих базових ілюзій, будуються інші [2].

Є. М. Черепанова виділяє основні риси, які набуває травмована особистість: 1. Романтизм. Такі люди знають, в чому щастя людства, і заради цього готові пожертвувати всіма, хто має інші уявлення про щастя. Людині здається, що вона відстоює свої «світлі» ідеали, не помічаючи, що завдає шкоди іншим людям. 2. Переважання групових цінностей над індивідуальними. Для людини життя групи стає важливішим, ніж життя окремого індивіда [2]. Отже, заради щастя групи, заради її блага можна пожертвувати життям однієї або іншої людини, а також і своєї власної. 3. Прагнення до саморуйнування, що утворює комплекс, який можна було б позначити як «щастя принести себе в жертву заради групових інтересів». Таке уявлення насправді має прямий зв'язок з базовою ілюзією безсмертя і в якійсь мірі є її продовженням: моя смерть не важлива, якщо справа групи живе і перемагає. 4. Ілюзія справедливості устрою світу. Деякі люди вважають, що все зло обов'язково буває покаране, добро неодмінно переможе. Це, як правило, занадто чесні, благородні, принципові і справедливі люди. Правда, їх чесність і благородство відносяться тільки до членів своєї спільноти, а заради принципу вони готові пожертвувати і своїм життям, і життям своїх близьких, і чужим життям. Девіз «не зраджуй принципам» дуже характерний для травматичної особистості. 5. Ілюзія простоти устрою світу. Згідно цієї ілюзії, світ поділився на дві частини: «наші» і «чужі». По відношенню до «наших» застосовні і чесність, і благородство, до «чужих» тільки принцип – хто не з нами, той проти нас. Весь світ оцінюється в залежності від того, по «який бік барикад» він розташовується [1].

Опис травмованої особистості може нагадати деякі риси підліткової психології. Для підлітка це необхідний етап соціалізації. Але дорослою, зрілою особистістю стає тільки той,

хто, пройшовши через цей період, подолає в собі підліткові риси. Якщо такий образ світу залишається у дорослої людини, то вона вже може вважатися інфантильною травмованою особистістю.

Особливим чином складаються сімейні стосунки і спілкування травмованої особи, що досить яскраво ілюструє «трикутник рятування». Ролі не завжди прямо збігаються з тим, що реально робить людина або що вона реально пережила. Так, роль Жертви може грати і людина, яка дійсно постраждала, і людина, яка насправді цілком благополучна. Ці три ролі тісно пов'язані між собою. Якщо людина впадає хоча б в одну роль, вона буде переходити легко і невимушено до інших ролей, але в межах трикутника. Вихід з «трикутників» ролей, як і зміни особистості людини, що пережила психотравмуючі події минулого, носять глибокий і виражений характер, іноді залишаються з людиною на все життя, вимагаючи психотерапевтичного втручання.

Список використаних джерел:

1. Ромек В. Г. Психологічна допомога в кризових ситуаціях. Київ: Мова, 2014. 256 с.
2. Черепанова Є. М. Екстремальні ситуації: довідник практичного психолога. Київ: Ексмо, 2016. 960 с.

Отримано: 7.04.2023

Анна ПРОШИНА,

*студентка 3 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Тетяна ДОКУЧИНА,
кандидат педагогічних наук, доцент*

МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У будь-якому напрямі діяльності людина потребує мотивації. Бажання діяти, долати перешкоди, несприятливі умови, обставини та труднощі, наполегливо йти до намічених цілей обумовлюється мотивами, що наявні в особистості. Для навчання особливо важлива мотивація, оскільки вона підвищує активність та ініціативність учнів. Разом з тим, результати дослідження Т. Докучиної свідчать, що мотивація навчання в учнів з інтелектуальними порушеннями є нестійкою та недостатньо сформованою, що негативно впливає на ставлення учнів до навчальної діяльності, формування пізнавального інтересу. Для того, щоб сформувати в учнів бажання вчитись, розвинути пізнавальні мотиви та інтереси, на думку вченої, необхідно враховувати їхні індивідуальні психічні особливості, а саме розвиток емоційно-вольової сфери, «Я-концепції», самооцінки та рівня домагань [2]. Все це обумовлює необхідність використання різних методів та засобів стимулювання учнів до навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей дітей.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що у загальній та спеціальній педагогіці (Т. Докучина, С. Миронова, Л. Прядко, М. Фіцула, О. Фурман, В. Ягупов та ін.) накопичено значний арсенал методів, спрямованих на стимулювання школярів до навчання, Опишемо мето-

ди стимулювання, які доцільно використовувати у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями [1-6]:

- До першої групи відносяться методи формування пізнавального інтересу:
 - створення ситуацій успіху в навчанні – це метод, що представляється як ланцюжок ситуацій, у яких учень досягає успіху, що стимулює виникнення у нього почуття впевненості в своїх силах і доступності процесу навчання. Метод передбачає штучне створення ситуації успіху шляхом підбору завдань наростаючої складності, наданням диференційованої допомоги, використанням різних підказок (варіантів способів розв'язання, плану, опора на наочні матеріали). Використання прийому створення ситуації успіху у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями передбачає його поєднання з іншими методами стимулювання, зокрема створення ситуацій інтересу, новизни, ігрових моментів та ін. [2; 5];
 - створення ситуації інтересу – це метод, що передбачає використання завдань, ситуацій на уроці, які покликані активізувати увагу дітей: моменти із сюрпризами або несподіванками; відео- чи аудіо супровід певного етапу уроку; наголос на певній значимій для окремої дитини, групи чи всього класу події, яка також може бути пов'язана із суспільним життям чи життям природи. Стимулювання на уроці здійснюється за допомогою цікавого змісту: представлення на різних етапах уроку цікавих прикладів, історій із життя, дослідів, парадоксальних фактів [2; 5; 6];
 - ігрові методи передбачають організацію ігрового пригодницького сюжету у процесі вивчення навчального матеріалу. У процесі застосування цього методу педагог повинен паралельно активізувати вміння школярів уявляти, ризикувати з усвідомленням можливих помилок, знаходити способи вирішення та застосовувати їх, здатності до рефлексії. Використання ігрових форм організації навчання є дієвим методом стимулювання учнів з інтелектуальними порушеннями, який одночасно сприяє створенню умов для корекції порушень інтелектуального розвитку. У навчальному процесі доцільно застосовувати як готові ігри (настільні, ігрові шаблони та заготовки), так і ігрові пригодницькі сюжети, що вибудовуються навколо навчального матеріалу (ігри-подорожі, ігри-пошуки, ток-шоу), дидактичні ігри та ін. [1; 3; 6].
- До другої групи відносяться методи стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні.
 - заохочення та покарання – ці методи забезпечують можливість похвалити дитину в момент успіху, а також підібрати доречні слова та заходи для осуду, покарання, що дозволяє керувати емоційним станом учня. У процесі навчальної діяльності вчитель може вербально виразити похвалу дитині, позитивно оцінити конкретну якість учня, що дозволила досягти успішних результатів, заохотити школяра через обраний ним стиль чи напрямок роботи, виконання певного завдання тощо. Застосування покарання у процесі навчальної діяльності є винятком у формуванні мотивів і, як правило, використовується рідко, лише в особливих ситуаціях [3; 5; 6].

Отже, є низка методів і прийомів, які використовують для стимулювання учня до навчання. Ефективність їх використання передбачає відповідну організацію навчального процесу та урахування індивідуально-психологічних особливостей учнів.

Список використаних джерел:

1. Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: метод. посіб. / укл.: Л. О. Прядко, О. О. Фурман. Суми: РВВ СОППО. 2015. 114 с.
2. Докучина Т. О. Створення ситуації успіху в навчально-виховній роботі з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2013. 18 с.
3. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
4. Смаглій О. Застосування ігрових ситуацій на уроках математики. *Початкова школа*. 2003. № 7. С. 20–21.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академія, 2002. 528 с.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 560 с.

Отримано: 7.04.2023

Вікторія СТЕХА,

студентка 1 курсу магістратури факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

Науковий керівник – Мар'яна БУЙНЯК,

кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

Психолого-педагогічне вивчення дітей з особливими освітніми потребами та організація з ними корекційно-розвиткової роботи в ранньому віці є однією з найбільш вагомих передумов їх подальшого успішного розвитку, попередження виникнення вторинних і супутніх порушень та соціалізації. Значущість корекційно-розвиткової допомоги в ранньому віці обумовлена виразною пластичністю мозку, його сприйнятливістю до зовнішніх впливів, швидкістю формування нейронних зв'язків тощо. Відсутність вчасно наданої допомоги призводить до нашарування існуючих та виникнення нових порушень і труднощів, а створення правильно організованого корекційно-розвивального середовища в поєднанні із компенсаторними можливостями організму дитини в ранньому віці дозволяє мінімізувати вплив порушення на процес розвитку.

Однією із важливих проблем сучасної спеціальної освіти є психолого-педагогічний супровід дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку. Питання створення умов для розвитку дітей зі складними порушеннями розвитку, важливість ранньої корекційно-розвиткової роботи з ними досліджувалися такими вітчизняними вченими, як Л. Костюк, Т. Костенко, Н. Пахомова, Т. Скрипник, О. Чеботарьова та ін.

Провідною діяльністю в ранньому віці є предметна, в процесі якої діти засвоюють дії з предметами відповідно до їх суспільно вироблених функцій і способів використання. І саме завдяки предметній діяльності відбувається розвиток дитини: вдосконалюються психічні процеси та функції, розвивається моторика, виробляються навички суспільної поведінки та взаємодії з оточуючими [3].

Зазначимо, що на розвиток предметної діяльності впливає безліч факторів, які умовно можна поділити на дві групи:

- соціальні – середовище, участь батьків в створенні умов та участі в системі «дитина-предмет-дорослий»/стиль виховання та ін.;
- психофізіологічні, це насамперед: стан розвитку моторних навичок, здоров'я, аналізаторних систем дитини; рівень пізнавальної активності дитини; якісні та кількісні характеристики інтелектуальної діяльності; загальне самопочуття дитини та ін. [1, 2]. Якщо один із факторів кількісно чи якісно є порушеним, це позначається на становленні предметної діяльності та розвитку дитини загалом.

Метою нашої роботи є дослідження особливостей предметної діяльності дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку.

Аналіз літературних джерел з теми дослідження дозволив з'ясувати, що для дітей зі складними порушеннями розвитку притаманним є те, що у них одне порушення поєднується з іншим (інтелектуальне порушення та порушення слуху/зору, ДЦП, РСА). Ураження тієї чи іншої ділянки головного мозку являє собою анатомічні порушення, які впливають на типові траєкторії розвитку когнітивних функцій, в тому числі й провідних видів діяльності. Для інтелектуальних порушень характерною ознакою є дифузне ураження КГМ, для порушень слуху, зору, опорно-рухового апарату локальне, а їх поєднання визначає та впливає на траєкторію розвитку дитини, визначаючи її своєрідність. Тобто основні ознаки порушень взаємовпливають один на одного, визначаючи тим самим особливості предметної діяльності.

Ми визначили, що предметна діяльність у дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку самостійно не формується та потребує спеціального корекційно-розвиткового впливу. Своєрідність предметної діяльності при складних порушеннях розвитку обумовлена її особливостями при порушеннях, які утворюють структуру складного порушення.

Було з'ясовано, що для предметної діяльності дітей з складними порушеннями розвитку притаманними є:

- порушення її двох сторін (технічна – те, як реалізуються дії з предметами, прийоми та способи; смислова – сенс дій з предметами маніпулювання, їх функціональне призначення);
- відсутність самостійного, стихійного формування в ранньому та дошкільному віці лише за умови спеціально створених умов, організації абілітаційної роботи;
- примітивність дій за характером, що присутні в арсеналі дітей;
- процес пізнання предмета та засвоєння його властивостей, призначення є значно ускладненим тощо;
- відсутність осмисленої імітації дій дорослого;
- порушений контакт з дорослим при взаємодії [1, 2].

Для експериментального вивчення особливостей предметної діяльності дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку можна використати такі методи дослідження:

- анкету (опитувальник) для фахівців-консультантів ІРЦ та інших фахівців, які працюють з дітьми раннього віку;
- анкету (опитувальник) для батьків дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку (з метою з'ясування особливостей предметної діяльності в природньому середовищі для дитини: чи намагається дитина повідомити дорослого про бажання взаємодіяти з предметами; які предмети в дитини викликають позитивні емоції; чи присутня вербалізація дій та

імітація; які труднощі виникають в дитини в ході маніпулювання предметами; як довго дитина взаємодіє з предметом; з якими предметами дитина виконує дії згідно їх призначення; яким чином батьки допомагають в опануванні навичками, знаннями тощо);

- включене спостереження за предметною діяльністю дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку (для з'ясування того, чи знає дитина функціональне призначення предмету, способу виконання дій, тривалості взаємодії з предметом, вербалізації дій, чи присутня імітація дій дорослого, яка допомога надається дитині тощо);
- бесіди з фахівцями та батьками;
- ігри з дитиною та ін.

Отже, знання особливостей предметної діяльності дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку є надзвичайно важливими, оскільки правильне їх визначення та врахування батьками, фахівцями сприятиме розвитку дитини, дасть змогу запобігти ускладненню структури порушення та дозволить розробити оптимальну стратегію корекційно-розвиткової роботи. Перспективним напрямом дослідження вважаємо розробку програми розвитку предметної діяльності для дітей з складними порушеннями розвитку раннього віку.

Список використаних джерел:

1. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія: підручник. Київ: Академія, 2020. 224 с.
2. Пахомова Н. Г., Кононова М. М. Спеціальна психологія: навч. посіб. Полтава: АСМІ, 2015. 389 с.
3. Павелкін Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академ-видав «САМ», 2015. 400 с.

Отримано: 7.04.2023

Ольга СУВОРОВА,

*студентка 4 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Олена БЄЛОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІМПРЕСИВНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

За словами Г. Костюка для розвитку імпресивного мовлення дітям старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення необхідне оволодіння значеннями слів, художніх виразів, воно є засобом проникнення у зміст художнього твору, розуміння ставлення автора до зображуваних ним персонажів. Одним із мотивів розуміння вчений виділив потреба розповісти іншим про щось, поділитися з ними своїми думками: описати, пояснити, довести, переказати, висловити своє судження про почуте, прочитане [2, с. 507–509].

Г. Костюк вказує на складну взаємодію процесів розуміння, мовлення і мислення: щоб мовленнєві засоби стали засобами розуміння, ними треба оволодіти; оволодіти ними – це насамперед зрозуміти їх зміст; тільки зрозуміле може стати знаряддям подальшого розуміння [2, с. 486–493].

За спостереженнями О. Белової, для успішного оволодіння вміннями розуміти зміст оповідань та вербальну інформацію, необхідно навчити дітей із порушеннями мовлення ус-

відомлювати значення слів, слухати складні інструкції й точно виконувати потрібні дії, розуміти мовлення без наочності [1, с. 53].

М. Свідерська вважає, що особливості розуміння усного мовлення дітьми із порушеннями мовленнєвого розвитку створюють значні труднощі для формування особистості дитини загалом та її подальшої соціалізації. Вчена зазначає, що виникає потреба пошуку способів корекції порушень, які стосуються буквального розуміння, труднощів відокремлення слів від контексту, переключення та перенесення отриманих знань у практичну діяльність, розуміння невербальних засобів спілкування та ін. [4, с. 278].

І. Товкач відзначила, що глибина розуміння дітьми художніх текстів зростає в процесі того, як ускладнюється діяльність самої дитини [6, с. 3–7]. О. Скрипченко наголошував на необхідності врахування у навчальному процесі особливостей сприймання. Так, сприймання тексту передбачає виділення лексичної і граматичної форми та смислового його змісту. Сприймання лексичної, граматичної і фонетичної мовної форми полегшує розуміння тексту [5, с. 392–394].

В одному з досліджень О. Мілевська зазначає, що розуміння тексту відбувається на синтаксичному, семантичному й прагматичному рівнях, опосередкованих мовно-мисленнєвих функціях, особистісному досвіді та чуттєвих процесах. Вчена вказує, що структура розуміння складається із сукупності рівнів, компонентів та операцій задіяних у процесі розуміння тексту. Наявність у дітей із порушеннями мовлення несформованості пізнавальних функцій ускладнює розвиток розуміння тексту під час навчання. Формувальна робота вимагає від педагога здійснити структурний аналіз розуміння тексту дітьми, який включає: врахування даних про структуру процесу розуміння, особливості пізнавальної діяльності та особливостей опанування структурних елементів розуміння тексту [3, с. 193–203].

З метою вивчення стану сформованості імпресивного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення було модифіковано та доповнено методику – «Малюнковий план» на основі науково-методичних розробок О. Каленкової та О. Безрукової. Експериментальні завдання були поділені на три блоки: I – зачитування оповідання; II – малювання дитиною змісту тексту; III – переказ тексту.

Результати аналізу малюнків показали, що низький рівень розуміння змісту оповідання притаманний 100 % дітей із ЗНМ II та ЗНМ III рівнів (100%) та у 66,7% дітей із ФФНМ. Середній рівень проявляється у 20% дітей із типовим психофізичним розвитком, 66,7% дошкільників із ЗНМ IV рівня та 33,3% із ФФНМ. Високий рівень характерний для дітей із типовим психофізичним розвитком (80%) та дітям із ЗНМ IV рівня (33,3%).

У процесі спостереження за дітьми нами було встановлено, що низький рівень смислової цілісності тексту проявлявся у 100% дітей із ЗНМ II рівня, у 50 % дітей із ЗНМ III рівня та у дітей з ФФНМ (66,7%). Середній рівень характерний для дошкільників із ЗНМ III рівня (50%), дітей із ЗНМ IV рівня, (66,7%) та дітей з ФФНМ (33,3%). Високий рівень був притаманний всім дошкільникам із типовим психофізичним розвитком (100%) та дітям із ЗНМ IV рівня (33,3%).

Під час переказу дітьми оповідання за власним малюнком було виявлено, що низький рівень розуміння тексту притаманний 100% дітей із ЗНМ II та III рівнів, а також 33,3% дітей із ФФНМ. Середній рівень характерний для 100% дошкільників із ЗНМ IV рівня та 66,7% дітей із ФФНМ. Високий рівень показали лише діти з типовим психофізичним розвитком.

Список використаних джерел:

1. Белова О. Б. Спеціальна методика розвитку мовлення: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 212 с.

2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес: психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Прокієнко. Київ: Рад. школа, 1989. 608 с.
3. Мілевська О. П. Використання структурного аналізу розуміння тексту у навчанні учнів з розумовою відсталістю. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилов. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. С. 193–203
4. Свідерська М. М. Програма розвитку розуміння мовлення учнями другого класу з комплексними порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти.* / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилов. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С. 270–279.
5. Скрипченко О. В. Основи психології і педагогіки. Київ: Вид. «Україна-Віта». 2005. 416 с.
6. Товкач І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей: організаційні аспекти. *Палітра педагога.* 2018. № 2. С. 3–7.

Отримано: 7.04.2023

Віолетта ТИМОФІЄВА,

*студентка 4 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Тетяна ДУТКЕВИЧ,
кандидат психологічних наук, професор*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСТВА У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність. Лідерство вивчається у різноманітних аспектах, як то: властивість особистості, характеристика взаємин, задача формування й розвитку, одна із соціальних (зокрема, управлінських) ролей тощо. Дослідники визначили якості й функції лідерства; умови, чинники, етапи, бар'єри розвитку лідерства, взаємозв'язок лідерства і керівництва. Однак проблема розвитку лідерства учнів, попри свою важливість, не отримала остаточного вирішення. Актуальність проблеми та її недостатнє вивчення зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження полягає в розкритті психологічних особливостей розвитку лідерства старшокласників та у розробленні рекомендацій з їх урахування в практиці діяльності практичного психолога.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний аналіз, систематизація наукових даних, узагальнення, порівняння); емпіричні (метод соціометричної процедури Дж. Морено); методи математичної статистики (обчислення відсотків).

Аналіз останніх досліджень. Розвиток лідерства учнів є окремим проявом особистісного зростання й здійснюється у контексті інноваційного розвитку освіти. З урахуванням тенденцій демократизації сучасної української освіти та управління нею, проблема розвитку лідерства учнів є актуальною для всіх педагогів. Поняття лідерства особистості розкривається як її здатність вести за собою, що добровільно визнана іншими учасниками міжособистісних взаємин (учнями, батьками, педагогами); як спроможність виконувати властиві для лідера функції (бути натхненником важливих справ; зразковим виконавцем, організатором, експертом їх виконання; генератором емоційного настрою; джерелом соціальної підтримки)

(Головешко Б. Р. [1], Гура Т. В., Пономарьов О. С. [2], Ібрагімова І. [3], Кокун О. М. [4], Романовський О. Г., Бабаєв В. М., Пономарьов О. С. [6] та ін.).

Розвиток лідерства учнів полягає в таких особистісних змінах, що зумовлюють появу нових та вдосконалення наявних властивостей, притаманних лідеру (компетентність, комунікабельність, впевненість, відповідальність, рішучість, мужність, високі самоповага і самооцінка, впливовість, мотивація до успіху і професійного розвитку) (Косенчук О. [5], Сушик Н. С. [8]).

Завдяки посиленню лідерських якостей учнів виникають важливі зміни в соціальному просторі школи – посилюється самоврядування, розширюються можливості делегування повноважень педагогів учням; підвищується відповідальність та покращується соціальний статус учнів.

Складниками психологічних особливостей розвитку лідерства учнів є: *мотиваційні* (ставлення суб'єкта до розвитку лідерства, розуміння його значення, прагнення до розвитку у себе лідерства); *когнітивно-інформативні* (загальні знання учнем сутності і закономірностей прояву, розвитку лідерства; його ролі для самовиявлення і самореалізації, його впливу на свій соціальний статус, володіння навичками самопізнання за допомогою психодіагностики); *технологічно-дієві* (створення умов для розвитку лідерства, володіння методами, прийомами, способами розвитку лідерства) (Косенчук О. [5]).

Отримані результати. В емпіричному дослідженні взяли участь 29 учнів 9-го класу закладу загальної середньої освіти.

У своєму дослідженні ми не ставили завдання визначити «формальних» лідерів, тому що вони в основному відомі за займаними посадами (староста, профорг тощо). Більш важливим є визначення неформальних лідерів, які представляють різні їх типи: інтелектуально-ділового, емоційно-комунікативного, універсального. Для цього ми скористались процедурою соціометрії – методом, розробленим Дж. Морено [7]. Питання (критерії) було підібрано так, щоб вони надали можливість виявити стосунки як в діловій сфері, так і в сфері відпочинку, та відображали б достатньо повну картину лідерства класу. Кількість критеріїв дорівнювала трьом. Ми використали параметричну процедуру, яка передбачає обмежену кількість виборів – три прізвиська своїх однокласників.

Аналіз результатів соціометричного дослідження дозволив визначити учнів з високим рівнем лідерства в інтелектуально-діловій сфері (запитання перше) – це Микола А. (19 балів), Людмила П. (16 балів); у суспільно-громадських справах (запитання друге) – це Галина В. (17 балів); в емоційно-комунікативній сфері (третє запитання) – це Людмила П. (17 балів).

Підрахуємо відсоток кожної підгрупи учнів за рівнем сформованості лідерства і занесямо у табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл учнів за рівнями розвитку лідерства (у %)

Тип лідерства	Рівень лідерства			
	Високий (лідер)	Середній (популярні)	Низький (мало популярні)	Нульовий (ізолювані)
Інтелектуально-діловий	6,9	-	82,8	10,3
У громадських справах	3,4	-	96,6	-
Емоційно-комунікативний	3,4	-	86,3	10,3
РАЗОМ	4,6	-	88,6	6,8

Як бачимо за результатами соціометрії – у класі стійко виділяється лідер за двома критеріями Людмила П. – як інтелектуально-діловий та емоційно-комунікативний лідер. За другим вимірюванням – щодо громадських справ, ця дівчина набрала також порівняно високий бал – 12. Хоча у колективі щодо інтелектуально-ділового та емоційно-комунікативного соціометричного критеріїв виділено по три ізольованих учня, проте цілком ізольованих за всіма критеріями не виявлено, і це є позитивним. Водночас стоїть завдання для практичного психолога працювати над більшою згуртованістю класу, а саме у напрямку взаєморозуміння з ділових питань та посилення емоційно-теплих, товариських відносин.

Емпіричне встановлення рівня лідерства учнів у колективі показало, що високий рівень має лише 4,6%, а більшість перебуває на низькому (88,6%) чи нульовому рівнях (6,8%).

Практичний психолог з метою розвитку лідерських якостей учнів може використати такі види роботи: проведення соціально-психологічного тренінгу з використанням особистісно-орієнтованих, інтерактивних методів, методів активного навчання і майндмепінгу (міні-лекції, рольова і ділова гра, моделювання ситуацій, аналітико-кейсовий метод, групова і колективна робота, тренінгові вправи), окремих тренінгових вправ, просвітницькі заходи (круглі столи, лекції, уроки психології), відвідування психологічних гуртків, проведення психодіагностики та ознайомлення з її результатами. Під час роботи останніх здійснюється аналіз здобутків і недоліків, обговорюються успіхи і досягнення учнів, визначаються труднощі, їх причини та шляхи подолання, учні дають оцінку власній діяльності.

Виконане дослідження не вичерпало поставленої проблеми психологічних особливостей управління розвитком лідерства педагогів. Перспективою подальших досліджень є вивчення вікового і гендерного аспекту зазначеної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Головешко Б. Р. Сучасні підходи до розвитку лідерства та їх імплементація у вищих навчальних закладах України. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ; Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. Вип. 41. С. 254–259.
2. Гура Т. В., Пономарьов О. С. Соціально-психологічні вимоги до особистості лідера та характеру його мислення. *Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. Вип. 34. С. 90–102.
3. Ібрагімова І. Профілі компетенцій лідерства на державній службі в Україні. URL: <http://surl.li/hkwdv>
4. Кокун О. М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 4 (29). С. 170–174.
5. Косенчук О. Характеристика складових моделі формування лідерських якостей старшокласників у позаурочній діяльності на рівні міста. *Навчання і виховання обдарованої дитини*. 2013. Вип. 1. С. 164–170.
6. Романовський О. Г., Бабаєв В. М., Пономарьов О. С. Проблеми формування особистості лідера. Харків: Майдан, 2000. 193 с.
7. Соломка Е. Т., Прокопович Ю. А. Організація і проведення соціометричної методики в соціально-психологічних дослідженнях: навчально-методичний посібник. 2008. URL: <http://surl.li/hkwep>

8. Сушик Н. С. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 7. С. 110–115.

Отримано: 7.04.2023

Марина ФАЄР,
*магістрантка I курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Тетяна ДОКУЧИНА,
кандидат педагогічних наук, доцент*

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Успішність реалізації завдань психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами залежить від багатьох чинників, одним із яких є злагоджена взаємодія фахівців спеціальної освіти, спрямована на максимально можливий розвиток особистості, корекцію психофізичних порушень та формування життєвої компетентності дітей.

Аналіз літературних джерел засвідчив значний науковий інтерес вчених до проблеми командної взаємодії фахівців у реалізації психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. (І. Дмитрієва, О. Джус, О. Мартинчук, С. Миронова, Ю. Пінчук, Л. Савчук, Н. Софій та ін.). Більшість досліджень науковців присвячені проблемі командної взаємодії фахівців в умовах інклюзивного навчання. Разом з тим командний підхід є актуальним і у роботі фахівців спеціальних закладів освіти, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

А. Обухівська та ін. зазначають, що здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти передбачає вивчення особистісного потенціалу (співвідношення рівня інтелектуального розвитку і вікової норми; сформованості мотивації до навчання, особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості тощо) через залучення усіх учасників освітнього процесу (педагогів, батьків, дітей) до реалізації різних заходів щодо навчання, виховання, розвитку, соціалізації та адаптації дітей [5].

До складу команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами мають входити не лише фахівці закладу освіти, а й обов'язково батьки. Як зазначає О. Гаяш, фахівці закладу освіти разом з батьками мають сформувати команду, зусилля якої будуть спрямовані на задоволення індивідуальних потреб кожної дитини. На думку вченої батьки відіграють ключову роль у цій команді, а співпраця закладу освіти і сім'ї забезпечує ефективне включення дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище, сприяє гармонійному, всебічному розвитку особистості дитини, її підготовці до самостійного життя [1].

І. Дмитрієва зазначає, що успішність вибору та провадження індивідуальної освітньої траєкторії для учня з особливими освітніми потребами передбачає урахування особливостей розвитку дитини, а також визначення основних функції суб'єктів командної взаємодії та забезпечення взаємозв'язку між ними [3, с. 95].

На основі визначених О. Джус, З. Ленів, В. Коваленко та ін. характеристик командної роботи з дитиною з особливими освітніми потребами, означено необхідні для взаємодії команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами [2, с. 118–119]:

- колективне прийняття рішень щодо методів роботи з дитиною;
- спільна відповідальність членів команди за результати;
- батьки є рівноправними членами команди;
- рівний статус всіх членів команди;
- спільна розробка індивідуальних програм розвитку;
- спільна реалізація завдань психолого-педагогічного супроводу;
- інтеграція компетенцій різних фахівців під час надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг.

С. Миронова визначила шляхи і методи формування партнерської взаємодії фахівців інклюзивної освіти, які вважаємо доцільними й у практиці спеціальних закладів освіти, зокрема [4, с. 108–109]:

- методична робота, спрямована на оволодіння знаннями та навичками щодо командного підходу у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами вміннями узгоджувати свою діяльність з іншими фахівцями та батьками;
- організація роботи шкільного консилиуму, що передбачає розподіл обов'язків та об'єднання зусиль членів команди психолого-педагогічного супроводу;
- робочі засідання членів команди для розробки та моніторингу індивідуальних програм розвитку учнів, визначення наявних труднощів та шляхів їх подолання, ролі та завдань кожного члена команди;
- здійснення самоосвіти та підвищення професійного розвитку у питаннях командної та колективної взаємодії;
- проведення тренінгів, консультацій для батьків з метою формування готовності до взаємодії з фахівцями закладу освіти;
- спільні заходи щодо згуртованості колективу фахівців та батьків у позаробочий час.

Отже, узгодженні та злагоджені дії команди психолого-педагогічного супроводу дітей особливими освітніми потребами в умовах спеціального закладу освіти є однією з умов ефективності навчання, виховання, розвитку та соціальної адаптації дітей.

Список використаних джерел:

1. Гаяш О. В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. № 38. С. 60–66.
2. Джус О., Ленів З., Коваленко В. Тренінг як інструмент формування командної взаємодії фахівців, які працюють в інклюзивному освітньому просторі. *Europejskie Studia Humanistyczne: Państwo i Społeczeństwo*. 2020. № 3. С. 113–129.
3. Дмитрієва І. В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*: зб. наук. праць. 2016. Вип. 7. С. 90–99.
4. Миронова С. П. Практичний підхід до формування партнерської взаємодії фахівців у закладі інклюзивної освіти. *Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти в Ук-*

раїні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський. 2018. С. 106–109.

5. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рек. / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

Отримано: 7.04.2023

Юлія ЮСТИМЕНКО,

*студентка 2 курсу факультету спеціальної освіти,
психології і соціальної роботи*

*Науковий керівник – Олена ДАНИЛЮК,
кандидат економічних наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Законом України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII значно уточнено теоретичний зміст соціальної послуги та системи надання соціальних послуг, зокрема, «соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають», «система надання соціальних послуг – це правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг» [2].

У сучасному світі соціальні послуги є однією з ключових складових соціальної політики держави. Важливою характеристикою соціальних послуг є їх економічна значущість, яка полягає в тому, що вони є не тільки соціальною, а й економічною категорією.

Соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на:

- 1) соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- 3) соціальне обслуговування – мінімізацію для особи \сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [2].

Соціальні послуги можуть мати значний вплив на економіку, оскільки вони забезпечують певні переваги для громадян, а також допомагають зменшити витрати уряду на лікування та підтримку осіб з обмеженими можливостями.

Наприклад, такі соціальні послуги, як медичні, психологічна підтримка та інші, можуть допомогти покращити здоров'я населення, що в результаті знизить витрати на лікування.

Соціальні послуги можуть допомогти населенню покращити якість життя та забезпечити більше можливостей для освіти, розвитку та кар'єрного зростання.

Проаналізуємо деякі можливі вигоди соціальних послуг для економіки.

1. Підвищення продуктивності праці. Чим більша частка населення має доступ до соціальних послуг, таких як догляд за дітьми та підтримка по догляду за старшими людьми, тим ефективніше та продуктивніше вони можуть працювати.

2. Підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Соціальні послуги можуть допомогти бізнесам підвищити свою конкурентоспроможність, забезпечуючи їм доступ до кваліфікованої робочої сили та сприяючи розвитку соціального підприємництва.
3. Зменшення бідності та соціальної нерівності. Соціальні послуги можуть допомогти зменшити бідність та соціальну нерівність, надаючи допомогу особам з обмеженими можливостями та іншим вразливим групам.
4. Соціальні послуги можуть мати значний вплив на ринок праці, оскільки вони можуть забезпечити додаткові робочі місця, покращити якість робочої сили та сприяти економічному зростанню.
5. Створення нових робочих місць. Соціальні послуги, такі як догляд за дітьми та підтримка по догляду за старшими людьми, можуть створювати нові робочі місця для працівників, які спеціалізуються на цих послугах.
6. Покращення якості робочої сили. Соціальні послуги можуть допомогти покращити якість робочої сили шляхом надання доступу до освіти, навчання та професійної підготовки [1].

Соціальні послуги є важливою складовою соціальної політики будь-якої країни і зазвичай фінансуються з бюджетних коштів. Залежність соціальних послуг від бюджету полягає в тому, що фінансування цих послуг забезпечується з державного бюджету або місцевих бюджетів.

Проблеми фінансування соціальних послуг можуть бути різновекторними і залежати від багатьох факторів, таких як економічна ситуація країни, доступність бюджетних коштів, кількість потребуючих осіб тощо. Уряд може не виділяти достатню кількість коштів на фінансування соціальних послуг. Це пов'язано з економічними складнощами, фінансовими обмеженнями або іншими факторами.

Соціальні послуги допомагають забезпечити населення основними потребами, такими як охорона здоров'я, освіта, житло та інші, що є необхідним для забезпечення більш високого рівня життя. Крім того, соціальні послуги можуть мати безпосередній вплив на економіку. Наприклад, соціальна підтримка може допомогти зменшити бідність та нерівність. Соціальні послуги відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної стабільності, включаючи різні форми допомоги людям, що перебувають у складних життєвих ситуаціях. Крім того, соціальні послуги можуть допомогти зменшити соціальну напруженість і підтримати соціальну інтеграцію, забезпечивши людям можливість брати участь у соціальному житті та вирішувати свої проблеми в співпраці з іншими людьми [3].

Проаналізувавши джерела фінансування соціальних послуг, зазначимо, що у більшості країн соціальні послуги фінансуються з державного бюджету. Держава може виділяти кошти на соціальні послуги з загального бюджету або створювати окремі фонди для фінансування цих послуг. Деякі соціальні послуги можуть бути фінансовані з місцевих бюджетів, наприклад, з бюджетів міських рад. Також соціальні послуги можуть бути фінансовані за допомогою благодійних внесків. Це може бути внесок приватних осіб, корпорацій або некомерційних організацій. У деяких країнах соціальні послуги можуть бути фінансовані за допомогою міжнародної допомоги, наданої міжнародними організаціями [4].

Висновки. Соціальна послуга може розглядатися як економічна категорія, оскільки вона вимагає витрат ресурсів та має економічні наслідки. З одного боку, соціальні послуги надаються з метою покращення якості життя громадян та задоволення їхніх потреб у різних

сферах, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, культура тощо. З іншого боку, надання соціальних послуг пов'язане з витратами ресурсів, таких як фінансові, матеріальні, людські тощо, які необхідні для забезпечення якісної та доступної послуги. Крім того, надання соціальних послуг може мати економічний ефект, такий як зменшення витрат на лікування, зменшення відсотка безробіття, підвищення рівня освіченості населення та покращення загальної якості життя. Таким чином, соціальні послуги можуть бути розглянуті як економічно ефективні інвестиції в людський капітал, які забезпечують довгострокові вигоди для суспільства. Отже, соціальні послуги є важливою складовою економічної політики та можуть відігравати важливу роль у соціальному та економічному розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства економіки України URL: <http://surl.li/hkwjz> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII.
3. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
4. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
5. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми: ФОП Цьома, 2020. С. 7–21.

Отримано: 7.04.2023

Ірина АНДРОЩУК,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Інна БЕРКЕЩУК,
кандидат філологічних наук, доцент*

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА У «ГОЛОСІ ПЕРЕПІЛКИ» МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ

Художня література прагне зблизитись із читачем, заінтригувати та зацікавити його за допомогою засобів емоційно-оцінної лексики. Конотативна лексика – це лінгвістичне явище, особливий складник, завдяки якому виражається духовний стан автора, його ставлення до героїв, до предметів, до отримувача мовлення, інакше кажучи все те, що становить мету емоційної функції слова [1].

На сучасному етапі конотативну лексику сучасної української мови вивчає велика кількість лінгвістів. Зокрема, проблеми функціонування емотивної лексики знаходимо у працях Н. М. Сологуб, В. А. Чабаненка, А. К. Мойсієнка, Л. М. Марчук та ін.

Метою наукової розвідки є дослідження когнітивної метафори у романі «Голос перепілки» Марії Ткачівської.

Мета наукової статті зумовлює виконання таких **завдань**:

- визначити підходи до класифікації емотивних лексем;
- виявити особливості функціонування експресивів;
- дослідити функціонування когнітивної метафори у романі «Голос перепілки» Марії Ткачівської.

В організації художнього тексту велику роль відіграє функціонування когнітивних метафор. Сучасна лінгвістика переконує нас у тому, що емотивна лексика є важливим компонентом системи образних засобів художніх текстів. Мовні експресиви призначені бути посередниками між навколишнім світом і внутрішнім світом людини, між мисленням і мовленням. Тому наше життя, будь-яку діяльність, духовний розвиток дуже важко уявити без виявлення різноманітних емоцій та їх відтінків. Слово служить важливим чинником для появи певних емоцій, воно може ошчасливити або навіть ошелешити.

В аналізованому романі Марії Ткачівської «Голос перепілки» виділяємо дві групи когнітивних метафор: контекстуальні та внутрішньосистемні. Слова, в яких закладена позитивна чи негативна інформація, називаються внутрішньосистемними експресивами (більшість з них – абстрактні поняття). Емоції, що виникають від прочитаного у читача та прослідкувати емоційний стан героїв ми можемо за допомогою таких прикладів: щастя: *нині він готовий*

був обійняти цілий світ! [2, с. 177]; Як часто вони вдвох із батьком годинами чаклували нід рецептами, химерили й тішилися своїми витворами [2, с.177]; радість:...бринить ледь чутний тоненький голос утішеної перепілки [2, с. 13]; –Ферштейн! – вдихав Мартин повітря над шматочком хліба, готовий навіть обняти сердитого Трохима за його щедрість. – Коли я виросту й ви прийдете до мене просити, я дам вам три кусника хліба й дві грудки кулеші [2, с. 25]; здивування: Мартин завмер. Проте очі мимоволі самі глигнули в бік печі, чи нема десь чого смачненького. [...] Ото хата! І стіл новий, і лавка. Коли він, Мартин, виросте, буде столярувати й собі такі зробить. Хлопець уже наводив оком на всі закутки: «І ліжко нове. І гора вбрання на жердці, що висит над ліжком. Аж образи закриває. І нашо й'му скільки?» [2, с. 17–18]; закоханість, кохання: він був старший від Йосифа й добре знав, як до дічини приступити, аби її серце зателенькало. Ой як зателенькало воно в Стефки! [2, с. 161]; захоплення: він знав, що не дістане подарунка, але пісню вивчив: він теж мав дар – казала пані Левська про Тодосів спів [2, с. 56]; хвилювання: Варварині руки ще досі тремтять. Вона відчуває в собі непевність, але бере ножиці, конопляне прядиво [2, с. 9];

Також в тексті наявна емоційно-оцінна лексика, яка виражає внутрішню експресію. Наприклад, несхвальні назви осіб: *Вереда й мегера; Якщо відверто, то фрау була доволі капарне бабисько як на німкеню* [5, с. 96]; слова зневажливої оцінки: «*Предатель советской власти*», «*продажна шкура*», «*враг народа*» [2, с. 174]; *він топче нас всіх у багно* [2, с. 175].

З проаналізованого матеріалу висновкуємо, що автор використовує емотивну лексику для надання чіткої характеристики емоційного стану героя, оцінки подій, а також дій та вчинків у різних ситуаціях. За допомогою цих слів письменниця привертає увагу читача та забезпечує сприймання твору на кращому рівні.

Отже, в організації художнього тексту велику роль відіграє функціонування когнітивних метафор, які є посередниками між навколишнім світом і внутрішнім світом людини.

У романі Марії Ткачівської функціонують когнітивні метафори, які поділяються на дві групи: метафори, які мають оцінку в своєму первинному значенні та метафори, які у своєму первинному значенні оцінки не мають, а досягають її граматичним шляхом.

Список використаних джерел:

1. Емоційно-оцінна лексика в мові сучасних періодичних видань. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17733/2311.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
2. Ткачівська М. Голос перепілки: роман. Харків, 2018, 192 с.
3. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя, 2002. 350 с.

Отримано: 7.04.2023

Богдана БАЗЕЛЮК,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – **Наталія ЛАДИНЯК,**
кандидат філологічних наук, доцент

МЕТОДИ Й ПРИЙОМИ ВИВЧЕННЯ РЕЧЕНЬ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Важливим завданням для сучасного вчителя української мови є пошук найбільш вдалих методів і прийомів навчання. Сьогодні на часі питання щодо опрацювання синтаксису в шкільному курсі, оскільки саме на «синтаксичному рівні мовної системи в розв'язанні комунікативних завдань беруть участь одиниці всіх нижчих рівнів», виявляючи свою функційну значущість [7].

Учні готуються до сприйняття категорій синтаксису упродовж усього курсу навчання української мови у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО). Вивчення їх здійснюється здебільшого практично: перше знайомлення із синтаксисом відбувається в початкових класах, розширюються та поглиблюються знання із синтаксису в 5 класі, систематичне вивчення цього розділу граматики триває у 7–9 класах.

Теоретичні засади навчання синтаксису на різних етапах мовної освіти обґрунтовано в працях О. Біляєва [1], Н. Дикої [2], Н. Іваницька [3], І. Кухарчук [4], К. Плиско [6] та ін. Аналіз наукових джерел засвідчив необхідність досліджень, у яких було б ґрунтовно розглянуто засади навчання синтаксису здобувачів загальної середньої освіти в умовах оновленої освітньої парадигми. У нашій статті зацентруємо увагу на особливостях опанування однорідних членів речення в системі вивчення простого ускладненого речення.

Мета дослідження – схарактеризувати сучасні методи й прийоми вивчення речень з однорідними членами на уроках української мови у ЗЗСО.

Викладання синтаксису у шкільному курсі української мови повинно здійснюватися на основі диференціації програми на чотири пов'язані змістові лінії: мовну, мовленнєву, соціокультурну й діяльнісну.

Мовна змістова лінія передбачає опанування у 8 класі таких тем: однорідні члени речення (із сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком); речення з кількома рядами однорідних членів; однорідні та неоднорідні означення; узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами. Окрім того, учні повинні засвоїти пунктограми: кома між однорідними членами; двокрапка і тире при узагальнювальних словах. Відповідно до мовленнєвої змістової лінії на уроках удосконалюють уміння виразно читати й відтворювати тексти різних типів, стилів та жанрів мовлення, складати діалог, усні й письмові твори, використовуючи однорідні члени речення. Соціокультурна змістова лінія полягає в ознайомленні учнів з текстами різноманітної тематики. Діяльнісна змістова лінія передбачає формування у здобувачів загальної середньої освіти здатності усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності [9].

Відповідно до засад особистісно зорієнтованого навчання учень є активним співтворцем уроку, а отже, важливо дотримуватися таких принципів під час вивчення однорідних членів речення:

- 1) розвивати вміння сприймати, відтворювати, будувати й оцінювати текст, який містить зазначені мовні одиниці;

- 2) опановувати матеріал з теми методом розв'язання проблемних, мовленнєвих завдань;
- 3) збагачувати словник та граматичну структуру мовлення учнів із застосуванням методу проєктів);
- 4) поєднувати різні види колективної, групової та індивідуальної роботи для здійснення інтелектуальної діяльності й словесної творчості.

З-поміж методів, які доречно застосовувати під час вивчення однорідних членів речення у 8 класі ЗЗСО, виокремимо, на нашу думку, основні [7]:

1) інформаційно-рецептивні (словесні, практичні): бесіда, розповідь-пояснення, практична робота з текстом підручника. Їх доповнюємо прийомами активізації уваги та мислення, ознайомлення з узагальнювальними таблицями з теми, пошук необхідного правила, його обґрунтування та наведення прикладів; набуття практичних умінь та навичок. Наприклад: *Запишіть речення, підкресліть однорідні члени, визначте тип зв'язку між ними.*

1. Меблі – це всі предмети, якими обставляють кімнату: стільці, столи, ліжка, шафи, тумбочки, полиці.
2. Роблять меблі з дерева (чи продуктів деревної переробки – склеєної тирси, стружки), металу, пластика, скла, тканин різної фактури.
3. У розчині, яким просякнута волога серветка, містяться рослинні олії, вода, консерванти, спирт.
4. Стержень олівця (грифель) роблять із суміші графітового порошку, глини і води [5];

2) сугестивні, візуальні – діалог, виконання вправ і завдань, запитання для актуалізації знань, робота з текстом підручника, первинне діагностування. Наприклад: *У поданих реченнях визначте, які з означень характеризують предмет з одного, а які – з різних боків. Обґрунтуйте, які з них є однорідними членами речення (розділові знаки вилучено).*

1. А маки процвітають і білим і сивим і червоним квітом (Марко Вовчок).
2. Я на гору круту кам'яную буду камінь важкий підіймать (Леся Українка).
3. Сократ говорив рівним спокійним голосом (Ю. Мушкетник).
4. І так повзла зима заметільна сніжна морозна (М. Рильський).
5. Це був його перший шкільний день;

3) наочні – демонстрування таблиць, складання схем, алгоритмів, карт знань, робота з роздавальним матеріалом (мініпосібником), застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови.

Ефективним методом засвоєння теми «Речення з однорідними членами» є метод осмислювально-концентрованого навчання, який охоплює чотири етапи: лекцію, самозаглиблення, практичний етап і контроль знань. Учні спочатку ознайомлюються зі змістом теми, основними питаннями, далі осмислюють матеріал, аналізують й досліджують. На наступному етапі вони застосовують набуті знання на практиці, моделюючи різні ситуації та виконуючи вправи. Пропонуємо восьмикласникам таке пояснення: «Члени речення, які виконують тожні логіко-синтаксичні функції стосовно якогось слова в реченні, є однорідними. Вони називають однорідні поняття, тобто такі, котрі утворюються внаслідок розподілу більш широкого, родового поняття на менш широкі види». Далі наводимо приклад речення: *Ми садили ліс у полі: і дубочки, і тополі, і осики, і ліщину, і червону горобину* (М. Стельмах). Ко-

ментуємо, що підкреслені слова є однорідними членами речення, вони називають видові поняття й об'єднані загальним родовим поняттям – *ліс* (узагальнювальне слово). У цьому реченні воно виконує роль підмета, об'єднуючи значення всіх однорідних членів речення, які також є підметами. Пропонуємо перебудувати речення, вилучивши узагальнювальне слово, обґрунтувати, які зміни в його змісті та структурі відбулись. Пор.: **У полі ми садили і дубочки, і тополі, і осики, і ліщину, і червону горобину.*

Як підсумок вивчення теми здійснюємо контроль набутих знань: здобувачі мають змогу встановити рівень засвоєння теми, скорегувати помилки, обміркувати незрозумілі питання. Пропонуємо виконати тест, що містить, наприклад, питання: *1. Позначте речення, у яких є два ряди однорідних членів:* А. Ми проминули спортивні бази з блакитно-зеленим пагінням приланцюгованих човнів, міський причал, гори вивантаженої з барж на берег крейди, тополиний гай з чорними цятками гайворонячих гнізд у гіллі (В. Дрозд). Б. З дитячих років найдужче вона любила весну з її гомоном неспинної води, цвіріньканням перших пташок, жадобою росту кожного дерева (О. Іваненко). В. Тоненький струмок диму поволі піднявся над сторожкою, понад віттям дерев і послався над ними прозорою хмаркою (Григір Тютюнник). Г. Жеребець пирхнув, хвицьнув копитами землю і звично понісся скоком по колу (В. Дрозд).

Використання зазначених методів і прийомів допоможе вчителю домогтися належного засвоєння учнями теми «Речення з однорідними членами» та проконтролювати вміння і навички класу загалом та кожного учня зокрема.

Список використаних джерел:

1. Біляєв О. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
2. Дика Н. Інноваційні форми організації методичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах під час вивчення синтаксису. *Проблеми державного будівництва в Україні*. 2009. № 18. С. 19–26.
3. Іваницька Н. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. Київ: Вища шк., 1989. 63 с.
4. Кухарчук І. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у фаховій підготовці вчителя-словесника. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 2. С. 50–54.
5. Маткобожик В. Презентація «Однорідні члени речення, розділові знаки при них». *На Урок*. Вебсайт. URL: <http://surl.li/gbbhq> (дата звернення: 03.04.2023).
6. Плиско К. Викладання синтаксису української мови. Київ, 1998.
7. Рибчук Л. Методика вивчення теми «Однорідні члени речення» у 8 класі. URL: <http://rubchyklyboff.blogspot.com/p/8.html> (дата звернення: 02.04.2023).
8. Сидоренко В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8–9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 1. С. 6–13.
9. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови (8–9 класи) / за заг. ред. С. Карамана. Київ, 2017. URL: <http://surl.li/ejwgg> (дата звернення: 03.04.2023).

Отримано: 7.04.2023

Іванна БАЗЕЛЮК,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Наталія ЛАДИНЯК,

кандидат філологічних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Пріоритетним завданням навчально-виховного процесу в сучасному закладі загальної середньої освіти є всебічний розвиток здобувача, зокрема творчих здібностей особистості. В умовах гуманізації й демократизації навчального процесу набули актуальності дидактичні настанови українського педагога В. Сухомлинського: «Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...» [8]. Завдання вчителя – допомогти учневі знайти себе в житті; керувати процесами творчого пошуку, створюючи ситуації, які сприяють формуванню творчої активності школяра, розвивають його уяву, спонукають до постійного вдосконалення свої навичок. Для цього педагог має цілий арсенал сучасних дидактичних методів та прийомів навчання. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних та вольових сфер, сприяє розвитку творчої мовної особистості [6].

Питання застосування інноваційних методів навчання української мови розглянуто в працях О. Горошкіної [1], Г. Корицької [2], І. Кучеренко [3; 4], Н. Рудик [7] та ін. Детального вивчення потребує система інноваційних методів та прийомів навчання синтаксису української мови, зокрема простих речень, ускладнених відокремленими членами, оскільки це, за нашими спостереженнями, одна із складних тем для засвоєння школярами.

Мета дослідження – схарактеризувати інноваційні методи вивчення відокремлених членів речення на уроках української мови в закладі загальної середньої освіти, обґрунтувати доречність їхнього застосування на різних етапах вивчення синтаксису.

Створення ситуації успіху й сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини є засадничим принципом застосування інноваційних технологій у навчанні мови. Адже сучасний педагог прагне, щоб його учні мали високий рівень знань та сформовані мовні й мовленнєві навички. Він у змозі зробити урок цікавим, досягти максимального взаєморозуміння та співпраці з учнями.

Вивчаючи у восьмому класі тему «Речення з відокремленими членами» [9], вважаємо за доцільне подавати новий матеріал у формі блок-схем, таблиць тощо. Розпочинаючи вивчення теми, індивідуально з учнями, в групах або фронтально обговорюємо й аналізуємо навчальний матеріал. Основні поняття з теми фіксуємо в опорних конспектах, добираємо приклади (дидактичний матеріал апробовано під час виробничої педагогічної практики).

Школярі доволі позитивно оцінюють ефективність опорних схем, оскільки так, на їхню думку, «цікавіше, зрозуміліше та легше». Спонукаємо їх до складання зорових опор, ментальних карт. Оцінюємо змістовність й оригінальність виконаних завдань.

Поступово учні вчаться працювати самостійно з підручником, іншими джерелами – цей етап передбачає творчий підхід: вони графічно зображають основні теоретичні поняття з теми у формі структур, матриць, «хмарин» тощо. Застосування цього методу сприяє розвит-

ку у школярів навичок аналізу, формує вміння виділяти головне в теоретичному матеріалі: увагу зацентровано на мотивації необхідності вивчення наукових понять.

Уміле застосування інноваційних форм роботи, на нашу думку, дасть учителеві змогу успішно розв'язати порушені проблеми, а учням засвоїти ті теми, які даються найважче, зокрема «Відокремлені та невідокремлені означення», «Речення з відокремленими прикладками та розділові знаки в них», «Речення з відокремленими додатками» й ін.

Як зразок, пропонуємо варіанти інтерактивних вправ, які доречно запропонувати до виконання учням 8 класу:

1. *Вправа «Додайте блиску й об'єму».* Оберіть речення, яке б ви хотіли поширити відокремленими членами. Перебудуйте його та обґрунтуйте, чому це зробили.
2. *Вправа «Дослідження-відновлення».* Відновіть і запишіть речення, ускладнені відокремленими додатками, уставляючи потрібні за змістом слова з довідки. Поясніть вживання розділових знаків.
 1. Формула бінома Ньютона відіграє важливу роль майже в усіх галузях математики, особливо....
 2. Спіралевидну поверхню нагадують шнеки транспортерів, зокрема....
 3. Праці Ж. Дезарга і Б. Паскаля присвячені науковому обґрунтуванню перспективи, зокрема....
 4. У Європі були знайдені інші способи наближеного обчислення коренів, зокрема....
 5. Кібернетику застосовують у різних галузях науки і техніки та в народному господарстві, зокрема... (Архімедів гвинт; при створенні нових засобів автоматизації виробництва; в алгебрі; в живопису; за допомогою неперервних дробів).
3. *Вправа «Музичний вибірковий диктант».* Прослухайте пісню «Чуєш, мамо», яку виконав народний артист України Назарій Яремчук. На жаль, він ще молодим відійшов у небуття, але з пісень, які залишив після себе, ми відчуваємо, якими дорогими для нього були і рідна ненька, і рідний край. Слухаючи пісню, випишіть звертання до матусі, відшукайте відокремлені члени речення, які вжито у творі. (Рідна мамо, добра ти моя ненько, мамо, мамо, вишенько біленька, мамо... й ін.).
4. *Вправа «Бесіда-естафета».* Які означення є відокремленими? (Учень може назвати лише одне правило й передати слово іншому).

Окрім того, використовуємо різні форми роботи в парах: «Взаємоінтерв'ю», « Ти мені – я тобі».

Учитель має створити на уроці творчу атмосферу, яка сприятиме активному залученню учнів до процесу навчання: вони мають змогу вільно розмірковувати, робити припущення, підтверджувати та спростовувати їх. Дієвим є застосування таких форм і методів роботи: розгадування кросвордів, виконання тестів різного рівня складності, лінгвістичні ігри, написання есе, текстів різних типів і стилів, у яких уживаються речення з відокремленими членами. Окрім того, у своїй практичній діяльності учитель може використовувати такі інтерактивні форми, які захоплюють увагу, активізують розумову діяльність учнів: урок-подорож, урок-змагання, урок-квест або ж традиційний урок з нестандартними елементами. Учні здійснюють взаємоперевірку й самоконтроль, оцінюють роботи одне одного, обґрунтовують їх, звіряють свої оцінки з тими, які поставив учитель.

Вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного й особистісно зорієнтованого навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів уможливить розвиток їхніх творчих здібностей, а отже, сприятиме формуванню творчої особистості здобувача загальної середньої освіти. Така робота завжди потребує значних зусиль і плідної співпраці вчителя й учня.

Список використаних джерел:

1. Горошкіна О. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 3. С. 7–10.
2. Корицька Г. Використання веб-квест технології у навчанні учнів української мови на засадах діяльнісного підходу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65. № 3. С. 66–75.
3. Кучеренко І. Інтерактивна технологія навчання мови як форма реалізації педагогічного дискурсу. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: монографія / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. С. 139–154.
4. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови : сутність та лінгводидактичний потенціал. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 3. С. 14–21.
5. Лунгул В. Відокремлені члени речення. *Українська мова та література*. 2014. № 9. С. 28–31.
6. Орлов О. Використання сучасних інноваційних технологій навчання як засіб формування творчої особистості учня. *На урок*. Вебсайт. URL: <http://surl.li/fziem> (дата звернення: 01.04.2023).
7. Рудик Л. Метод проектів як форма організації навчальної діяльності на уроках української мови. *Методи навчання української мови: сучасний контекст: збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва О. М.* Київ: Педагогічна думка, 2021. С. 89–93.
8. Сухомлинський В. Сто порад учителям. Київ: Рад. шк., 1988. 86 с.
9. Українська мова. (5–9 класи). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Київ, 2017. 91 с. URL: <http://surl.li/gbdnn> (дата звернення : 01.04.2023).

Отримано: 7.04.2023

Ангеліна ВОЙЦЕХОВСЬКА,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Інна БЕРКЕЩУК,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЛОКАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»

У творах Марії Матіос велику групу складають власне лексичні діалектизми – слова на позначення понять, яким у літературній мові відповідають інші лексеми. Найбільше їх серед іменників та дієслів:

Дві великі кані (каня – «яструб»), визируючи собі здобич, висіли над Михайловою хатою... [1, с. 158]; Деся у коморі є надиволос («хвоц») ... широкі спідниці з фалдами (фалди – «складки») носили [1, с. 117]; ... замкнув браму і хату на колітки (колітка – «замок») [1, с. 167]; А Матронка ховала свою веремінність («вагітність») аж до самих злогів (злоги –

«пологи») [1, с. 119]; ...*Банує (банувати – «сумувати, журитися») Юр'яна за всіма* [1, с. 7]; ... *увесь день Матронка чипіла (чипіти – «бути нахиленим») в городі...* [1, с. 121]; *Аби язик по селу не пускала, як воротило, та не мольфарила (мольфарити – «чаклувати») ...* [1, с. 114]. Іменникові діалектизми здебільшого є конкретними назвами: осіб (*вуйко, неньо, газда, любаска*), тварин (*каня, половик*), рослин (*бараболя, трепета, падиволос*), предметів (*рупцак, міщулик, колітка, кріс, фалда*). Однак трапляються назви абстрактних понять (*веремінність, злоги, любя, пролюдень*).

Значно рідше лексичні діалектизми виражені іншими частинами мови: *Якось так банно («шкода, сумно»), що таке ся творить...* [1, с. 84], *В селі наймають Михайла згуста («часто») ...* [1, с. 120]; ... *фудульна («гордовита, зарозуміла») Процева й добра, як хліб, Гасюкова...* [1, с. 100].

Здебільшого такі лексеми є незрозумілими читачам, які не знають цієї говірки, проте це не створює бар'єру для сприйняття твору. Марія Матіос інколи пояснює ті чи ті лексичні діалектизми через покликання з ремаркою діал., напр.: *дідорня – «дім для людей похилого віку», цупіна – «інструмент для роботи з деревом», бульбінь – «коловорот», карок – «череп» тощо.*

Трапляється тлумачення лексичних діалектизмів безпосередньо в контексті, як-от: *По-заду мельникового обійстя... гналася в небо осика. Трепета по-тутешньому* [1, с. 40]; ...*дуже любив Іван збирати по довколишніх селах залізаччя, а найбільше – цвяхи, по-тутешньому «цвики», з яких згодом робив дримби і продавав їх...* [1, с. 60]; *Проти сонця жовтіла суха трава – псюрка, ліниво пощипувана вівцями й ягнятами* [1, с. 73].

З цією ж метою авторка в межах того ж контексту вводить діалектизм у синонімічні відношення зі словом літературного вжитку: *Мучить Фрозину всередині нутра щось таке, ніби там розіклали ватру. І пече той вогонь день відо дня* [1, с. 91]; *Бо вона татова донька. А хіба неньо не були такі закаменні, як скала...* [1, с. 18].

Власне лексичні діалектизми є одним із джерел збагачення літературної мови. Уживаючись як дублети до загальноновживаних слів, вони з часом поповнюють синонімічні ряди.

Важливу пізнавальну функцію виконують у творах авторки етнографічні діалектизми. Серед них переважають лексеми на позначення назв:

- одягу, взуття: *І смішного колись Абрама Маїталера, який поверх лапсердака («старовинний довгий верхній одяг польських і галицьких євреїв») чомусь носив гуцульський кептарик («верхній хутрянний одяг без рукавів») із тонкої козячої шкіри, ретельно обмили...* [1, с. 47]; ... *люди вбиралися по-зимовому: у куфайки і старі сардаки (сардак – «верхній вовняний гуцульський одяг») [1, с. 180]; А на пролюдень маєш телячі вироб'єки («взуття, святкові постолі з телячої шкіри») [1, с. 140];*
- страв: ... *Пригощайтеся, прошу вас. Ці пиріжки називаються гументаші [1, с. 51]; Їла би лиш будз («свіжий овечий сир»), масло й бринзу («сир з овечого молока»), а по неділях – варила бануш («кукурудзяний куліш на овечім салі»), пила би калинове вино...* [1, с. 138];
- знарядь праці, музичних інструментів, предметів побуту: *Уласій має цупіну (цупіна – «інструмент для роботи з деревом») й сокиру в руках [1, с. 28]; Щоби ані тих труб, ані гармошки не було, нічого щоби не було, лише трембіти (трембіта – «гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів»). Увечір най Кузьма грає людям у флюяру (флюяра – «басова сопілка-зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині») [1, с. 242];*

- місцевого ландшафту: ... *Дунусь добре вичистив окоп-дикунку на кичері (кичера – «гора, вкрита вся лісом, крім вершини»), що лишився ще від австрійської війни... [1, с. 73]; Наколи Дунусь запримітив би бодай незначний рух у плаю (плай – «плескати гребені гір, відгалужень головних хребтів з пасовищами й скотопрогінними стежками в Карпатах; стежка в горах»), то відразу мав загавкати лисицею... [1, с. 72].*

Саме такі найменування, що відбивають народну психологію, культуру, інші аспекти буття, складають самобутність народу, відрізняють його від інших етносів.

Уживані в художньому творі, вони допомагають читачеві краще зрозуміти ментальність нашого народу, його світогляд.

Лексико-семантичні діалектизми – це слова, що в місцевих говорах вживаються в іншому значенні, ніж у загальнонародній мові, пор.: *І свою господарку від хати цими ручками силували віддавати [1, с. 238], де господарка – діал. «господарство», літ. «та, хто займається господарством, веде господарство»; Але мовчазного білого діда з осиковим буком під стіною охочі до балачок зрідка таки зачіпали... [1, с. 67], де бук – діал. «ціпок, палиця, кий», літ. «листяне дерево з гладкою сірою корою і міцною деревиною»; ...не встигнете й пушку соли взяти, так може бути [1, с. 160], де пушка – діал. «дрібка», літ. «те саме, що гармата»; Моїх верстаків забирають [1, с. 166], де верстак – діал. «ровесник», літ. «спеціальний стіл із пристроями для кріплення оброблюваних ручним способом дерев'яних або металевих предметів».*

Уведення діалектизмів у мову персонажів виконує стилістичну та образотворчу роль. Читач немовби переноситься в інший край і стає безпосереднім свідком, учасником подій, що розгортаються у творі, бачить людей, чує їхню мову, пор.: *Сапа літала в руках її доти, доки не заздріла через паркан молодицю в білій хустинці з кошиком квасолі. – Чи не обміняєте, таздине, фасулі на кукурудзяну муку? – запитала молодиця зігнутою над городом Корнелію... [1, с. 117].* Саме завдяки діалектизмам, які органічно вплітаються в тканину твору, авторка відтворює життя з усіма його подробицями.

Отже, у творі Марії Матіос «Солодка Даруся» спостерігаємо високохудожнє використання всіх видів лексичних діалектизмів, що збагачують мовну палітру, розширюючи виражальні засоби мови. Відтворюючи місцевий колорит, лексичні діалектизми відіграють також важливу пізнавальну роль, оскільки завдяки їм читач розширює своє уявлення про життя, побут гуцулів.

Оскільки місцеві діалекти є джерелом збагачення літературної мови, вони потребують постійного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Матіос М. Солодка Даруся. Роман. Київ, 2011. 208 с.
2. Євтушина Т. О. Емоційність як релевантна риса фразеологічної інтерпретації менталітету буковинців у прозі М. Матіос. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філол. науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Вип. 40. С. 80–84.

Отримано: 7.04.2023

Ірина ГУПАЛО,

магістрантка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики

Науковий керівник – Наталія ЛАДИНЯК,
кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ІВАНА ОГІЄНКА

Проблема вивчення індивідуального стилю є актуальною в сучасній лінгвостилістиці. Ідіостиль як «сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора у певний період або всю його творчість» (Л. Ставицька [9]) досліджували С. Єрмоленко [1], В. Кононенко [2], О. Переломова [7], Н. Сологуб [8] та ін. Питанню ідіостилу присвячено деякі розвідки Івана Огієнка, який мав змогу розглядати його з позиції науковця, лінгвіста. Водночас він був автором поетичних творів, у яких відбито яскраві риси мовостилу майстра слова.

Художні та наукові твори Івана Огієнка є цінною джерельною базою для вивчення стилю автора, який, за висловом І. Яремчук, є «відносно автологічним і водночас експресивним» [10, с. 126]. Однак він ще недостатньо вивчений та потребує наукового осмислення.

Мета нашого дослідження – встановити особливості ідіостилу Івана Огієнка з погляду сучасної лінгвостилістики, визначити своєрідність його лінгвістичного та художнього мислення.

Іван Огієнко у своїх працях значну увагу приділяв літературно-художньому стилю, звертаючи увагу на такі характеристики: він не має чітких меж, запозичує мовні засоби інших стилів, дозволяє вживати нелітературні елементи тощо [5, с. 178]. Хоча мовлення письменника й повинне відповідати морфологічним та синтаксичним нормам, однак воно «вільне» у своєму словнику, оскільки «черпає з мови народної найкращі перлини її» [5, с. 178]. Дотримання цього принципу можемо спостерігати в поетичних творах Івана Огієнка.

Текстам творів Івана Огієнка властивий прагматичний ефект: автор впливає на розвиток подій у художньому тексті; виявляє своє негативне чи позитивне ставлення, порушує питання життєвих істин, впливаючи на розуміння, усвідомлення проблеми читачем [10, с. 129].

Як слушно спостерегла дослідниця О. Мозолук, «кожне Огієнкове слово має власне забарвлення, звучання, дихання, чи навіть власний запах – чи то польових квітів, моря, озера, чи то воскової свічки, чи запах мира з лампадки, бо вони (слова) живі. А всі разом, безперечно, мають таку живильну духовну силу, якої вистачить і на покоління наступні» [4, с. 191].

Образні засоби в поетичних текстах Івана Огієнка використовуються для впливу на емоційну сферу адресата, вони переконують, закликають [10, с. 129]. Лексичні одиниці мають глибокий зміст, апелюють до свідомості читача. Як зауважує Н. Ладиняк, «ідею служіння народові й любові до України у художніх творах Івана Огієнка мистецьки поєднано з релігійними ідеями, у яких звучить віра в заступництво Бога, Богородиці, у щасливу долю українського народу й України» [3, с. 157].

Ми спостерегли активне уживання сакральної лексики, зокрема християнських теонімів, що засвідчило традиційне для українців вірування в єдиного Бога-Христа та Пречисту Діву Марію, які оберігають та захищають український народ, українську землю [11]:

- 1) Бог, Всевишній, Господь, Отець-Бог, Творець, Єгова, Божий Син, Син, Христос, Ісус Христос, Дух Святий, Божий Дух, Дух Господній. Наприклад: *Люби свій край, як любиши*

Бога, / А свій Народ, як Матір Божу, / Тоді розп'яття – в Рай дорога, / І терні стануться за рожу [6, с. 107]; *І поки світить сонце ясне, / І поки в світі Божий Дух, – / В мені Ідея не погасне, / І не засне до цілі рух!* [6, с. 337];

- 2) Мати, Пречистая Діва, Пречиста Марія, Матінка Марія, Заступниця, Опікунка, Скорботна Божа Мати. Наприклад: *Рятуй Україну, Пречистая Мати, / Рятуй наш народ від неволі! / Міцная Заступниця наша Одна Ти, / Спаси ж нас усіх у недолі!* [6, с. 129];
- 3) Ангел, Архангел, Апостол, Пророк. Наприклад: *Тож наша Церква – Первозванна, / Зоря Апостольська всеясна, – / Й хоч Україна безталанна, / Та в світі вічно буде красна!* [6, с. 203].

Отже, можна стверджувати, що ідіостиль Івана Огієнка вирізняється експресивністю й естетикою. Рідна мова для нього є святою, спорідненою з божественним началом. Тому й мовлення урочисто-піднесене, експресивне. Перспективи нашого дослідження вбачаємо в подальшому комплексному аналізі ідіостиллю Івана Огієнка на ширшому за обсягом мовному матеріалі.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 304 с.
2. Кононенко В. Автор і стиль: інтелектуалізація художнього дискурсу Віктора Домонтовича. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2021. Т. 8. № 2. С. 45–55.
3. Ладиняк Н. Теоніми в художньому мовленні Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія філологічна*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 14. С. 151–158.
4. Мозолюк О. Сакральна лексика в контексті духовної спадщини Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія історична та філологічна*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. Вип. 8. С. 188–192.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Наша літературна мова. *Рідна мова / упорядник, автор передмови та коментарів М. С. Тимошик*. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
6. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Наш бій за державність. Вінніпег, 1962. 224 с.
7. Переломова О. Ідіостиль Валерія Шевчука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 Українська мова. Київ, 2002. 18 с.
8. Сологуб Н. Мовний світ Олеся Гончара. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
9. Ставицька Л. Про термін ідіолект. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
10. Яремчук І. Особливості мовного стилю Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія філологічна / [редкол.: Людмила Марчук (голов. ред.), Олег Рарицький (відп. ред.) та ін.]*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVII. С. 125–130.
11. Sukalenko T., Ladyniak N. The Concept MOTHER OF GOD in the Ukrainian and Polish Linguistic Worldviews. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. Vol. 57. Article 2458.

Отримано: 7.04.2023

Мирослава ГУСАР,
*студентка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*
Науковий керівник – Людмила МАРЧУК,
доктор філологічних наук, професор

ЕРГОНІМІКА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

Процеси глобалізації, що охопили світ наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, розвиток ділових і культурних контактів між різними країнами вплинули на стан мови і були відображені на всіх рівнях її існування, у тому числі й у сфері ергономії. Ергонімію тлумачимо як набір власних назв бізнес-об'єднань людей (спілок, організацій, установ, корпорацій, підприємств, товариств, установ тощо): «Ергонімія – і, ж. Власні назви, що включають назви організацій, виробничих та суспільних об'єднань» [1].

На сьогоднішній день існує проблема визначення терміна «ергонім», про що свідчить термінологічне різноманіття його дефініцій в ономастичних дослідженнях. О. Карпенко пропонує називати ергонімами «назви усіляких об'єднань людей» [2, с. 15]. Структурно ергонімом є нерозлучна єдність двох складових: терміну, що передує назві власного (ергономічного терміну) і є невід'ємною частиною ергоніму, і власною назвою (назва об'єкта). Найважливішим трендом сучасної ергономічної термінології є зміна і розширення її за рахунок використання запозичених елементів.

Методика проведення дослідження складається з трьох етапів. Першим, передлінгвістичним, етапом є встановлення способів виявлення матеріалу дослідження та його введення до існуючої ономастичної теорії, беручи до уваги те, що у роботі вивчаються ергоніми у трьох аспектах – у мові, мовленні та ментальному бутті. Другим, мікролінгвістичним етапом є систематизація зібраних ергонімів, їх класифікація, встановлення особливостей їх функціонування у мові, мовленні та ментальному лексиконі носіїв досліджуваних мов. Було проведено класифікацію зібраного матеріалу за чотирма параметрами: за денотатом, що уможливило створення денотатно-номінативної класифікації ергонімів; за структурою, наслідком чого стала структурна класифікація ергонімів; за мотивом номінації, завдяки чому було вироблено мотиваційні аспекти ергонімів; а також за походженням, що дало змогу запропонувати генетичну класифікацію ергонімів. На третьому, металінгвістичному етапі відбулося співвіднесення отриманих результатів із здобутками традиційної ономастології та когнітивної ономастики.

Аналіз результатів дослідження ергонімів міста дозволив встановити особливості ергонічного сегменту національної картини світу носіїв української мови. На нашу думку, за структурою ергоніми можливо розподілити на однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні структури. До однокомпонентних віднесемо ергоніми, які виражені непохідними та простими похідними словами У сферу ергономіки активно входять іншомовізми, використовуються україномовні засоби різного ступеня майстерності: поряд з добре адаптованими до української мови запозиченнями використовуються запозичені «іншомовні засоби», що означають лексичні (екзотизми – **служба доставки японської кухні Panda suchi-haus**, варваризми – **кафе Sun-cafe**), а також графічні та словоформувальні елементи, що надходять з інших мов – **Лаунж-кафе «Бломанже»**.

Таким чином, ергонімічна термінологія в сегменті громадського харчування та обслуговування значно розширилася завдяки використанню запозичених іншомовних елементів.

Наприклад, в рамках такого ергонімічного терміну, як **бар**, запозиченого з англійської термінології, можна виділити такі різновиди: шоу-бар, диско-бар, відео-бар, спортивний бар, караоке-бар, коктейль-бар, суши-бар, лобі-бар, sky bar. Крім добре розвинених запозичень, бар може бути замінено на нове запозичення – **паб**, також взяте з англійської мови (означає – громадський будинок) і позначає в англійській мові вид пива, бар. Можна припустити, що за зразком «громадського будинку» побудовані нові ергономічні терміни стейкхаус і рибний будинок.

Модне захоплення японською кухнею привело до відкриття багатьох японських ресторанів і кафе, що викликало пошук екзотичних назв: «Танукі», «Васабі», «Кабукі», «Сакура» та ін. Наприклад, суши-бар «Сакура», що знаходиться в місті Кам'янець-Подільський по вулиці Гагаріна, 63.

Екзотизми, що надходять з англійської мови, дуже активно використовуються українськими номінантами для створення ергономіки з акцентом на «британський»/«англійський» або «американський» характер: ресторан **Burger house grill** – заклад швидкого харчування, розташований на проспекті Грушевського.

Можна чітко прокласифікувати, наприклад, заклади харчування міста Кам'янець-Подільського за лінгвокультурною складовою. Стійкою тенденцією можна вважати використання українських ергонімів, що відображають національно-культурну специфіку України та регіональні особливості, так звану «лінгвальну культуру». Власні назви несуть ознаки національно-мовної української картини, а загальні найчастіше запозичені з інших мов (французької, англійської), але які давно адаптовані до української мови: м'ясопереробне товариство Федоришин, роздрібна та оптова торгівля; кафе «Ситий козак»; шинок «Чумацький шлях»; банкетний зал «Старий замок»; банкетна зала «Свояк»; кафе-бар «Мрія козака»; корчма «Три ставки»; кафе «Витребеньки від Диканьки»; кафе «Смачно як у мами»; кафе «Вежа»; фаст-фуд «Смакота»; кав'ярня на Зарванській та ін.

На другому місці за частотністю англійські назви, що досить часто трапляються в латинському написанні: кафе-пекарня «Crystal Bakery»; гриль-бар «Beef»; New York Street pizza; кафе-бар «City Blues» та ін.

Функціують в комерційних назвах італійські запозичення, що пов'язано із активним поповненням їх товарами з Італії та популярністю італійської піци: товари з Європи «Pesto»; піцерія «Челентано»; ресторан «Primavera» та ін.

Метою створення ергоніміки із вкраплення іноземних компонентів у більшості випадків є бажання номінантів «підняти статус» підприємства, через іноземну назву привернути увагу потенційних споживачів, у свідомості яких західна компанія асоціюється з високою якістю і широким спектром товарів і послуг, надійністю, стабільністю.

У плані семантики ми виокремлюємо наступні тематичні групи ергонімів м. Кам'янець-Подільського:

- 1) назви предметів, продуктів, слів узагальненої семантики, зокрема «Харчі», «Кулінарія», «Одяг з Європи», «Конфіскація» тощо;
- 2) назви просторової чи локальної тематики (за найменуванням вулиць чи району міста), зокрема «На Зарванській»;
- 3) відтопонімні назви типу «LeParis», «Milan» (магазини одягу) тощо;
- 4) назви за родом діяльності типу: «Автосвіт», «Техностоксервіс», «Бджоломед», «Агросвіт», «Елітсад», «Комп'ютерний всесвіт» тощо;

- 5) назви, представлені особовими іменами та прізвищами, зокрема «Януля» (перукарня), «Марина» (торговий дім), «Roman» (магазин одягу), «Roma» (сервісний центр), «Злата» (ювелірний магазин) тощо;
- 6) назви, що пов'язанні з рослинним та тваринним світом, зокрема «Сова» (кав'ярня), «Брусничка» (супермаркет) тощо;
- 7) назви, представлені найменуваннями коштовних прикрас, зокрема ювелірні крамниці «Золотий світ», «Ювеліркристал».

Окрему групу ергоурбонімів складають назви, представлені засобами інших мов, наприклад: «Accord» (салон меблів), «MFood» (супермаркет продуктів), «ALLO» (магазин мобільної техніки), «Comfy» (супермаркет техніки).

Активне використання запозичених іншомовних одиниць у сучасній українській мові в цілому і в ергоніміці зокрема залишається в центрі уваги науковців. Ми вважаємо, що за умови правильного вживання в цілому запозичення благотворно впливають на розвиток ергонімічної сфери, розширюючи її мовні та ігрові можливості, сприяючи збагаченню її складу.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://slovnkyk.me/dict/newsum>.
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса: Астропрінт, 2006. 324 с.

Отримано: 7.04.2023

Аліна ДОВГА,

*магістрантка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Людмила ПОЧИНОК,
кандидат філологічних наук, доцент*

ПСИХОАНАЛІТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ СВІТУ В НОВЕЛІСТИЦІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО

На межі XIX–XX століття українське письменство все частіше зосереджується на психологічних проблемах. У літературі з'являються нові способи зображення життєвих явищ, інша авторська концепція сприйняття людини і світу, що й спричиняє зміну літературного напрямку від реалізму до модернізму. Визначальними рисами художніх творів стали інтерес до внутрішнього світу людини, розкриття характеру персонажа в процесі руху та змін, зображення психологічних станів героя, показ діалектики його душі, висока емоційність, настроя едність автора і персонажа, тяжіння до лаконізму, інтелектуалізм тощо.

Усе більшої популярності серед письменників набуває психологізм, який дає їм можливість відійти від традиційного художнього мислення, правдиво зображувати характери, розпалювати суперечки, порушувати актуальні проблеми, створювати напружений сюжет. Як правило, у центрі уваги модерністського твору перебуває особливий психологічний конфлікт, який мусить справити на читача особливе враження.

Яскравим представником письменників «нової генерації», які осмислювали у своїх творах внутрішній світ людини, ключові онтологічні модули – страждання, тугу, любов, са-

мотність, був Михайло Коцюбинський. Митець малював словом усі грані людського буття, починаючи від об'єктивного реального світу і аж до психічних станів персонажів, емоцій, несвідомого, що у його прозі творить багатогранну візію людського буття.

Метою дослідження є з'ясування особливостей психологізму творів М. Коцюбинського в аспектах функціональному (етико-антропологічна концепція письменника), поетико-художньому (система форм, засобів і прийомів психологічного зображення) та художньо-психографічному (відбиття авторської особистості у творах).

У М. Коцюбинського «об'єктивним зображенням стає не світ, а суб'єктивні враження від нього людини» [3, с. 19]. У центрі уваги митця – внутрішній світ простої людини, утвердження її невичерпної індивідуальної особистості. Для письменника важливим є зображення внутрішнього життя не так через зовнішні вияви, як через внутрішнє: взаємодію світовідчуття і самовідчуття свідомості, що зумовлюється внутрішнім конфліктом особистості.

Для М. Коцюбинського характерними є форми внутрішніх роздумів та невласне-прямої мови героїв. Змальовуючи людину у певний момент життя, він розкриває її внутрішній стан як послідовний, органічно безперервний процес, який може й не закінчитися у рамках зображеного у творі, але характер очікуваного завершення повністю зрозумілий. Як зазначає Юрій Кузнецов, «еволюція творчості Коцюбинського показує, що, почавши з оповідань традиційного плану, письменник з часом виробляє індивідуальну манеру письма, котру можна визначити як імпресіоністичну» [2, с. 197]. Саме «психологічний імпресіонізм Михайла Коцюбинського», стане провісником літератури «потoku свідомості», яка набуде поширення згодом [1, с. 39].

Доробку письменника притаманні також такі риси, як динамізм, зрозуміла народна мова, рельєфність зображення, точність, послідовність подій та глибоке розкриття психічних станів людей.

Визначальною рисою новел М. Коцюбинського стає зображення переживань і почуттів героїв переважно через відтворення певних фактів, деталей пейзажу, опис зовнішності, елементів інтер'єру. Психічний стан героя письменник подає як постійну складову в структурі характеру, те тло, на якому виявляються усі життєві процеси і внутрішні властивості особистості. М. Коцюбинський використовує особливі авторські засоби зображення душевного стану героя. Одним із найпоширеніших є окреслення на початку твору того замкненого художнього простору, який відразу дає певну настроєву тональність і одразу вводить читача в атмосферу переживань персонажа. Контраст світлотіні в експозиційному інтер'єрі нерідко символізує протистояння життя і смерті. Це ті категорії, які властиві думці ліричного героя. Крім того, замість позиції стороннього, об'єктивного спостерігача він обирає активну авторську позицію із суб'єктивним баченням ситуації і включенням до неї.

Для творчості М. Коцюбинського властива персоніфікація природи, яка подається завжди у вічних змінах, невинному розвитку і нерозривному контакті з почуттями людини. Все це зумовлює глибокий ліризм творів. Поєднання щирого ліризму з психологічним аналізом – визначальні особливості індивідуального стилю М. Коцюбинського. Єдність художнього простору і, відповідно, однорідність психічного стану підкреслює, як правило, обрамлення експозиційним і фінальним пейзажами. М. Коцюбинський є справжнім майстром пейзажу. Картини природи, відтворені крізь призму сприйняття героя, є не тільки зображенням місця дії, а й відтворенням його власних почуттів і переживань.

Істотну відмінність психологізму М. Коцюбинського від його попередників, авторів-реалістів XIX ст., визначило, насамперед, звернення письменника до «суцільних внутрішніх

рефлексій» людини [1, с. 33]. У таких творах, як «Цвіт яблуні», «Невідомий», «Intermezzo», «На острові» тощо, митець описує не об'єктивну дійсність, а тільки уявлення своїх героїв про неї. Подібний підхід до відтворення внутрішнього світу людини, що відобразив одну з основних прикмет творчого методу М. Коцюбинського, своєрідно зумовив здобутки українських прозаїків 1920-х років.

Однією з найхарактерніших особливостей творчої манери новеліста є поєднання трьох засобів зображення: ліричного, драматичного та поетичного. Глибокий ліризм творів письменника передається і через їх побудову, деякі з них («З глибини», «Пам'ять душі») називають «поезіями у прозі».

Своєрідність художнього психологізму М. Коцюбинського оприявлюється у змозі «схоплювати» увесь комплекс внутрішніх збудників поведінки персонажів, послуговуючись новими художніми прийомами, пов'язаними із досягненнями імпресіоністичного мистецтва. Відтак закономірно, що психічний процес особистості постає у митця в діалектичній взаємодії свідомості, самосвідомості й підсвідомості. Саме у цьому приховані корені тієї настроєвості й глибинного підтексту притаманні як творам Коцюбинського, так і новелістиці порубіжжя в цілому.

У етюді «Цвіт яблуні» М. Коцюбинський зміщує художню оптику «всередину» свідомості свого персонажа і, як результат, має техніку асоціацій, «потоків свідомості», яка стилістично адекватна предмету зображення. Письменник ставить завдання зафіксувати мінливий рух складної людської психіки, оточення, суміш плутаних і неповторних вражень.

Коцюбинський-модерніст виявив майстерність оголювати складні процеси, що відбувалися у найглибших закутках людської психіки. Він побачив людину не як вінець природи, а як амбівалентну істоту, яка нібито прагне краси й високих поривань, а в душі таїть жорстокість і цинізм.

М. Коцюбинський виявляє дивовижне вміння проникати у найпотаємніші глибини людської душі, куди не наважується зазирнути сама людина, більше того, наважується зазирнути у душу такого індивіда, як кат і садист Лазар з новели «Persona grata». Митцю вдається у невеликому за обсягом творі відобразити близько ста психічних станів персонажа, схожих між собою і зовсім різних. Письменник використовує такий тип нарративу, коли гетеродієгетичний наратор, «винесений» за межі дієгетичного простору і нібито непричетний до описуваної ним історії, розповідає глибоко і переконливо про думки і почуття Лазаря, який сам через свою обмеженість й тупість був неспроможний до розумової діяльності й не міг аналітично мислити та ще щось пояснювати.

Отже, перенесення центру уваги на внутрішні переживання, психологію, настрої не тільки не знижує, а, навпаки, надзвичайно загострює соціальність зображуваних конфліктів, адже психологічний аналіз був для автора не самоціллю, а засобом глибокого розкриття реальних життєвих обставин. Можемо стверджувати, що М. Коцюбинський у новелах показує психологічні зміни, які відбуваються у свідомості людей, майстерно використовує низку художніх засобів.

Список використаних джерел:

1. Агеева В. Українська імпресіоністична проза: Про творчість М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Г. Косинки та ін. Київ: Фірма «Віпол», 1994. 158 с.

2. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – поч. XX ст.: Проблеми естетики і поетики. Київ: Наукова думка, 1995. 197 с.
3. Привалова С. Інонаціональні теми й образи у творчості М. Коцюбинського. *Актуальні проблеми сучасної науки: матеріали XIII Міжнародної наукової інтернет-конференції, 17–19 жовтня 2016 р.* Київ, 2016. 84 с.
4. Привалова С. Особливості індивідуальної творчої манери письма Михайла Коцюбинського. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2014. № 7–8. С. 54–56.

Отримано: 7.04.2023

Аліна ІВАНІЦЬКА,

*студентка 3 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Людмила МАРЧУК,
доктор філологічних наук, професор*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (на матеріалі епістолярію)

Епістолярні традиції українців мають, як відомо, глибоке історичне коріння. Зародження епістолярію, на думку мовознавців, припадає на київську добу, тобто збігається з часом появи берестяних грамот XI–XIV ст. [2, с. 11–12], що слугували засобом ділового спілкування.

Основним джерелом дослідження стало листування Бориса Грінченка з Трохимом Зіньківським, а також листування його дружини з визначними сучасниками, наприклад, І. Нечуєм-Левицьким тощо. *«Борис Дмитрович був чудовий стиліст і писав найчистішою і найкращою мовою в наш час»* [1, т. 10, с. 483].

Формування Бориса Дмитровича Грінченка як українського літератора та науковця проходило у складний час. Народився він 9 грудня 1863 року на хуторі Вільховий Яр Харківського повіту Харківської губернії у сім'ї відставного штабс-ротмістра, дворянина та дочки полковника Літарьова. Єдиний навчальний заклад, де вчився Б. Грінченко, – Харківську реальну гімназію, йому не випало закінчити: 1879 року він був виключений з п'ятого класу і посаджений до в'язниці. Причина – зв'язок юнака з гуртком революційних народників, який розповсюджував соціалістичну літературу та готував терористичні замаху. Після ув'язнення Б. Грінченко працює дрібним канцеляристом у Харківській казенній палаті, а невдовзі склав іспит на народного вчителя. Праця на освітній ниві відповідала поглядам Б. Грінченка. Треба працювати для народу, освічувати його соціально і національно, будити в ньому самосвідомість, писати книги для народу. Ось як про це пише у 1888 році Б. Грінченко у листі до Т. Зіньківського: *«Стоючи біля діла, я добре бачу, як то погано нам без книжок для народного читання. Бо ми хоч і кричали про народ і інше, але дуже мало зробили в цьому напрямку в літературі. А тепер скрутно. Та ще й цензура нічого, oprіче белетристики не пуска. Але усе ж таки читати дітям і народові треба, і я узав собі за мету: приготувати серію книжок для дітей і народу. Поневолі доведеться обмежуватись на одній белетристиці, тож і увійдуть у мою серію: казки (народні і ненародні, прозові і віршовані), оповідання (свої і переробки), збірники пісень (народних і літер[них]) і інше. Для першого початку я приготував*

уже 4 казки народних (прозою), переказ народного оповідання про довгоязику жінку і власне оповіданнячко»¹.

Місцями вчителювання Б. Грінченка були села Введенське Зміївського повіту, Нижня Сироватка (нині Сумщина), Олексіївка, де він протягом шести років працював у приватній школі відомої просвітельки Х. Д. Алчевської. Відомі його статті про освіту «Яка тепер народна школа на Україні», «На безпросветном пути. Об украинской школе». Підручники: читанка «Рідне слово» та «Українська граматика до науки читання й писання», остання використовувалася в перші роки після жовтневих подій в радянській школі. На основі відгуків про художні твори читачів з народу Грінченко створив найґрунтовнішу у пореволюційний час на Україні працю з соціології читацького сприймання «Перед широким світом».

1894 року Грінченко переїхав до Чернігова, де працював спочатку на посаді діловода оціночної комісії губернського земства, а з 1898 року – секретаря земської управи. Тут він організовує перше на Україні народне видавництво, яке випустило цілу бібліотеку (всього 45 книжечок) народнопросвітних видань; видав тритомові «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях» (1895, 1896, 1899).

З 1902 року живе у Києві. Саме там береться за упорядкування та редагування «Словаря української мови», у 1906 році редагує щоденну громадсько-політичну газету «Громадська думка» і обсяговий громадський журнал «Нова громада». Прогресивну діяльність здійснювало й засноване Грінченком культурно-освітнє товариство «Просвіта», що орієнтувалося на пробудження свідомості народу. Важливою заслугою Грінченка стало видання українською мовою творів світової літератури. У колі його перекладацьких зацікавлень були Шіллер і Гейне, Гете і Байрон, Гюго і Чавчавадзе. Наприкінці 90-х рр. виходять друком у перекладі письменника також твори Г. Гауптмана. О. Мірбо, В. Сарду, А.Шніцлера, Е. Амічіса та інших авторів.

Щодо своєї перекладацької діяльності Б. Грінченко радився з Т.Зіньківським у згаданому нами листуванні, де питав думку останнього щодо своїх перекладів. Цитуємо за згаданим виданням:

«Нічого путящого не роблю. Ніяк не допишу «Беатріче» (зоставсь один розділ), за котру я оце тільки узявсь уперше після того, як читав тобі її у Херсоні, та ще однієї довгої казки білим віршем і другої рихмованим. Сікавсь був перекладати з Гейне, та все ... виходить. На зразок ось:

2) Aus meinen Tränen sprießen (З моїх сліз зростуть (нім.))*

З сліз моїх зростуть без ліку

Рясно квіти запашині,

І обернуться зітхання

В соловейкові пісні.

Якщо ці вірші, на твій погляд, на що-небудь здатні (напиши, як думаєш), то братимуть ще, а то так обличу» (1889, с.132).

У річищі розвитку національної ідеї формуються погляди Б. Грінченка на українську мову. Він розумів, що за відсутності національної держави, чи бодай етнічної автономії на початку XIX ст., єдиним чинником спротиву культурно-політичній асиміляції українського

¹ Тут і надалі цитуємо листи за виданням «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. Київ: Нью-Йорк: Київська правда, 2004. 520 с. далі будемо вказувати лише рік написання листа і сторінку.

народу стало створення єдиної для всієї України літературної мови, формування національної самосвідомості та національної літератури. Дбайливе ставлення до мови, до її чистоти й точності висловлювання не раз було предметом обговорення в листах Зіньківського і Грінченка. Лист від 25, VIII, 1888. Грінченко – Зіньківському: «Уперед усього мова. Чи слова «скотина, хварати, перестали, проголодався, вбиватися (убивається)» будуть словами українськими? Чи не треба «товарина, хворіти (нездужати), вголодався, побиватися»? А «перебив» буде по-укр[аїнськи]? (мову перебив).

«Грѣбні»... А не «гребіні»?

«Випадком сим покористати». «Вїпадок» чи «випáдок»? Мені здається, що по-укр[аїнськи] буде скоріш «вїпадок» (вїпасти), а що «випáдок» – форма польська...» (с. 92-93).

Полюбляв Б. Грінченко вводити у свої вірші народні елементи.

Отже, аналізуючи процес формування особистості Б. Грінченка, можемо виділити наступні чинники, що визначили лінгвопсихологічні особливості мовотворчості письменника і науковця:

- 1) рідна говірка письменника (Слобожанщина);
- 2) робота в народницьких гуртках під час навчання в Харківському реальному училищі, вивчення й поширення книг українською мовою;
- 3) усебічна ерудиція, висока освіченість, які дали змогу скласти при Харківському університеті екзамен на звання народного вчителя;
- 4) спілкування із робітниками, селянами громад селищ Сумського, Зміївського, Ізюмського повітів Харківської губернії, перебування упродовж 6 років в с. Олексіївка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії;
- 5) багаторічна фольклористична діяльність;
- 6) природне мовне чуття і інтуїція, індивідуально-мовна практика у чотирьох стилях (художньому, науковому, публіцистичному, епістолярному);
- 7) редагування та доукладання «Словаря української мови»;
- 8) участь у літературно-мовних дискусіях А. Кримського, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, В. Самійленка.

Список використаних джерел:

1. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: у 10 т. Київ: Наукова думка, 1968. Т. 10.
2. Німчук В. В. Берестяні грамоти в Україні. *Мовознавство*. 1992. № 6. С. 11–14.

Отримано: 7.04.2023

Наталія КІСІЛШИНА,

*магістрантка навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Оксана ПОЧАПСЬКА,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

ПОРТРЕТНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ФОРМА РЕКЛАМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗВО

Якщо провести аналіз інтернет-відеохостингів, сучасного телебачення, соціальних мереж, можна помітити як стрімко розвивається жанр інтерв'ю. Сьогодні такі відео займають перші чарти практично усіх рекомендацій. Вже майже неможливо назвати ім'я блогера, журналіста чи ведучого, на сторінці якого не знайшлося б рубрики «Інтерв'ю». З розвитком технологій, попиту на інтернет-простір та візуальне сприйняття, все менше можна зустріти цей розмовний жанр у текстовому форматі. Разом з тим, сьогодні ми спостерігаємо перехід від безособової журналістики, яка формується виключно на позиціях об'єктивності, незаангажованості, до журналістики персоніфікованої, – коли аудиторія іде за журналістом, оскільки вона йому довіряє.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється тим, що на сьогодні тенденція до інформування і поступово змінюється на тенденцію до формування емоційного тла й формування образів, що по суті своїй, вже стає на межі між журналістикою і комунікативістикою як формою створення інформаційного контексту.

Теоретичну базу дослідження становлять праці А. Капелюшного [1], В. Костилювої [2], О. Сербенської [3], М. Халера [4], Р. Ширмана [5] та інших.

Аналізуючи сучасні практики інтерв'ю, ми звертаємось до вже усталеної класифікації, яка на сьогодні потребує суттєвої модернізації, проте все ще залишається тим базисом, на якому нашаровуються нові системи журналістських жанрів.

Дослідниця Н. Симоніна трактує визначення телевізійного інтерв'ю як «аудіовізуальний продукт, що виникає у процесі спілкування журналіста зі спікером на теми, актуальні та цікаві для глядача, відзнятий за допомогою телевізійної техніки, що вийшов в ефір наживо або у запису» [21].

Залежно від того, які запитання ставляться до співрозмовника, розрізняють декілька видів інтерв'ю:

- Інтерв'ю-компетентна думка: фахівець пояснює якийсь факт або ситуацію, допомагаючи зрозуміти їх читачеві.
- Інтерв'ю-свідчення: коли співрозмовник був свідком або учасником якоїсь події, справи, епохи, він розповідає нам свою версію того, що сталося.
- Інтерв'ю-надання інформації: учасник суспільного життя відкриває проєкти або рішення у своїй сфері компетенції або ж розширює наші знання з цього приводу.
- Інтерв'ю-судження: людина дає своє судження про якусь поточну подію, коментує її.
- Інтерв'ю-реакція (або експрес-інтерв'ю): особа коротко висловлює свою реакцію щодо події або ситуації. Такий вид інтерв'ю частіше застосовується до кількох осіб одразу.

- Інтерв'ю-портрет: відповідаючи на особисті запитання, людина відкриває для нас свою особистість. Метою, як і в інших формах портрета, є якнайкраще розкрити головного героя, але у цьому випадку це робиться за рахунок запитань, які ставить журналіст.

Найбільш іміджево-формуєчим є інтерв'ю-історія, що дає можливість не лише побачити особистість, але й показати роль конкретного закладу (як у нашому випадку ЗВО) чи конкретної людини у становленні особистості респондента.

До аналізу впливу портретного інтерв'ю на формування іміджу ЗВО було відібрано 2 інтерв'ю, які були виконані в межах кваліфікаційної роботи бакалавра: інтерв'ю із Ольгою Голуб та Вікторією Саричевою.

Було проведено два типи опитування. Питання ставилися подібні, оскільки основним завданням було вивчити ступінь впливу портретного інтерв'ю осіб серед кола тих, хто їх знає, але не має жодного стосунку до Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Загалом було опитано 20 респондентів. Вибірка не є репрезентативною, але вона дає можливість зрозуміти загальні тенденції реалізації вказаної проблеми.

Питання, яке стало ключовим, було пов'язане із бажанням респондентів вступити до КПНУ після перегляду інтерв'ю із конкретним випускником.

Результати показали, що жоден із респондентів до перегляду інтерв'ю не мав стійкого бажання вступити до К-ПНУ чи хоча б ознайомитися із переліком спеціальностей. Разом з тим, після перегляду відеоінтерв'ю, по двоє осіб із кожного кола респондентів вказали на те, що їм було би цікаво навчатися в К-ПНУ імені Івана Огієнка. І ще 2 респондентів виявили бажання дізнатися про університет більше інформації, котру б вони могли передати своїм родичам чи знайомим.

Отже, застосування телевізійних програм у жанрі інтерв'ю цілком виправдано як профорієнтаційний метод приваблення абітурієнтів до Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Такий жанр повністю розкриває картину студентського життя та демонструє можливості та перспективи обраної професії як сьогодні, так і в майбутньому.

Використовуючи саме такий підхід в здійсненні профорієнтаційної роботи вищого навчального закладу та кафедри журналістики зокрема, можна наочно показати те чим займаються студенти університету та як проходить їхня практична діяльність. Таким чином, популяризація вищої освіти серед широкого загалу – важливий і складний процес.

Список використаних джерел:

1. Капелюшний А. О. Телебачення прямого ефіру: практика мовлення, типові помилки: навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2011. 400 с.
2. Костилева В. А. Основи режисури та монтажу: навчальний посібник. Київ: Київський національний ун-т технологій та дизайну, 2007. Ч. 1. 60 с.
3. Сербенська О. А., Бабенко В. В. Основи телетворчості: практикум. Львів: ПАІС, 2007. 112 с.
4. Халер М. Інтерв'ю: навчальний посібник. Київ: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2008. 404 с.
5. Ширман Р. Телевізійна режисура. Майстер-клас. Київ, 2004. 197 с.

Отримано: 7.04.2023

Вікторія КОМПАНИЦЬ,

*студентка 3 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Наталія ЛАДИНЯК,

кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі творів Г. Квітки-Основ'яненка)

Функціонування стилістично маркованої лексики активно вивчають дослідники у сучасному мовознавчому аспекті. Зумовлена така тенденція необхідністю ґрунтовного пояснення щодо причин застосування лексики з розмовним відтінком. Проблема дослідження стилістично маркованої лексики досі залишається актуальною для мовознавців, про це свідчать праці С. Бибик, А. Бісовецької, Н. Бойко, С. Бузько, А. Кіщенко, В. Русанівського, Т. Суржук та ін. На сьогодні маємо дослідження стилістично маркованої лексики на матеріалі творчості письменників ХХ та поч. ХХІ ст.: Ю. Андруховича, С. Андрухович, І. Багряного, О. Забужко, Ю. Іздрика, І. Карпи, В. Лиса, А. Любки, Т. Прохаська. Мовотворчість українських майстрів художнього слова ХІХ ст., зокрема й щодо уживання маркованої лексики, вивчали С. Єрмоленко, А. Поповський, Л. Мялковська.

Мета нашого дослідження – схарактеризувати стилістично марковану лексику в художньому мовленні Г. Квітки-Основ'яненка.

Стилістично марковані слова є невід'ємними елементами у власне розмовній лексиці, але такі слова набувають зниженого та просторічного відтінку, що притаманно для фамільярного стилю. За сучасним лінгвістичним словником визначено: «Стиль фамільярний – надміру невимушене мовлення, неделікатна мовленнєва поведінка. Характерним є вживання грубої або низької лексики (вульгаризмів, нецензурних слів, жаргонізмів), навмисне або ненавмисне порушення правил мовленнєвого етикету. Інколи водночас постає завдання принизити достоїнство співрозмовника» [2, с. 769].

За допомогою зниженої та згрубілої лексики автори художнього слова колоритно відтворюють діалоги своїх персонажів, надаючи їм розмовного, тобто невимушеного забарвлення. На думку О. Тараненка, «стилістика пародіювання, іронічного висміювання (із залученням стилістично знижених мовних одиниць) того, про що досі прийнято було говорити якщо не в шанобливому, то принаймні в стилістично нейтральному тоні, є однією з характерних ознак мовного портрету сучасності» [5, с. 37].

Стилістичну маркованість мовних одиниць лінгвісти тлумачать як «наявність у мовної одиниці додаткової конотативної інформації емоційного, експресивного, оцінного чи стильового характеру» [1, с. 111]. Така одиниця у художньому мовленні створює стилістичний ефект, надає йому різних відтінків (залежно від комунікативної настанови), наприклад, невимушеності, фамільярності, комізму, згрубілості тощо [1, с. 111].

У досліджених творах Г. Квітки-Основ'яненка виявлено значний обсяг використання розмовної лексики із відтінком згрубілості. Зауважимо, що стилістично маркована знижена лексика містить у собі такі мовні одиниці: вульгаризми, жаргонізми та діалектизми. У творах харківського письменника переважають вульгаризми, які виражають фамільярне, тобто зневажливе ставлення мовця до адресанта. У «Сучасному лінгвістичному словнику» витлу-

мачено поняття «вульгаризми» так: «Вульгаризми (лат. vulgus – на род, чернь; vulgaris – простий, звичайний) – грубі, брутально лайливі слова або звороти, ужиті в літературній мові» [2, с. 94]. Як зауважує дослідниця А. Коваль, просторічна лексика в мовленні персонажів є більш різноманітною. «Залежно від обставин у різних життєвих ситуаціях одні й ті ж люди послуговуються різною лексикою, часто просторіччям, спільною ознакою якого є зниження, фамільярність, грубуватість мови, що побутує переважно в усному мовленні» [4, с. 192].

На основі художніх творів Г. Квітки-Основ'яненка виокремлюємо:

- лексеми з негативним значенням згрубілості (найменування, прізвиська): *розбойник, харцизяка, злодяка, пробішака, дурень, дурак, краля, воряжка, душогубець, шибеник, чортя, танцюра, халахур, волоцюга.*

Приклади: *Не ти, розбойнику, а тільки катюжії руки твої!; Берить його! В'яжіть харцизяку!; Злодіяка! Харцизяка!* [3, с. 194–195]; *Пішов вон, дурак! – гримнув на нього; Левко і злодіяка, і воряжка* [3, с. 200–201]; *Руки йому скручені, сторожів та калавурних з прездоровенними киями, неначе за яким душогубцем, настоящим харцизякою!* [3, с. 204];

- стилістично марковані лексеми, які характеризують процес виконання дії: *мотнутися, проциндрювати, тьокнути, варнякати, ушкварити, поцаромонитися, швендяти, здоровкатися, розговорювати, шарити, відригнутися, пхати (у пельку), вздріти, шльопа-тись, мотатись, шлятись, швандяти, захлюстатись, забалаянтрасити, цятатися, заляцати, зачиркати, засвистати, волочити, затріщати, збрести.*

Приклади: *Не поцаромонився, узяв і діло зробив; А народ і сюди, і туди усе швендя, паничі перебігають, пани під'їжджають та йдуть, здоровкаються, де промеж собою розговорюють* [3, с. 215]; *Защербетав, заляцав, зачиркав, засвистав, затріщав...* [3, с. 71]; *Вже одна із дівчат, Одарка Макотрусівна, ледве ноги волочить, ніт з неї так і тече...* [3, с. 62].

Застосування вульгаризмів як просторічних мовних одиниць простежуємо в описі персонажів: *Що, я ж кажу, що й живий не буде такий бридкий, як то був намальований: пикатий, мордатий, та ще з здоровенними усами, що не тільки горобцеві, та й чоловікові страшний* [3, с. 41]; *Що б то йому голову гарненько під чубчик підстригти, як і в людей? а то патлатий-патлатий!* [3, с. 43].

Відтворюючи розмовний стиль у художніх творах Г. Квітки-Основ'яненка, виділяємо серед просторічної лексики номінації, які містять у собі відтінки лайливого побажання або слова-прокляття: *Щоб ти не дождав із твоїм родом поганим писарським! А бодай тебе заставляла тряця та болячка!* [3, с. 348]; *Вона каже: цур тобі, пек тобі, осина тобі, дурний, божевільний, навіжений, католице, бузовіре; Матері тряця захарківцям і залопанцям, коли так скажуть* [3, с. 375–376].

Отже, в сучасному мовознавстві досі тривають активні дослідження щодо функціонування стилістично маркованої лексики. На основі аналізованих творів Г. Квітки-Основ'яненка визначено, що найбільш поширеним серед стилістично маркованих слів є вульгаризми, які застосовуються для підкреслення зневажливого або експресивно-емоційного ставлення мовця до адресата в художньому тексті.

Список використаних джерел:

1. Бузько С. А. Поняття стилістичної маркованості мовних одиниць (загальнотеоретичний аспект). *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2018. № 17. С. 110–124.

2. Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Вибрані твори / уклад. та передм. проф. О. Борзенка, рец. Н. Гафурова. Харків: Прапор, 2008. 480 с.
4. Коваль А. П. Культура української мови. Київ: Наукова думка, 1964. 192 с.
5. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстантивізація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 34–39.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія КОВАЛЬСЬКА,

*студентка 2 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Наталія КОВАЛЕНКО,
доктор філологічних наук, доцент*

СИМВОЛІКА КОМПОНЕНТА *кіт* У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

В українських фразеологізмах відбивається побут, звичаї, традиції, вірування, культура та й загалом усе життя нашого народу, окрім того фразеологія збагачує світогляд та формує сприйняття і розуміння людського життя загалом.

Фразеологізми завдяки своєму емоційно-експресивному забарвленню можуть яскраво відтворювати настрої та почуття людини, влучно акумулювати моральні та духовні цінності нації. Різні аспекти української фразеології відбито в дослідженнях Н. Д. Бабич, В. М. Білоноженко, М. Т. Демського, М. В. Жуйкової, А. О. Івченка, В. С. Калашника, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченка, В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, В. А. Чабаненка та ін.

Мета нашої розвідки – проаналізувати специфіку використання компонента *кіт* та його варіантів у фразеологізмах українських говірок.

Зауважимо, що чимало фразеологізмів містять у своєму складі анімалистичний компонент. Одним із найуживаніших складових сталих виразів – слово *кіт*. Ще з прадавніх часів, відколи людина приручила дикого kota, він завжди знаходився поруч із нею, проте в той же час жив сам по собі. Характер, манера поведінки цієї тварини закарбувалася в українських фразеологізмах.

Спостережено, що більшість фразеологізмів ґрунтується на антонімічних відношеннях між двома діаметрально протилежними (за народними уявленнями) домашніми тваринами – котом і собакою. Фразеологізми *любить як кіт собаку* [1, с. 22], *дивиться як кіт на собаку* [1, с. 34], *живуть як кіт з собакою: один у двері, другий у вікно* [1, с. 35], *надувся мов кіт до собаки* [1, с. 37], *любить як пси kota на перелазі* [1, с. 23], *гристися, як кіт з псом, жити, як кіт зо собакою* [4, с. 161], *жертися, як пес з котом* ‘постійно сваритися’, *жити, як пес з котом* ‘постійно сваритися’ [4, с. 260] означають неприязнь, сварки та свідчать про споконвічну ворожнечу між цими тваринами та намагання завоювати більше любові свого господаря. Проте ніде не вказується, що хтось із них слабший або сильніший, а завжди говорять про них, як про рівних тварин, що змагаються між собою.

У говірковому мовленні зафіксовано фразеологізм *на kota мале, а на собаку велике* [2, с. 85], який використовують на позначення чогось незграбного або недоречного. У ньому спостерігаємо протиставлення kota і собаки, як чогось малого і великого, тобто антонімію.

Велика кількість фразеологізмів характеризує зовнішність людини через порівняння з котом: *заріс як кіт* [1, с. 83] – про неохайну людину; *зачесався як кіт зализався* [1, с. 83] – про занадто доглянуту людину, яка фокусується на своїй зовнішності; *високий як кіт на вприсядки* [1, с. 95] – про людину низького зросту; *мокрый як утоплена кицька* [1, с. 104] – про людину, яка наскрізь промокла під дощем; *старий як кіт* [1, с. 105] – про людину похилого віку; *в чому кіт на печі – в тому й на весіллі* [2, с. 85] – про неохайну людину тощо. Усі ці висловлювання створені для того, щоб ще більш емоційніше передати найвиразніші характеристики зовнішності людей (переважно негативні).

В українському народному мовленні побутують фразеологізми, які пов'язані з улюбленою їжею котів. Існує стереотипне мислення, що ці тварини дуже люблять сметану, сало тощо, тому люди зазвичай використовують такі фразеологічні порівняння. Вислови *любить як кіт сметану* [1, с. 22], *ласий як кіт до сметани* [1, с. 60] виражають сильне захоплення чимось або любов до чогось. Даний фразеологізм зародився ще в давні часи, коли сметана вважалася делікатесом. Їли її лише на свята та й тільки ті, хто мали велике господарство, адже менш заможні цю сметану продавали, щоб заробити певні кошти для життя. Таким чином, сметана була одним із найсмачніших і ситних продуктів того часу, її любили всі, в тому числі й коти, для яких вона була недоступною. Зауважимо, що цей фразеологізм актуальний і сьогодні, оскільки він не змінив своєї суті.

Така ж образність є у фразеологізмах зі словами *сало, ковбаса*. Вислів *не хоче як кіт сала* [1, с. 67] є прикладом явища енантіосемії і означає, що людина не показує те, що вона любить насправді; фразеологізм *очима водить як кіт за салом* [1, с. 67] характеризує людину, яка пильно стежить за чимось; *ласий як кіт на ковбаси* [1, с. 60] показує пристрасть людини до чогось. У народному мовленні вживають вираз *дивитися, як кітка на мишу* 'ласо, пристрастно дивитися' [4, с. 162]. Образ *кота* разом із його улюбленою їжею слугує засобом показати в переносному значенні якості людини.

Зафіксовано фразеологізм *послати kota по масло* [2, с. 85], який відображає необдумане рішення людини. У даному випадку необдуманим є саме kota послати по масло, адже він його з'їсть, тобто не потрібно доручати людям певні завдання, які вони не здатні виконати.

У мовленні побутує вислів *чия кішка сало з'їла* [2, с. 85], що вказує на провину людини. Знову вжито компоненти *кішка* і *сало*, оскільки кішка зазвичай їсть цей продукт лише тоді, коли вкраде його. Таким чином ці дії викривають провину.

Назви *кітка, кішка* уживаються у фразеологізмах, записаних на території Поділля, наприклад: *дивитися, як кітка на мишу* 'ласо, пристрастно дивитися', *пробігла чорна кішка між ким* 'сваритись' [4, с. 162]. Про психологічні переживання людини (погані передчуття, страх, хвилювання, сум) говорять, використовуючи такі сталі вирази: *кішки деруть* 'відчувати страх' [4, с. 162], *коти на душі шкрабають у кого* 1. 'хвилюватися', *коти на душі шкребуться / коти на душі шкрабають*. 2. 'сумувати' *коти на душі шкребуть*. 3. 'передчувати щось недобре' *коти шкребуть* [4, с. 161].

Українці ще з давніх-давен вірили, що коти – це символ містики, проте майже в кожного господаря були ці домашні тварини, адже, за повір'ями, вони існували на межі двох світів – реального і потойбічного, а отже, могли відлякувати всю нечисту силу. Існує легенда, що Бог створив kota, але все ж його вважають «нечистою» твариною, бо він з'їв чорта [3, с. 288].

Попри всі асоціації kota з нечистою силою та чимось поганим, тварина є символом домашнього тепла, затишку та добробуту; він здатний лікувати хворих, забираючи у них всі

недуги. Перед тим, як покласти немовля в колиску, баба-повитуха спершу клала туди kota та заколисувала його. Вважалося, це робили для того, щоб дитинча спало *солодко*, як *кошеня* [3, с. 288]. Звідси і часті згадки kota в колискових як символа сну та спокою.

Отже, кіт відіграє значну роль у житті українців, тому існує чимало легенд, переказів, у яких головним персонажем є кіт. Символічно пов'язана ця домашня тварина і з віруваннями українців, тому він завжди був поблизу людських домівок та, за легендами, оберігав домашнє вогнище. Більшість мовлян уживають фразеологізми з компонентом *кіт* у повсякденному житті, щоб експресивно та образно висловити свою думку. У народному мовленні значне місце посідають фраземи, в яких виразно відбито загальнонародне вміння спостерігати і поєднувати найбільш суттєве від часто повторюваних явищ та вражень від певних подій.

Список використаних джерел:

1. Добролюжа Г. М. Красне слово – як золотий ключ : постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир: Волинь, 2003. 160 с.
2. Добролюжа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир: ПП Туловський, 2010. 404 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
4. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський, 2019. 419 с.

Отримано: 7.04.2023

Маріна МЕЛЬНИК,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Ірина НАСМІНЧУК,
кандидат філологічних наук, доцент*

РОЛЬ ЗМІ У ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Засоби масової інформації – одні з основних джерел знань про світ, могутні інструменти впливу на громадську думку. Крім головної функції, яка полягає в збиранні, обробці й поширенні інформації, ЗМІ виконують роль носія культури та пропагують певні життєві цінності.

Із початком повномасштабної війни в Україні її громадяни стали проявляти більший інтерес до вивчення історії країни й пізнання народної культури. Сучасна культурна журналістика робить спроби зруйнувати усталенні раніше стереотипи про українську культуру й замінити «шароварщину» автентикою.

Сьогодні термін «шароварщина» не є офіційним. Замість нього у сучасній термінології використовують поняття «кітч» – екстравагантне псевдомистецтво у масовій культурі, позбавлене будь-якої естетичної цінності. У загальному розумінні, це імітація культури, що використовує стереотипи, кліше та шаблони [10]. Проте, у масмедіа популярним є саме вживання терміну «шароварщина» на означення спотвореного та умисно примітивного зображення народної культури.

Для того, щоб краще зрозуміти термін, розглянемо приклад з наукової статті «Явище «шароварщини»: пошук дефініцій» [3]. У праці порівнюється одяг селянина початку

XIX століття в етнографічному музеї, дизайнерське рішення одягу у стилі «козак» та квазі-або псевдокозацький одяг ансамблю народного танцю на сцені. В першому випадку маємо справу з реконструкцією одягу, яка передбачає точне, автентичне відтворення костюма. Таку ситуацію автори називають прикладом етнографізму. Стилізація під український народний костюм – це фольклоризм, який визначається використанням фольклорних творів, стилістики, образного світу в професійному мистецтві, літературі, науці, педагогіці, тобто поза рамками фольклорної традиції. І тільки сценічний одяг, що позиціонує себе автентичним, але насправді не є таким, дослідники відносять до «шароварщини». До неї ж належать: фільм «Скажене весілля», епізоди серіалу «Коли ми вдома», творчість Михайла Поплавського, вишиванки з нетиповими для традиційного одягу яскравими узорами й віночки з пластикових квітів.

«Шароварщина» створює враження, нібито українська культура цілком селянська за своїм походженням, відстала, не може розвиватися і існує тільки як наслідування минулого; що сучасні явища, напрямки мистецтва в ній неможливі, а існують лише як нашарування інших культур. Наприклад, коли раніше в межах одного заходу українською мовою звучали лише народні пісні, а російською – сучасні [9]. Попри те, що такий образ України вже давно міцно закріпився у свідомості не лише її громадян, а й іноземців, культурні журналісти намагаються своєю діяльністю поступово виправити ситуацію. Завдяки новітнім можливостям поширення інформації такі культурні онлайн- та друковані видання як «Vogue», «Локальна історія», «Фотографії старого Львова», «Читомо», «Коридор», «Слух», «Craft Magazine» та інші охоплюють широку аудиторію з різних платформ, тому й створюють проекти, публікують статті, мета яких полягає саме в боротьбі з нав'язаними стереотипами, з браком знань суспільства в культурній сфері.

Головною ознакою і великою перевагою сучасної журналістики є її крос-медійність, яка передбачає використання журналістами різних платформ. Зараз кожне медіа розміщує свої матеріали мінімум на двох. Усі традиційні ЗМІ (газети, журнали, ТБ, радіо) мають свої сайти, сторінки в соціальних мережах, YouTube-канали або хоча б щось з переліченого. Крос-медійність дає можливість ЗМІ охопити більшу аудиторію, оперативніше висвітлювати суспільно значущу інформацію, залучати споживачів до обговорень за допомогою коментарів. Цими перевагами успішно користуються й українські культурні медіа.

Поширенням обізнаності українців щодо власної культури та боротьбою з шароварщиною активно займається Vogue UA. Журнал «Vogue» як найвпливовіше модне видання світу завдяки своєму авторитету в суспільстві має тенденцію формувати моду. Тому важливо, що саме це видання не оминуло тему відродження української культури. Ще у 2016 році Vogue UA створили проєкт, в якому показали автентичні образи українських жінок і чоловіків кінця XIX – початку XX століття з різних регіонів країни. У 2022-му з ростом попиту на тему видання почало публікувати все більше матеріалів про українське народне вбрання та традиції як з архівними, так і з сучасними світлинами: «Як українці вдягалися 100 років тому: унікальне святкове вбрання» [12], «Скарб нації: розкішна колекція старовинних вишитих сорочок Уляни Явної» [7], «Святкове вбрання Гуцульщини й Покуття: бісер, квіти, пір'я і багато краси» [6], «Українська вишивка: значення символіки» [8], «Портрет нації: історичні фото українців з усієї країни» [4] та багато інших.

Не відстають у публікаціях про історію, різноманітність і багатство української культури й інші видання. До прикладу, статті сайту науково-популярного глянцевого «Локальна історія»: «Гуцульщина, віднайдена у Клівленді: історія фотокарток Юліана Дороша» [2], «Родинні фото з позовклих сторінок альбомів» [5], «Бойківська ноша. Сколівщина» [1] тощо.

Для матеріалів з архівними фотокартками на мультимедійній онлайн-платформі видання відвели навіть окрему рубрику під назвою «Старі фото».

На платформі YouTube з кожним днем все більше кількість нових каналів з історичним контентом, а в соціальних мережах дописи і відео про традиції, звичаї, народний стрій українців, що створюють прості користувачі навіть з невеликою аудиторією, набирають багато переглядів. Все це вказує на те, що зацікавленість справді зросла, адже такий контент користується неабияким попитом.

Не лише журналісти, а й блогери, зірки шоу-бізнесу та інші громадяни країни стали на шлях відродження народної автентичної української культури. На щастя, зараз завдяки новітнім технологіям кожен може долучитися до спільної суспільно значущої справи. Попри це, провідну роль відіграють саме культурні журналісти, які популяризують українську культуру та мистецтво у світі, пропагують таким чином загальнолюдські цінності, адже, як стверджує журналістка Валентини Клименко, висока культура – це те, що стосується цінностей [11]. І якщо у творах, висловлюваннях, інтерв'ю немає речей, які апелюють до загальнолюдських цінностей, до досвіду кожної людини, до пережиття, до певних соціальних змін, до можливості ширше подумати про історію, тоді вони належать до дозвілля, а не культури.

Список використаних джерел:

1. Бойківська ноша. Сколівщина. *Локальна історія*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkzlh> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Гуцульщина, віднайдена у Клівленді: історія фотокарток Юліана Дороша. *Локальна історія*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hhwnm> (дата звернення: 08.03.2023).
3. Єрмолаєва В. С., Нікішенко Ю. І. Явище «шароварщини»: пошук дефініції. *Магістеріум. Сер. Культурологія*. 2017. Вип. 68. С. 27–31.
4. Портрет нації: історичні фото українців з усієї країни. *Vogue UA*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkzmb> (дата звернення: 30.01.2023).
5. Родинні фото з поживклих сторінок альбомів. *Локальна історія*: веб-сайт. URL: <https://localhistory.org.ua/stari-foto/davni-rodinni-foto/> (дата звернення: 25.02.2023).
6. Святкове вбрання Гуцульщини й Покуття: бісер, квіти, пір'я і багато краси. *Vogue UA*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkznt> (дата звернення: 13.02.2023).
7. Скарб нації: розкішна колекція старовинних вишитих сорочок Уляни Явної. *Vogue UA*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkzoi> (дата звернення: 18.02.2023).
8. Українська вишивка: значення символіки. *Vogue UA*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkzoz> (дата звернення: 07.03.2023).
9. Шароварщина в етнічній моді: як її нав'язали українцям та як від неї позбавитися. *Слух*: веб-сайт. URL: <https://slukh.media/texts/ukrainian-national-clothes-under-soviet/> (дата звернення: 14.03.2023).
10. Шароварщина проти традицій: як зберегти українську культуру. *Наш Київ*: веб-сайт. URL: <https://nashkiev.ua/culture/sharovarschina-proti-traditsii-yak-zberegiti-ukrainsku-kulturu> (дата звернення: 11.03.2023).
11. Як дорослішала українська культурна журналістика. *Mind*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hhwsu> (дата звернення: 13.02.2023).
12. Як українці вдягалися 100 років тому: унікальне святкове вбрання. *Vogue UA*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/hkzpn> (дата звернення: 04.03.2023).

Отримано: 7.04.2023

Ольга МЕЛЬНИЧИН,

*студентка 4 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Валерій ЩЕГЕЛЬСЬКИЙ,

кандидат філологічних наук, старший викладач

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО АНТРОПОНІМІКОНУ У ДАВНІХ/СУЧАСНИХ ВИМІРАХ ОНОМАСТИКИ

Власні назви привертали й досі привертають увагу вчених, спонукаючи досліджувати антропонімію в різних аспектах. Розвиток ономастики в Україні почався з розробки питань топоніміки і, меншою мірою, антропоніміки. Передусім він пов'язаний з діяльністю М. Максимовича, І. Срезневського, І. Філевича, І. Франка, О. Шахматова, які привернули увагу до ономастики й самі чимало зробили в описі багатьох власних назв України.

Основоположником української антропонімії вважається І. Франко, який у праці «Причинки до української ономастики» [3] порушує проблеми вивчення народних прізвищ, наголошуючи на тому, що особові назви є важливим матеріалом як для філолога, що досліджує структуру мови, так і для історика та етнографа.

Початок наукового вивчення української антропонімії цілком закономірно пов'язують з іменами мовознавців 2-ої половини XIX – початку XX ст.: В. Охримовича, А. Степовича, М. Сумцова, І. Франка, В. Щербини, В. Ястребова. Праці цих учених містять цінний ономастичний матеріал, вони присвячені важливим теоретичним питанням, зокрема походженню окремих антропонімічних категорій, їх семантиці й словотвору. Часові періоди 60–70 рр. і 80–90 рр. відзначені ґрунтовністю і сумлінністю, з якими дослідники підходили до вивчення онімного матеріалу та розумінням, що «без індивідуального підходу до аналізу кожної назви, взятої на широкому тлі аналогічних утворень, без урахування всіх її варіантів, детального аналізу фонетики і словотвірної структури неможливо з'ясувати її походження» [2, с. 76].

Дослідник української ономастики С. Вербич відзначає, що «період 60–70-х рр. XX ст. вважають найпліднішим для української ономастики. Головну увагу на той час приділяли двом ономастичним підрозділам – топоніміці й антропоніміці» [2, с. 74].

Отже, як окрема повноцінна галузь українського мовознавства, антропоніміка сформувалася тільки на кінець 60-х років XX століття. Починаючи з другої половини XX століття, розвиток східнослов'янської антропоніміки загалом набуває широкого розмаху. З'являються праці мовознавців, присвячені аналізу лексичної бази прізвищ та їх значень.

Значний внесок у вивчення слов'янської антропонімії зробили українські дослідники – С. Бевзенко, В. Горпинич, Л. Гумецька, М. Демчук, І. Железняк, Ю. Карпенко, Р. Керста, І. Ковалик, О. Неділько, Ю. Редько, М. Худаш, П. Чучка, І. Ковалик, З. Ніколаєнко, В. Німчук, О. Ткаченко та інші відомі мовознавці.

Останнім часом українські науковці зосереджують увагу на дослідженні регіональної антропонімії, виявленні специфічних рис прізвищ окремих територій. В українській ономастиці монографічні праці, присвячені регіональному дослідженню прізвищ та прізвищевих назв, «охоплюють такі українські етнічні території: Закарпаття (П. П. Чучка), Бойківщина (Г. Є. Бучко), Лемківщина (С. Є. Панцьо), Верхня Наддністрянщина (І. Д. Фаріон), Гуцульщина (Б. Б. Близнюк), північна Тернопільщина (С. В. Шеремета), Правобережне Побужжя

(Т. Д. Космакова), Північне Лівобережжя (О. Д. Неділько), Полтавщина (І. Д. Сухомлин), Лубенщина (Л. О. Кравченко), Кіровоградщина (Т. В. Марталого), Опілля (Г. Д. Панчук), Буковина (Л. В. Кракалія), Нижня Наддніпрянщина (І. І. Ільченко), Дніпровське Припоріжжя (І. А. Корнієнко)» [1, с. 12].

Сучасна українська академічна ономастика розвиває науково-теоретичне підґрунтя, закладене в попередні роки, вдосконалюючи методику опису й дослідження онімного матеріалу. На сьогодні фактично ядром української академічної ономастики є відділ історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, «у якому й зосереджена відповідно основна емпірична й теоретична база українського назвознавства. Проте це ядро не може повноцінно функціонувати без нормальної діяльності регіональних ономастичних центрів, які повинні виконувати функцію своєрідних кровоносних судин єдиного ономастичного організму» [2, с.77]. Зараз в колі наукових інтересів мовознавців перебуває чимало питань української антропонімії. Зважаючи на те, що ця лінгвістична галузь уже має апробований комплекс методів дослідження, ґрунтовно розроблену теорію, відповідну терміносистему, й досі існують проблемні аспекти, які вимагають подальших розробок. У цій площині вчені-ономасти наголошують на «важливості всебічної наукової кваліфікації прізвищевих складників національного антропонімікону, що уможливить створення загальнонаціонального словника прізвищ, відповідних атласів, які б давали уявлення про українську антропонімічну систему загалом та розкривали специфіку зазначеного класу» [1, с. 12]. Цей комплекс завдань можна розв'язати через детальний аналіз прізвищ усіх регіонів.

Отже, як засвідчує практика, завдання настільки масштабні, що для вивчення регіонального антропонімікону, укладання антропонімічних словників, довідників тощо обов'язково має залучатися здібна та охоча студентська молодь, а співпраця науковців з закладами вищої освіти щодо збирання онімного матеріалу під час етнологічних, фольклористичних чи діалектологічних практик, а ще краще цілеспрямованих експедицій, забезпечить підґрунтя для видання різних онімних словників і подальших теоретичних узагальнень.

Список використаних джерел:

1. Булава Н. Ю. Актуальні аспекти дослідження українського прізвищевого антропонімікону. *Сучасний погляд на вивчення актуальних проблем: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Запоріжжя, 2017. С. 10–14.
2. Вербич С. О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 77.
3. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. *Збір. творів*: у 50 т. Київ, 1982. Т. 36. С. 391–426.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна МЕЛЬНИЧУК,

*магістрантка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Наталія ШЕРЕМЕТА,

кандидат філологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ ІЗ ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (на основі творів Валерія Шевчука)

Під час навчально-виховного процесу у свідомості школярів закладаються основи світогляду, формуються уявлення про цілісну картину світу.

В учнів 10–11 класів частково сформована когнітивна картина світу, вони вже мають уявлення про докільця та явища природи, можуть інтепретувати образи, символи, концепти, зокрема й національні.

Випускник Нової української школи – це патріот та інноватор. Насамперед, це цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення тощо [3]. Видатні педагоги, такі як Ян Амос Коменський і Василь Сухомлинський, ще здавна розглядали проблему світоглядного розвитку дитини, як особистості, аналізували методи та засоби його формування і вдосконалення в освітній діяльності, виховній роботі. На думку В. Сухомлинського, для того, щоб сприяти повноцінному розвитку особистості необхідно організовувати освітній процес таким чином, щоб не тільки подавати учням певні знання, а й розвивати їхні розумові здібності [6, с. 98].

Як зазначають сучасні науковці, «зміст освіти повинен враховувати образи, уявлення, що були в образі світу етносу його основою впродовж віків». Тобто, мозок людини моделює не тільки всі об'єкти і явища зовнішнього світу, а і власну діяльність – усі наші знання про психічні закономірності є сукупністю моделей, що тією чи іншою мірою підтвердили свою відповідність реальним явищам [7].

Знання, які діти отримують у житті, зокрема в школі, допомагають їм зрозуміти те, що відбувається навколо них. Наприклад, коли вони бачать сонце на небі, то починають усвідомлювати його існування в нашому житті.

Когнітивна картина світу – це образ дійсності, концепти, сформовані когнітивною свідомістю особистості, які з'являються в уяві моментально (підсвідомо) і під час процесу мислення (свідомо). Ця картина формується протягом усього життя, але найбільш активно процес формування когнітивної картини світу відбувається в дитячому віці.

Концепт – це явище, яке формується на основі культури, а українська література безпосередньо входить в культурний простір українців.

За Концепцією літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі, літературна освіта – це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України, і її основною метою є виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням [4].

Підвищення рівня загальної культури школярів відбувається на основі текстів українських письменників, в учнів формуються національні концепти, концептуальна картина світу. Цей процес є цілеспрямованим, систематичним, послідовним та довготривалим.

Учні розглядають концепти ДОБРО, ЗЛО, НЕБО, ЗЕМЛЯ, УКРАЇНА, МАТИ, а також СОНЦЕ, МІСЯЦЬ, ЗОРІ, які є національними концептами у мовній свідомості українців.

Так чи так під час читання якісь образи, символи, концепти, уявлення про світ закарбовуються у свідомості дітей та становлять їхню когнітивну картину світу. Одним із завдань літератури є навчити учнів виокремлювати концепти людського життя та вміти їх інтерпретувати.

Не відходить від асоціативних моделей і Валерій Шевчук. У його творчості яскраво представлені астральні міфоконцепти СОНЦЕ, МІСЯЦЬ, ЗОРІ, НЕБО.

Творчість В. Шевчука не вивчається окремо в класах зі стандартною програмою навчання, але в літературі для додатковго (самостійного) читання запропоновано такі його твори: «Дім на горі», «Юнаки з огненної печі», «Місяцева зозулька з ластів'ячого гнізда» тощо.

У класах із поглибленим вивченням української літератури у програмі профільного ривня виокремлено творчість Шевчука, у межах розділу «Література епохи «соціалістичного реалізму»», вивчається його твір «Дім на горі» – роман-балада про любов. Розглядається ідея формування особистості через психо-інтуїтивне пізнання її долі, за умови, що вона творилася не лише за логікою національної доцільності, а й слідує передусім за почуттями [5].

У новелах роману спостерігаються релігійні уявлення народу, елементи язичництва, пантеїстичного ставлення до природи і елементи східнослов'янського фольклору, сюжети й образи із етнографії, слов'янства, реальні події національної історії, біблійські сюжети й образи.

Наприклад, візьмемо концепт СОНЦЕ. Його образна складова в романі представлена такими ознаками:

- сонце – джерело життя, радості: «...сонце впало на плесо, і калюжа раптом заграла й запромінилася гострими голубими спалахами» [1]; «Хотілося муркотіти й крутитися, хотілося, щоб синьо світилося від доброї погоди вікно і щоб падало в її кімнату сонце» [1]; «Олександра любила прокидатись у залитій сонцем кімнаті» [1]; «Я бачила, як мене облітає сіткою, це була весела, радісна, сонячна сітка, і я відчувала радість, хай це сон, сон, сон...» [1]; «Уся галявина була засипана квітами, під сонцем вони променились і грали, хитались і миготіли» [1]; «Відтак прийшов до Івана ранковий настрій, настрої свіжої роси, що обкропила трави й освітілася сонячним промінням» [1]; «В цей час з'явилося сонце, залило сад і веранду із сивочубим чоловіком – все засяяло й замерехтіло, міриади росинок спалахнули й заграли в сонячному туманці» [1]; «хлопцеве, серце, бо воно прочинилося раптом здивовано й наповнилося сонячним ранком» [1];
- сонце, як щось прекрасне чисте, світле, тепле: «Це був теплий мелодійний дзвін, так само милий, як ранішнє сонячне тепло» [1]; «витягла складений надвоє листок, на якому було намальоване широке усміхнене сонячне обличчя» [1]; «Батько співав чудову, смутну пісню, і Олександрі, слухаючи, здавалося, що весь дім просякнутий цією мелодією, як і сонцем» [1]; «до неї несподівано й нагально наплинув дзвінкий сонячний день, і вона спробувала затримати в душі цю чудову святковість» [1]; він зрозумів, що музика половила його до кінця, що вона охоплює цілий край, бо й грає її для нього весь оцей широкий, залитий сонцем світ» [1];
- сонце, як той хто веде за собою: «Сонце грало на листі й пелюсті урочисту пісню, і під ту мелодію рушив він у свій упередній шлях, а за ним, статегно й мірно покиваючи, пішли три його вірні супровідниці» [1];
- сонце – краса, молодість, надія, любов: «...і хлопцеві стало любо на неї дивитися. Була така гарна й молода під тим сонцем! Зрадив, що мати така невимірне гарна, а ще більше, що покарання вдасться уникнути. Через те засміявся й сам, і ще яскравіше заіск-

рилися на глиняному обличчі його очі – блиснули в них сльози» [1]; *«Володимир не міг не дивитися на це ясно-синє диво. Сонце заливало Галине обличчя...»* [1]; *«Сонце так яскраво освітлювало при цьому її обличчя, що воно здалося Хлопцеві майже білим і здалися дивовижно прозорими її очі – дві малі, сірі й надзвичайно світлі кринички»* [1]; *«Він ще раз подумав, що вона все-таки існує на цій землі – любов, і, поки вона є, доти можна не боятися за сонце: світитиме воно через мільярд років чи ні»* [1];

- захід сонця – зникнення чогось теплого, світлого; вогонь; смерть: *«Сонце зайшло, зник дід...»* [1]; *«В полі на нього повіяло густим настоем трав і серпневим сонцем, Іван побачив, що саме поле вкрите стернею, голе вже й порожнє»* [1]; *«Річка тяглась углибину і впиралась у синю щітку лісу – саме за неї щодня сідало сонце, і Хлопець любив спостерігати, як розпалюється вечірня заграва, наче той ліс горить»* [1].

Валерій Шевчук персоніфікує СОНЦЕ, унаслідок чого концепт набуває різноманітної семантики: *«Сонце сиділо вже в недалекому клені і наче розчісувало гілляччям своє золоте волосся»* [1], *«Білосніжна постіль м'яко гріла, сонце танцювало на підлозі, весь час міняючись, – за вікном ріс величезний дуб», велике густожовте сонце спинилося над найвищою горою, більшало й наливалось червінню»* [1].

Як бачимо, письменник демонструє у творі синтез індивідуально-авторського бачення концепту із його традиційним національним вживанням. В учнів старших класів вже є елементарні уявлення про концепт СОНЦЕ, а після прочитання роману їхня когнітивна картина світу може розширитися, асоціації зі словом урізноманітнитися.

Тому під час освітнього процесу можна використовувати й методи когнітивної лінгвістики, наприклад «Асоціативний експеримент». Його можна реалізувати за допомогою дидактичної гри «Про що ти подумав?». Потрібно звертати увагу учнів на концепти, тим більше національні, та вчити їх аналізувати (концептуальний аналіз), порівнювати наші уявлення з уявленнями інших націй (зіставний аналіз), знаходити першоджерело виникнення слова-символа, його історію (етимологічний аналіз) тощо.

Отже, на уроці української літератури, зокрема в класах профільного рівня навчання, потрібно на основі художніх творів формувати лінгвокультурознавчу компетентність старших учнів через розвиток цілісного уявлення про літературу як національно-культурний феномен, розуміння національної своєрідності української картини світу. Для того, щоб забезпечити якісне формування когнітивної картини світу школярів, важливо забезпечувати доступ до різноманітних джерел інформації і можливості для їх активного вивчення й дослідження.

Список використаних джерел:

1. Шевчук В. О. Дім на горі. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 559 с.
2. Навчальна програма для 10-11 класу з української літератури (Рівень стандарту). URL: <https://cutt.ly/18756Sh> (Дата звернення: 06.03.2023).
3. Концепція «Нової української школи» URL: <https://cutt.ly/6876eAR> (Дата звернення: 11.03.2023).
4. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі URL: <https://cutt.ly/E876yK9> (Дата звернення: 10.03.2023).
5. Навчальна програма для 10-11 класу з української літератури (Профільний рівень). URL: <https://cutt.ly/U876oQW> (Дата звернення: 06.03.2023).
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори*: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. 596 с.

7. Формування наукової картини світу учнів ліцею в умовах інтеграції змісту освітніх галузей : практичний посібник / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз, Т. М. Засекіна та ін. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 324 с. URL: <https://cutt.ly/F876ksL> (Дата звернення: 07.03.2023).

Отримано: 7.04.2023

Анастасія ПНАДОВСЬКА,

*студентка 2 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

Науковий керівник – Зореслава ШЕВЧУК,

кандидат філологічних наук, старший викладач

ПОНЯТТЯ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ

Одним із не уніфікованих понять у дослідженні мовних аспектів різних напрямів мовознавства (соціолінгвістики, лінгвокультурології, комунікативної лінгвістики тощо) залишається зміст категорії «мовна поведінка». Попри те, що це поняття увійшло до наукової мови і його вивчають у соціології, психології та в лінгвістиці, досі немає жодного усталеного визначення. У філологічних енциклопедіях і довідниках останніх років «Українська мова», «Мала філологічна енциклопедія», мовна поведінка залишається поза увагою укладачів.

Мовна поведінка як об'єкт наукових досліджень посіла свою нішу, зокрема у сфері соціолінгвістичних студій. Потрапляючи в контекст, що виражає певну наукову проблематику за допомогою спеціальних одиниць, термін мовна поведінка поступово проходить шлях від загальноживаного лексичного словосполучення до назви фахового поняття, що базується на аналізі суміжних понять та дефініцій.

Мовна поведінка – це вибір мовного коду, що виявляється через мовну діяльність або соціально вмотивовані зміни в мовній свідомості окремого носія чи мовної групи і зумовлений системою взаємопов'язаних соціальних, правових, психологічних і соціокультурних чинників, які є визначальними у стосунках мова і людина, мова і спільнота, мова і суспільство [4, с. 37].

Мовну поведінку, під якою розуміють вибір мовного коду, українські лінгвісти активно почали досліджувати з 2000-х років. Аналізували вибір мови в складній мовній ситуації різних регіонів України (Л. Белей, І. Кудрейко, Т. Миколенко, Т. Ткачук, найбільше – м. Києва (Т. Бурда, Л. Масенко, О. Данилевська, Г. Залізняк, С. Соколова, описували спостереження окремих вікових категорій, зокрема київських школярів та одеських студентів (О. Данилевська, А. Велика). Північний регіон України, зокрема й Житомирщина, є об'єктом соціолінгвістичних студій М. Бовсуновської.

Аналіз мовних ситуацій передбачає розуміння поняття мови як такого, що включає в себе мовлення як практичну складову. В українських лінгвістичних дослідженнях останнього десятиріччя поняття «мовна поведінка» пов'язане найчастіше безпосередньо із практикою вибору мовного коду і перебуває у взаємодії з поняттями «мовна стійкість», «мовна свідомість», «мовна лояльність», «перемикання кодів», «змішування кодів», «інтерференція», «білінгвізм», «полілінгвізм», «мовна ситуація», «мовна компетенція», «міжмовні контакти» тощо.

У праці Н. Бікової «Типи мовної поведінки в мультилінгвальному середовищі» [1] описано стереотипи мовної поведінки представників різних етнічних спільнот в ситуації мультилінгвізму.

На основі фактичного матеріалу, зібраного методом анкетування та включеного спостереження, дослідниця виявляє вплив демографічних та соціокультурних чинників на варіативність мовної поведінки, досліджує механізми формування і функціонування кодових перемикачів залежно від соціального статусу, ситуації спілкування, теми комунікативного акту тощо.

У дослідженні Т. Бурди «Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму» [2] вивчення мовної поведінки спрямоване на «встановлення ендогенних і екзогенних факторів, які обумовлюють формування того чи іншого типу мовної поведінки молоді» [2, с. 4].

У праці Г. Яворської «Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада» [7] мовна поведінка є одним з виявів мовної свідомості, реалізацією мовних рефлексій. Рефлексії над мовою (мовні рефлексії), – вважає дослідниця, – можуть бути реалізовані «у двох основних планах: перший (поверхневий) її рівень складається з поглядів на мову, характерних для даної мовної спільноти або окремих суспільних верств; другий (глибинний) рівень реалізується у мовній поведінці, а саме – в активному виборі мовних варіантів, які вважають правильними чи більш прийнятними, за рахунок інших варіантів, що сприймаються, відповідно, як непридатні» [7, с. 143].

Лінгвокультурологічні аспекти мовної поведінки віднаходять своє відображення у дослідженні Р. Кіся «Мова, думка і культурна реальність» [3] та етнологічний вияв мовної поведінки, до проблем якого звертався В. Скляр [5; 6].

Семантичне наповнення поняття «мовна поведінка» віддзеркалює його зв'язки з такими галузями як соціологія, психологія, культурологія. Мовну поведінку можна умовно розглядати на двох рівнях: індивідуальному та колективному. Індивідуальна мовна поведінка пов'язана з поняттям мовної особистості, колективна – із соціальною групою, етномовною та етнічною спільнотою, суспільством, нацією. Однак кожна індивідуальна мовна поведінка реалізується в певному соціумі (макроколектив: суспільство, нація, етнос, етномовна спільнота тощо, мікроколектив: навчальний заклад, робота, вулиця, сім'я). Значною мірою колективна мовна поведінка – це сукупність і взаємодія мовної поведінки індивідів. Сукупність мовної поведінки індивідів є основою мовного середовища, однак і саме мовне середовище корелює індивідуальну мовну поведінку.

Список використаних джерел:

1. Бікова Н. М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальній ситуації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2006. 20 с.
2. Бурда Т. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 22 с.
3. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму): [монографія]. Львів, 2002. 304 с.
4. Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 28–39.
5. Скляр В. Асиміляція та освітній рівень, або Дещо про типи мовної поведінки українців. *Урок української*. 2008. № 1–2. С. 6–12.
6. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення: [монографія]. Київ: ВЦ «Просвіта», 2008. 392 с.
7. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада: [монографія]. Київ, 2000. 288 с.

Отримано: 7.04.2023

Марина РОГАТЮК,

здобувач вищої освіти 1 року навчання за другим (магістерським) рівнем
навчально-наукового інституту української філології та журналістики

Науковий керівник – **Борис КОВАЛЕНКО,**

доктор філологічних наук, доцент

ДІАЛЕКТИЗМИ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Мовотворчість Михайла Стельмаха справедливо називають однією з вершин розвитку літературної мови 50–80-х років ХХ століття [2, с. 15]. Лексичне багатство, уживання метафор різноманітної структури, використання розмовних інтонацій – найвиразніші особливості ідіостилію письменника. Одним із чинників формування його неповторної індивідуальної картини світу є живі усномовні елементи. Лексика прозових творів автора зорієнтована на розмовні й фольклорні зразки з крапленнями локально обмежених одиниць.

Мета нашої розвідки – виявити діалектні одиниці у творах М. Стельмаха та поділити їх лексико-тематичні групи.

Ми погоджуємося з тезою, що «сьогодні все частіше висловлюється думка про те, що вивчення ідіолекту письменника, його творів необхідно здійснювати з урахуванням мовного довкілля, яке могло впливати на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту» [4, с. 8]. Саме тому, що Михайло Стельмах письменник-подолянин, то й зображував він життя персонажів на знайомій йому території – Поділлі, що виявляється завдяки залученню елементів подільського говору до мовної тканини творів [1, с. 58].

Діалектна лексика широко застосовується в художньому стилі й відбиває місцевий колорит, знайомить читача з мовними особливостями краю, правдиво зображає географічну територію, дає «можливість авторові підкреслити територіальне походження персонажів, їхні характери, індивідуальні особливості, освіту, розвиток, гумор, дотепність, душевний настрій у момент зображення» [3, с. 244], є засобами «створення докладного, максимально наближеного до дійсності опису життя і праці людей із усіма її подробицями» [6, с. 234].

Діалектизми, уживані в творах Михайла Стельмаха, можемо поділити на такі лексико-тематичні групи:

- 1) номінації страв, продуктів харчування: *балабуха* ‘невелика булочка’, *маторжаник* ‘корж із маком’, *підпалок* ‘перепічка’, *пундик* ‘рід печива або пиріжків; ласощі’, наприклад: Син разом вихилив питво, хекнув, вибалушив очі на богів, які одразу ожили – закліпали перестояними віями, – і почав запихати рота ще теплою *балабухою* (ЧБ); – На чому ви тоді сиділи? Га? На воді та біді, *маторжаники* з тертого хрину та листу жували, бо збіднілись до решти (Дума...); Вода і рушник стирають з мене осипані клапті сну, і тепер я чую, як на всю хату прокислим хмелем пахне тісто, свіжозварена розсипчаста картопля і *підпалок* (ГЛ); Мар’янаметнулась до мисника, вихопила з якоїсь блакитної, у лілеях, посуду *пундики*, посипані справжнім цукром, і почала запихати в мою торбину (ГЛ);
- 2) номінації предметів побуту, будівництва, засобів пересування: *ванькир* ‘кухня’, *варцаб* ‘лутка, одвірок, підвіконня’, *гамазей* ‘магазин’, *нецьки* ‘ночви’, *притвор* ‘засув’, *цурпалка* ‘шматок деревини, лозини’, *хура* ‘підвода’, наприклад: Коли проспівали перші півні, Данило Васильович повів Марка у *ванькир*, де густо пахли сухі васильки і чорно-

бривці (ПК); Корній відчинив двері дзвіниці, і враз така слабкість охопила його, що мусив, тримаючись за *варцаби*, опуститися на східці (ЧБ); Навмання, вгрузаючи в кучугури, бреде з *гамазею* додому Мирослава (ЧБ); – Коли ти, суко, ще покладеш мені дитяв *нецьки*, то я тебе в домовину вкладу! (ХС); Він зупинився біляправого *притвору* і невідомо в кого запитав: – Тут Марко Безсмертний? (ПК); – Чи не зарання, сину? – журливо і радісно дивилась, як розліталися костури на *цурпалки* (ПК); І громаддя чужих *хур*, і думи, і темрява аж сутулять Безбородька, та все одно він тримає фасон – на когось покрикує, когось розпікає за безгосподарність, Мамурі наказує нагодуватихурщиків, а потім кладе руку на плече Безсмертного... (ПК);

- 3) номінації на позначення ткацьких виробів, одягу та його частин: *кичка* ‘старовинний головний убір заміжньої жінки’, *пальчатка* ‘рукавичка з відділеннями для кожного пальця’, *рябцуни* ‘різнобарвний, домотканий килим’, наприклад: Навіки покладе вона свій вінок ускриню, заховає коси під *кичкою* (ВР); А щоб на руках для людського ішколярського ока не залишилися сліди просмоленої дратви, натягнув блаженські *пальчатки* (Кров...); Росте слава про чудо, росте й про святого, і вже, окрім грошей, біля його ніг лягають сувої полотна, грубі селянські *рябцуни*, мішки з пашнею (ВР);
- 4) номінації на позначення абстрактних понять: *осмута* ‘смуток’, *пахілля* ‘пахощі’: Але хто нас не втішає в годину *осмути*? (ЧБ); Тому в Щербин завсігди від зерна віяло грушевим *пахіллям* (ХС);
- 5) діалектизми на позначення дій: *дибати* ‘ходити поволі, ледве ходити’, *закасати* ‘закачувати’, *пораяти* ‘дати пораду, порадити’, *роздебендювати* ‘знічев’я розмовляти, займатися балачками’. Наприклад: Марко *дибуляв* своїм рідним скрижанілим селом, неначе по шматку якоїсь омертвілої планети (ПК); Чоловік одразу відчув темне діло, *дибнув* од верби ближче до дороги і в цей час почув знайомий голос Антона Безбородька... (ПК); *Закасавши* рукава, він побачив на руках плямисту розсип червоних бугорців (ЧБ); ... та на його шляху трапилась добра людина, вона *пораяла* взятися за книгу і допомогла вступити до вчительської семінарії (Дума...); – Не тямите нічого, то й *не роздебендюйте* (ХС);
- б) діалектизми на позначення ознак дій і станів: *видко* ‘видно’, *допіру* ‘тільки що, щойно’, *завсігди* ‘завжди’, *кріпко* ‘дуже сильно’, *ниньки* ‘тепер, зараз, сьогодні’, *чимскорше* ‘чимскоріше’, наприклад: Але доля, *видко*, здогадалась, яке в нього буде прохання, та й скоріше втекла (ПК); А пісня може початись *допіру*... (ПК); Тому в Щербин *завсігди* від зерна віяло грушевим *пахіллям* (ХС); Придивлявся до Югини, сподобалась *кріпко* (ВР); Люди як люди – налякані вони тепер, бо *ниньки* й не такі голови позбуваються плечей (Дума...); Нарешті, коли німому хлопцеві минуло чотири роки, люди пораяли батькам відвести його *чимскорше* до Києва (ВР).

Отже, уведена Михайлом Стельмахом діалектна лексика є засобом створення образу, опису життя і побуту людей Поділля, відтворення місцевого колориту, типізації характерів представників різних суспільних прошарків. Загалом, основними стилістичними функціями діалектизмів у творах письменника є відтворення локального колориту описуваних подій та мовна характеристика персонажів.

Перелік умовних скорочень:

ВР – Велика рідня

ГЛ – Гуси-лебеді летять

Дума ... – Дума про тебе
Кров... – Кров людська не водиця
ПК – Правда і кривда
ХС – Хліб і сіль
ЧБ – Чотири броди

Список використаних джерел:

1. Врублевська Т. В. Елементи подільського говору у прозі Михайла Стельмаха. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. Vol. (41). Is.145. P. 57–60.
2. Гриценко П. Ю. Михайло Стельмах: час над плином часу культура слова. 2012. № 76. С. 15–30.
3. Жилко Т. В. Нариси з діалектології української мови: навчальний посібник. Київ, 1966. 308 с.
4. Коваленко Б. О. Від ідіолекту до літературної мови: Поділля кінця ХІХ – початку ХХ ст.: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 392 с.
5. Стельмах М. П. Твори в 7-и т. Київ: Дніпро, 1982–1984.
6. Ткаченко Т. Діалектизми в мові прози М. Стельмаха. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 12. С. 232–235.

Отримано: 7.04.2023

Людмила РОКІЩУК,

*студентка 2 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Зореслава ШЕВЧУК,
кандидат філологічних наук, старший викладач*

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Кожна мова, як відомо, відображає спосіб сприйняття і концептуалізацію світу тим чи тим етносом, що вирізняється своєю історією, культурою, своїми цінностями. Це, власне, і складає «національну модель світу», яка є цілісним образом активності людини. Мова ж – найважливіший засіб формування і зберігання знань людини про об'єктивний світ, зафіксованих у слові. Сукупність цих знань, збережених у мовній формі, називається «мовною картиною світу».

Мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму і неповторно відтворює світ. Іншими словами, «мовна картина світу – це комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу», «це сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одинцях мови на певному етапі розвитку народу» [5, с. 8].

Поняття картини світу бере початок від ідей В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. Також він перманентно наголошував на нерозривності понять «мова» і «народ», «мова» і «культура» [1, с. 38]. В українському мовознавстві власну концепцію інтерпретації лінгвофілософської категорії «мовна картина світу» створив В. Жайворонок. У мовній картині світу вчений вбачає «усе те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності» [4, с. 9]. Дослідник упевнений, що всесвіт є предметом пізнання, тому, осмислюючи його, людина пізнає і

саму себе, оскільки її внутрішній, суб'єктивний світ є відображенням світу зовнішнього, об'єктивного. І в цьому процесі важливим елементом є мова, а відтак феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини образами її мови [4, с. 9–10].

Картина буття як глобальний образ світу є результатом усієї духовної активності індивіда. Знаковість концептуальної моделі світу виявляється передусім на рівні лінгвістичної організації фрагментів етнічної картини світу. Образи-етноміфологеми як символіко-семіотичний феномен корелюють із концептуальною картиною світу на рівні виявлення ментально-образних схем [2, с. 9–10]. На думку Л. Лисиченко, мовна картина світу складається із мовних одиниць, що виражають концепти, поняття, а також мовних способів і засобів вираження зв'язків, що існують у концептуальній картині світу [5, с. 14]. Так, ця дослідниця звертає увагу на зв'язки мовних явищ у картинах світу – як концептуальній, так і мовній.

Досить ґрунтовному науковому доробку О. Селіванової «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» мовна картина світу визначається як «представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» [6, с. 365].

С. Єрмоленко наголошує, що одиниці мовної картини світу – це етнопсихолінгвальні явища, лінгвокультуреми. Зазначимо, що такий підхід до розгляду мовної картини світу є досить оригінальним. До цього мовна картина світу членувалась на такі одиниці: концепти, фрейми, сценарії [3, с. 95]. Одиницями мовної картини світу також визначаються лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики; лексико-синонімічні ряди; семантичні поля, що об'єднуються навколо ядерного слова-поняття; лексико-асоціативні поля тощо [3, с. 98].

Отже, мовна картина світу не належить до числа частковонаукових чи спеціальних картин світу, оскільки вона є попередником багатьох інших картин світу і певною мірою формує їх. Мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вмщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона є попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тією особливістю, що людина здатна сприймати і розуміти світ, а відтак і саму себе, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
2. Бойко Н. І., Кайдаш А. М. Міфологеми в українському романтичному просторі: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 155 с.
3. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 94–103.
4. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 2007. 263 с.
5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.

Отримано: 7.04.2023

Марина СТОЙКО,

*студентка 3 курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Людмила МАРЧУК,
доктор філологічних наук, професор*

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЧНИХ СТРУКТУР В РІЗНИХ ЖАНРАХ МОВИ ЗМІ

Поняття комунікації розглядали різні науковці з різних позицій. Умовно виділяють чотири основних значення комунікації: універсальне, значення комунікації розглядають як спосіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального чи духовного світу; технічне, яке представляє комунікацію як шлях сполучення, зв'язку одного місця з іншим, засобу передачі інформації та інших матеріальних та ідеальних об'єктів з одного місця в інше; біологічне, широко використовується в біології, особливо в екології, пі час дослідження сигнальних способів зв'язку у тварин, пташок, комах і т. д.; соціальне, уживається для позначення й характеристики багатоманітних зв'язків та стосунків, які виникають у людському суспільстві. Поняття «політична комунікація» з'явилося всередині 50-х років ХХ століття. До політичної інформації «...належить уся сукупність повідомлень, відомостей, оцінок, які стосуються політичного, економічного та духовного життя суспільства; також вона висвітлює події в усіх сферах суспільного життя, охоплює, насамперед, явища, факти, події політичної сфери життя суспільства – стосунки між державами, партіями, націями; до неї також належать ще й повідомлення про події та явища, які відбуваються в інших сферах суспільного життя, при цьому мають політичний аспект» [1, с. 107].

Політична комунікація не може поширюватися без засобів передачі комунікації, під якими розуміють ЗМІ, неформальні канали (особисті), організації, політичні партії, мережу наукових та науково-інформаційних установ. С. Я. Єрмоленко вважає, що «за сучасних умов активні процеси слововживання, вибору форми наголошування тощо найбільшою мірою визначаються мовною практикою ЗМІ. Останні здійснюють найвідчутніший вплив на вироблення узвичаєного мовного стандарту, вони формують і певні мовні смаки, моду на слововживання» [2, с.11]. Вивчаючи мову преси дослідники наголошують на тому, що вона «органічно пов'язана з історією народу, долею його культури» [3, с. 8]. Чільне місце у політичному дискурсі посідає метафора війни, яка особливо активізується у часи політичних загострень, під час виборчих кампаній тощо. Політичні метафори мають здатність впливати на реципієнта в прагматичному розумінні. Адже згідно з уявленнями сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента політичної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, слотів, які належать до іншої поняттєвої сфери. Кожного разу в процесі інтерпретації метафор адресат звертається до певного перетину між поняттєвими сферами, які містять сталі прагматичні смисли. Це дозволяє твердити, що метафорична модель відзначається прагматичною потенцією, реалізація якої здійснюється за рахунок закріпленої у національній свідомості оцінки. Як засвідчує матеріал, у полемічному дискурсі активно побутують концепти війна (внутрішня, мовна, громадянська, інформаційна, холодна) та боротьба (компрокатна, інтелектуальна, передвиборна, вербальна тощо). Метафорична модель – це чинна або та, яка складена у свідомості мовців, схема зв'язку між

поняттєвими сферами, яку можна подати у вигляді формули: «**А – це В**», пор.: «Політичні реалії – хвороба»; «Політична система – це механізм» тощо. Метафорична модель завжди є бінарною, оскільки її основу становить взаємодія вихідної концептуальної сфери (джерела метафоричної експансії, сигніфікативного дескриптора), сфери-джерела, джерела та нової поняттєвої сфери (напрямку метафоричної експансії, денотативного дескриптора, сфери-цілі, мішені або об'єкта).

Для позначення воєнних дій у дискусійних текстах використовуються різноманітні концепти зі сфери-джерела «війна»: *озброїтися до зубів, будувати стратегію, оголосити війну, бути мішенню атак, поливати мінометним вогнем, завдати удару, лівий фланг, вийти з окопів, знаходиться між двох вогнів, по інший бік барикад, десантуватись* тощо.

Метафоричні моделі в жанрі політичної дискусії виконують маніпулятивну функцію, впливаючи на сприймання адресата політичного дискурсу, на формування мовних стереотипів. Політичні метафори належать до засобів аргументування, переконування опонента (аргумент до досвіду, аргумент до культурних традицій тощо).

Через семантичну структуру політичної метафори послідовно реалізується прагматична настановна адресанта – створення іронічного тексту, в якому висловлюється зневажливе ставлення до політичної події чи особи.

До складу метафор входить суспільно-політична лексика на зразок: *влада, президент, вибори, політичні інститути, політичний діяч, Конституція, держава* тощо. У відповідних контекстах ця лексика формує оцінно-знижений політичний дискурс.

Характерна ознака політичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття – функціонування вторинних номінацій – перифрастичних структур, що утворюють розгалужені синонімічні ряди. Комунікативно-прагматичний оцінний зміст вторинних номінацій пов'язаний з некоректним аргументом до особи, оскільки акцентується увага реципієнта на переважно негативних рисах і якостях політика. Перифрази на позначення назв осіб створюють відповідний імідж політика, виконують у дискусіях ідентифікаційну чи емотивну функції, слугують для створення іронічної конотації.

Лексико-фразеологічним засобам у політичних текстах властива стереотипність у висловленні негатиї щодо політичних опонентів, їхніх дій тощо. Паралельно з тенденцією до стереотипізації відзначено практику використання трансформованих фразеологізмів, що зумовлено їхніми оцінними якостями та можливостями ефективного впливу на опонента. Прагматична роль оказіонально модифікованих ФО виявляється в застосуванні ефекту новизни. Видозмінений фразеологізм у політичному тексті інтенсифікує зміст, наявний у прямій номінації.

У час повномасштабної російсько-української війни в політичній лексиці активно функціують неологізми з негативною семантикою: *пропагандони, орки, рашисти, мордор, бавовна* тощо.

Список використаних джерел:

1. Джинчарадзе Н. Інформаційна культура. Київ: Українські пропілеї, 1999. 147 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нові комунікативні технології і мовна культура журналіста. *Вісник Львівського університету*: Серія Журналістика. 2003. Вип. 23. С. 11–16.
3. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до сер. 90-х рр. ХІХ ст.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 413 с.

Отримано: 7.04.2023

Аліна СТРАЖИР,

*магістрантка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Наталія ЛАДИНЯК,
кандидат філологічних наук, доцент*

СУРЖИК ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Художній текст є формою відображення мовної картини світу його автора, який словом передає суб'єктивне бачення й тлумачення зображуваного. Художній текст для майстра слова стає тим особливим середовищем, у якому вияскравлюються мовні явища, набувають нових індивідуалізованих ознак. Зокрема до таких зараховуємо суржик, який у художньому мовленні сучасних українських письменників слугує засобом індивідуалізації, дає змогу більш реалістично відтворити мовлення персонажів, створити комічний ефект, а подекуди допомагає висміяти ті чи ті риси представників певної субкультури.

Мета нашого дослідження – проаналізувати мовлення персонажів п'єс сучасного українського письменника О. Ірванця щодо уживання суржикізмів та встановити їхні стилістичні функції в художньому тексті.

Загальноприйнятого визначення статусу суржика у мовознавстві наразі немає. Одні науковці потрактовують його як піджин (Н. Дзюбишина-Мельник [3]), субмову (Л. Масенко [5]), форму просторіччя (В. Труб [8]), напівмовність (Б. Ажнюк [1]).

Спільним є сприйняття суржику як загалом негативного явища. В енциклопедії «Українська мова» поняття «суржик» (букв. – суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом і т. ін., а також борошно з такого зерна) витлумачене як «мова, в якій штучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов; уживається переважно щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими російськими елементами» [9, с. 107]. О. Селіванова потрактовує суржик як українсько-російський мовний гібрид, який спричинений штучним поєднанням елементів російської та української мов і порушує норми української літературної мови [6, с. 7]. Характеризуючи найдискусійніші моменти в підходах до українсько-російського суржику (УРС), О. Тараненко виокремлює такі основні моменти: мовний статус УРС (у межах власне української мови, за межами власне української мови), питання про стилістичне використання суржику як засобу мовного реалізму в художній творчості [7]. Справді, у художньому тексті суржик може слугувати стилістичним прийомом, до якого письменник вдається навмисно.

П'єси О. Ірванця засвідчують перехід «суржику зі стилістичного діапазону ужиткового мовлення в літературні тексти» [10, с. 289], спричинений постмодерним сприйняттям дійсності українськими письменниками. Узвичаєний суржик подекуди «отримує статус «третьої мови» поряд з українською й російською» [2, с. 12], що сприймаємо, на жаль, як типове явище для кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Н. Дзюбишина-Мельник, аналізуючи стилістичний потенціал суржикізмів в українській літературі зазначеного періоду, запропонувала градацію суржикомовця в опозиції «свій – чужий». Дослідниця визначила штучність вербалізації суржику у постмодерних творах, а персонажі, які ним послуговуються, здебільшого є «чужими всім» [3, с. 17–19].

З огляду на досліджуваний матеріал – тексти п'єс О. Ірванця – визначимо такі особливості вживання суржикізмів у мовленні персонажів:

1. Суржикомовні персонажі п'єс О. Ірванця є представниками різних вікових, соціальних та національних груп: Стефан, генерал («П'єса на одну дію з роллю для режисера»), циганка («Електричка на Великдень»); мешканцями різних частин України: кримінальники з Київщини («Електричка на Великдень»), львів'янин Матвій («Якось в Америці»).
2. Автор стилізує розмовне мовлення персонажа, виокремлює мовні риси представника певної професії, який часто уживає суржикізмів, наприклад, військового у «П'єсі на одну дію з роллю для режисера»: Г е н е р а л. *А якби таке **вияснилося**, ви силу могли б **употребить** у вашій сім'ї? От мені **просто інтересно?**..* (Ірванець О. П'єса на одну дію з роллю для режисера, с. 43); Г е н е р а л. *Так, мені ваша позиція зразу **стала понятна**, зрозуміла тобто. Як тільки ви **начали говорити**. І я з нею **в корні не согласний**, скажу я вам!..* (Ірванець О. П'єса на одну дію з роллю для режисера, с. 44); Г е н е р а л. *Армія, як ви всі повинні зрозуміти, це зовсім не **гражданська**, не цивільна установа <...> в армії нема й не може бути місця тому, що не передбачено її статутом, наказами й розпорядженнями **вищестоящого керівництва*** (Ірванець О. П'єса на одну дію з роллю для режисера, с. 44). Стилізуючи мовлення носія молодіжної субкультури, О. Ірванець до суржикізмів долучає жаргонну лексику, часто також російську за походженням: *С т е ф а н. А що? **Не хило!**.. <...> Ну бо **чьотко** це все. **Кльово**, одним словом* (Ірванець О. П'єса на одну дію з роллю для режисера, с. 47).
3. Суржик у художньому тексті допомагає відтворити мовні реалії суспільства; у такому разі персонажі постають як носії суржикового мовлення, які набули його в родинному оточенні, є неосвіченими, мають низький рівень культури: *В о н а. На таксі. Разумею, разумею... (Безпорадно роззирається навсібіч. Сама до себе.) Вот чьорт. Все деньгі у Светкі асталісь. (Вона знову відходить до своїх сумок, нишпорить по кишенях свого спортивного костюма, дзеленчить якимись дрібняками, врешті знаходить кілька папірців, рахує їх.) П'ятсот... Две тисячі... П'ятсот... і двесті злотих... Етава, канешна, не хватіт. (До Нього, звіддалік, через усю зупинку.) Слши, пан! А скока стоїт таксі до вокзала?* (Ірванець О. Брехун з Литовської площі, с. 150).
4. Уживання суржикізмів у мовленні негативних персонажів, які належать до маргінальних верств суспільства, мають риси моральної деградації. Наприклад, репліки кримінальників у п'єсі «Електричка на Великдень» містять не лише суржикізмів, а й елементи кримінального жаргону: *Мультик (до своїх). **Поняв?** Сорок **мінут** це їхати. Ну ясно, **шо нада випити**. Отам бабці кімарять, дальше по вагону, у них точно **должно быть**, я зуб даю!.. Давай, докурюй, підем **знакомиється*** (Ірванець О. Електричка на Великдень, с. 105); *Т о л я н (не вельми приязно). **Да поки шо нічо, но ще, може, шо і вломиться**. (До Андрія.) Ей, **фраєр, секі!** (Несподіваним швидким рухом звідкись із-під куртки виймає ножа, який синьо зблискує лезом у тьмяному освітленні.) **Опа-на! Пьоришко!** (Грається зброєю, перекидаючи її з руки в руку.) **Опа-на! Секі! І сквозь вахту проніс, і от шмона заникав!** Це я для **братішкі** виточив, для **Русліка**. (Підходить на крок ближче до А н д р і я.) **Із чого, ти думаєш? Із напільнічка!**..* (Ірванець О. Електричка на Великдень, с. 108). Автор їм протиставляє позитивних героїв, які розмовляють українською мовою. Пор.: *Андрій. **Ще... до Здолбунова... та хвилин сорок, мабуть...*** (Ірванець О. Електричка на Великдень, с. 105).

Підсумовуючи, зауважимо, що вживання суржиків у художньому тексті, зокрема драматургічному, вмотивоване різними стилістичними настановами: це засіб стилізації живого мовлення персонажів, негативного їх оцінювання та гіперболізованого висміювання, відтво-

рення мовної ситуації в Україні. Однак суржикомовні персонажі не є прикладом для наслідування або ж свідченням позиції культивування суржика: суржик є негативним мовним явищем, якого необхідно позбутися всім українцям.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. Мовна єдність нації : діаспора й Україна. Київ: Рідна мова, 1999. 450 с.
2. Врублевська Г. Суржик як елемент міської субкультури. *Урок української*. 2012. № 11–12. С. 12–14.
3. Дзюбишина-Мельник Н. Суржик і суржикізми : стилістичні ресурси. *Наукові записки НаУКМА*. Київ: Вид-во НаУКМА, 2010. Т. 111. Філологічні науки. С. 16–20.
4. Ірванець О. Лускунчик–2004: п'єси, вірші. Київ: Факт, 2005. 208 с.
5. Масенко Л. Суржик : між мовою і язиком. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.
6. Селіванова О. Проблема форм фіксації мов у соціолінгвістиці. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 7–18.
7. Тараненко О. Українсько-російський суржик : статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 14–30.
8. Труб В. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46–58.
9. Українська мова : енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
10. Ціхоцький І. Антисуржик : у пошуках мовної ідентичності. *Теле- і радіожурналістика*. 2012. Вип. 11. С. 288–290.

Отримано: 7.04.2023

Діана ЦЕГЕЛЬНИК,

*магістрантка I курсу навчально-наукового інституту
української філології та журналістики*

*Науковий керівник – Людмила ПОЧИНОК,
кандидат філологічних наук, доцент*

ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АСПЕКТ НА ОСНОВІ ПСИХОСТРУКТУР У ТВОРЧОСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА В. ВИННИЧЕНКА

При опрацюванні найвідоміших творів Ольги Кобилянської (наприклад, «Valse melancolique», «Impromptu phantasie») та Володимира Винниченка («Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Сонячна машина») неможливо оминати вкраплення з інших видів мистецтв. На думку Д. Наливайка, визначальною для цих письменників є «світоглядно-естетична настанова, за якою всі прояви й форми життя і природи, і суспільства є однією тяглістю, певною універсальною єдністю» [5, с. 118].

Питання про «поліглотизм» культури і будь-якого художнього твору в сучасній компаративістиці є надзвичайно актуальним, а відтак і дискусійним. В. Будний та М. Ільницький визначають інтермедіальність, по-перше, як внутрішньотекстову взаємодію у літературному творі семіотичних кодів різних мистецтв; по-друге, як взаємодію семіотичних кодів різних мистецтв у мультимедійному просторі культури [1, с. 297].

Метою статті є дослідження поетики художньої прози «лікаря людських душ» та «першої української модерністки» в інтермедіальному аспекті.

У дослідженні застосований біографічний метод, адже Ольга Кобилянська мала насичене життя, що не могло залишитись осторонь її психотворчості, так само, як і громадська діяльність Володимира Винниченка. А також використано можливості культурно-історичного та порівняльно-типологічного методу.

Півстоліття штучного забуття імені Володимира Винниченка зробили свою лиху справу. Полярність суджень про цю людину просто вражає, і найкраще це явище окреслює цитата: «Художник, розіп'ятий на хресті політики» [3, с. 7]. Не краще постає справа і з Ольгою Кобилянською, яка, адресуючи щоденникові записи «своїм дітям», дала настанову: «Бувайте здорові й розглядайте мене як психологічну загадку» [4, с. 171].

На нашу думку, епоха, в якій жили Володимир Винниченко та Ольга Кобилянська характеризувалась «високим суспільством» та зборами-балами (на відміну від сучасності), що зумовило використання атрибутів музичності, арт-елементів, естетики, архітектури в новелах, драмах, етюдах, поезіях у прозі.

Але, крім цього, помітили, що часто у творах вжите явище диглосії, яке для філологів у творчості вибраних письменників можна визначити як міждисциплінарність (наприклад, «Там звізди пробивались», «В долях»), а в поезії у прозі «Рожі» чітко простежуємо такі елементи: центифолія – різновид троянди, легіт – легкий, приємний вітер. Так само, Володимир Винниченко використовує квазіросіянізми із певною стилістичною метою – для окреслення мовного колориту епохи, в якій живе персонаж, чи для характеристики персонажа (національна свідомість, освіта, соціальний статус тощо), наприклад – «Заручини».

У новелі мисткині «Покора» розкрито психологічний образ героїні через лейтмотив звучання тихої музики – музики надії, вдячності, сподівання. Музикант – одна з найвиразніших постатей у творах обох письменників. Його очима реципієнт сприймає новелу, чує мову музики, яка є надзвичайно милозвучною: «Прилетіли. З утішним щасливим щебетом – як птахи злетіли» [3, с. 158]. А в оповіданні «Терень» Володимир Винниченко виводить образ такого собі композитора-самоука: «Парубок, певно, був одним із тих жайворонків, що з давніх-давен дзвенять над Україною, складаючи свої анонімні, прості і прекрасні пісні, на які ніхто не пише рецензій і про авторів яких не знають ні одної нудної подробиці» [3, с. 172].

Художня творчість виражена у новелі Ольги Кобилянської «Природа». Саме там вперше вжили вираз «Солин вернісаж» – коли люди залишаються ошуканими у своїх чеканнях (у контексті мистецтва). Схожим за тематикою є роман «Творчість» Володимира Винниченка, головний герой Е. Золя – невтомний трудівник, який захоплено працює над своїм шедевром і живе мрією про перемогу на виставці в салоні. Цікаво простежити питання про наявність чоловічої та жіночої точки зору в цих творах: публіку шокують надто яскраві фарби Е. Золі, надто крикливий сюжет і зовсім якась незвична, дивна техніка, що малює прекрасне оголене тіло жінки; а Соля, навпаки, з німецьким, стриманим підходом, самим олівцем зображує спочатку тільки витвір своєї фантазії – гуцула [2].

Ольга Кобилянська елементувала свої написання малярством, живописом, графікою. Щодо Володимира Винниченка, то він, безумовно, симпатизував імпресіоністичній манері письма, оскільки на власному малярському досвіді відчув її «красу» та «силу» (про що свідчать його акварельні малюнки). Окрім того, помічаємо вкраплення елементів скульптури чого немає у мисткині.

В оповіданні «Чудний епізод» письменник подає чіткий опис незакінченої ліпнини нещасної повії, яка прагнула показати людству статичний образ краси і огидності. Таким чином, він описує кожну частину тіла, ніби сам виліплює її.

Інтермедіальність не покинула обраних письменника та письменницю навіть після їх відходу. В 90-х роках ХХ ст. з'явився перший український еротичний телесеріал, кожна з серій якого – це екранізація творів класичної української літератури, що вмістили сюжети творів Ольги Кобилянської та Володимира Винниченка.

Для цього дослідження ми використали лише поодинокі приклади з численних творів українських митців, але таких ознак є ще чимало у творчій спадщині Володимира Винниченка та Ольги Кобилянської. Ще великий пласт текстів, де задіяні елементи театрального й танцювального мистецтва, не окреслений серед канви творів цих модерністів і потребує додаткових ґрунтовних студій.

Список використаних джерел:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
2. Бурега Т. Питання про наявність чоловічої (центральної) та жіночої (периферійної) літератури в сучасному процесі. *Смолоскип*. 2003. Липень № 7 (96). С. 1–5.
3. Винниченко В. Раб краси. Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2017. 383 с.
4. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи та спогади. Київ: Дніпро, 1982. 359 с.
5. Наливайко Д. Проблема натуралізму в українській літературі. *Літературознавство: матеріали III конгресу Міжнародної асоціації україністів*. Київ, 1996. С. 118–130.

Отримано: 7.04.2023

Анастасія ГІРЧУК,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 року навчання фізико-математичного факультету

Науковий керівник – Уляна ГУДИМА,
кандидат фізико-математичних наук, доцент

**ВЛАСТИВОСТІ ДОПУСТИМОЇ ОБЛАСТІ ЗАДАЧІ МІНІМІЗАЦІЇ ОПУКЛОЇ
КУСКОВО-АФІННОЇ ФУНКЦІЇ ПРИ ЛІНІЙНИХ ОБМЕЖЕННЯХ
ТА ДОДАТКОВОМУ ОБМЕЖЕННЮ, ЩО ЗАДАЄТЬСЯ ОПУКЛОЮ
СЛАБКО* КОМПАКТНОЮ МНОЖИНОЮ**

Нехай X – лінійний нормований простір, X^* – простір, спряжений з X .
 $c_k, k = \overline{1, m}$; $y_j, j = \overline{1, n}$; $x_i, i = \overline{1, l}$; – фіксовані елементи простору X , $\varphi \in X^*$,
 $d_k, k = \overline{1, m}$; $l_i, i = \overline{1, l}$; $t_j, j = \overline{1, n}$; – фіксовані елементи простору X^* , A – опукла слабко*
компактна множина простору X^* .

Розглянемо задачу відшукування величини

$$\inf_{\varphi \in X^*} \max_{1 \leq k \leq m} (\varphi(c_k) + d_k), \quad (1)$$

при умовах

$$\varphi(y_j) \geq t_j, j = \overline{1, n}, \quad (2)$$

$$\varphi(x_i) = p_i, i = \overline{1, l}, \quad (3)$$

$$\varphi \in A. \quad (4)$$

Задачу (1)-(4) будемо називати задачею мінімізації опуклої кусково-афінної функції при лінійних обмеженнях та додатковому обмеженню, що задається опуклою слабко* компактною множиною.

Позначимо через M – множину допустимих розв'язків задачі (1)-(4), тобто

$$M = \{\varphi \in X^* : \varphi(x_i) = p_i, i = \overline{1, l}; \varphi(y_j) \geq t_j, j = \overline{1, n}; \varphi \in A\}.$$

Розглянемо деякі властивості допустимої області M .

Твердження 1. Множина

$$M_1 = \{\varphi \in X^* : \varphi(x_i) = p_i, i = \overline{1, l}; \varphi(y_j) \geq t_j, j = \overline{1, n}\}$$

є опуклою множиною простору X^* .

Доведення. Нехай $\varphi_1, \varphi_2 \in X^*$. Переконаємося, що

$$[\varphi_1, \varphi_2] \subset M_1, \quad \varphi_1, \varphi_2 \in M_1.$$

Для цього доведемо, що кожний елемент $\varphi \in [\varphi_1, \varphi_2]$ буде належати M_1 .

Оскільки $\varphi \in [\varphi_1, \varphi_2]$, то існує $\alpha \in [0, 1]$.

$$\varphi = (1 - \alpha)\varphi_1 + \alpha\varphi_2.$$

Внаслідок того, що $\varphi_1, \varphi_2 \in M_1$, то

$$\varphi_1(x_i) = p_i, \varphi_2(x_i) = p_i, \quad i = \overline{1, l}.$$

Звідси одержуємо, що

$$\varphi(x_i) = ((1 - \alpha)\varphi_1 + \alpha\varphi_2)(x_i) = (1 - \alpha)\varphi_1(x_i) + \alpha\varphi_2(x_i) = (1 - \alpha)p_i + \alpha p_i = p_i, \quad i = \overline{1, l}.$$

Крім того, внаслідок того, що $\varphi_1, \varphi_2 \in M_1$, то $\varphi_1(y_j) \geq t_j, \varphi_2(y_j) \geq t_j, \quad j = \overline{1, n}$. Звідси одержуємо, що

$$\varphi(y_j) = ((1 - \alpha)\varphi_1 + \alpha\varphi_2)(y_j) = (1 - \alpha)\varphi_1(y_j) + \alpha\varphi_2(y_j) \geq (1 - \alpha)t_j + \alpha t_j \geq t_j, \quad j = \overline{1, n}.$$

Таким чином $\varphi \in M_1$. Тому можна зробити висновок, що для довільних $\varphi_1, \varphi_2 \in M_1$, відрізок $[\varphi_1, \varphi_2] \subset M_1$.

Це означає, що M_1 є опуклою множиною простору X^* .

Твердження доведено.

Твердження 2. M_1 є слабо* замкненою множиною простору X^* .

Доведення. Переконаємося, що доповнення $C_{X^*}M_1$ до множини M_1 є слабо* відкритою множиною простору X^* .

Нехай $\varphi^0 \in C_{X^*}M$, тоді $\varphi^0 \notin M_1$, а отже існує індекс $j \in \{1, \dots, n\}$ такий, що

$$\varphi^0(y_j) < t_j,$$

або індекс $i \in \{1, \dots, l\}$ такий, що

$$\varphi^0(x_i) \neq p_i.$$

Припустимо, що існує індекс $j_0 \in \{1, \dots, n\}$ такий, що $\varphi^0(y_{j_0}) < t_{j_0}$.

Розглянемо окіл точки φ^0 у слабкій* топології простору X^* такий, що

$$O(\varphi^0) = O(\varphi^0; y_{j_0}; \varepsilon) = \left\{ \varphi \in X^* : \left| \varphi(y_{j_0}) - \varphi^0(y_{j_0}) \right| < \varepsilon \right\},$$

де $\varepsilon = t_{j_0} - \varphi^0(y_{j_0}) > 0$.

Для довільного $\varphi \in O(\varphi^0) = O(\varphi^0; y_{j_0}; \varepsilon)$ будемо мати

$$\left| \varphi(y_{j_0}) - \varphi^0(y_{j_0}) \right| < \varepsilon = t_{j_0} - \varphi^0(y_{j_0}),$$

$$\varphi(y_{j_0}) - \varphi^0(y_{j_0}) < t_{j_0} - \varphi^0(y_{j_0}),$$

$$\varphi(y_{j_0}) < t_{j_0}.$$

Оскільки $\varphi(y_{j_0}) < t_{j_0}$, то $\varphi \notin M_1$, а, отже $\varphi \in C_{X^*}M_1$.

Оскільки φ вибрано довільним чином з $O(\varphi^0) = O(\varphi^0; y_{j_0}; \varepsilon)$, то можна зробити висновок, що $O(\varphi^0) \subset C_{X^*}M_1$.

Якщо існує індекс $i_0 \in \{1, \dots, l\}$ такий, що $\varphi^0(x_{i_0}) \neq p_{i_0}$, тоді $\varphi^0(x_{i_0}) > p_{i_0}$ або $\varphi^0(x_{i_0}) < p_{i_0}$.

Припустимо, що $\varphi^0(x_{i_0}) < p_{i_0}$. Розглянемо окіл точки φ^0 у слабкій* топології простору X^* такий, що

$$O(\varphi^0) = O(\varphi^0; x_{i_0}; \varepsilon) = \left\{ \varphi \in X^* : \left| \varphi(x_{i_0}) - \varphi^0(x_{i_0}) \right| < \varepsilon \right\},$$

де $\varepsilon = p_{i_0} - \varphi^0(x_{i_0}) > 0$.

Для довільного $\varphi \in O(\varphi^0) = O(\varphi^0; x_{i_0}; \varepsilon)$ будемо мати

$$\left| \varphi(x_{i_0}) - \varphi^0(x_{i_0}) \right| < \varepsilon = p_{i_0} - \varphi^0(x_{i_0}),$$

$$\varphi(x_{i_0}) - \varphi^0(x_{i_0}) < p_{i_0} - \varphi^0(x_{i_0}),$$

$$\varphi(x_{i_0}) < p_{i_0}.$$

Отже, $\varphi(x_{i_0}) \neq p_{i_0}$, а тому $\varphi \notin M_1$, звідси випливає, що $\varphi \in C_{X^*} M_1$. Оскільки φ вибрано довільним чином з $O(\varphi^0) = O(\varphi^0; x_{i_0}; \varepsilon)$, то можна зробити висновок, що $O(\varphi^0) \subset C_{X^*} M_1$ і в цьому випадку.

Тому для довільного $\varphi^0 \in C_{X^*} M_1$ існує окіл $O(\varphi^0) \subset C_{X^*} M_1$. Звідси випливає, що $C_{X^*} M_1$ є відкритою множиною простору X^* у слабкій* топології цього простору.

Тоді множина M_1 є слабко* замкненою множиною простору X^* .

Твердження доведено.

Теорема 1. Множина допустимих розв'язків M задачі (1)–(4) є опуклою слабко* компактною множиною простору X^* .

Доведення. Оскільки $M = M_1 \cap A$ і згідно з твердженням 1 M_1 є опуклою множиною простору X^* , A – опукла множина простору X^* , тоді M є опуклою множиною простору X^* , як перетин опуклих множин (див., наприклад [1, с. 32]).

Оскільки A слабко* компактна множина простору X^* , M_1 є слабко* замкненою множиною простору X^* , тоді множина $M = M_1 \cap A \subset A$ є слабко* замкненою підмножиною слабко* компактної множини A , а, отже M – слабко* компактна множина простору X^* .

Отже, множина допустимих розв'язків M задачі (1)–(4) є опуклою слабко* компактною множиною простору X^* .

Теорему доведено.

Список використаних джерел:

1. Гудима У. В., Гнатюк В. О. Опуклий аналіз: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 112 с.

Отримано: 7.04.2023

Фарух ГОНЧАР,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
1 року навчання фізико-математичного факультету

Науковий керівник – **Ростислав МОЦИК,**
кандидат педагогічних наук, доцент

ОБРОБКА РОЗРІДЖЕНИХ ДАНИХ

Коли говорять про масив розріджених даних, то в основному розуміють розріджені дані двовимірного масиву, тобто матриці. Хоча немає єдиного визначення розрідженої матриці, але прийнято вважати, що матриця має розріджену структуру (будову), якщо значна кількість її елементів є нульовими.

Виходячи із рекомендацій зі збереження розріджених масивів, доцільно вважати масив розрідженим, якщо кількість ненульових елементів у масиві менша $n/2$ для n -вимірних векторів (лінійних масивів), менша $n^2/3$ для квадратних матриць розмірності $n \times n$, менша $n^3/4$ для три-вимірних масивів розмірності $n \times n \times n$ і т.д. Річ у тім, що у багатьох варіантах збереження розріджених даних пропонують проводити у вигляді декількох лінійних масивів.

Припустимо, що є k ненульових елементів у розрідженому масиві. Один із лінійних масивів відводять під збереження значень цих ненульових елементів розрідженого масиву. Отже, нам потрібно k змінних для їх збереження і ще k змінних для збереження номерів координат, в яких розміщені ці елементи. Всього потрібно $2k$ позицій для кодування розрідженого лінійного масиву. Якщо $n \leq 2k$, то немає сенсу кодувати такий масив. Отже, щоб дані вважати розрідженими потрібно, щоб виконувалося співвідношення $n > 2k$, або $k < n/2$, тобто ненульових елементів повинно бути менше половини.

Аналогічно, для матриць, якщо є k ненульових елементів, то для їх кодування потрібно k змінних для збереження значень цих елементів, k змінних для збереження номерів рядків, де вони розміщені, і ще k змінних для збереження номерів стовпців, в яких розміщені ці елементи. Всього $3k$. Аналогічно, матрицю можна вважати розрідженою, якщо $3k < n^2$, або $k < n^2/3$. Отже, кількість ненульових елементів у квадратній матриці розмірності $n \times n$ повинна бути меншою $n^2/3$.

Аналогічні вирази можна одержати і для масивів більших розмірностей.

Формати збереження розріджених матриць. При створенні алгоритмів розв'язування задач з розрідженими матрицями велике значення має вибір способів задання та збереження ненульових елементів. Складність ефективної обробки розріджених матриць привела до створення великої кількості форматів для компактного зберігання розріджених даних, наприклад, CSR (compressed sparse row), CSC (compressed sparse column), COO (coordinate) та інші.

Ці формати (способи кодування) визначаються насамперед структурою (розміщенням ненульових елементів) розрідженої матриці та вимогами алгоритму, який використовується. Оптимальність того чи іншого формату залежить не лише від рівня економічного використання машинної пам'яті, але й від зручності оперування цими даними у закодованому вигляді.

Не можна рекомендувати єдиний, близький до оптимального, формат зберігання даних. Практичні дослідження з проведенням аналізу різних форматів збереження розріджених матриць показав, що формат CSR належить до найбільш універсальних і дозволяє легко реалізувати оптимальний алгоритм множення розрідженої матриці на вектор.

Розглянемо коротенько його суть. Передбачається, що розріджена матриця зберігається з використанням трьох масивів:

- `aelem` містить всі ненульові елементи матриці A , перераховані по рядках;
- `jptr` містить стільки ж елементів, скільки й `aelem`, і для кожного з них указує, в якому стовбці перебуває даний елемент;
- `iptr` містить число елементів, що дорівнює розмірності системи, збільшеній на одиницю. Його i -й елемент указує, з якої позиції в масивах `aelem` і `jptr` починається i -й рядок матриці. Відповідно, `jptr[i + 1] - iptr[i]` дорівнює кількості ненульових елементів в i -му рядку. Останній елемент `jptr[n + 1]` дорівнює кількості елементів в масиві `aelem`, збільшеній на одиницю.

Нехай, наприклад, маємо розріджену матрицю розмірності 7×7 :

$$\begin{pmatrix} 9 & 0 & 0 & 3 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 3 & 2 & 1 & 0 & 0 & 2 \\ 0 & 1 & 4 & 2 & 0 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 2 & 9 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 2 & 0 & 1 & 7 & 0 & 1 \\ 0 & 2 & 0 & 0 & 0 & 8 & 0 \\ 2 & 2 & 0 & 0 & 3 & 0 & 8 \end{pmatrix}$$

Її код в форматі CSR матиме вигляд:

```
aelem = [9, 3, 1, 1, 3, 2, 1, 2, 1, 4, 2, 2, 1, 2, 9, 1, 1, 1, 7, 1, 8, 2, 2, 3, 8],
jptr = [1, 4, 5, 7, 2, 3, 4, 7, 2, 3, 4, 1, 2, 3, 4, 5, 1, 4, 5, 7, 6, 1, 2, 5, 7],
iptr = [1, 5, 9, 12, 17, 21, 22, 26].
```

Варто зауважити, що конкретні значення ненульових елементів матриці у загальному випадку неможливо передбачити. Тому масив типу `aelem` присутній у всіх типових форматах.

Існують формати, в яких використовують не три а два масиви. Наприклад, значення у другому масиві формують за формулою $i \cdot (n - 1) + j$, де i – номер рядка, j – номер стовпця, у яких розміщено відповідний елемент масиву `aelem`. Для наведеного вище прикладу цей масив виглядатиме наступним чином:

```
[1, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 32, 33, 35, 41, 43, 44, 47, 49].
```

Такий формат не є зручним для проведення операцій над елементами розрідженого масиву, оскільки для визначення їх розміщення потрібно проводити додаткові маніпуляції.

Тому ми вибираємо формат, який складатиметься з трьох масивів:

- `aelem` містить всі ненульові елементи матриці A (елементи можуть мати хаотичне розміщення);
- `номер_r` містить стільки ж елементів, скільки й `aelem` і для кожного з них указує, в якому рядку перебуває даний елемент;
- `номер_s` містить стільки ж елементів, скільки й `aelem`, і для кожного з них указує, в якому стовбці перебуває даний елемент.

Такий формат на відміну від попередніх не потребує додаткових розрахунків для визначення місце розташування конкретного ненульового елементу i , що не маловажно, не вимагає впорядкованості масиву `aelem` за зростанням номерів рядків і стовпців, а при маніпуляціях з елементами матриці такий порядок може порушитися.

Для наведеного вище прикладі відповідні масиви матимуть вигляд:

```
nomer_r = [1, 1, 1, 1, 2, 2, 2, 2, 3, 3, 3, 4, 4, 4, 4, 4, 5,
5, 5, 5, 6, 7, 7, 7, 7],
nomer_s = [1, 4, 5, 7, 2, 3, 4, 7, 2, 3, 4, 1, 2, 3, 4, 5, 1,
4, 5, 7, 6, 1, 2, 5, 7].
```

Список використаних джерел:

1. Стіренко С. Г. Зберігання розріджених матриць великих розмірностей в системі з локальною пам'яттю. *Вісник НТУУ «КПІ» Інформатика, управління та обчислювальна техніка*: зб. наук. праць. Київ: Век+, 2020. № 52. С. 111–117.

Отримано: 7.04.2023

Віктор ЖУРБЕЙ,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
I року навчання фізико-математичного факультету*

*Науковий керівник – Руслан ПОВЕДА,
кандидат фізико-математичних наук, доцент*

МОДЕЛЮВАННЯ, РОЗРАХУНОК І ПОБУДОВА ШИРОКОСМУГОВИХ АНТЕННИХ СИСТЕМ

Сучасні тенденції щодо мінімізації телекомунікаційних засобів вимагають впровадження компактних комбінованих інтегральних антен, які мають відповідні рівні багатодіапазонності та широкосмуговості [1].

Аналіз схемо-технічних рішень, що дозволяють забезпечити відповідність зазначеним вимогам, свідчить, що вони в основному зводяться до застосування електрично-малих антен [2]; впровадження геометрії фракталів [3]; введення елементів на основі діелектричних резонаторних антен (DRA) [4–6]; формування багатоелементних решіток; реалізації комбінацій зазначених конструктивних підходів.

Систематизація існуючих джерел, що пов'язані з даною проблематикою дозволяє виділити кілька узагальнених напрямів досліджень. Але в цілому, проведений аналіз існуючих антенних рішень свідчить, що у теоретичному плані поки що недостатньо опрацьовані антени на базі фрактальних структур на основі чисел Фібоначчі, в тому числі, при одночасному застосуванні кількох видів фракталів. Все це свідчить про актуальність досліджень.

Метою дослідження є підвищення ефективності антенних систем на основі фрактальних структур на основі чисел Фібоначчі.

Фрактальні антени – це антени, які мають геометричну структуру, що повторюється на різних масштабах. Вони мають багато переваг, таких як компактність, більшу ефективність,

ширококутність, більшу стійкість до шумів і т.д. Фрактальні антени, побудовані на числах Фібоначчі, є одним з підходів до побудови фрактальних антен. Числа Фібоначчі – це послідовність чисел, в якій кожне число є сумою двох попередніх чисел у послідовності. Наприклад, послідовність чисел Фібоначчі може виглядати так: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55 і т.д.

Фрактальна антена на основі чисел Фібоначчі може бути побудована шляхом створення геометричної структури, в якій кожен рівень містить кількість резонаторів, що відповідає числам Фібоначчі. Кожен резонатор може мати форму петлі або іншу геометричну форму, і вони повторюються на кожному рівні масштабування (рис. 1).

Рис. 1. Антена Фібоначчі

Деякі з типів резонаторів, які можуть використовуватися в фрактальних антенах, включають: *петлі* (резонатори в формі петель зазвичай використовуються в фрактальних антенах, оскільки вони можуть забезпечити певний рівень електричного збудження, який може бути залежний від форми петлі); *квадратні петлі* (один з типів петель, які можуть бути використані в фрактальних антенах; можуть бути побудовані за допомогою чисел Фібоначчі); *фрактальні петлі* (можуть бути побудовані з використанням геометричної структури, яка повторюється на різних масштабах; такі петлі можуть бути використані для підвищення ефективності фрактальної антени); *резонатори з іншими геометричними формами* (можуть мати різні геометричні форми, включаючи трикутники, квадрати, шестикутники, кола і т.д.; можуть бути побудовані з використанням геометричної структури, яка повторюється на різних масштабах); *фрактальні трансформатори* (можуть бути використані для зміни імпедансу на вході антени; можуть бути побудовані з використанням геометричної структури, яка повторюється на різних масштабах).

Один з прикладів фрактального трансформатора – це так званий «Koch Dipole» або «Koch Fractal Antenna», який має геометричну структуру, яка повторюється на різних масштабах. Ця антена складається з декількох частин, включаючи ділянку живлення, резонатор та трансформатор. Трансформатор використовується для зміни імпедансу на вході антени, що дозволяє досягти кращої взаємодії між антеною та джерелом сигналу. Фрактальна геометрична структура трансформатора забезпечує його ефективність і компактність, що робить його особливо корисним для застосування в малих розмірів антенах.

Нижче наведено приклад реалізації фрактального трансформатора на основі «Koch Dipole».

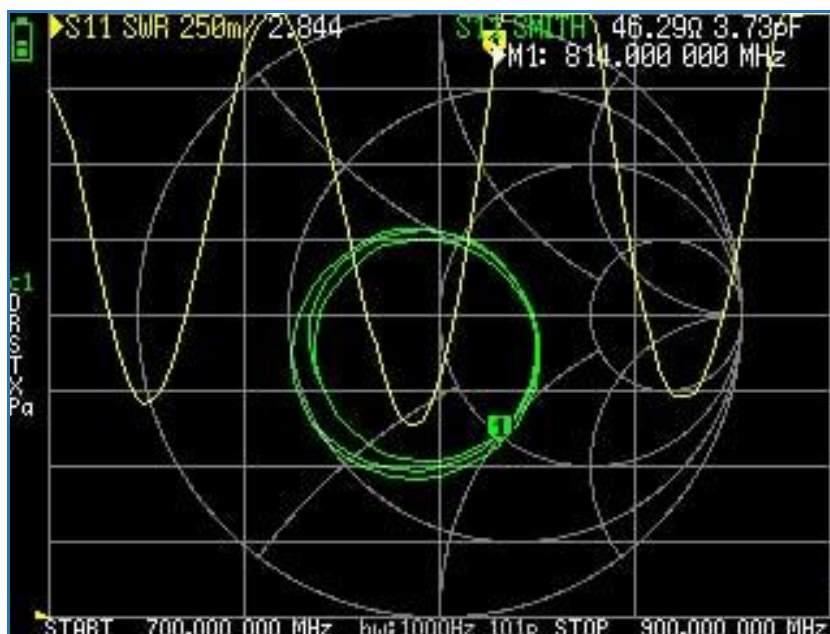

Рис. 2. Характеристика антени Фібоначі

Даний фрактальний трансформатор складається з п'яти рівнів геометричних структур, які повторюються на різних масштабах. Кожен рівень має форму квадрата, що поділяється на 16 частин, кожна з яких може бути або відсутньою, або мати форму L-подібної структури. Ця геометрична структура забезпечує потрібний рівень імпедансу та дозволяє забезпечити оптимальну взаємодію між антеною та джерелом сигналу.

Такі антени мають високу ефективність, більшу широкосмуговість і стійкість до шуму, що забезпечується за рахунок їх фрактальної геометрії. Однак, побудова таких антен є дещо складною і вимагає високої точності виробництва, що може вплинути на їх комерційну доступність.

Список використаних джерел:

1. Mandelbrot B. *Fractals: Forme, Chance and Dimension*. San-Francisco: Freeman, 1977. 365 p.
2. Long S. A., McAllister M. W., Chen L. C. The Resonant Cylindrical Dielectric Cavity Antenna. *IEEE Trans Antennas and Propagation*. 1983. Vol. AP-31. P. 406–412.
3. Birand M. T., Gelsthorpe R. V. Experimental Millimetric Array Using Dielectric Resonators Fed by Means of Dielectric Waveguide. *Electronics Letters*. 1981. Vol. 17. P. 633–635.
4. McAllister M., Long S. A., Conway G. L. Rectangular Dielectric Resonator Antennas. *Electronic Letters*. 1983. Vol. EL-19. P. 219–220.
5. Sliusar I. I., Slyusar V. I., Polishchuk Y. V., Stas E. I. Analysis of space-frequency characteristics of a quasi-fractal DRA based on a cube and truncated pyramid. *Nauka i studia. Przemysl*, 2018. № 11. P. 3–12.
6. Sliusar I. I., Slyusar V. I., Voloshko S. V., Degtyareva L. N. Antenna synthesis based on fractal approach and DRA technologies. *IEEE 2nd Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (UKRCON)*. Lviv, 2019. P. 29–34.
7. Mayboroda D. V., Pogarsky S. A., Poznyakov A. V., Sukhov V. N., Shcherbatiuk E. V. The Quasi-Fractal Microstrip Antenna. *IEEE 2018 9TH International Conference On Ultrawideband and Ultra-short Impulse Signals (UWBUSIS)*. Odessa, 2018. P. 349–352.
8. Sliusar I. I., Slyusar V. I., Voloshko S. V., Smolyar V. G. Synthesis of quasi-fractal hemispherical dielectric resonator antennas. *IEEE*. 2018. 5th
9. International Scientific Practical Conference Problems of Infocommunications. *Science and Technology (PIC S&T)*. Kharkov, 2018. P. 313–316.

Отримано: 7.04.2023

Андрій ПОВЕДА,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I року навчання фізико-математичного факультету

Науковий керівник – **Сергій ОПТАСЮК,**
кандидат фізико-математичних наук, доцент

КЛАСИФІКАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ З ФІЗИКИ

Засоби навчання є необхідною складовою освітнього середовища, складовою множини засобів навчальної діяльності. З них формуються матеріальна та інформаційна складові освітнього середовища; вони мають вплив на діяльність суб'єкту навчання та організацію дидактичного процесу; створюють умови, в яких забезпечуються можливість досягнення попередньо сформульованих цілей навчання. Вдалий вибір дидактичних засобів сприяє ефективнішому використанню в процесі навчання різноманітних методів і форм навчання.

На сьогодні у науково-методичній літературі знаходимо різну та неоднозначну класифікацію дидактичних засобів. Про важливість та широкі можливості застосування широкого спектру дидактичних засобів у освітньому процесі з фізики написані праці В. Ф. Заболотного, Т. М. Засекиної, А. Ф. Меняєва, В. Ф. Савченко, М. І. Шута. Про особливості розробки вчителем сучасних інтерактивних дидактичних засобів на уроки фізики знаходимо у дослідженнях П. В. Бельчева, Н. В. Житеньової, О. В. Мерзликіна.

Під дидактичними засобами розуміють усі елементи навчального середовища, які вчитель свідомо використовує з метою цілеспрямованого освітнього процесу та більш плідної взаємодії з учнями [2; 4; 5].

Дидактичні засоби характеризуються різноманітністю форм реалізації та методик їх застосування; їм притаманне підпорядкування тій парадигмі освіти, яка діє в суспільстві в даний момент. Засоби навчання широко використовуються як на уроках, так і в процесі самостійної роботи учнів.

Проаналізувавши існуючі класифікації навчальних засобів, відмітимо, що у науковців немає єдиної думки і, відповідно, єдиного підходу щодо класифікації засобів навчання. Так, розглядаються різні класифікації засобів навчання, висвітлені на основі наступних підходів: за складом об'єктів (матеріальні, ідеальні); за відношенням до джерел (штучні, природні); за складністю (прості, складні); за способом використання (динамічні, статистичні); за особливостями будови (плоскі, об'ємні, змішані, віртуальні); за характером впливу (візуальні, аудіальні, аудіовізуальні); за носієм інформації (паперові, магнітооптичні, електронні); за відношенням до технологічного прогресу (традиційні, сучасні, перспективні); за рівнями змісту освіти (засоби навчання на рівні уроку, на рівні предмета, на рівні всього процесу навчання).

Проаналізувавши науково-методичні джерела можемо робити висновок, що більшість авторів практично не враховують ті засоби, які виникли як наслідок швидкого розвитку сучасних інформаційних технологій і, зокрема, розвитку всесвітньої мережі Інтернет. На нашу думку, постає необхідність принципово нової сучасної класифікації дидактичних засобів, у якій були б враховані всі сучасні тенденції. З урахуванням стрімкого розвитку фізичної науки засоби навчання фізики мають бути досить сучасними. Тому вони потребують більш розширеного аналізу і більш ґрунтовної класифікації.

Найбільше у літературі зустрічається класифікація, який поділяє усі існуючі засоби навчання на базові та інноваційні [2; 3; 5].

Під **базовими** засобами навчання розуміють традиційні інструменти діяльності вчителя і учнів. Дана частина навчально-методичного комплексу допускає варіювання складових в залежності від дидактичних цілей. Сюди входять матеріальні (підручники, посібники, плакати, різноманітне лабораторне та демонстраційне обладнання, допоміжні матеріали для учнів) та ідеальні (слово вчителя) об'єкти, без яких неможливий навчальний процес взагалі і вивчення фізики зокрема.

Інноваційні навчальні засоби – це додаткові навчальні засоби, що передбачають використання складних технічних пристроїв. До них відносяться технічні та комп'ютерні засоби навчання (мультимедійні; мережеві); медійні засоби навчання (носії аудіо- і відеоконтенту); аудітивні (фонограма); візуальні (відеограма); аудіовізуальні (відео-фонограма); технічні засоби навчання (відтворююча апаратура): звукотехнічні; світлотехнічні; звуко-світлотехнічні.

Комп'ютерні засоби навчання передбачають використання мультимедійних засобів на основі комп'ютерних програм та продуктів з Інтернету. До **мультимедійних комп'ютерних засобів** відносяться різноманітні види електронних текстів, статичних та анімаційних зображень, аудіо- та відеоелементів. **Мережеві комп'ютерні засоби** навчання – засоби навчальної діяльності, при застосуванні яких використовуються різні інформаційні ресурси і мережеві комунікації всесвітньої мережі Інтернет.

Систему дидактичних засобів за їх роллю у навчальному процесі, яка дає уявлення про спектр електронних засобів, їх місце в системі засобів навчання та аспекти застосування представлено на рис 1. [5].

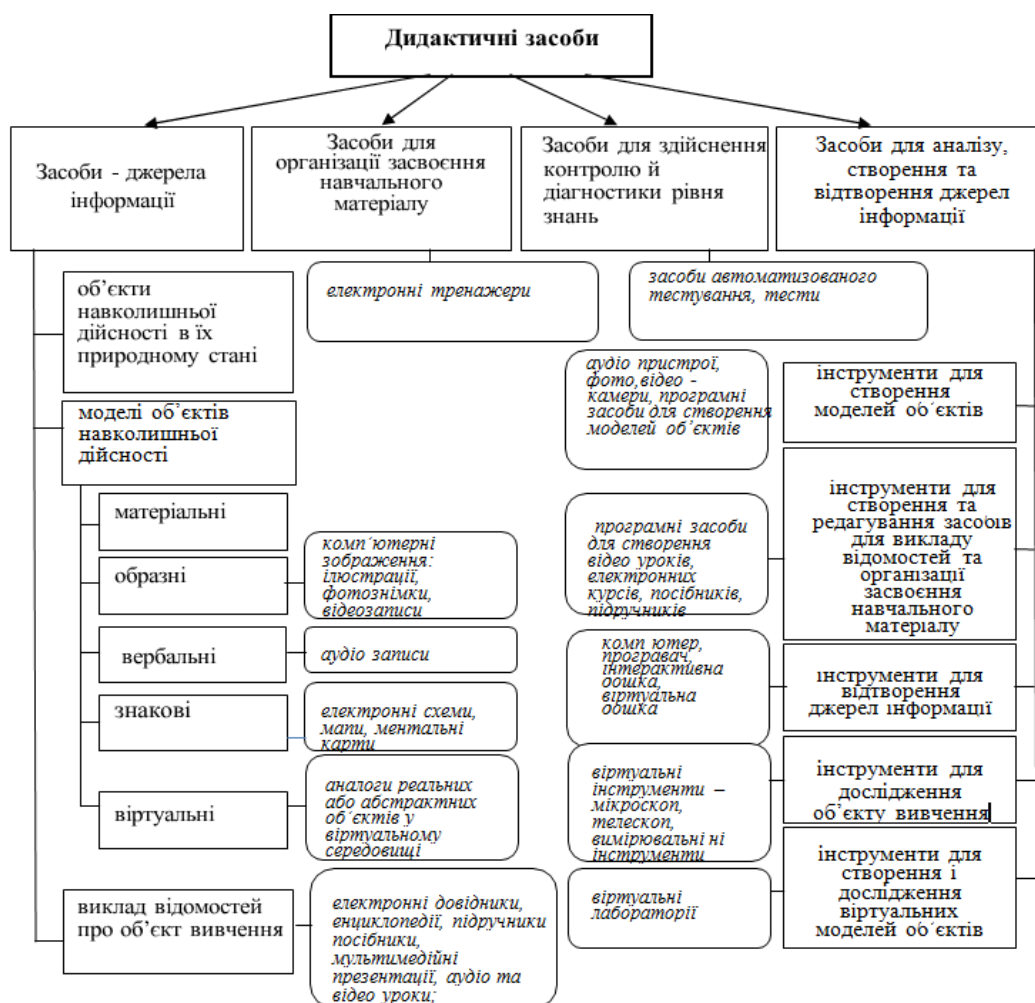

Рис. 1. Система дидактичних засобів навчання

На сьогодні існує багато безкоштовних сервісів, які вже мають готові набори візуальних дидактичних засобів або дозволяють вчителю створювати власноруч необхідні додатки і для цього не обов'язково мати навички програмування, оскільки дані сервіси інтуїтивно зрозумілі, зручні та прості у використанні. Сьогодні такими популярними сервісами є LearningApps, BrainFlips, ClassTools, Wixie, Educaplay, PowToon та ін.

Серед сучасних досліджень, виконаних у педагогічній площині, привертає увагу систематизація інтернет-сервісів – ІКТ-інструментів педагогічної і навчальної діяльності [6; 7]. До них віднесено, зокрема, такі їх категорії за призначенням: інструменти візуалізації мислення; інструменти для створення презентацій; інтерактивні карти. До інструментів візуалізації мислення віднесено сервіси для створення: ментальних карт (Mindmeister, Mind42); візуальних словників; схем, кластерів (Bubbl.us); стрічок часу (Dipity, ClassTools, Timerime); діаграм (Ісікаві, Венна, діаграм для представлення цілей); візуального ранжування; бачення причини; схем, креслень, діаграм (Gliffy); хмари слів. Інструментами створення презентацій є Prezi і Calameo, для інтерактивних карт – Google Maps.

Як бачимо, у сучасній класифікації засобів навчання фізики більша увага приділена актуальним дидактичним засобам, які виникли в процесі розвитку сучасних інформаційних технологій. Дана класифікація є досить простою і універсальною, завдяки чому вона може бути використана педагогами при організації навчального процесу з фізики з метою підвищення його ефективності.

Список використаних джерел:

1. Бельчев П. В. Інтерактивний електронний плакат як сучасний дидактичний засіб навчання фізики в загальноосвітній школі. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. (Педагогічні науки)*. БДПУ, 2011. № 2. С. 73–77. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp14/Tabler.pdf
2. Гуляєва Л. Засоби навчання фізики: погляди та уявлення. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 168. 2018. С. 75–78. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/168/19.pdf>
3. Заболотний В. Ф. Методика навчання фізики. Загальні питання (в схемах і таблицях з мультимедійними додатками). Вінниця: Едельвейс і К, 2009. 112 с.
4. Засекіна Т.М. Системний аналіз дидактичних засобів з фізики в умовах профільної школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. №4 (18). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
5. Олефіренко Н. В. Дидактичні електронні ресурси у системі сучасних засобів навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка*. Вип. 33. 2014. С. 129–133.
6. Житеньова Н.В. Візуальні дидактичні засоби: створення та використання в освітній практиці : навчально-методичний посібник. Харків. ХНУ імені Г. Сковороди. 2019. 89 с.
7. Gallagher Kerry. The Four Elements of Paperless Learning. URL: <http://www.kerryhawk02.com>
8. Szalkiewicz Marek. Idee pedagogiczne Zygmunta Mysłakowskiego. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. 2018. Vol. 6 (1).

Отримано: 7.04.2023

Андрій РОМАНЮК,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
3 року навчання фізико-математичного факультету

Науковий керівник – **Ірина КОВАЛЬСЬКА,**
кандидат фізико-математичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ІГОР В ЕКОНОМІЦІ

Теорія ігор – це розділ прикладної математики, в якому вивчаються і будуються математичні моделі для прийняття оптимальних рішень в умовах конфлікту. До конфліктів можна відносити різноманітні явища економічного, соціального, правового змісту а також спортивні змагання та ігри – шахи, шашки, доміно, карточні ігри, тощо. Якщо противник в умовах конфлікту намагається приховати свої наступні дії – це породжує невизначеність. І саме цю невизначеність можна інтерпретувати як конфлікт суб'єкта, який приймає рішення з природою або з іншим суб'єктом. Теорія ігор також може розглядатися як теорія прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності – це допомагає моделювати деякі важливі аспекти прийняття рішень в техніці, сільському господарстві, медицині, соціології, розв'язувати проблеми управління, планування і прогнозування. Дуже важливе значення теорія ігор має для штучного інтелекту та кібернетики, особливо з проявом інтересу до інтелектуальних агентів. Переважна більшість цілей досягається за допомогою певних стратегій. Навіть перед тим, як кудись йти, ми подумки моделюємо наш маршрут. Зовсім інша справа – економічні цілі та завдання. Побудова оптимальної стратегії, наприклад, в економічних задачах дуже складна. Тому використання теорії ігор є своєчасним і актуальним.

Розглянемо матричні ігри двох осіб. У випадку скінченності множини S_1 і S_2 (гра двох гравців) нормальну форму гри можна записати у вигляді матриці $A = (a_{ij})$, у якій елементи стрічок представляють стратегії першого гравця, а елементи стовпчиків представляють стратегії другого гравця. Елементи a_{ij} матриці A є платою другого гравця першому у випадку вибору першим гравцем i -ої стрічки, а другим гравцем – j -го стовпчика. Якщо відомі всі значення a_{ij} , то можна записати платіжну матрицю гри (табличне представлення функції виграшу, таблиця 1).

Таблиця 1

	B_1	B_2	..	B_j	..	B_n	α
A_1	a_{11}	a_{12}	..	a_{1j}	..	a_{1n}	α_1
A_2	a_{21}	a_{22}	..	a_{2j}	..	a_{2n}	α_2
..	..	..	..	..	..	..	..
A_i	a_{i1}	a_{i2}	..	a_{ij}	..	a_{in}	α_i
..	..	..	..	..	..	..	..
A_m	a_{m1}	a_{m2}	..	a_{mj}	..	a_{mn}	α_m
β	β_1	β_2	..	β_j	..	β_n	

Очевидно, перший гравець вибирає рядок з метою максимізувати плату (свій виграш), а другий гравець вибирає стовпчик з метою мінімізувати плату (свій програш). Таку гру називають матричною.

Тобто спочатку гравець намагатиметься вибрати мінімальне значення виграшу по кожній стратегії

$$\alpha_i = \min_j \alpha_{ij}, \quad i = \overline{1, m}.$$

А потім серед цих виграшів шукатиме той, який забезпечує максимум:

$$\alpha = \max_i \alpha_i = \max_i \min_j \alpha_{ij}.$$

Величину α називають нижньою чистою ціною гри або мінімаксом. Їй відповідає максимінна стратегія, дотримання якої першим гравцем при будь-яких стратегіях другого гравця, гарантує для нього виграш, не менший, ніж α . Тобто це гарантований виграш першого гравця за умови будь-яких стратегій другого гравця.

У свою чергу, другий учасник максимізує свій програш по кожній стратегії

$$\beta_j = \max_i \alpha_{ij}, \quad j = \overline{1, n}.$$

А потім серед усіх стратегій вибираємо ту, при якій програш найменший:

$$\beta = \min_j \beta_j = \min_j \max_i \alpha_{ij}.$$

Величину β називають верхньою чистою ціною гри (мінімаксом). Їй відповідає мінімаксна стратегія другого гравця, дотримання якої за умови будь-якої стратегії першого гравця, забезпечує йому програш, не більший, ніж β . Тобто це гарантований програш другого гравця за умови будь-яких стратегій першого гравця.

Оптимальним розв'язком цієї гри є сідлова точка, тобто елемент α_{kl} матриці A , який задовольняє умову $\alpha_{il} \leq \alpha_{kl} \leq \alpha_{kj}$ для будь-яких i та j .

Якщо $\alpha = \beta$, тобто верхня ціна гри дорівнює нижній ціні гри, то відповідні чисті стратегії називають оптимальними, а про гру кажуть, що вона має сідлову точку.

У більшості матричних ігор відсутні сідлові точки, тобто не виконується умова:

$$\max_i \min_j \alpha_{ij} \leq \min_j \max_i \alpha_{ij}.$$

У таких випадках використовують змішані стратегії, які є схемою випадкового вибору чистих стратегій.

Змішаною стратегією S_A першого гравця називають застосування чистих стратегій A_1, A_2, \dots, A_m з ймовірностями p_1, p_2, \dots, p_m , причому

$$\sum_{i=1}^m p_i = 1, \quad p_i \geq 0, \quad i = \overline{1, m}.$$

Змішані стратегії гравця A запишемо у вигляді матриці:

$$S_A = \begin{pmatrix} A_1 & A_2 & \dots & A_i & \dots & A_m \\ p_1 & p_2 & \dots & p_i & \dots & p_m \end{pmatrix}.$$

Або у вигляді рядка $S_A = (p_1, p_2, \dots, p_m)$.

Аналогічно змішані стратегії гравця B позначимо:

$$S_B = \begin{pmatrix} A_1 & A_2 & \dots & A_i & \dots & A_m \\ q_1 & q_2 & \dots & q_i & \dots & q_m \end{pmatrix}.$$

Або у вигляді рядка $S_B = (q_1, q_2, \dots, q_m)$, де $\sum_{j=1}^n q_j = 1, q_j \geq 0, j = \overline{1, n}$.

Гравець A вибирає стратегію так, щоб максимізувати найменший очікуваний виграш по стовпцях платіжної матриці, а гравець B вибирає стратегію так, щоб мінімізувати найбільший очікуваний виграш по стовпцях. Отже, гравець A вибирає стратегію p :

$$\max_{p_i} \left\{ \min \left(\sum_{i=1}^m a_{i1} \cdot p_i, \sum_{i=1}^m a_{i2} \cdot p_i, \dots, \sum_{i=1}^m a_{in} \cdot p_i \right) \right\}.$$

Гравець B вибирає стратегію q_i :

$$\min_{q_j} \left\{ \max \left(\sum_{j=1}^n a_{1j} \cdot q_j, \sum_{j=1}^n a_{2j} \cdot q_j, \dots, \sum_{j=1}^n a_{mj} \cdot q_j \right) \right\}.$$

Якщо стратегії оптимальні, то виконується рівність між максимінним очікуваним ви-
грашем та мінімакним очікуваним програшем.

Список використаних джерел:

1. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2005. 306 с.
2. Вовк В. М. Оптимізаційні моделі економіки: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 318 с.
3. Дацко М. В. Дослідження операцій в економіці: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2009. 288 с.
4. Економіко-математичне моделювання: навчальний посібник / за ред. О. Т. Іващука. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2008. 704 с.

Отримано: 7.04.2023

Роман ЧОРНИЙ,

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
I року навчання фізико-математичного факультету*

*Науковий керівник – Ростислав МОЦІК,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ЗАСОБИ ТЕСТУВАННЯ ВЕБ-ДОДАТКІВ ЯК ЗАПИТ ТА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Веб-тестування або тестування веб-сайту – це техніка тестування програмного забезпе-
чення, яка допомагає забезпечити функціональність і якість програми відповідно до вимог.
Перед релізом веб-додатка, веб-тестування має виявити всі основні проблеми, включаючи
функціональні невідповідності, порушення безпеки, проблеми з інтеграцією, виклики навко-
лишнього середовища або навантаження на трафік.

Веб-додаток – це програма, яка поширюється через Інтернет у вигляді інтерфейсу брау-
зера. Метою веб-додатка є ефективний обмін інформацією з користувачами під час роботи з
різними браузерами та операційними системами.

Тестування є критично важливим кроком у будь-якому процесі розробки веб-додатків.
Однак це може бути непосильним завданням за відсутності потрібних інструментів і досвіду.
Значний відсоток веб-сайтів все ще запускається з помилками, які розчаровують користува-
чів і негативно впливають на загальний успіх сайту. Коли веб-сайт зазнає збою після запус-
ку, це вимагає часу та грошей, щоб виправити його.

Щоб звести ці небезпеки до мінімуму та підтримувати високу якість продукту, необ-
хідне ретельне тестування. Тестування веб-сайтів вже не те, що було раніше. Сайт або веб-

додаток має бездоганно працювати не лише в браузерах настільних ПК, але й на мобільних пристроях, інших побутових приладів (телевізорах, та навіть холодильниках).

Засоби тестування програмного забезпечення – це продукти, які підтримують різні тестові дії, починаючи від планування, збору вимог, створення побудови, виконання тесту, реєстрації дефектів і аналізу тесту. Ці засоби тестування в основному використовуються для тестування надійності програмного забезпечення, ретельності та інших параметрів продуктивності.

Ретельне та якісне тестування забезпечується використання розробниками та тестувальниками передових технологій, та сучасних засобів тестування, на кожному рівні життєвого циклу розробки програмного забезпечення:

- планування;
- аналіз вимог;
- дизайн і розробка;
- впровадження;
- тестування;
- оцінка;
- реліз;
- підтримка.

Основними засобами тестування вважаються:

- Розширення браузерів (PixelPerfect, Bug magnet, Fake filler, Google Lighthouse, Web Developer, Eye Dropper);
- Програмне забезпечення для фіксування багів (Lightshot, Joxi, Monosnap, ShareX);
- Компаратори (Diffchecker, Beyond compare);
- Програмне забезпечення для тестування API веб-додатків (Postman, Jmeter, TestMace);
- Програмне забезпечення для тестування кросбраузерності веб-додатків (Lambda, Android Studio, Browser stack, Sauce labs)
- Програмне забезпечення для автоматизації тестування веб додатків (Preflight, TestRail);
- Веб-сервіси для валідації, та перевірки оптимізації веб-додатків (validator.w3.org, PageSpeed).

Засоби тестування програмного забезпечення можуть допомогти фахівцям переконатися, що програмне забезпечення на стадії розробки відповідає очікуванням проекту. Тестування програмного забезпечення також може підтвердити якість і безпеку продукту. Для початківця, який зацікавлений в тому, щоб стати розробником або тестувальником програмного забезпечення, буде корисно дізнатися про інструменти, які можна використовувати для полегшення процесу забезпечення якості.

Так як тестування, якість продукту є одними з основних критеріїв для успішної реалізації продукту, то знання і досвід у використанні засобів тестування відіграє велику роль у працевлаштуванні, та рівні кваліфікації працівника.

Особливо гостро постає питання з початківцями, кількість яких збільшилась від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. За даними порталу dou.ua кількість вакансій зменшилась вдвоє від 24 лютого 2022 року. Натомість кількість резюме від початківців у сфері розробки веб-додатків збільшилась в декілька раз. На це є декілька причин:

- так як багатьох низькокваліфікованих працівників було звільнено на початку вторгнення, через нестачу бюджетів малих та середніх ІТ компаній України;
- студенти, які завершують навчання, та шукають роботу за спеціальністю;
- частина ІТ компаній вимушені були припинити свою діяльність;
- багато українських фахівців працювали на іноземні компанії, і задля зменшення ризиків, ці компанії вимушені були скорочувати штат українських працівників;
- також причиною появи великої кількості низькокваліфікованих працівників послугувало те, що простори інтернету рясніють рекламними оголошеннями про ІТ курси, які обіцяють зробити з людини фахівця в певній ІТ галузі за декілька місяців, або навіть менше, та обіцяють високу заробітну плату. У минулому, наймати працівників без досвіду для компаній не було проблемою, але на цей момент більшість компаній не готові ризикувати.

Ці чинники послугували для створення умов високої конкуренції серед низькокваліфікованих працівників рівня Trainee та Junior, часто в яких немає досвіду роботи, адже шукають роботу одразу після проходження навчання на курсах.

Отже, засоби тестування відіграють не тільки у важливу роль на кожному етапі розробки веб-додатків, сприяють обізнаності та досвіду роботи з ними, а також визначають рівень кваліфікації розробника, та впливають на можливість працевлаштування, в період високої конкуренції на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Дідковська М. В. Системний аналіз і управління. URL: <http://mmsa.kpi.ua/disciplines/sac/14c>.
2. Іполітова І., Яновський І. Ринок праці під час війни. Кількість вакансій зменшилася вдвічі, компанії ще активніше шукають сеньйорів і на QA Intern тисяча відгуків. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/>.
3. Godfrey A. B. Juran's Quality Handbook. 1999.
4. Majcen N., Taylor P. (editors). Practical examples on traceability, measurement uncertainty and validation in chemistry. Vol. 1.

Отримано: 7.04.2023

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Михайло БАЛАКАЙ,

студент 1 курсу факультету фізичної культури СВО «магістр»,

Олександра ЦІСАР,

студентка 2 курсу факультету фізичної культури СВО «бакалавр»

Науковий керівник – Микола ПРОЗАР,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМ ТА НОРМАТИВІВ ВИЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ

Постановка проблеми. Основна мета фізичного виховання – збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління, тісно пов'язана з рівнем рухової активності дітей та підлітків. Чим вище рівень рухової активності, тим кращі умови для дозрівання та функціонування організму дітей. Рівень фізичної підготовки є одним з важливих компонентів фізичного стану людини, та в значній мірі, обумовлений станом функціональних систем організму

Метою та завданнями нашого дослідження полягає у здійсненні загальної характеристики норм та нормативів визначення фізичного стану у дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: під час дослідження використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію, порівняння.

Обговорення результатів дослідження. У процесі фізичного виховання значне місце займає медико-педагогічний контроль, аналіз результатів якого допомагає орієнтуватися педагогу у виборі спрямованості процесу фізичного виховання, засобів та методів його використання для вирішення поставлених завдань [6]. Контроль, з точки зору нормативів для оцінки ФП, повинен включати доступні діапазони результатів на певну оцінку. В доступній літературі вдосконалення системи контролю ФП враховувало тільки аспекти підходів до тестування рухових якостей, тобто до вибору тестів, які характеризують рівень розвитку тієї, чи іншої рухової якості в статеві-вікових групах без обліку індивідуально-доступних вимог. Оцінка рівня ФП, як одного з найважливіших компонентів здоров'я учнів, здійснюється на основі аналізу результатів педагогічного тестування рівня прояву основних фізичних якостей, які оцінюються набором контрольних вправ, що відповідають основним вимогам стандартизації вимірювань [5].

У школі оцінка рівня прояву фізичних якостей здійснюється за допомогою порівняльних норм – контрольних нормативів шкільних програм [4] з фізичної культури або «Державних тестів та нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України [2]. Ці нормативні вимоги розроблені на основі середньостатистичних результатів показаних школярами однієї і тієї ж статево-вікової групи, тобто гіпотетичної української дитини.

Контрольні нормативи для оцінки ФП школярів не враховують, що в одному класі, як правило навчаються діти різного віку.

У практиці ФВ для оцінки рівня ФП в основному використовуються різноманітні види норм: порівняльні, індивідуальні та належні [5].

Індивідуальні норми – це єдина нормативна оцінка, що дозволяє визначити рівень ФП. Метод індивідуальних величин передбачає вивчення процесів, що відбуваються у конкретної людини, з врахуванням її статі, віку, довжини, маси тіла та інших показників. Індивідуальні норми зменшують діапазон норм, що мають бути в конкретної особи, тобто виконавши норматив людина має такий рівень ФП, що позитивно впливає на рівень її здоров'я [1, с. 34].

У практиці фізичної культури й спорту існують різні підходи до оцінювання індивідуальних можливостей дітей:

- система оцінки, що включає лише результати тестування ФП та дозволяє перевести показники будь-якого тесту в стандартні очки (бали). Сума цих балів дає можливість визначити рівень ФП дитини. Ця система використовується в практиці загальноосвітніх шкіл з використанням тільки тестів ФП, без урахування психологічних та функціональних особливостей кожної дитини;
- система оцінювання з виведенням у кінцевому підсумку комплексної оцінки за кожним блоком показників (фізичних якостей, психофізіологічних та функціональних можливостей);
- систем оцінювання з використанням методу лінійної зваженої суми відносних величин усіх введених у дану групу показників з урахуванням їх значимості, тобто отримання одного узагальненого показника.

На ряду з великою кількістю систем тестування ФП школярів в нашій країні оцінювання проводиться у відповідності до програм з фізичної культури, які використовуються в кожній школі. Виходячи з цього виникає проблема пов'язана з неоднорідністю тестування школярів різних регіонів і об'єктивної оцінки рівня ФП і здоров'я підростаючого покоління. Тому для уникнення цих проблем за основу програми шкільного ФВ була розроблена та покладена єдина система оцінки ФП у вигляді Державної системи тестів і нормативів ФП населення України [2], де для школярів пропонуються наступні тести:

- для оцінки витривалості – біг на 600, 1000, 1500, 2000 і 3000 м, в залежності від віку і статі;
- для оцінки сили – згинання і розгинання рук в упорі лежачи, або підтягування на поперецині, або вис на зігнутих руках, підйом в сід з положення лежачи за 1 хв., або стрибок в довжину або в висоту з місця;
- для оцінки швидкості – біг на 30, 60 або 100 м (в залежності від віку);
- для оцінки спритності – човниковий біг 4 × 9 м;
- для оцінки гнучкості – нахил тулуба вперед з положення сидячи.

Крім того, враховуються навички в плаванні по кількості метрів, що подолали. Комплексна оцінка виводиться по сумі набраних балів, попередньо помножених на коефіцієнт «2» в тестах на витривалість і в плаванні. Розрізняють наступні рівні ФП: високий, достатній, вище середнього, середній, нижче середнього, низький [3, с. 44].

На наш погляд, єдиним позитивним моментом цієї програми є те, що нормативні вимоги представлені для кожної вікової групи і статі. Основним з багатьох недоліків є те, що но-

нормативні вимоги представлені в цій програмі є недосяжними для школярів, особливо для дітей молодшого шкільного віку, що доведено багатьма дослідженнями. Програма не враховує рівень здоров'я сучасного покоління школярів та індивідуальні особливості ФП та фізичного стану, а що найголовніше – зміст процесу ФВ в ЗОШ. Існує велика кількість публікацій присвячених критиці цієї системи тестування. Це викликало необхідність переглянути системи оцінювання ФП та розпочати пошук оптимальних, найбільш інформативних методів дослідження фізичної підготовки.

Список використаних джерел:

1. Булгаков О. І. Передумови формування в учнів загальноосвітніх шкіл особистісної фізичної культури. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*: зб. наук. праць. 2017. С. 162–167.
2. Державна система тестів і нормативів ФП населення України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0195-17#Text>.
3. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів: [монографія]. 3-є вид., перероб. та допов. Дніпропетровськ: Інновація, 2014. 375 с.
4. Навчальна програма з фізичної культури для початкових класів загальноосвітніх шкіл (1–4 клас), затверджена Колегією Міністерства освіти і науки 4 серпня 2016 року.
5. Сніцин В. В. Оцінка рівня фізичної підготовленості учнів молодших класів загальноосвітньої школи. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2014. № 4. С. 38–43.
6. Тях І. А. Особливості моделювання індивідуальних показників фізичної підготовленості молодших школярів у процесі фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наук. праць / за ред. С. С Єрмакова. Харків: ХДАДМ (ХХІІІ). 2017. № 12. С. 148–151.

Отримано: 7.04.2023

Артем БОГУЦЬКИЙ,

студент 2 курсу факультету фізичної культури,

Валерія ФРАСИНЮК,

студентка 2 курсу факультету фізичної культури,

Олександр ВИШНЯ,

студент 2 курсу факультету фізичної культури

Науковий керівник – Дмитро СОВТИСІК,

кандидат біологічних наук, доцент

ВІТАМІН А І В-КАРОТИН: ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ В ПЕДІАТРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Актуальність роботи. Важко знайти дитину, особливо молодшого шкільного віку, котра хоча б раз в рік не перенесла гостре респіраторне захворювання. Саме в процесі складної взаємодії між мікроорганізмом і безліч вірусно-бактеріальних асоціацій поступово формується імунна система. Ступінь її ефективності часто стає значущою умовою, що визначає характер наступного захворювання дитини. Зусилля багатьох учених, практичних лікарів і організаторів охорони здоров'я спрямовані на розробку та реалізацію методів підвищення резистентності організму дитини, профілактику різних захворювань. Одним з досить ефек-

тивних засобів профілактики є вакцинація [1, с. 16]. Добре відомо, що діти з різним вихідним станом здоров'я мають різні особливості імунних реакцій, що в багатьох випадках визначає зміни в поствакцинальний період. Аналіз клінічних проявів поствакцинального періоду свідчить про те, що основною проблемою є розвиток різних інфекцій або загострення фонових захворювань у дитини після щеплення [1, с. 18; 2, с. 9]. Наукові дослідження свідчать про принципову роль у стані здоров'я організму генетичних факторів. Добре відомі не менш значимі так звані «сприятливі» фактори, в тому числі ускладнене протікання внутрішньоутробного періоду (гіпоксія), штучне вигодовування, соціальні несприятливі екологічні умови та ін. Серед цих факторів особливе значення набуває нераціональне харчування та дефіцит якого небудь життєво важливого мікронутрієнта [1, с.17; 3, с. 44].

Мета роботи. Узагальнити дані літератури щодо впливу вітаміну А та його попередника – β-каротину на фізіологічні функції організму дитини.

Обговорення результатів дослідження. Так, багаточисельними дослідженнями, виконаними в різних країнах протягом останніх десятиліть, переконливо доведена роль вітаміну А в цілому ряді фізіологічних процесів організму людини: гострота зору, клітинний ріст, і диференціювання, ембріогенез, імунна відповідь [6, с. 1170]. Вітамін А відноситься до жироподібних вітамінів і включає ряд близьких за структурою сполук: ретинол, дегідроретинол, ретиналь, ретинолева кислота. З їжі вітамін А поступає в організм у вигляді ретинолу (продукти тваринного походження) і каротиноїдів (рослинні продукти). Найбільш відомий каротиноїд – β-каротин. Він є провітаміном А, який в результаті окислювального розщеплення в печінці перетворюється у вітамін А [6, с. 1170]. Серед джерел тваринного походження вітаміну А (75% надходжень) найбільше значення мають риб'ячий жир, печінка, ікра, молоко, вершкове масло, сметана, сир, ячний жовток. До рослинних джерел вітаміну А (25% надходжень в організм) відносяться зелені і жовті овочі та фрукти, трави. Не дивлячись на такий значний перелік джерел, його сумарний вміст у всіх продуктах харчування, що виробляються на Землі, не достатній для забезпечення фізіологічних потреб населення світу. Наприклад, в США при використанні в середньому на душу населення вітаміну А 1000 мкг в день субклінічний дефіцит цього мікронутрієнту не рідкість [9, с. 152].

За даними ВООЗ щорічно недостатність вітаміну А стає причиною втрати зору від 250 000 до 500 000 дітей дошкільного віку, біля 100 млн дітей при відсутності клінічних ознак гострого дефіциту страждають через недостатність даного вітаміну, який має суттєве значення, і більш схильні до інфекційних захворювань та ускладненому їх протіканню. Приймаючи до уваги висновки експертів ВООЗ на Спеціальній Сесії Генеральної Асамблеї ООН (UNGASS), було встановлено завдання одночасного здійснення масової вакцинації і профілактики дефіциту мікронутрієнтів (вітамін А, заліза і йоду). Про доцільність подібного підходу свідчать результати досліджень Hanekon W.A. et al. [6, с. 1172], що доказали ефективну стимуляцію імунної відповіді навіть у ВІЛ-інфікованих дітей саме через одночасну вакцинацію проти кору і одночасне використання вітаміну А. Найбільш значущими причинами виникнення гіповітамінозу А є наступні: недостатній вміст вітаміну А в їжі, особливо в зимово-весняний період; незбалансоване харчування (дефіцит білків порушує засвоєння вітаміну А); обмежене споживання жирів; захворювання печінки і жовчних шляхів; захворювання підшлункової залози, кишківника; недостатнє споживання вітаміну Е [7, с. 686]. Типовими клінічними проявами дефіциту вітаміну А є наступні: гемералопатія (нічна або «ку-

ряча» сліпота), ксерофтальмія, кератомалачія, гіперкератоз, загальне нездужання і слабкість, інфекційні ураження органів дихання і шлунково-кишкового тракту [3, с. 44]. Дефіцит вітаміну А погіршує стан вродженого імунітету [3, с. 47]. Поряд з цим необхідно відмітити, що у випадках надлишку вітаміну А можуть розвиватися тяжкі токсичні порушення: підвищений внутрічерепний тиск, набряк диску зорового нерву, втрата апетиту, сонливість, подразливість, нудота, блювота, ушкодження печінки, болі в животі, головний біль, скотома, світлофобія і десквамація [2, с. 9].

Враховуючи ризик вище перерахованих станів доцільно використовувати в якості джерела ретинолу його попередника – β -каротину. Принциповою перевагою β -каротину є його здатність накопичуватись в депо, перетворюючись під впливом ферментів в печінці і кишечнику у вітамін А лише в певних кількостях необхідних організму на кожному етапі його функціонування. При цьому β -каротин не володіє токсичною дією, характерною для при надлишку чи передозуванні вітаміну А, і водночас є одним з найактивніших антиоксидантів [9, с. 157]. Чисельні дослідження свідчать, що низький рівень β -каротину можна розглядати як фактор ризику онкологічних захворювань, а саме злоякісних уражень легень, шлунку, сечового міхура і шийки матки [9, с. 157]. За своєю природою каротиноїди виконують дві основні функції: виступають як додаткові пігменти при фотосинтезі і відіграють роль фотопротекторів. Приймаючи до уваги рецепторну теорію, механізм дії вітаміну β -каротину, що здійснюється через його метаболіти (вітамін і ретиноеву кислоту), реалізується через специфічні ядерні рецептори. Цим в певній мірі можна пояснити деякі клінічні ознаки, що спостерігаються при гіповітамінозі А [7, с. 689]. Підтвердженням цього положення можуть служити дані рандомізованого, подвійного сліпого, плацебо контрольованого дослідження в Танзанії, що включав 687 дітей у віці 6 міс. – 5 років, госпіталізованих з діагнозом «пневмонія». Прийом вітаміну А в якості комплексної терапії дозволив вірогідно на (42%) знизити смертність дітей. Американські вчені, які проводили цю роботу, прийшли до висновку, що додатковий прийом вітаміну А – дешевий засіб зниження смертності, особливо в країнах, що розвиваються, де відмічається високе розповсюдження дефіциту даного мікронутрієнта [4, с. 397]. Висунуто припущення, що для β -каротину, поряд з імунотропною, характерна і антисклеротична активність [9, с. 156]. Антиоксидантний ефект вітаміну А і особливо β -каротину дозволяє їх використовувати їх в якості засобів профілактики і лікування онкологічних захворювань, а саме, запобігаючи повторній появі пухлини після операції.

Серед дітей, які часто хворіють, що приймали препарати β -каротину, не тільки знижувалась частота ГРВІ, але й скорочувалась тривалість захворювання, зменшувалась вираженість клінічної симптоматики, значно рідше розвивається у них ускладнення. Одним з пояснень можна розглядати можливість стимуляції β -каротином вироблення інтерферону (IFN) імунокомпетентними клітинами через його метаболіти – вітамін А і ретиноеву кислоту, що реалізується через специфічні ядерні фактори, а саме IFN-регулюючий фактор 1. Завдяки наступним дослідженням було припущено, що експресія IFN-регулюючого фактору 1 є одним із механізмів, з допомогою якого IFN і ретиноева кислота можуть перехресно регулювати протипухлинну та противірусну відповідь.

В результаті вивчення впливу β -каротину на імунний статус дітей було показано, що він значно збільшував активність НК-клітин. Автори провели ряд досліджень для виявлення можливих механізмів, що лежать в основі цієї дії [8, с. 1–3; 9, с. 152–155]. Через те, що β -каротин не розчиняється у воді, а його олійні розчини мають дуже низьку концентрацію

(не більше 0,1%), тому засвоєння β -каротину з таблетованих препаратів і олійних розчинів суттєво залежить від вмісту жирів в дієті і стану системи травлення. Рекомендації з використання водного розчину β -каротину в складі комплексної терапії, реабілітації і профілактики були відпрацьовані в результаті спеціальних досліджень в офтальмології, дерматології та імунології [1, с. 15]. В результаті досліджень побічних дій не було виявлено. Особливої уваги заслуговують так звані часто хворіючі діти (ЧХД). Для даної категорії дітей важливе значення набуває підвищення неспецифічна опірність організму, так звана неспецифічна профілактика: нормування режиму дня; загартовуючі процедури; повноцінне, багате на білки і вітаміни, харчування; призначення вітамінно-мінеральних засобів, адаптогенів, імуномодуляторів та антиоксидантів [5, с. 998]. Для ефективної неспецифічної профілактики ЧХД рекомендується призначати β -каротин в дозах, яка в 2-3 рази перевищує добову потребу, протягом 1–2 місяці, а потім переходити на дози, близькі до фізіологічної потреби. Курси профілактичного прийому доцільно періодично повторювати. Навіть при тривалому прийомі β -каротину не спостерігається будь яких побічних ефектів. Препарати β -каротину показані і при комплексному лікуванні ГРВІ та інших гострих захворювань [3, с. 44; 9, с. 153].

Висновок. Таким чином, використання водорозчинної форми β -каротину показано при різних захворюваннях в якості антиоксидантного, протиалергійного та імуностимулюючого засобу, який не викликає яких-небудь токсичних або інших побічних реакцій. В цілому проблема вітамінної забезпеченості є актуальною для педіатричної спільноти, вимагає постійного моніторингу та своєчасної корекції виявлених порушень.

Список використаних джерел:

1. Маменко М. Є. Використання комплексів мікронутрієнтів у педіатрії: користь та потенційні ризики. *Сучасна педіатрія*. 2016. № 2 (74). С. 15–21.
2. Марушко Ю. В. Вітамінно-мінеральна забезпеченість дітей за сучасних умов. *Здоров'я дитини*. 2015. № 2 (61). С. 9–14.
3. Чекман І. С. Вітаміни, фізіологічно активні речовини і дитячий організм. *Педіатрія, акушерство і гінекологія*. 1998. № 2. С. 43–48.
4. A randomized trial to determine the optimal dosage of multivitamin supplements to reduce/adverse pregnancy outcomes among HIV-infected women in Tanzania/Kosuke K. [et. al.]. *American Journal of Clinical Nutrition*. 2010. Vol. 91. P. 391–398.
5. Grant W. B., Lahore H., McDonnell S. L. Evidence that Vitamin D Supplementation Could Reduce Risk of Influenza and COVID-19 infections and Deaths. *Nutrients*. 2020. Apr. 2. № 12 (4). P. 988.
6. Henekon W., Gildengorin G. Serum retinol, the acute phase response and the apparent misclassification of vitamin A status in the National Health and Nutrition Examination survey. *Am. J. Clin. Nutr.* 2000. Vol. 72(5). P. 1170–1178.
7. Mora J. R., Iwata M. Vitamin effects on the immune system: vitamins A and D take centre stage. *Nat. Rev. Immunol.* 2012. Vol. 8. P. 685–698.
8. Ozpolat B., Lopez-Bershtein G., Metta K. All-trans-retinoic acid and treatment of acute promyelocytic leukemia. *Nova science publishers*. 2007. 23 p.
9. Tanvetayanon T., Bepler G. Beta-carotene in multivitamins and the possible risk of lung cancer among smokers versus former smokers. *Cancer*. 2008. Vol. 113. P. 150–157.

Отримано: 7.04.2023

Андрій БОРОВІКОВ,

здобувач четвертого року навчання факультету фізичної культури,

Важа ДАІАУРІ, Мирослав ГРЕМЯЧЕВ,

здобувачі 2 другого року факультету фізичної культури

Науковий керівник – Михайло ГУСКА,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

ПОСЛІДОВНІСТЬ НАВЧАННЯ БАЗОВОЇ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДЗЮДОЇСТІВ У ШКІЛЬНИХ СЕКЦІЯХ

Анотація. У теорії і практиці єдиноборств фахівці і тренери постійно шукають нові шляхи вирішення проблеми підвищення ефективності змагальної діяльності спортсменів. При цьому, як відомо, техніко-тактична підготовка спортсмена є основним фактором успішності його змагальної діяльності, що обумовлюється характером даної діяльності, ефективність якої визначається тактикою ведення сутички з суперником і результативністю технічного виконання прийомів [2, 3].

Ключові слова: техніко-тактична підготовка, тренувальний процес.

Постановка проблеми. Техніко-тактичний арсенал спортивної боротьби і, зокрема, дзюдо величезний і різноманітний. Це обумовлюється великою кількістю використовуваних спортсменом дій і прийомів в швидкоплинних різноманітних ситуаціях єдиноборства. Відповідність і адекватність застосовуваних дій раптово мінливих ситуацій конфліктної взаємодії борців в поєдинку багато в чому визначається швидкістю і якістю психічних процесів спортсмена [1–3].

В теорії і методиці спортивної боротьби в даний час широко розглянуто і представлено формування психомоторних здібностей спортсмена на базі цілеспрямованого проведення фізичної та техніко-тактичної підготовки борця, в значно меншій мірі представлено формування інтелектуальних здібностей, які виробляються в основному на базі імітаційного моделювання техніко- тактичних дій, певним чином організованих і впорядкованих навчальних і навчально-тренувальних сутичках, а також за допомогою проведення теоретичних занять.

Досягнення високих результатів по боротьбі неможливе без вдосконалення системи початкового навчання, де бажано закласти основи правильного виконання техніко-тактичних дій. А методика початкового навчання в недостатньому ступені враховує вікові особливості юних борців, у шкільних секціях.

Мета дослідження – полягає у виявленні базової техніки як фундаменту для цілеспрямованого формування у дзюдоїстів широкого арсеналу техніко-тактичних дій, необхідного для успішного виступу на змаганнях.

Задачі дослідження:

1. Провести аналіз програм початкового навчання для шкільних секцій і літературних джерел, які освітлюють стан проблеми дослідження.
2. Виявити вміст і об'єм базової техніки на початковому етапі підготовки дзюдоїстів у шкільних секціях.
3. Виділити спеціалізовані сприйняття в спортивних єдиноборствах і, зокрема, в дзюдо.

Об'єктом дослідження нашого дослідження з'явився навчально-тренувальний процес початкової підготовки дзюдоїстів у шкільних секціях.

Предметом дослідження – особливості формування техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів на етапі початкової підготовки у шкільних секціях.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи дослідження: аналіз, узагальнення, систематизація літературних наукових джерел.

Організація дослідження. Дослідження було організовано відповідно до мети і завдань, поставлених в роботі. Перед проведенням попередньої перевірки (на попередньому навчально-тренувальному занятті) всім випробовуваним було надано можливість потренуватися у проведенні базових прийомів. Попередня перевірка почуттів ритму і дистанції у юних дзюдоїстів здійснювалася на основі організації п'яти вимірювань, які проводилися у формі змагань естафет двох команд з аналогічним підбиттям підсумків після кожного вимірювання. Спочатку всі випробовувані послідовно виконували кидок через стегно, потім, після підведення підсумків (заповнення протоколу, виявлення переможців за більшою сумою отриманих її членами оцінок і виділення кращих борців), випробовувані переходили до виконання кидка через спину і т. д. Причому результат кожного випробуваного після його виконання завдання (проведення кидка на 5 партнерів) визначався як середнє значення оцінок експертів, публічно оголошували і заносили в протокол. Результати попередньої перевірки почуттів ритму і дистанції у юних дзюдоїстів представлені в таблицях 1.

Таблиця 1

Результати попередньої перевірки почуттів ритму і дистанції у піддослідних експериментальної групи (в балах)

№	Кидок через стегно	Кидок через спину	Передня підніжка	Відхвот	Передня підсічка
1	4	3,6	3,6	4	3,4
2	2,8	3	3	3	3,6
3	3,6	3,4	3,4	3,4	3,2
4	5	4,4	4,4	4,8	3,8
5	3,2	3	3	3,6	4
6	3,8	4	3,6	3,6	3
7	2,2	2,8	3	3	3
8	4,2	4	4	4,6	4,6
9	3	3,2	3,4	3	3,2
10	2,8	3	3	2,2	2
11	4	3,6	3,2	4	3,4
12	3,2	3,4	3	3,4	3
13	3	3	2,6	2,8	3
14	3,6	3,4	4	4	2,4
Сума	48,4	47,6	48,0	49,4	45,6
Сер.зн.	3,46	3,4	3,43	3,53'	3,26

Публічне сповіщення оцінок в балах, за своєю суттю аналогічне оголошенню рефері оцінки за кидок на змаганні, так само, як і проведення змагань естафет, дозволило підвищити значимість і відповідальність кожного випробуваного за показаний результат і збільшити емоційність виконання тестового завдання.

За результатами попередньої перевірки за всіма проведеними вимірами виконання тестового завдання не виявлено. При цьому ступінь впливу досліджуваного фактора коливається від 0,7% до 4,2%.

Висновки. Аналіз літературних джерел показав, що в історії спортивної боротьби недостатньо уваги приділено питанням методики навчання техніці на початкових етапах. Зокрема невідомо, яким прийомам, захистам і контрприйомам необхідно навчати протягом року, в якій послідовності, скільком прийомам, скільки разів слід повторити прийом, що вивчається, в одному занятті, скільки разів виконати його до засвоєння, аби можна було застосувати в навчальних сутичках і головне, в умовах змагань.

Технології формування спеціалізованих сприйнять у дзюдоїстів (дистанції, часу, килима і ін.) включають в себе сукупність знань про способи і засоби здійснення процесу виховання та розвитку конкретного почуття у юних спортсменів і являють собою реалізацію навчально-тренувального процесу на основі використання дидактичних принципів навчання, теоретичної підготовки, ідеомоторного тренування, спеціалізованих ігор та тренувальних вправ, що моделюють типові змагальні ситуації.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єв В. Г, Єдинак Г. А. Фізична культура в школі. Кам'янець-Подільський: Абетка- НОВА, 2002. 383 с.
2. Арзютов Г. М., Гріщенко В. М. «Дзюдо сторінки історії». Частина 1., Частина 2: навчально методичний посібник. Київ: «Видавничий будинок «Аванпост-прим», 2010. 320 с.; 232 с.
3. Мазур В. Й., Гуска М. Б. Спортивна боротьба: метод. реком. Кам'янець- Подільський: Аксіома, 2015. 148 с.

Abstract. In the theory and practice of martial arts, specialists and coaches are constantly looking for new ways to solve the problem of increasing the effectiveness of the competitive activities of athletes. At the same time, as is known, the technical and tactical training of an athlete is the main factor in the success of his competitive activity, which is determined by the nature of this activity, the effectiveness of which is determined by the tactics of fighting with the opponent and the effectiveness of the technical performance of techniques [2, 3].

Keywords: technical and tactical training, training process.

Отримано: 7.04.2023

Олеся ДРОБИК,
магістрантка факультету фізичної культури,
Наталія ПАШКО,
магістрантка факультету фізичної культури,
Олександр ГРИГОРІВ,
магістрант факультету фізичної культури,
Уляна СТРІЛЬЧУК,
магістрантка факультету фізичної культури,
Віталій ЧОРНОКНИЖНИЙ,
магістрант факультету фізичної культури
Науковий керівник – Юрій ЮРЧИШИН,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З УРАХУВАННЯМ ПОКАЗНИКІВ ЇХ ФІЗИЧНОГО СТАНУ

Інтенсифікація навчального процесу, активізація творчої роботи, збільшення навантажень гостро поставили питання про активне впровадження в повсякденне життя студентів фізичної культури та спорту. Доведено, що систематичні заняття фізичними вправами зміцнюють здоров'я, підвищують нервовопсихічну стійкість до емоційних стресів, підтримують фізичну і розумову працездатність, сприяють підвищенню успішності студентів [3].

Одним з шляхів покращення рівня здоров'я є оздоровча фізична культура, як складова частина системи фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в Україні. Адже на сучасному етапі у сфері рекреації та оздоровчої фізичної культури відбувається активне впровадження у практику інноваційних технологій з метою покращення, досягнення та підтримки оптимального фізичного стану людини, згідно з її мотивацією та індивідуальними особливостями [1].

Аналіз доступної науково-методичної літератури свідчить, що даній проблемі присвятили свої дослідження багато авторів в таких напрямках, як оздоровча фізична культура, фітнес, як напрямок оздоровчої фізичної культури, оздоровча фізична культура студентів.

Поряд з цим, мало дослідженою залишається проблема організації та змісту оздоровчих занять студенток з урахуванням показників їх фізичного стану. Актуальність цієї проблеми, необхідність її реалізації й зумовили вибір теми наукового проекту.

Мета: розробити та обґрунтувати методику оздоровчих занять студенток з врахуванням показників фізичного стану [2].

Визначення рівня показників фізичного стану студенток проходило за допомогою вивчення його складових: фізичний розвиток (основні показники – довжина, маса тіла, шкірно-жирові складки); функціональний стан серцево-судинної та дихальної систем (основні величини – частота серцевих скорочень, артеріальний тиск крові, життєва ємність легень). Тестування фізичної підготовленості передбачало виявлення рівня показників фізичної підготовленості. Стан здоров'я визначався за допомогою анкетування, що є суб'єктивною оцінкою власного здоров'я. Для оцінки ступеня ризику розвитку серцево-судинних захворювань використовувалась методика Душаніна С. О., а самооцінка здоров'я визначалась за допомогою приведеної методики Войтенко П. Н. [5].

Аналіз результатів анкетування на предмет здоров'я за методикою Войтенка В. П. та ступеня можливого ризику розвитку серцево-судинних захворювань за методикою Душаніна С. О., виявив, що 8% дівчат мають посередній рівень здоров'я, 28% – незадовільний та 64% – задовільний, у 36% опитаних дівчат відсутній ризик розвитку серцево-судинних захворювань, у 56% – мінімальний, та у 8% дівчат виражений ризик розвитку серцево-судинних захворювань. Основними причинами отриманих результатів є:

- а) малорухомий спосіб життя;
- б) нераціональне харчування;
- в) стресові ситуації;
- г) шкідливі звички і. т. д.

Оцінюючи показників фізичного стану виявила що, надлишок жирової маси тілі, при тому що м'язова маса не відповідає середньостатистичним показникам. У студенток виявлено низький рівень ЖЄЛ, що пов'язано з малорухомим та сидячим способом життя. Також, показники АТ та ЧСС виходять за норму, що негативно відбивається на здоров'ї респондентом.

Тестування показників фізичної підготовленості дозволило оцінити розвиток основних якостей людини, як один з компонентів фізичного стану дівчат. Дослідження показників фізичної підготовленості виявили такі середні результати у виконанні рухових тестів: човниковий біг ($10,7 \pm 1$ с.), підйомі в сід за 1 хвилину ($48 \pm 0,8$ р.), динамометрія кисті ($21,32 \pm 0,93$ кг.), згинання та розгинання рук від підлоги в упорі лежачи ($17,4$ вис на зігнутих руках ($15,9 \pm 0,5$ с.), нахил вперед стоячи ($18,2 \pm 0,5$ м.), стрибка у доважену з місця ($187,6 \pm 1,7$ см.). Отримані результати підтверджують результати досліджень А. В. Огністого (2005), О. В. Дрозд (2001), Н. О. Опришко (2010) про низький рівень показників фізичної підготовленості студентів ЗВО. За результатами експрес-методики Г. Л. Апанасенка щодо визначення рівня соматичного здоров'я було встановлено, що для 40% студенток характерний середній та нижчий від середнього рівень здоров'я, 20% – низький рівень здоров'я [4].

Враховуючи показники фізичного стану студенток нами були розроблені індивідуальні фізкультурно-оздоровчі програми, основою змісту яких є система засобів фізичної культури, спрямованих на досягнення і збереження належного рівня фізичного стану. Спрямованість, інтенсивність і об'єм навантажень в оздоровчій програмі визначалися нами у відповідності з індивідуальними показниками фізичного стану дівчат. Оздоровчий ефект досягався оптимальним співвідношенням інтенсивності і тривалості виконання вправ, правильного тренувального пульсового режиму.

Апробація розробленої програми оздоровчих занять виявила достатню ефективність, що підтверджує позитивна динаміка показників фізичного стану студенток. У дівчат покращилася показники діяльності серцево-судинної системи, збільшився рівень рухової активності, усі респонденти експериментальної групи повністю відмовилися від шкідливих звичок та почали раціонально харчуватися, що в кінцевому рахунку призвело до підвищення самооцінки здоров'я (8% мають ідеальний стан здоров'я, 15% добрий стан здоров'я, 31% посередній стан здоров'я та 46% задовільний стан здоров'я) та зниження можливого розвитку серцево-судинних захворювань (70% опитаних дівчат експериментальної групи відсутній ризик розвитку серцево-судинних захворювань, у 30% опитаних – мінімальний). Оцінка здоров'я за Г. Апанасенком, після впровадження експериментальної методики виявила суттєве покращення його рівня. Так до експерименту у жодної студентки не було виявлено високого і

вище-середнього рівня здоров'я. Контрольний зріз на кінець експерименту виявив, що у 23% дівчат рівень здоров'я вище за середній. У 46% дівчат спостерігався середній рівень здоров'я, а у 30% дівчат – нижчий від середнього. Результати використання експериментальної методики виявили тенденцію до покращення показників фізичної підготовленості: результати човникового бігу в середньому покращились на 0,1 сек, підйом в сід за 1 хвилину зріс на 1,7 раз, динамометрія кисті зросла на 2,4 кг, згинання та розгинання рук від підлоги в упорі лежачи покращилось на 4,4 рази, стрибка у доважену з місця зріс на 9,4 см.

Список використаних джерел:

1. Галаманжук Л., Гудима Н., Єдинак Г., Юрчишин Ю., Мисів В. Результативність використання чинних технологій вивчення фізичної культури в поліпшенні психофізичного стану учнів початкової школи. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / [редкол.: Г. А. Єдинак (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С. 2021. Вип. 22. С. 21–28. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/242956>.
2. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів: дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 13.00.04. Одеса, 2007. 286 с.
3. Коробко С. Л. Заняття з морального орієнтування молодших школярів. Київ: Техніка, 2003. 96 с.
4. Технології організації рухової діяльності: навчально-методичний посібник / [колектив авторів] [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/5719>
5. Юрчишин Ю., Мисів В., Порєбняк Т., Потапчук С. Сучасні способи залучення молоді до оздоровчої рухової активності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / [редкол.: Г. А. Єдинак (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С. 2019. Вип. 15. С. 105–109. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/197292>.

Отримано: 7.04.2023

Роман ГАСЮК,

перший рік навчання за 2 рівнем вищої освіти факультет фізичної культури

Науковий керівник – Геннадій ЄДИНАК,

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

СТАН ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ 6-РІЧНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Аналізуючи наявні у спеціальній літературі дані про значення показників, що характеризують функціональні можливості дітей 6-ти років, які розпочали навчання у закладі загальної середньої освіти, виявили певні особливості. Так, життєва ємність легень (відображає можливості легень в отриманні кисню для його подальшого транспортування в організмі) у дівчаток 6-7 років знаходиться в межах 1100–1200, $1212 \pm 25,7$ мл або $1192 \pm 92,6$ мл., у хлопчиків – 1200–1400, $1369 \pm 29,6$ або $1361 \pm 82,6$ мл. Результати обох вибірок відповідають віковій нормі, але вже у 7 років можливості на 8–15 % стають нижчими від фізіологічної норми [2; 3]. За

іншим показником діяльності цієї системи, а саме життєвим індексом, значення дівчаток 6–7 років становлять $55,6 \pm 1,8$ мл·кг⁻¹, хлопчиків – $57,4 \pm 1,5$; згідно наявних нормативів [1; 4] ці значення свідчать про середній рівень забезпечення організму киснем.

Що стосується резервів дихальної системи, то за результатом проби Штанге і сучасних методик у 90% дітей значення є меншими від норми, адже в дівчаток це відповідно $19,3 \pm 5,6$ і $15,2 \pm 3,7$ с, у хлопчиків – $24,5 \pm 7,5$ і $14,7 \pm 5,3$ с.; про норму свідчать значення 30–35 та 20–29 с відповідно. Водночас виявлено, що значення $\dot{V}O_2$ у них становлять 48–50 мл·хв⁻¹, а вентиляційного еквівалента (V_e) – 33–36 л·хв⁻¹. Такі результати на 15–22% є нижчими від вікової норми [6].

Діяльність серцево-судинної системи в умовах фізичного навантаження, за результатами проби Руфф'є, у більшості дітей 6–7 років відповідає середньому рівню, у 5% – нижчому від середнього рівню за відсутності низького. Протягом навчального року значення погіршується, щонайменше у 7% дітей, причому які на початку демонстрували високий і вищий від середнього рівні. За значеннями варіаційної пульсометрії у спокої система функціонує з напруженням і ознаками симпатотонії: індекс становив біля 85 у. о., амплітуда моди кардіоінтервалів – 51,2 у. о. [5].

Вивчення даних про діяльність м'язової системи дітей 6–7 років виявило такі особливості більшості результатів: динамометрія кисті – 53,3% дівчаток і 37% хлопчиків мають низький рівень; силовий індекс – 53% та 48,1% відповідають середньому рівню; тест «піднімання тулуба з положення лежачи на спині протягом 30 с» – переважна більшість дітей демонструє нижчий від середнього результат. Крім цього, у стрибку в довжину з місця тільки 14,3% дівчаток і 19,3% хлопчиків демонструє середній рівень розвитку швидко-силових якостей, тоді як 57,1 і 45,2% – нижчий від середнього рівень, 28,6 і 29% – низький [2, с. 10–11]. За результатами виконання тестів «згинання та розгинання рук в упорі лежачи» та «піднімання у сід із положення лежачи на спині» стан функціонування м'язової системи 6-річних першокласників нижчий, аніж в однолітків, які відвідують заклад дошкільної освіти. Одна з причин такого результату – інтенсивне морфологічне дозрівання дітей, наслідком якого є значне збільшення маси тіла при вияві силових можливостей на досягнутому раніше рівні. Таке співвідношення негативно позначається на результатах у зазначених тестах, тоді як, наприклад у кистьовій і, особливо, становій динамометрії, навпаки результати будуть збільшуватись. Але це показники абсолютної м'язової сили, яка відзначається більш високим значенням показника при більшій масі тіла, тоді як відносна м'язова сила (на один кілограм маси тіла), навпаки часто буде свідчення про менші силові можливості дитини [3; 4; 6].

Отже, наявні дані не сприяють одержанню однозначної відповіді, але засвідчують таку тенденцію: досягнення функціональних можливостей 6-річними дітьми, які розпочали навчання у закладі загальної середньої освіти, негативно відрізняються від необхідних. У зв'язку з цим потрібна підвищена увага до вивчення означених характеристик дітей та пошуку шляхів модернізації змісту фізичного виховання для підвищення рівня їх розвитку.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г. Л., Попова Л. А., Магльований А. В. Санологія (медичні аспекти валеології): підручник [для лікарів-слухачів закл. (факульт.) післядипл. освіти]. Львів: Кварт, 2011. 303 с.
2. Галаманжук Л. Л. Теоретико-методичні засади превентивного розвитку рухової активності дітей дошкільного віку у процесі занять фізичною культурою: авторф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Чернівці, 2015. 40 с.

3. Герасимчук А. Ю. Програмування занять превентивного змісту у фізичному вихованні учнів перших класів: дис. ... канд. наук з фіз. вих. та спорту: 24.00.02. Івано-Франківськ, 2015. 226 с.
4. Єдинак Г. А., Мисів В. М., Юрчишин Ю. В. Фізична культура у загальноосвітньому навчальному закладі: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Рута, 2014. 251 с.
5. Масляк І. П. Зміна рівня фізичної підготовленості молодших школярів під впливом спеціальних вправ, спрямованих на покращення функціонального стану аналізаторів: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. Харків, 2007. 22 с.
6. Трачук С. В. Моделювання режимів рухової активності молодших школярів у процесі фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. Київ, 2011. 18 с.

Отримано: 7.04.2023

Анна КОРОБЧУК,
студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник – Ростислав ЧАПЛІНСЬКИЙ,
кандидат медичних наук, доцент

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ІШЕМІЧНІЙ ХВОРОБІ СЕРЦЯ

Ішемічна хвороба серця (ІХС) – гостре або хронічне ураження серцевого м'яза, викликане недостатністю кровопостачання міокарда внаслідок патологічних процесів у вінцевих артеріях. Серед захворювань серцево-судинної системи вона найбільш розповсюджена, супроводжується втратою працездатності та високою смертністю. Основні фактори ризику виникнення цього захворювання такі: ожиріння, збільшення рівня ліпідів у крові, артеріальна гіпертензія, мала фізична активність, паління тютюну. Мають значення також спадковість, робота, пов'язана з великим психоемоційним напруженням, наявність цукрового діабету.

Поряд із медикаментозним лікуванням ІХС можна застосовувати фізіотерапію. Завдання фізіотерапії: розширити вінцеві судини, поліпшити циркуляцію крові в них, нормалізувати реактивність нервової системи, вплинути на атеросклеротичний процес; блокувати вплив виникаючих патологічних рефлексів; поліпшити кровопостачання та живлення серцевого м'яза та зміцнити його [1, с. 25; 4, с.7].

Визначення толерантності до фізичного навантаження (ТФН) і функціонального класу хворого на ІХС є важливим етапом в процесі реабілітації хворого. Дослідження проводиться на велоергометрі в положенні сидячи під електрокардіографічним контролем. Хворий виконує 3–5-хвилинні фізичні навантаження, які поступово підвищують, починаючи з 150 кгм/хв – I ступінь, потім при кожному новому ступеню навантаження підвищується на 150 кгм/хв: II ступінь – 300, III ступінь – 450 кгм/хв і т.д. – до визначення граничного навантаження, що переносить хворий. При визначенні ТФН використовуються клінічні та електрокардіографічні критерії припинення навантаження [2, с. 17; 6, с. 26].

Найбільш доступною формою аеробного навантаження для хворих із ІХС є ходьба, темп якої добирають з урахуванням функціонального класу. Хворі на ІХС ФК I можуть без побічних явищ довгий час ходити у будь-якому темпі. Багато хто з них займається і повільним бігом. Підтримувальною дозою для хворих на ІХС ФК II є ходьба у середньому темпі, двічі на день протягом 30–40 хв.; для хворих ФК III – ходьба у повільному темпі протягом 40–60 хв. Хворим ФК IV варто рекомендувати, по можливості, тривалі прогулянки з обов'язковими періодами відпочинку.

З метою підвищення аеробних здібностей переходу з більш високого на більш низький ФК необхідно під час адекватно підібраної за темпом ходьби зробити 2–4 дво-трихвилинних прискорення до рівня тренувальної ЧСС або до темпу більш швидкої ходьби. Так відбувається зростання фізичної працездатності. Ходьбу може замінити робота на велоергометрі або будь-яка інша аеробна діяльність (плавання, циклічні вправи на тренажерах) [3, с. 252].

Лікувальна гімнастика призначається, в середньому, на 4–5-й день перебування у стаціонарі, при більш тяжкому перебігу хвороби – на 7–10-й день. Методика лікувальної гімнастики повинна передбачати спокійний темп виконання вправ, помірну кількість повторень кожної вправи, чергування фізичного навантаження з паузами відпочинку (по 30–40 с), гімнастичних та дихальних відповідно 1:1, 1:2.

У стаціонарі хворим, яким призначено постільний режим, у першій половині курсу лікування варто застосовувати вихідне положення «лежачи», потім – «лежачи-сидячи-лежачи», вправи для рук і ніг, полегшені варіанти вправ для великих м'язових груп у положенні «лежачи». У другій половині курсу варто використовувати різні сполучення вихідних положень «сидячи-стоячи-сидячи», «стоячи-сидячи». Обов'язково треба включати вправи для розслаблення м'язових груп, на координацію рухів, вправи у рівновазі [5, с. 11].

У хворих на ІХС знижена адаптація не тільки до фізичних навантажень. Вони важче адаптуються до стресових ситуацій, метеорологічних факторів (вітер, спека, холод). У зв'язку з цим цілком виправданими є загальнозміцнювальна терапія, загартовування, використання природних факторів, купання, масажу.

У системі реабілітації хворих на хронічну ішемічну хворобу серця широко застосовується масаж. Масаж, діючи в синергізмі з дозованими фізичними навантаженнями, стимулює біологічні захисні сили організму, сприяє швидшій адаптації і нормалізації функцій нервової, судинної і симпатико-адреналової систем. Його нервово-рефлекторний та гуморальний вплив підсилює позитивний ефект фізичних вправ, що покращує коронарний кровообіг, кровообіг в малому і великому колах, активізує обмін речовин і трофічні процеси в тканинах, підвищує поглинання тканинами кисню, рівень окисно-відновних процесів у м'язах.

Масаж виражено впливає на психіку, що також є важливим в реабілітації хворих на хронічну ішемічну хворобу серця та післяінфарктний кардіосклероз. Психотерапевтична дія масажу допомагає хворому долати страх і сумніви, народжує впевненість в можливість відновлення активної здатності до фізичної та розумової роботи [7, с. 47].

Проте є ряд протипоказань до використання терапевтичних вправ хворих на ІХС: стан, що характеризується частими інтенсивними нападами стенокардії, і поєднання ІХС із гіпертонічною хворобою; низький АТ (90/50 мм рт. ст.) на фоні задовільного стану хворого при поєднанні ІХС із гіпотензією; часті гіпер- або гіпотонічні кризи; наростання серцево-судинної недостатності [8, с. 42].

Під час проведення фізичної реабілітації можуть використовуватися різні методи, такі як фізичні вправи, масаж, електростимуляція та інші. Важливо, щоб кожен з цих методів був застосований з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта та мав за мету покращення його стану.

Таким чином, важливо, щоб пацієнт дотримувався усіх рекомендацій фахівців після закінчення реабілітаційного курсу з метою уникнення загострення ІХС і покращення якості життя.

Список використаних джерел:

1. Абрамова С. Ф. А Фізична реабілітація в кардіології: [навчальний посібник (курс лекцій)]. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. 140 с.
2. Методичні вказівки та завдання до практичних занять з лікувальної фізичної культури при серцево-судинних захворюваннях з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» (для всіх освітніх програм Університету) / уклад.: І. Ю. Садовська. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 40 с.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація. Київ: Олімпійська література, 2009. 488 с.
4. Коваленко В. П., Дорогой А. П. Серцево-судинні хвороби. *Український кардіологічний журнал*. 2016. № 3. С. 5–14.
5. Хорош М. В. Медико-соціальне обґрунтування моделі раннього виявлення та первинної профілактики хвороб системи кровообігу як складової надання медичної допомоги на первинному рівні: [автореф. дис. ... канд. мед. наук: спец.:14.02.03]. Харків: ХНМУ, 2017. 26 с.
6. Сучасні стандарти та критерії в галузі реабілітаційної медицини: [навчальний посібник] / [за редакцією В. П. Лисенюк]. Київ, 2001. 70 с.
7. Жарська Н., Гузій О. Застосування масажу для відновлення осіб другого зрілого віку з ішемічною хворобою серця. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2010. № 2. С. 47–53.
8. Фізична реабілітація при порушеннях діяльності серцево-судинної системи: [конспект лекцій з навчальної дисципліни] / [розробник М. Я. Чеховська]. Львів, 2020. 59 с.

Отримано: 7.04.2023

Олег КОВТУН,

студент 1 курсу факультету фізичної культури СВО «магістр»,

Антон ЛІМОНОВ,

студент 1 курсу факультету фізичної культури СВО «магістр»

Науковий керівник – Олександр АЛЕКСЄЄВ,

доктор педагогічних наук, доцент кафедри спорту і спортивних ігор

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ

Дослідження особливостей професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури дозволяє стверджувати, що цьому аспекту не приділяли належної уваги. Питання, пов'язані з підготовкою майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі, представлені в різних навчальних дисциплінах фрагментарно. Тому не можна очікувати, що такі умови можуть забезпечити майбутнім учителям необхідний рівень володіння знаннями, уміннями та навичками щодо здоров'язбережувальної діяльності в умовах їхньої професійної діяльності. Проте, на нашу думку, наукова проблема формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності на сьогодні – одна з центральних проблем педагогіки вищої школи.

Ми вважаємо, що нині склалися передумови для теоретичного осмислення проблеми формування готовності майбутнього вчителя фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі. Так, на основі аналізу наукових робіт ми визначили основні напрями досліджень із питань удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: організаційно-педагогічні аспекти; багаторівнева підготовка фахівців; осо-

бистісно-орієнтоване навчання; розробка окремих складових професійнопедагогічної підготовки; допрофесійна підготовка; використання національних традицій; виховна робота зі студентами; удосконалення методики підготовки; розробка психолого-педагогічних засад професійної освіти; оновлення змісту спортивної та загально-педагогічної підготовки; формування професійної компетентності та готовності вчителя; формування педагогічної майстерності, професійної культури і творчості майбутнього вчителя; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчання; удосконалення системи самостійної роботи студентів; підготовка студентів до науково-педагогічної роботи; удосконалення системи контролю й управління освітнім процесом тощо.

Готовність до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури розглянуто в контексті таких проблем: готовність майбутніх учителів фізичної культури до корекційної-оздоровчої роботи з учнями початкових класів, готовність до використання фізкультурно-оздоровчих технологій, готовність до роботи з учнями з відхиленнями в стані здоров'я, готовність до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи, готовність до впровадження технологій оздоровчого фітнесу, загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання тощо.

Можемо узагальнити, що процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі складний, багатогранний та змістовний. Більшість науковців розглядають підготовку студентів до формування професійних якостей та готовність до різних видів діяльності як процеси, які мають власні особливості та закономірності. Але на сьогодні не існує спеціально розробленої та експериментально обґрунтованої системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі. Це вимагає визначення та обґрунтування структури та характеристики компонентів готовності майбутнього вчителя фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі.

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури відбувається систематичне накопичення, переробка й використання різноманітної інформації, що і створює передумови до «аксіологізації» вищої фізкультурної освіти. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості майбутнього вчителя фізичної культури і складає основу її ставлення до довкілля, до інших людей, до себе самої, основу світогляду та мотивації життєвої активності. Ціннісні орієнтації і мотиваційні структури є джерелом активності особистості, рушійними силами її особистісного й професійного розвитку.

Крім того, учитель фізичної культури є носієм основних еталонних цінностей суспільства. Він передає цінності молодому поколінню, створює ціннісні траєкторії життя людини та допомагає зробити ціннісний вибір.

Можемо зазначити, що з позицій сьогодення освіти, як одну з найважливіших сфер соціального життя людини характеризують перетворення, що пов'язані з визнанням людини найвищою цінністю. Тому особливо актуальним, на нашу думку, є формування аксіологічного компоненту готовності майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі.

Ціннісні орієнтації майбутніх учителів фізичної культури формуються в процесі професійної підготовки, важливою складовою якої є формування особистості майбутнього педагога. Формування аксіологічного компоненту готовності майбутніх учителів фізичного виховання до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі передбачає вивчення та-

ких понять: здоров'я, цінність життя людини, здоровий спосіб життя, здоров'язбереження; з'ясування питань про місце здоров'я в ієрархії загальнолюдських цінностей та факторів, що впливають на формування ціннісного ставлення до здоров'я та до фізичної культури; узагальнення та аналіз вікових особливостей дії цих факторів, виявлення закономірностей їх розвитку, визначення педагогічних умов їх формування, а також найбільш ефективних моделей організації педагогічного процесу, що передбачають інтеграцію зазначених аспектів.

На основі аналізу поглядів науковців і навчальних планів закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх учителів фізичної культури, а також спираючись на власний досвід викладацької діяльності, можемо визначити перелік тих знань, що дозволить формувати в майбутніх учителів фізичної культури гносеологічний компонент готовності до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: знання про професійні функції сучасного вчителя фізичної культури, знання з питань упровадження здоров'язбережувальної педагогіки в основній школі та ін.

Ми вважаємо, що педагогічна проблема виховання цінностей та ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів фізичної культури має комплексний характер та повинна ґрунтуватися на дії таких чинників, як ціннісно-орієнтаційний простір, у якому інтегровані всі форми навчально-виховної, оздоровчо-гігієнічної та спортивно-масової роботи; ціннісно-орієнтаційна діяльність, специфічною особливістю якої є надання максимально можливої свободи вибору форм, засобів і ступеня участі, індивідуалізація педагогічного процесу на основі отримання й обліку інформації про стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості, особливості ставлення до здоров'я та його збереження; рефлексія, тобто самопізнання внутрішніх психічних станів і емоційних реакцій та усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють інші учасники спільної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Віндюк А. В., Захаріна Є. А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів уміння самостійно виконувати фізичні вправи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* 2013. № 2. С. 20–26.
2. Данилевич М. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до рекреаційно-оздоровчої діяльності: теоретико-методичний аспект: монографія. Львів: Піраміда, 2018. 460 с.

Отримано: 7.04.2023

Вячеслав ЛУЦЕВ,

студент 4 курсу факультету фізичної культури

Науковий керівник – Марина ЧИСТЯКОВА,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ФУТБОЛІСТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ CROSSFIT

Фізична підготовка – це процес спрямований на виховання фізичних якостей, розвиток функціональних можливостей, підготовку організму людини до виконання фізичних навантажень, які охоплюють різні види фізичних вправ та тренувань. Цей процес виконується з метою підвищення фізичної сили, витривалості, швидкості, гнучкості, координації рухів та інших фізичних якостей, що дозволяє досягти кращих результатів у спорті та підвищити загальний рівень фізичної форми.

Фізична підготовка може мати в собі різноманітні види вправ, такі як аеробні та анаеробні тренування, силові вправи, розтяжки тощо. Вона є важливою складовою здорового способу життя та може бути корисною не тільки для спортсменів, а й для всіх людей, які бажають зберегти своє здоров'я та підвищити якість свого життя [3].

Розгляд наявних наукових даних [2, 3], присвячених обґрунтуванню раціональної побудови процесу підготовки футболістів, свідчить про важливість частіше вносити у тренувальний процес даного виду спорту різноманітність, в одних заняттях більшу увагу слід зосередити на силових вправах, в інших – на спеціальну витривалість, не відступаючи від завдань даного етапу підготовки. Особливу увагу потрібно звертати на розвиток загальної фізичної підготовленості. Однією із програм, яка може допомогти покращити фізичну підготовку спортсменів та підготуватися до різних аспектів гри є кросфіт (CrossFit).

CrossFit – це форма тренування, яка зосереджується на розвитку сили, витривалості, швидкості та гнучкості [1].

Для футболістів кросфіт може бути корисною програмою тренувань, яка допомагає враховувати структуру рухової діяльності даного виду спорту та необхідність використовувати різноманітні вправи:

1. Випади з гантелями: вправа дозволяє розвивати силу та гнучкість, що дуже важливо для футболістів, які часто змінюють напрямок руху під час гри.
2. Підйоми на лавці: вправа розвиває силу та витривалість ніг, що дуже важливо для швидкого переміщення на полі.
3. Лінійний біг: вправа допоможе покращити координацію, що дуже важливо для точних та швидких рухів на полі.
4. Натяг гумового амортизатору: вправа розвиває силу рук, сприяє утримувannya контролю м'яча та розіграшу.
5. Гойдалки: вправа розвивати координацію та реакцію, що необхідно для швидкої реакції та реагування ситуацій на полі.
6. Підйоми ніг з тягою: вправа розвиває силу та витривалість, що дуже важливо для тривалої гри.

Фізична підготовка футболістів з використанням високоінтенсивного тренування кросфіт включає аеробні та анаеробні елементи, які, своєю чергою, покращують серцево-судинну систему, анаеробну здатність [5].

Кросфіт також має позитивний психологічний вплив на спортсменів, наприклад, задоволення від виконання вправ, досягнення цілей, що призводить до високого рівня виконання вправ та активності учасників програм кросфіт. З іншого боку, високоінтенсивне тренування CrossFit містить ризики. Це травми опорно-рухового апарату, що виникають у різних частинах тіла, причому найбільш поширеними є травми плечей, нижньої частини спини та колін, а також інші більш серйозні, але менш поширені травми, наприклад рабдоміоліз при фізичному навантаженні [4].

Підсумовуючи, можна зазначити, що CrossFit може бути корисним для футболістів. Він допомагає гармонійно вдосконалювати всі компоненти фізичної підготовленості, а значить підвищувати якість спортивної майстерності. Проте, як і з будь-якою формою тренування, важливо збалансувати CrossFit з іншими видами тренування.

Список використаних джерел:

1. Матюшенко, М. М. Дослідження фізичного стану студентів, які займаються кросфітом. Херсон: ХДУ, 2020. 42 с.
2. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение. Киев, 2014. 624 с
3. Чистякова М., Козак Є., Петров А. та ін. Формування мотивації студентів до саморозвитку та самоосвіти. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2021. Вип. 20. С. 57–60. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2021-20.57-60>
4. Gianzina E. A., Kassotaki O. A. The benefits and risks of the high-intensity CrossFit training. *Sport Sciences for Health*. 2019. Vol. 15. P. 21–33.
5. URL: <https://journal.crossfit.com>

Отримано: 7.04.2023

Даниїл МОЗГОВИЙ,
студент 1 курсу факультету фізичної культури СВО «магістр»,
Назар ЗВАРИЧ,
студент 2 курсу факультету фізичної культури СВО «бакалавр»
Науковий керівник – Майя ЗУБАЛЬ,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ СИЛОВОЇ ПІДГОТОВКИ ГАНДБОЛІСТІВ

До засобів силової підготовки гандболістів «відносяться різноманітні вправи, що дозволяють впливати або на велику частину м'язової системи, або вибірково на окремі групи м'язів. Ускладнення чи полегшення вправ на розвиток сили доцільно доводити до такої межі, що дозволяє зберегти та удосконалювати техніку ігрових прийомів».

Від розвитку сили м'язів рук і плечового поясу особливо залежить техніка виконання кидків м'яча. Техніка виконання кидків м'яча варіюється за своїми різновидами та концентрацією динамічних зусиль різних частин тіла і, зокрема, ланок робочої руки. Крім того, що кидки м'яча зігнутою рукою згори та збоку вже визначають різноманітні м'язові зусилля ту-

луба, ніг та ланок робочої руки, виділяються ще й такі варіанти поєднання ланок і м'язових груп, що беруть активну участь у кидкових рухах:

- за рахунок активного зусилля м'язів ніг, тулуба та ланок робочої руки;
- за рахунок активного зусилля м'язів тулуба та ланок робочої руки;
- за рахунок активного зусилля м'язів тулуба та плечей;
- за рахунок активної участі м'язів плечового поясу;
- за рахунок участі м'язів передпліччя та кисті.

При розвитку сили кидка, як вказують фахівці, використовуються кидання набивних м'ячів 1–2 кг на дальність. Кидки виконуються в такому поєднанні: 8 кидків гандбольного м'яча на дальність з розбігу в опорному положенні, 8 кидків набивного м'яча на дальність, після цього 20 передач набивного м'яча партнеру на відстані 10 м і в кінці серії – 16 кидків гандбольного м'яча на точність і силу з 10м (по 4 в кожний кут воріт). Таке поєднання вправ дозволяє збільшити силу і швидкість скорочень тих м'язових груп, що безпосередньо беруть участь у виконанні кидків м'яча, а також удосконалити міжм'язову координацію структури прийому. У тренувальному занятті таких серій може бути 4–6 з інтервалом відпочинку 1,5 хв. Кидання тенісних м'ячиків, на думку науковців, вагою 200 г з максимальною силою на точність і дальність удосконалює швидкість скорочень м'язів, специфічних для кидкових рухів. Кидання набивних, гандбольних чоловічого і жіночого м'ячів у поєднанні з киданням тенісного успішно розвиває швидкісно-силові якості, сприятливі для ефективного опанування раціональної техніки кидка. При збільшенні обсягу вправ з підвищеними обтяженнями знижується ступінь координації, необхідної для засвоєння кидкових рухів, а надмірне захоплення вправами з полегшеними приладами (тенісні м'ячі) призводить до зниження розвитку м'язів. При розвитку спеціальної сили в гандболістів стосовно стрибків і швидкісного бігу в основному ставиться завдання розвинення висоти та довжини стрибка, а також високої стартової швидкості та частоти рухів ногами. Спеціальна стрибкова підготовка скерована на розвиток специфічної стрибучості в гандболістів – при кидках м'яча, фінтах, оборонних діях, передачах м'яча, перехопленнях, веденні та ін. Проявлення стрибучості та її розвиток зумовлені особливостями, що використовуються під час гри:

- виконання відштовхувань як з місця, так і після коротких попередніх переміщень з невеликим згинанням ніг у колінах та тазостегнових суглобах;
- розмаїтість напрямків стрибків, проведення відштовхувань як правою, так і лівою ногами: правою під час стрибків в право і вгору, лівою – вліво і вгору, теж саме – вперед і назад;
- необхідною частиною при завершенні стрибків є вихід в положення швидкої готовності до наступних відповідних дій, в тому числі до протилежного стрибка у протилежний бік;
- стрибки з випадами вперед, вбік, назад (з імітацією перехоплення м'яча);
- стрибки в гору з положення середнього та глибокого присіду з імітацією кидка;
- стрибки з поворотом навкруги вліво або вправо з переміщенням вперед-назад;
- стрибки в довжину-вгору з кидками і передачами м'яча.

Фахівці зазначають, що стрибкові вправи для гандболіста повинні відрізнятися різноманітністю. Чималу їх частину треба виконувати серійно, із завданнями під час кожної спроби домагатися не тільки можливо більш далекого чи високого стрибка, але й м'якого пружистого приземлення, швидкої готовності до наступних стрибків або інших дій. Для роз-

витку спеціальної стрибкової витривалості рекомендується виконувати стрибки не тільки серіями (3–4 хв.), але й поєднувати їх з швидкісними передачами, 40 веденням, кидками м'яча, біговими ривками.

Водночас з цим стрибки виконуються з передбачуваним варіантом структури рухів та режиму роботи м'язів при виконанні їх у змаганні. На їхню думку силова підготовка під час тренування зі спеціальної фізичної підготовки повинна проводитися після швидкісних вправ, а в звичайному тренувальному занятті – після розминки. За тривалістю силове тренування в гандболістів має бути в межах 30–40 хв. і в такій послідовності, щоб спочатку виконувалися вправи для руки, плечового поясу, після цього – для тулуба і ніг.

Основним засобом розвитку спеціальної сили в гандболістів є метод повторних зусиль з поступовим збільшенням опору і швидкості руху, періодичним виконанням вправ, близьких до середньої та колограничної інтенсивності, до моменту появи локальної та загальної втоми, що порушує доцільну координацію рухів. При тривалому і великому обсязі силового навантаження знижується швидкість і координація рухів, а також спроможність м'язів до «вибухових зусиль».

У річному циклі тренування юних гандболістів силові якості розвиваються у такій послідовності:

- на початку першого етапу (втягуючі мікроцикли) відбувається відновлення силових можливостей (метод повторних зусиль);
- наприкінці першого і початку другого етапу підвищується загально силовий потенціал (метод прогресуючих обтяжень, максимальних динамічних повторних зусиль з використанням ударних тренувальних навантажень);
- наприкінці другого етапу і початку третього триває нарощування загального з переходом на спеціальний силовий потенціал з використанням змагальних швидкісно-силових вправ (метод ударних тренувальних силових навантажень поєднується з розвитком „вибухової” сили та швидкісних можливостей);
- наприкінці третього етапу підвищення силових можливостей відбувається за рахунок динамічних загальних вправ переважно швидкісно-силової спрямованості;
- у змагальному мезоциклі силові якості підтримуються за рахунок спеціальних підготовчих вправ залежно від календаря змагань;
- у між ігрових мезоциклах силова підготовка поступово нарощується за рахунок загальної атлетичної підготовки та спеціальних вправ з використанням індивідуального підходу;
- у перехідному періоді рівень силової підготовки знижується і підтримується на середньому рівні за рахунок вправ з гантелями, стрибків на відкритому повітрі.

Список використаних джерел:

1. Попов С. М., Караулова С., Попов С. С. Особливості формування функціонального стану організму гандболістів високої кваліфікації. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 1. С. 108–112.
2. Фалес Й. Г., Огерчук О. Ф. Фізична працездатність у футболістів високої кваліфікації в різні періоди тренувального процесу. *Сучасні проблеми розвитку теорії і методики спортивних і рухливих ігор*: тези III Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 1999. С. 38–39.

Отримано: 7.04.2023

Тетяна НАУМОВА,
магістрантка факультету фізичної культури,
Валентин ЧАЙКОВСЬКИЙ,
магістрант факультету фізичної культури,
Максим ПРИТУЛЯК,
магістрант факультету фізичної культури,
Ілля ДОВГИЙ,
магістрант факультету фізичної культури,
Віктор БЛІЙ,
магістрант факультету фізичної культури,
Науковий керівник – Юрій ЮРЧИШИН,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧИМ ЗАСОБАМИ

Головною домінантою національно-патріотичного виховання дітей та молоді є формування у особистості ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної за формою та моральної, за змістом, життєвої позиції [1].

Тому системне національно-патріотичне виховання дітей та молоді на сьогодні визнано однією з головних складових національної безпеки України, яке покликане забезпечити зміцнення соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Основу створення комплексної системи патріотичного виховання учнів, культурного і духовного розвитку особистості, відродження історичної пам'яті, збереження природної ідентичності, вшанування звичаїв, традицій і обрядів українського народу у багатьох випадках забезпечує використання в школі туристсько-краєзнавчої роботи [2].

Саме тому сьогодні перед ЗСО постає завдання, використовуючи різні засоби, форми та методи, виховати у зростаючих громадян України національний світогляд, державницьку свідомість й патріотизм, активну патріотичну позицію. Це підкреслюється в низці законодавчих та нормативних документів, зокрема в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній Доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепції національного виховання, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та ін. [1].

Всі дослідники однакові у тому, що національно-патріотичне виховання має стати ядром усієї навчально-виховної роботи закладів освіти. Нині школа, здійснюючи радикальні перетворення, поки що не змогла повністю подолати негативні риси, притаманні авторитарній системі виховання. У практиці патріотичного виховання школярів відсутні цілісність та системність, в багатьох випадках домінують вербальні методи, епізодично забезпечується принцип індивідуального підходу до виховання, не застосовуються комплексно різні види життєдіяльності та технології особистісної орієнтації, мало уваги приділяється розвитку емоційної сфери дітей, як передумови становлення та розвитку їхнього патріотизму, не вирішене завдання ціннісного ставлення дітей до рідної мови, до народних традицій тощо [4].

Аналіз та узагальнення літературних джерел свідчить про те, що основними напрямами розвитку активного дозвілля учнівської молоді в Україні, які сприятимуть більш активному їх залученню до різних видів рекреації є: широке впровадження у дозвілля інноваційних видів рухової активності; систематична пропаганда здорового способу життя; застосування аніматорів в роботі об'єктів сфери дозвілля і рекреації; розвиток еко – і агротуризму у різних регіонах України; загострення уваги на розвитку національних традицій у сфері дозвілля, зокрема застосування нових видів рухової активності з національним компонентом. У той же час, у результаті проведеного анкетування школярів було виявлено неабияку зацікавленість опитаних сучасним станом туристсько-рекреаційної роботи у закладах освіти. Молоді люди високо оцінюють значимість туристських заходів для покращення стану здоров'я людини. Встановлено, що оздоровчо-рекреаційна діяльність кваліфікується обмеженими можливостями її практичного застосування у здійснюваній навчально-виховній роботі в закладах освіти, побудованій на репродуктивних формах її організації та відсутності умов практичного втілення під час розв'язання питань залучення старшокласників до рухової активності у вільний час. Виявлено думки експертів щодо ефективних форм організації активного дозвілля молоді: найефективніша форма впровадження – гурткова секційна робота, найменш ефективна – участь представників шкіл у районних, міських, обласних заходах [5].

Отримані в результаті дослідження дані рекомендується враховувати при програмуванні індивідуальних спортивно-оздоровчих занять з метою формування гармонійного розвитку учнів, а також встановлено, що засоби оздоровчого туризму і рекреації у руках творчого педагога є одним із могутнім способів залучення учнів до активної навчально-пізнавальної і спортивно-рекреаційної роботи. Успішні результати шкільної навчально-виховної роботи залежать від того, як педагог сам розуміє цю роботу і як він зуміє зацікавити своїх вихованців. Багатоденні подорожі є суттєвим доповненням до знань, практичних вмій та навичок, це є неоціненним досвідом подолання природних перешкод. Тому у шкільних програмах з фізичної культури потрібно передбачити участь школярів у туристичних походах різної складності і тривалості, оскільки в їх основі лежать самостійні дії школярів, що є фундаментом, на якому базується процес навчання та виховання.

Список використаних джерел:

1. Гуска М. Б., Зубаль М. В., Гуска М. В., Мазур В. Й. Теорія і методика викладання рухливих ігор і забав: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 400 с.
2. Дутчак М. В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 279 с.
3. Коробко С. Л. Заняття з морального орієнтування молодших школярів. Київ: Техніка, 2003. 96 с.
4. Технології організації рухової діяльності: навчально-методичний посібник / [колектив авторів] [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/5719>
5. Юрчишин Ю., Мисів В., Порєбняк Т., Потапчук С. Сучасні способи залучення молоді до оздоровчої рухової активності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / [редкол.: Г. А. Єдинак (відп. ред.) та ін]. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2019. Вип. 15. С. 105–109. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/197292>.

Отримано: 7.04.2023

Руслан ОСИПЕНКО,
магістрант факультету фізичної культури
Науковий керівник – Аліна БОДНАР,
кандидат педагогічних наук, доцент

СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ В ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Сокільська ідея, що виникла на чеській землі, ввібравши в себе найкращий досвід шведської, німецької, французької та інших систем тіловиховання, відіграла велике значення в житті багатьох поневолених слов'янських народів в середині-наприкінці XIX ст.

Своєрідним «каталізатором» розвитку сокільського руху став і суб'єктивний фактор. Саме на цей час припадає діяльність одного з перших ініціаторів сокільства – Мирослава Тирша та його сподвижників. Тиршу вдалось ідейно та організаційно виразити прагнення чеського народу до національного визволення, створюючи організації «Сокіл». Товариства «Сокіл», використовуючи засоби фізичної культури, стали, разом з тим, носіями державницької, національно-культурної ідеї чеського народу.

У лютому 1862 року в атмосфері національного пробудження чехів молодий викладач Празького університету М. Тирш разом з однокласниками заснував у Празі перше чеське гімнастичне товариство «Сокіл». Для чехів «Сокіл» став дійсно всенародним рухом – «Наші прагнення до розвитку не можуть бути завершені, поки кожний чех не стане соколом» – вважав Мирослав Тирш [1].

Обов'язковим елементом діяльності сокільських товариств було відкриття при них бібліотек, протипожежних груп, театральних, співацьких гуртків, оркестрів тощо. Але головним завданням «Сокола» було навчання гімнастичних вправ. Усі вправи сокільської гімнастики складали чотири групи:

- 1) вправи на приладах (перекладина, кінь, бруси) та з предметами (палиці, булави, хустини, макети зброї для юнаків та ін.);
- 2) вправи без приладів;
- 3) групові вправи (акробатичні вправи та вежі); 4) бойові вправи (елементи фехтування, боротьби тощо) [2].

Навчання сокільської гімнастики проводилося за певною схемою. Для Соколів характерна була особлива форма одностроїв, застосовувався музичний супровід, існували певні правила вітання і взаємозвертання (в українській мові – «Гаразд», побратим, посестра).

Із західноукраїнськими землями, з Галичиною тісно пов'язана й історія польського сокільства. Перший польський „Сокіл” виник у Львові в 1867 р., започаткувавши польський сокільський рух в цілому. Впродовж сімнадцяти років львівський «Сокул» був єдиний польський осередок на теренах усього галицького краю. Саме Львову судилося стати центром і джерелом польського сокільства. В часі заснування польського «Сокола» у Львові налічувалось 125 членів, а вже в 1892 р. товариство об'єднувало понад тисячу членів [2].

3 квітня 1881 року польський «Сокіл» у Львові почав видавати свій щомісячний друкований орган «Przewodnik gimnastyczny», за першого редактора якого був П. Жулінський. Діяльність у Львові польського «Сокола», поширення сокільських ідей за допомогою спеціалізованої газети спричинилося до появи нових польських товариств в інших містах Східної Галичини. Цьому певною мірою сприяв й авторитет чеського сокільства. 18–19 серпня

1884 року до польського міста Кракова прибула делегація чеських соколів. Отже, під впливом цього приїзду та діяльності у Львові польського «Сокола», починаючи від 1884 року масово засновуються нові осередки польського сокільства в різних містах Західної України. В 1884 році відкривається польський «Сокіл» в Станіславові, в 1885 році в Тернополі, Коломиї, Перемишлі. В 1894 році існувало вже 46 польських сокільських товариств, в 1896 – їх налічувалось 70. Від 1888 року заснуються польські сокільські товариства за межами Галичини і етнічної Польщі – в Австрії (за ініціативою Тадеуша Романовича), Німеччині (за ініціативою Бернарда Хшановського), Америці. Львівський «Przewodnik gimnastyczny», який до 1884 року друкувався накладом у 650 примірників, стає з квітня 1896 року органом усіх наявних польських гімнастичних «Соколів». Швидкими темпами зростає тираж цієї газети, що є одним зі свідчень зростання зацікавленості сокільством широкими верствами людності. 5–6 червня 1892 року у Львові, на честь 25-ліття польського «Сокола», відбувається перший публічний виступ польських Соколів під проводом Жеготи Крувчинського. В 1894 році відбувається й другий великий Здвиг, в якому брало участь близько 1 500 осіб [3].

Таким чином, на прикладі польського сокільства прослідковується загальна картина зростання авторитету й чисельності сокільських товариств серед багатьох слов'янських народів. В перші десятиліття свого існування польське сокільство, подібно до чеського, словацького, хорватського, було частиною культурно-просвітницького і національно-визвольного руху в Австро-Угорській монархії. Саме завдяки цьому сокільство швидко стало поширеним і вагомим явищем у суспільному житті.

Таким чином, сокільство явище, що виникло на чеській землі, завдяки своєму національно-культурницькому спрямуванню наприкінці XIX – початку XX століття поширилося серед багатьох слов'янських народів. Масовий сокільський рух, практично до початку Другої світової війни, був вагомою сторінкою в громадському, культурному, просвітницькому житті. Використовуючи засоби фізичної культури, сокільство пробуджувало серед поневолених народів національну свідомість, сприяло вихованню фізично сильного й духовно здорового покоління.

Важливу роль відіграло сокільство й на західноукраїнських землях. Діяльність у Львові з 1867 р. першого осередку польського «Сокола» мало певний вплив на поширення сокільської ідеї в цілому краї та на організацію першого українського гімнастичного товариства «Сокіл».

Список використаних джерел:

1. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.): навч. посібник. Київ: ІЗМН, 1997. 424 с.
2. Вацеба О. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 230 с.
3. Вацеба О. Сокільський рух в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. (ідейні та організаційні аспекти). *Нація і спорт*: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю СТ «Україна» / ред. кол. Є. Приступа та ін. Львів, 1991. С. 25–29.

Отримано: 7.04.2023

Максим ПАНЧУК,

*студент 1 курсу другого рівня вищої освіти
факультету фізичної культури*

Науковий керівник – Михайло ГУСКА,

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СПОРТСМЕНОК ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ, ЯКІ СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У ДЗЮДО

Сучасний етап розвитку дзюдо характеризується високим рівнем спортивно-технічних досягнень і підвищеною напруженістю змагань різних рівнів [3].

У практиці сучасного спорту планування тренувальних навантажень має ґрунтуватися на знаннях морфологічних та функціональних особливостей та можливостях організму чоловіків та жінок [1, 2]. Функціональний стан та працездатність жінок залежать від гормональних циклічних змінах функцій систем їхнього організму протягом менструальних циклів [1, 3]. Наразі, особливого значення набуває вивчення функціонального потенціалу спортсменок, які спеціалізуються в дзюдо.

Інтенсивний розвиток жіночого дзюдо розпочався з 1960-х років. У 1992 р. Міжнародний олімпійський комітет визнав жіноче дзюдо олімпійським видом спорту, що відіграло важливу роль у зростанні майстерності спортсменок [4].

Розгляд наявних наукових даних, присвячених реалізації функціонального потенціалу спортсменок високої кваліфікації, які спеціалізуються у дзюдо, свідчить про те, що працездатність жінок, їхні функціональні можливості нижчі, ніж у чоловіків. Відомо, що жінкам, на відміну від чоловіків, властива суворі циклічність перебігу гормональних процесів [3, 4].

Даними дослідженнями [1, 3, 4] встановлено, що різна працездатність спортсменок протягом менструального циклу пов'язана зі зміною безлічі соматичних та фізіологічних функцій та пов'язана з їх гормональним статусом.

В результаті підвищення естрогенів, що мають анаболічний ефект, у постменструальну та постовуляторну фази циклу збільшуються силові та швидкісні можливості жінок [1]. В передменструальну фазу циклу спостерігаються збільшення маси тіла від 0,3 до 3,4%. Дані зміни автори пов'язують з коливанням секреції статевих гормонів у різні фази менструального циклу та порушенням водно-сольового обміну, що ведуть до затримки рідини в організмі жінки.

Найменша економічність вегетативних функцій організму при виконанні напружених фізичних навантажень характерна для овуляторної, передменструальної та менструальної фаз циклу [3]. Швидкість перебігу процесу відновлення спортсменок після фізичних навантажень вище в постменструальній і постовуляторній фазах проти інших фаз циклу [4]. Відомо, що фізіологічні процеси у жіночому організмі також пов'язані з фазами менструального циклу. Так, зміна ЦНС в I фазу характеризується переважанням гальмівних процесів, тоді як підвищення концентрації прогестерону в IV фазі підвищує збудливість ЦНС [1].

Висновки. В результаті аналізу науково-методичної літератури щодо реалізації функціонального потенціалу спортсменок високої кваліфікації, які спеціалізуються у дзюдо, виявлено, що планування тренувальних навантажень має ґрунтуватися на знаннях функціональних особливостей та можливостях організму жінок в різні фази менструального циклу.

Список використаних джерел:

1. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение. Київ: Олімп. л-ра, 2013. 624 с.
2. Спортивна медицина / ред. Л. Я.-Г. Шахліна. Київ: Олімпійська л-ра. 2018. 424 с.
3. Чистякова М., Шишкін О. Проблеми оцінки спеціальної витривалості кваліфікованих спортсменів, які спеціалізуються у дзюдо. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2016. Вип. 9. С. 64–67.
4. Шахліна Л. Я.-Г., Чистякова М. А. Особенности адаптации организма спортсменов к нагрузкам в спорте. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2018. Вип. 11. С. 377–384.

Отримано: 7.04.2023

Вікторія ПАРХОМЮК,

магістрантка факультету фізичної культури

Науковий керівник – Аліна БОДНАР,

кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Відомо, що на всіх етапах розвитку людства природні фактори відігравали вирішальну роль. Із давніх-давен людина поривалась на природу (в ліс, у гори, на берег моря, річки, озера). Тут вона відчувала прилив енергії та бадьорості. Людське життя завжди залежало від природи. Між природою і людиною, як її часткою, завжди існували тісні зв'язки. Ці зв'язки передусім скріплені тим, що людина є біологічною істотою і її фізичне життя повністю підпорядковане законам природи. Людині, як і будь-якому іншому природному організму, потрібні їжа, сонячна енергія, чиста вода, повітря, захист від холоду й спеки, продовження роду [1]. Такі потреби задовольняє природа й активна діяльність людини.

Завдяки своєму розуму, накопиченню практичного досвіду, активній творчій діяльності, на відміну від тварин і рослин, люди вступають у взаємодію з природою не тільки на основі біологічних потреб, але й на основі соціально-культурних, які задовольняються за допомогою предметів виробництва, побуту, наукових знань, релігії, моралі і мистецтва [2].

Для повноцінного життя і здоров'я людині необхідно відчувати динамічну рівновагу з навколишнім середовищем. Позитивно впливають на організм дитини у процесі виховання та збалансування її психоемоційного стану уроки фізичної культури, які проводяться в природному середовищі. Ми переконані, і про це свідчать праці В. Сухомлинського [3], П. Франка [4], А. Дубогай, Л. Мовчан [5], що паралельно з розв'язанням завдань фізичного виховання на таких уроках з успіхом можна вирішувати і завдання екологічного, валеологічного та естетичного виховання, оскільки гармонійний розвиток особистості передбачає комплексне поєднання різних сторін виховання.

Дослідженнями було встановлено, що спілкування дітей із природою в процесі фізичного виховання збагачує мовлення, культуру почуттів, сприятливо впливає на їхній духовний світ. Учні дуже швидко сприймають яскраві фарби, звуки, образи. Споглядання барв природи стимулює життєвий тонус і заспокоює нервову систему.

На думку В. Сухомлинського [6] рослинні біоценози, особливо лісу, парку, мають сильний оздоровчий ефект. Еліксиром здоров'я є повітря, насичене фітонцидами злакових рослин (пшениці, гречки, ячменю), лугових трав та дерев, які мають властивість вбивати хвороботворні мікроорганізми. Наприклад, туя знижує вміст мікробів на 65%, а запах горіха не переносять шкідливі комахи. Там, де ростуть горіхи, немає мух і комарів, а запиленість повітря під деревами в літні місяці на 20–30% менша, ніж на відкритій місцевості.

На думку Б. Шияна [7], у фізичному вихованні велике значення для фізичного розвитку, здоров'я і працездатності людини має використання сприятливого впливу природних факторів зовнішнього середовища. Сонячне проміння, температура повітря, опади, вологість, рух та іонізація повітря, атмосферний тиск, концентрація кисню в повітрі викликають суттєві біохімічні зміни в організмі людини, що покращує фізіологічні і психологічні реакції: зміцнює здоров'я, підвищує працездатність та ефективність виконання фізичних вправ.

Водночас однією з головних вимог до використання природних сил, є системне і комплексне їх застосування у поєднанні з фізичними вправами. Для того, щоб визначити раціональну дозу впливу природних факторів на організм дитини, необхідно врахувати особливості учнів (вік, стать, фізичну підготовленість) і характер педагогічних завдань. Це дасть можливість, по-перше, реалізувати перенос ефекту загартування на трудову і навчальну діяльність; по-друге, застосувати більші навантаження і, як результат, – підвищити працездатність; по-третє, посилити опірність організму до дії перевантажень, по-четверте, на вищому рівні проявити вольові якості.

Вагомим є внесок у розробку методики фізичного виховання у школі, зроблений видатним українським педагогом, заслуженим учителем України, директором Павлишської середньої школи академіком В. Сухомлинським. Одним із найефективніших засобів фізичного виховання він вважав природний фактор – сонце, повітря, воду. Найважливіше джерело здоров'я, як стверджував педагог, – це навколишня природа, літня спека й зимова холоднеча, тінисті гаї і квітучі поля конюшини.

Потрібно так виховувати дітей, щоб вони не боялися ні спеки, ні холоду. Тому, йдучи з своїми учнями до школи «під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі», Василь Олександрович пропонував: «Скиньмо ось тут черевички й підемо босоніж, як ви звикли ходити раніше. Діти радісно защебетали; їм незвично, навіть незручно ходити в жарку погоду в черевичках. А завтра приходьте босоніж, у нашій школі це буде найкраще» [6].

Отож, як у маленького деревця, що ледве звелось над землею, дбайливий садівник зміцнює корінь, від сили якого залежить життя рослини протягом кількох десятиліть, так і ми повинні вчити дітей зберігати та покращувати своє здоров'я, любити і розуміти природу рідного краю. Адже на думку М. Реріха, сенс людського життя – в збереженні здоров'я, досягненні краси, гармонії, у самовираженні. Якщо кожний із нас щодня робитиме щось досконаліше, ніж учора, й робитиме це свідомо, то це його зосередження неминуче позначиться на свідомості, а сума зосередженостей змінить його поведінку на краще.

Список використаних джерел:

1. Анісімова С. В., Риболова О. В., Поддашкін О. В. Екологія: навчальна книга для учнів загальноосвітніх шкіл. Київ: Грамота, 2001. 135 с.
2. Діалектика природного і суспільного в розвитку культури: культурологічний аспект. URL: <http://www.experts.in.ua>.

3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, 1980. Т. 1. 677 с.
4. Франко П. Фізичне виховання в українських середніх школах. *Наша школа*. Львів, 1993. № 3. С. 176–181.
5. Дубогай А. Д., Мовчан Л. М. Фізкультура: ми і діти. Київ: Здоров'я, 1989. 144 с.
6. Сухомлинський В. А. Сердце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1977. 380 с.
7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2006. 272 с.

Отримано: 7.04.2023

Ілля ПЯНКОВСЬКИЙ,
студент 2 курсу факультету фізичної культури,
Олег АДАЖІЙ,
магістрант 1 року навчання факультету фізичної культури
Науковий керівник – Ростислав ЧАПЛІНСЬКИЙ,
кандидат медичних наук, доцент

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Захворювання серцево-судинної системи є основною причиною інвалідності і смертності людей у більшості країн світу. До них відносять – ішемічну хворобу серця, гіпертонічну і гіпотонічні хвороби, міокардит, перикардит, ендокардит, дистрофія міокарду, вроджені і набуті вади серця та ін. До факторів, які сприяють виникненню цих захворювань відносять – психоемоційні перевантаження, спадковість, гіподинамія, переїдання і зловживання алкоголем [7, с. 10].

Захворювання серцево-судинної системи проявляються задишкою, виникнення якої є ознакою недостатності кровообігу. По ступеню її вираженості можна судити про ступінь недостатності кровообігу. Наступною характерною ознакою є серцебиття (ознака пошкодження серцевого м'язу). Інколи хворі скаржаться на відчуття перебоїв у роботі серця. Однією з основних скарг є біль у ділянці серця. При різних захворюваннях біль є різним. Досить часто турбує кашель, причиною якого є застій крові в малому колі кровообігу. Кашель переважно сухий, інколи з невеликим виділенням харкотиння. При важких пошкодженнях серця виникає венозний застій у великому колі кровообігу і з'являються набряки. Також у осіб із захворюванням серцево – судинної системи порушується функціональний стан центральної нервової системи, з'являється слабкість, швидка втомлюваність, зниження працездатності, підвищенна дратливість, порушення сну. При міокардитах, ендокардитах спостерігається підвищення температури тіла до субфібрильних цифр, а інколи ці захворювання супроводжуються лихоманкою.

Серцево-судинні захворювання лікують комплексно. Це і медикаментозне лікування і фізична реабілітація із строгим дотриманням відповідного рухового режиму, і дієтотерапія, психотерапія. Засоби фізичної реабілітації призначають як у лікарняний так і післялікарняний періоди [5, с. 77].

Лікувальну фізичну культуру (ЛФК) застосовують на всіх етапах реабілітації. Вона має позитивний вплив на функцію серця і судин. При цій патології провідними механізмами лікувальної дії фізичних вправ є: тонізуючий вплив і трофічна дія.

Фізичні вправи підвищують тонус ЦНС, стимулюють процеси нервової регуляції серцевої діяльності, забезпечують утворення в корі головного мозку фізіологічної домінанти збудження, під впливом якої відбувається затухання іншого патологічного вогнища збудження.

Під впливом фізичних вправ розширюються коронарні судини, розкриваються резервні капіляри, прискорюється кровообіг і збільшується ємність судин. Дозоване фізичне навантаження може збільшити кількість крові, що протікає через коронарні судини у 8–10 разів, що сприяє покращенню трофіки у сецевому м'язі, посилює скоротливу здатність міокарду і попереджує розвиток кардіосклеротичних змін та дистрофії [5, с. 82].

М'язова діяльність стимулює периферичний кровообіг, збільшуючи кількість функціонуючих капілярів, розширюючи просвіт судин, знижуючи тонус артерійол, зменшуючи периферичний опір. Одночасно дихальні вправи підвищують вентиляцію й активізують газообмін у легенях, протидіють розвитку пневмоній, стимулюють діяльність кишківника. Позитивні зміни у гемодинаміці та газообмін в легенях підвищують насичення артеріальної крові киснем. Транспортування його до тканин, зменшують їх кисневе голодування. Фізичні вправи підвищують пристосувальні можливості організму, його опірність до стресових ситуацій, усувають деякі чинники ризику, покращують психоемоційний стан пацієнтів.

Лікувальний масаж застосовують у комплексному лікуванні з метою регуляції нерво-рефлекторних механізмів. Імпульси, що йдуть до ЦНС з рефлексогенних зон, мають значення в саморегулюванні кровообігу. Під впливом масажу збільшується кількість функціонуючих капілярів, посилюється мікроциркуляція, знижується тонус артеріальних судин і підвищується тонус венозних, активізується венозний і лімфатичний кровообіг. Це сприяє ліквідації застійних явищ, нормалізує артеріальний тиск, сприяє інтенсифікації окисно-відновних і обмінних процесів.

Гіпертонічну хворобу лікують комплексно, застосування різних методів лікування буде залежати від стадії хвороби. В першу чергу призначають ліки, що знижують артеріальний тиск (гіпотензивні препарати); усувають або максимумально зменшують дію чинників, що викликали його підвищення; призначають дієту зі зниженням у їжі кухонної солі; використовують засоби фізичної реабілітації на фоні раціонального рухового режиму; приділяють увагу організації праці і відпочинку [7, с. 12].

Хворих з I стадією гіпертонічної хвороби лікують у поліклініці чи санаторно-курортних умовах, де їм призначають ЛФК, лікувальний масаж, фізіо-терапію, механотерапію, працетерапію. Лікувальна фізична культура призначається для: нормалізації процесів збудження і гальмування в ЦНС, моторно-судинних рефлексів і судинного тону, порушеної регуляції артеріального тиску; загального зміцнення організму і емоційного стану хворого; підвищення його працездатності. Застосування форм ЛФК проводять відповідно до призначеного щадного, щадно-тренуючого та тренуючого рухових режимів [5, с. 110].

Методика застосування фізичних вправ при гіпертонічній хворобі в усіх рухових режимах передбачає використання спеціальних вправ, якими є вправи на розслаблення м'язів, дихальні та для вестибулярного апарату. Вони сприяють зниженню артеріального тиску і нормалізують порушену вестибулярну функцію [5, с. 11].

У щадному руховому режимі призначають лікувальну і ранкову гігієнічну гімнастику, лікувальну ходьбу, самостійні заняття, теренкур, прогулянки, туризм, гідрокінезитерапію, спортивно-прикладні вправи. Заняття з лікувальної гімнастики триває 20–25 хв., проводиться груповим методом з вихідних положень сидячи і стоячи. Призначають вправи для вели-

ких і середніх м'язових груп, що відносно менше підвищують артеріальний тиск, ніж вправи за участю малих. Рухи виконуються повільно, з повною амплітудою, без напруження, затримки дихання, натужування. Включають вправи на розслаблення м'язів, рівновагу, координацію рухів, тренування вестибулярного апарату [3, с. 222].

Гіпотонічна хвороба характеризується зниженням артеріального тиску: систолічного нижче 100 мм рт. ст. (13,3 кПа) і діастолічного – 60 мм рт. ст. (8 кПа). Захворювання має хронічний перебіг і хворих періодично лікують в поліклініці або санаторії, профілакторії. При розвитку гіпотонічного кризу, що виникає внаслідок різкого зниження артеріального тиску і супроводжується серйозними порушеннями в організмі – хворих негайно госпіталізують [4, с. 230].

У лікарняний період реабілітації застосовують ЛФК, лікувальний масаж, фізіотерапію, працетерапію [2, с. 125].

Лікувальну фізичну культуру призначають у постільному руховому режимі. Протипоказання до її застосування: різке погіршення самопочуття хворого, стан після гіпотонічного кризу, порушення серцевого ритму та загальні протипоказання до застосування ЛФК [1, с. 5–8].

Завдання ЛФК: нормалізація процесів збудження і гальмування в ЦНС, встановлення і закріплення моторно-вісцеральних та вісцерально-моторних зв'язків, відновлення порушеної регуляції артеріального тиску, активізація екстракардіальних чинників кровообігу, скорочувальної здатності міокарда і покращання функціонального стану серцево-судинної системи; підвищення м'язового тону і покращання координації рухів, рівноваги; загальне зміцнення організму і відновлення емоційного стану хворого [1, с. 12].

Методика застосування фізичних вправ при гіпотонічній хворобі має передбачити використання спеціальних вправ, що викликають пресорний ефект і сприяють підвищенню артеріального тиску. Це статичні, швидкісно-силові та силові вправи. Лікувальну фізичну культуру проводять у поліклініці або санаторії. ЛФК призначають для покращання функціонального стану ЦНС, зміцнення моторно-вісцеральних та вісцерально-моторних зв'язків; стимуляції діяльності серцево-судинної і м'язової систем і підвищення м'язового і судинного тону; зменшення потреби у ліках та підтримання працездатності хворого [6, с. 36–38].

Отже, основними реабілітаційними заходами при серцево-судинних захворюваннях є дотримання індивідуальної реабілітаційної програми, рухового режиму, раціонального харчування та усунення факторів ризику. Для фізичної реабілітації хворих із серцево-судинною патологією важливим є комплексний підхід, медикаментозний контроль АТ, поліпшення коронарного резерву, раціональне поєднання різних методів лікування, максимальне використання природних факторів, широке застосування санаторно-курортного лікування, кліматотерапії.

Список використаних джерел:

1. Язловецький В. С. Основи лікувальної та оздоровчої фізичної культури: [навчальний посібник]. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2014. 213 с.
2. Жабокрицька О. В., Язловецький В. С. Нетрадиційні методи й системи оздоровлення: [навчальний посібник]. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2015. 187 с.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація. Київ: Олімпійська література, 2000. 424 с.
4. Физиология человека / [пер. с англ.; под ред. Р. Шмидта и Г. Тевса]. В 3 т. Киев: Мир, 1996. Т. 1. 348 с.
5. Функціональна анатомія серцево-судинної системи: [навч. посіб. О.О. Шевченко]. Київ: Олімп. література, 2008. 183 с.

6. Avramenko M. L. Formation and tasks of the system of professional rehabilitation of the disabled of Ukraine as a component of the national rehabilitation industry. *Med. Rehabilitation, Balneology, Physiotherapy*. 2005. Vol. 3 (43). P. 36–38.
7. Hruzieva T. S. Risk factors in formation of health of the population. *Herald of Social Hygiene and Organization of Protection of Health of Ukraine*. 2003. Vol. 2. P. 9–17.

Отримано: 7.04.2023

Данііл ПІДЛИПЕНЕЦЬ,

*перший рік навчання за 2 рівнем вищої освіти
факультет фізичної культури*

Науковий керівник – Геннадій ЄДИНАК,

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ЗАНЯТТЯ ДІТЕЙ ОДНОБОРСТВАМИ

На сучасному етапі фізична активність, згідно державно-нормативних документів [5], розглядається як один із визначальних засобів поліпшення різних, але важливих характеристик організму дитини. Це зумовлено тим, що останні є відмінними від необхідних, а одна з провідних причин – дефіцит фізичної активності у дітей, причому починаючи з початкової школи.

У зв'язку з ситуацією, що склалася, особливо актуалізується питання підвищення фізичної активності, зокрема пропозиції відповідних технологій та методик, зміст яких, передусім передбачає формування та посилення мотивації дітей до здійснення такої активності.

Значною мірою сприяти розв'язанню такої проблеми може залучення дітей до занять певним, обраним видом спорту [6]. У зв'язку з цим необхідними є знання, що враховують світовий та вітчизняний досвід про структуру багаторічної підготовки спортсменів в Україні. Тут відзначаємо, що такою структурою передбачено етапи: початкової підготовки, попередньої базової, спеціалізованої базової, максимальної реалізації індивідуальних можливостей, збереження спортивних досягнень [7].

Для періоду навчання в закладі загальної середньої освіти характерним є етап початкової підготовки. Основним завданням відбору на цьому етапі – допомогти дитині правильно вибрати вид спорту для спортивного вдосконалення. Правильний вибір має вагомий соціальний характер, адже успіхи в заняттях сприяють актуалізації природних задатків, усвідомленню досягнень, власних сил, а також дозволяють самоствердитись та посилити на цій основі позитивну мотивацію до цієї діяльності [4].

Згідно рекомендацій фахівців із спортивної орієнтації та відбору оптимальний вік для початку занять різними видами одноборств припадає на 11–14 років [7]. Проте, останні рекомендації, особливо які стосуються східних одноборств, орієнтують на більш молодий вік для початку таких занять. Основні положення теорії спортивної діяльності відзначають, що на початковому етапі зміст використаних засобів і методів є пов'язаним із навчанням рухових дій, які становлять основу певного виду спорту, а також рухові якості. У зв'язку з останнім відзначаємо, що розвиток якостей відбувається, виходячи з їхньої приналежності до спеціальної або загальної підготовки. Зокрема, тут мова ведеться про загальну фізичну підготовку, адже саме на її компоненти впливають під час спортивного тренування. У найбільш

загальному вигляді розподіл на етапі початкової підготовки становить 80% загальних та 20% – спеціальних засобів і методів [2; 3].

Крім цього, важливою є інформація про доцільність і необхідність використовувати рухливі ігри з елементами боротьби, адже є одним з ефективних засобів фізичної підготовки і виховання в дітей характеру лідера. В останньому випадку мова ведеться про розвиток психічних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті), фізіологічних характеристик (кровообіг, дихання, обмін речовин, діяльність нервової і м'язової систем) [1; 2]. Так виявлено, що учні початкової школи є активними в своїх руховій діяльності, але не завжди спроможні керувати та виявляти певні параметри наявних у них можливостей. Крім цього, такі діти дуже вразливі, тому недоцільно вилучати їх з гри після декількох помилок; необхідно надавати можливість виправити помилки і зрозуміти повністю хід гри та її правил. Щодо секції з одноборств, то для них особливо корисним є застосування рухливих ігор з елементами гімнастики або гімнастичними приладами. Передусім такі ігри сприяють вияву, а значить розвитку організованості, уваги, дітей, узгодженості виконуваних ними рухи і рухові дії. Водночас використання означених рухливих ігор сприяє фізичному розвитку, підвищує інтерес до здійснення фізичної активності у вільний від навчання час.

Отже, учні початкової школи відзначаються відмінним від необхідного рівнем фізичної активності. Це не сприяє вирішенню завдань фізичного виховання для учнів 1–4 класів, а вони передбачають досягнення ними необхідних показників здоров'я, рухових якостей, функціональних можливостей, психофізіологічних якостей і властивостей. У зв'язку з цим, як один із дієвих засобів вирішення таких завдань, розглядаються заняття у секції зі спортивних одноборств. Зміст таких занять повинен значну увагу приділяти рухливим іграм. Зазначене доцільно враховувати вчителям фізичного виховання та тренерам.

Список використаних джерел:

1. Вакуленко Д., Чередніченко С. Рухливі ігри в процесі фізичного виховання школярів молодших класів на заняттях з одноборств. *Інноваційні і цифрові технології у процесі підготовки спортсменів в умовах формального і неформального навчання*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 60–61.
2. Васьков Ю. В. Система фізичного виховання. 1–4 класи: навч. посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2009. 224 с.
3. Волков Л. В. Спортивна підготовка молодших школярів: навч. посібник. Київ: Освіта України, 2010. 288 с.
4. Дутчак М. Перспективні напрями наукового супроводження реалізації національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». *Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія: Фізична культура*. 2017. Вип. 27–28. С. 89–93.
5. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
6. Стельмахівська В. П. Сучасні підходи до оптимізації рухової активності дітей та підлітків шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2022. Вип. 4 (149). С. 118–122.
7. Структура багаторічної підготовки спортсменів в Україні. URL: <http://surl.li/hmwywo>.

Отримано: 7.04.2023

Костянтин РАЙТАРОВСЬКИЙ,
студент 1 курсу факультету фізичної культури

Заур ДУЛЬЯМАЛІЄВ,
студент 1 курсу факультету фізичної культури

Науковий керівник – Ірина РАЙТАРОВСЬКА,
старший викладач

ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Вдосконалення рухової функції людини залежить від багатьох факторів, у тому числі від віку. Кожен віковий етап має свої відмінні риси, які необхідно враховувати під час педагогічного впливу на організм дітей.

Вік 7–10 років (молодші класи) характерний суттєвими змінами рухової функції. У цьому віці швидкими темпами розвиваються гнучкість, швидкість, спритність. У той же час сила та витривалість знаходяться на низькому рівні. Завдяки морфо-функціональним особливостям організму та стану центральної нервової системи школярі цього віку більш схильні до швидкісно-силових вправ і вправ на швидкість. Результати численних досліджень показали, що вправи швидкісно-силового характеру надають комплексний вплив на організм дітей та ефективно сприяють розвитку витривалості та сили. Враховуючи, що витривалість є основним фактором підвищення працездатності, необхідно постійно розвивати цю якість для успішного оволодіння руховими навичками.

Таким чином, при комплексному розвитку рухових якостей у дітей молодшого шкільного віку повинні домінувати вправи швидкісно-силового характеру, а також вправи для розвитку загальної витривалості, проте ці кошти жодною мірою не повинні застосовуватися на шкоду розвитку спритності, швидкості, гнучкості та сили. Як уже зазначалося, у молодшому шкільному віці більшість фізичних вправ надає широке вплив на організм, тому вправи на спритність, гнучкість (залежно від дозування навантажень) сприятимуть у той же час розвитку та силової витривалості, та сили.

Відмінною особливістю дітей 11–12 річного віку є відмінність у статевому дозріванні хлопчиків і дівчаток, що впливає на зміну рухової функції організму. У хлопчиків у цей період продовжують розвиватися гнучкість та спритність. У дівчаток цього віку відзначається різке збільшення показників витривалості та сили.

Щоб досягти бажаних результатів, треба збільшити частку вправ із предметами (гімнастична палиця, набивний м'яч) та на снарядах (гімнастичні стінки та лавки). Оскільки хлопчики в цьому віці здатні до освоєння досить складних за координацією рухів, необхідне подаліше вдосконалення спритності.

Вважається, що в дівчат хорошими темпами удосконалюються гнучкість та координаційні здібності, це має бути повністю використано у навчальному процесі. Але застосовуються при цьому дещо інші засоби порівняно з хлопчиками. Так, розвиваючи гнучкість, краще використовувати акробатичні вправи та вправи загальнорозвиваючого характеру без предметів із великою амплітудою рухів.

Хоча сила і зростає швидкими темпами, вона ще далека від максимальної і тому потрібно дуже обережно підходити до максимальних навантажень, а краще розвивати силову витривалість. Це досягається тими самими засобами.

Отже, в 11–12 років у школярів вже існують статеві відмінності, що впливають на розвиток рухових якостей та потребують застосування різних засобів фізичного виховання. Водночас залишаються і спільні види вправ, які надають більш всебічне впливати з їхньої організм.

В період 13–14 років на розвиток рухової функції підлітків істотно впливає рівень біологічної зрілості. У хлопчиків у 13 років відбувається збільшення показників витривалості, швидкості, швидкісно-силових якостей та уповільнення розвитку сили та гнучкості, а у 14 років – і витривалості. Розвиток спритності досягає значних величин, як у хлопчиків, і у дівчаток. У дівчаток з випереджаючими темпами статевого розвитку знижується розвиток, перш за все, витривалості, а також швидкості та швидкісно-силових якостей, що виявляються в стрибки та метання. Показники абсолютної сили продовжують збільшуватися, а відносною, навпаки, зменшуються.

Рівень гнучкості у дівчаток продовжує залишатися високим. Відзначені у цьому віці високі кореляційні зв'язки основних рухових якостей дають підставу вважати, що в цьому періоді особливо важлива всебічна фізична підготовка. Однак великі відмінності показників рухової підготовленості хлопчиків та дівчаток вимагають і різних засобів у вихованні фізичних якостей. У хлопчиків вправи на гімнастичні снаряди, елементи акробатики і особливо боротьби сприяють розвитку сили, силової витривалості, швидкісно-силових якостей, спритності та гнучкості. У дівчаток елементи художньої гімнастики розвивають не тільки спритність та гнучкість, а й спеціальну витривалість.

Виявлено, що період 15–17 років відрізняється великими відмінностями у рівні рухової підготовленості юнаків та дівчат. У 15 років у юнаків відзначається уповільнення приростів сили, спритності, гнучкості та особливо витривалості, а до 16–17 років, навпаки, відбувається різкий стрибок у розвитку всіх основних рухових якостей, крім гнучкості. Це пов'язане із завершенням періоду статевого дозрівання у юнаків.

У дівчат цей період характерний уповільненням та навіть зниженням показників основних рухових якостей (витривалості, відносної сили, швидкості, швидкісно-силових якостей і навіть гнучкості). Більш високий рівень рухової підготовленості в цей час мають дівчата з запізнюючим статевим розвитком. Взаємозв'язок фізичних якостей юнацькому віці слабка, кожне з них проявляється самостійно та вимагає спеціальних, властивих лише йому, засобів впливу. Очевидно, в принципі заняття у цьому віці, особливо у 16–17 років, цілеспрямоване будувати як індивідуальну спортивну техніку для того, щоб дати можливість «підтягнути слабкі сторони» фізичного розвитку кожного учня.

Період навчання у школі збігається з процесом морфо-функціонального дозрівання організму людини та становлення особистості. За цей проміжок часу необхідно забезпечити фізичне вдосконалення школярів та досягти оптимального рівня їх всебічної фізичної підготовленості.

Значна роль у цьому процесі має бути відведена вдосконаленню рухових якостей, що забезпечують функціональний розвиток організму та успішне оволодіння руховими вміннями та навичками.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко С. В., Матяш В. В., Яковенко А. В. Засоби та методи розвитку фізичних якостей футболістів у річному циклі підготовки: методичні рекомендації. Дніпро: ПДАФКіС, 2019. 37 с.
2. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL: <http://surl.li/dcaab> (дата звернення: 04.01.2023).

3. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. URL: <http://surl.li/dexnc> (дата звернення: 08.01.2023).
4. Фізична культура (10–11 класи) Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/emtpi> (дата звернення: 06.01.2023).
5. Фізична культура 6–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/czxes> (дата звернення: 10.01.2023).

Отримано: 7.04.2023

Єлизавета СЄФЄРІДІНА,
студентка 2 курсу факультету фізичної культури
Науковий керівник – Ростислав ЧАПЛІНСЬКИЙ,
кандидат медичних наук, доцент

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ХВОРИХ З ІНФАРКТОМ МІОКАРДА

Інфаркт міокарда (ІМ) – це захворювання серця, що виникає в результаті блокування або обмеження кровопостачання до серцевого м'язу. Це може статися, коли атеросклеротична бляшка, що складається з жирових відкладень, розміщується в артерії, що живить серцевий м'яз. Якщо кровопостачання до серця порушується протягом тривалого часу, частинка серцевого м'язу може почати некротизуватись, що може призвести до пошкодження серцевої функції [3, с. 14].

Найчастіше ІМ супроводжується різким та сильним болем в серці, який не проходить навіть після прийняття ліків. У деяких випадках він може стихати й посилюватися знову через деякий час. Зазвичай, це супроводжується аритмією – порушенням ритму серця, збільшенням проміжків між його скороченнями, прискоренням пульсу. Також характерним є поширення болю у верхній частині тіла. Він може з'явитися в зоні шиї та підборіддя, плечей, рук, грудної клітки та живота. Найчастіше при інфаркті також з'являється задишка. Людині стає важко дихати, не вдається вдихнути на повні груди. У деяких випадках проблеми з диханням можуть бути основним симптомом [2, с. 5].

Як сильно пошкоджено серцевий м'яз залежить від розміру ураженої області й від того, наскільки швидко було розпочато лікування. При вдалому результаті за кілька тижнів серцевий м'яз відновлюється, а на місці пошкодження утворюється рубець [1, с. 125].

Основним завданням реабілітації після інфаркту є створення оптимальних умов, аби відновити фізичну активність. Реабілітація після ІМ передбачає максимальне відновлення функцій організму, порушених хворобою.

Фізична терапія є важливою складовою відновлення після ІМ, оскільки допомагає поліпшити функціонування серця та знизити ризик повторного інфаркту. Однак, перед початком будь-якої програми фізичної терапії після ІМ необхідно отримати рекомендації від лікаря.

Фізична терапія після ІМ може включати такі компоненти:

1. Аеробні вправи, такі як ходьба, велосипедні ергометри, плавання та біг, що поліпшують кардіоваскулярну функцію.
2. Силові вправи, такі як вправи з важкими вантажами, які допомагають зміцнити м'язи.
3. Розтяжки та гімнастика, що поліпшують рухливість та гнучкість м'язів та суглобів.

Вправи для реабілітації людей після інфаркту зазвичай розробляють лікарі та фізіотерапевти. Основною метою таких вправ є покращення функцій серцево-судинної системи та зменшення ризику повторного інфаркту.

До таких вправ можуть входити:

1. Ходьба на свіжому повітрі.
2. Легкі аеробні вправи, такі як біг на місці або прогулянка на біговій доріжці.
3. Вправи на розтягування та зміцнення м'язів.
4. Вправи з дихальною гімнастикою.
5. Вправи на зменшення стресу, такі як йога або медитація.

Важливо пам'ятати, що після ІМ перед початком будь-яких вправ необхідно проконсультуватися з лікарем. Також, при виконанні вправ необхідно дотримуватися дозованості та регулярності, а також уникати перевантаження серцево-судинної системи [5, с. 417].

Лікувальна фізкультура побудована з врахуванням поступового наростання складності, інтенсивності і тривалості вправ. Навантаження встановлюють індивідуально в залежності від наявності ускладнень. Під час занять лікувальною гімнастикою та фізкультурою в період збільшення рухового режиму важливе значення має контроль за станом пацієнта. Реабілітація після інфаркту потрібна для попередження його ускладнень і зниження ризику чергових приступів, тому необхідно її провести в ранні терміни й у повному обсязі [4, с. 225].

Реабілітація після ІМ – це процес відновлення фізичної та психологічної функцій після серцевого нападу. Цей процес може зайняти кілька тижнів або навіть місяців, залежно від стану хворого та рекомендацій лікаря.

Розрізняють етапи реабілітації після ІМ [6, с. 39–40]:

1. Фаза активної медичної допомоги: це період найбільшої уразливості для пацієнта, коли проводяться лікування та рятувальні процедури. Лікарі вирішують, чи потрібно пацієнту лікування в стаціонарі чи вдома, і встановлюють план лікування.
2. Фаза госпіталізації: після виписки з лікарні пацієнт переходить у фазу госпіталізації, де проводиться моніторинг стану хворого та надається додаткова медична допомога, якщо це необхідно.
3. Фаза відновлення: в цій фазі пацієнт починає відновлювати фізичні функції через заняття фізичними вправами та реабілітаційними процедурами.
4. Фаза реінтеграції: на цьому етапі пацієнт повертається до своєї звичної роботи, відновлює роль у сім'ї та спільноті та планує своє майбутнє життя.

Таким чином, реабілітація після ІМ дуже важлива, щоб відновити функції організму та мати можливість повернутися до якісного життя.

Список використаних джерел:

1. Барна О. М., Гребеник М. В. Деякі особливості факторів ризику та клінічного перебігу інфаркту міокарда у жінок. *Вісн. Ужгородського ун-ту*. 2002. С. 125–129.
2. Мітченко О. І., Лутай М. І. Дисліпідемії: діагностика, профілактика та лікування: [методичні рекомендації Асоціації кардіологів України 2011 року]. *Новости медицины и фармации в Украине*. 2011. № 19 (391). С. 3–8.
3. Нові аспекта лікування та реабілітації хворих на інфаркт міокарда. Київ: Укр. НДІ кардіології ім. акад. М. Д. Стражеска, 1997. 34 с.

4. Основы кардиологии: Принципы и практика (2-е издание) / [под ред. проф. К. Розендорффа]. Львов: Медицина світу, 2007. 1064 с., ил.
5. Руководство по кардиологии / [под ред. В. Н. Коваленко]. Киев: Морион, 2008. 1424 с.
6. Серцево-судинні захворювання / [за ред. чл.-кор. АМН України, проф. В. М. Коваленка та проф. М. І. Лутая]. Довідник «*VADEMECUM info ДОКТОР «Кардіолог»*». Київ: ТОВ «ГІРА «Здоров'я України», 2005. 542 с. (Серія «Бібліотека «Здоров'я України»).

Отримано: 7.04.2023

Юлія СНИГУР,
студентка 2 курсу факультету фізичної культури,
Роман КУМАШЕВСЬКИЙ,
магістрант 1 року навчання факультету фізичної культури
Науковий керівник – Ростислав ЧАПЛІНСЬКИЙ,
кандидат медичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Основною причиною інвалідності і смертності у світі є серцево-судинні захворювання. Фізична реабілітація є одним із найефективніших способів лікування і профілактики захворювань серцево-судинної системи. Сьогодення потребує нових підходів застосування реабілітації, адже правильно підібрані фізичні вправи можуть значно покращити самопочуття пацієнта та допомогти у запобіганні подальших погіршень.

Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи має декілька важливих цілей: нормалізація тиску крові, зменшення ризику важких ускладнень, зниження ризику повторних інсультів та відновлення функціональних рухів і здоров'я. Щоб досягти цих цілей, необхідно правильно підібрати програму фізичної реабілітації і дотримуватися її [1, с. 97].

Лікування і профілактика серцево-судинних захворювань потребує комплексності. Включає лікувальні заходи та різні види фізичної активності. Засоби фізичної реабілітації призначають як у лікарняний так і післялікарняний періоди, серед них: лікувальна фізична культура (ЛФК), лікувальна гімнастика, фізичні вправи, плавання, масаж, медитація та йога [2, с. 164].

ЛФК застосовують на всіх етапах реабілітації. Засоби ЛФК є основою профілактики патології серцево-судинної системи та дієвими методами фізичної реабілітації хворих. Вона має позитивний вплив на функцію серця і судин. Заняття створюють позитивний емоційний фон у хворого, надають впевненості в успішному результаті захворювання, сприяють нормалізації коркової динаміки, вирівнюють співвідношення процесів збудження і гальмування, зменшують прояви неврозу. Лікувальна дія фізичних вправ при гіпертонічній хворобі зумовлена їх сприятливим впливом на центральну нервову систему, оскільки вони стимулюють та нормалізують моторно-судинні рефлексії. ЛФК покращує рухові можливості, працездатність, відновлює функцію вестибулярного апарату, що надає загальнозміцнюючу дію [3, с. 23].

Зручно починати з легких вправ і поступово збільшувати їх інтенсивність. Рекомендується займатися протягом 20–30 хвилин двічі або тричі на тиждень. Для максимальної ефективності також рекомендується займатися іншими видами фізичної активності, такими як плавання, відпочинок на повітрі тощо.

Лікувальна гімнастика представляє собою основну форму застосування лікувальної фізкультури. У методиці занять лікувальною гімнастикою з хворими на серцево-судинні захворювання особливо важливого значення набувають правильний добір вправ у комплексах та їх дозування. При цьому протягом усього курсу лікувальної гімнастики важливу роль приділяють дихальним вправам. Більшість кардіологічних хворих, як правило, не має навичок раціонального дихання або воно втрачається внаслідок тривалого обмеження рухової активності. Такі вправи не тільки удосконалюють функцію самого дихального апарату, але і в кінцевому підсумку впливають на весь організм. Вони мають велике значення для встановлення у процедурах лікувальної гімнастики необхідного рівня навантаження, тобто є засобом активного відпочинку.

Серед гімнастичних вправ розрізняють:

- загально розширюючі вправи, розроблені спеціально для пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями;
- вправи для зменшення напруженості та стресу;
- вправи, які сприяють поліпшенню кровообігу;
- вправи, які допомагають піднімати вагу;
- вправи ранкової розтягнутості.

Фізичні вправи є засобом боротьби із застійними явищами. Вони полегшують діяльність апарату кровообігу, знижують навантаження на м'яз серця, поліпшують обмін речовин і вентиляцію легень та газообміну. Під час фізичних вправ працюють м'язова, дихальна, серцево-судинна, нервова, ендокринна й травна системи. Фізичні вправи підвищують тонус центральної нервової системи, стимулюють процеси нервової регуляції серцевої діяльності, забезпечують утворення в корі головного мозку фізіологічної домінанти збудження, під впливом якої відбувається затухання іншого патологічного вогнища збудження. Фізичні вправи вирішують ряд проблем, таких як збільшення сили серця, підвищення ступеня витривалості, зниження ступеня стресу, протидія захворюванням серця і судин [4, с. 56].

Існують різні типи фізичних вправ, які можна використовувати при лікуванні захворювань серцево-судинної системи. Вони включають в себе такі види занять, як ходьба, біг, плавання, велосипедна йога, розтягування, різні види пілатесу і йоги. Найкраще почати з легких вправ і поступово збільшувати їх інтенсивність.

Плавання – це ідеальний вид активності для пацієнтів із захворюваннями серцево-судинної системи. Плавання сприятливо впливає, допомагає підвищити витривалість серця, розслабити м'язи та налаштувати дієту. Горизонтальне положення тіла, а також циклічні рухи, пов'язані з роботою м'язів, тиск води на підшкірне русло, глибоке діафрагмальне дихання і зважений стан тіла – все це сприяє притоку крові до серця і в цілому істотно полегшує його роботу. В результаті занять плаванням в серцево-судинній системі відбуваються позитивні зміни (у вигляді посилення скоротливої здатності м'язової стінки судин і поліпшення роботи серця), які ведуть до більш швидкого транспортування крові, насиченої киснем, до периферичних ділянок тіла і внутрішніх органів, що сприяє активізації загального обміну речовин.

Плавання полегшує навантаження на органи кровообігу, сприяє зниженню артеріального тиску та поліпшує кровообіг. Під час плавання м'язи спини та рук сильно напружуються, що сприяє збільшенню рухомості суглобів та стабілізації верхньої частини плечового суглоба.

Масаж є простим та ефективним засобом лікування у багатьох захворюваннях, в тому числі серцево-судинних. Він допомагає поліпшити циркуляцію, зменшити напруження та

стрес, покращити рухомість та додатково захистити тіло від постійного натовпу проблем. Масаж допомагає покращити роботу серця і судин, зменшуючи його навантаження. Він також допомагає знизити артеріальний тиск та зменшити ризик серцевої атаки та ішемічної хвороби серця. За допомогою масажу ми можемо знизити вираженість ішемічних захворювань серця, наприклад стенокардії та аритмії [5, с. 113].

Медитація може бути корисною при реабілітації при захворюваннях серцево-судинної системи завдяки його здатності до поліпшення стресостійкості та регуляції психоемоційного настрою. Медитація також може допомогти знизити досягнутий природний баланс у нефронній системі, поліпшити регуляцію природних кільцевих механізмів та зменшити масу тіла. Використання медитації як засіб реабілітації при захворюваннях серцево-судинної системи може сприяти здоров'ю, підвищити стресостійкість та поліпшити мотивацію.

Йога допомагає поліпшити кровообіг та знижує ступінь стресу. Вона допомагає розвинути дихання, поліпшити загальний стан здоров'я та зменшує ризик розвитку нових захворювань. Йога сприяє зниженню симптомів ішемії та стабілізації біологічних процесів. Також може бути ефективною при лікуванні захворювань серцево-судинної системи, таких як гіпертонія, варикоз, аритмія та інші захворювання серця та судин. Йога допомагає людині поліпшити контроль над своїм здоров'ям та саме психологічне самостійне здоров'я.

Отже, реабілітація після серцево-судинних захворювань є важливою, оскільки після них можуть виникати проблеми з фізичною активністю, недостатністю дихання та іншими симптомами, що погіршують якість життя. Реабілітаційні програми допомагають пацієнтам після серцево-судинних захворювань повернутися до звичайного життя, покращити стан здоров'я та зменшити ризик розвитку серцево-судинних захворювань у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Вакуленко Л. О. Лікувальний масаж. Київ, 2005. 448 с.
2. Голяченко А. О. Відновне лікування хворих з патологією серцево-судинної системи. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2012. № 1. С. 164–166.
3. Лікувальна фізкультура в санаторно-курортних закладах / [за ред. Л. І. Фісенко]. Київ, 2005. 402 с.
4. Марченко О. К. Основи фізичної реабілітації. Київ: Олімп. літ., 2012. 528 с.
5. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я. Київ: Здоров'я, 1991. 256 с.

Отримано: 7.04.2023

Михайло СУПРУН,
студент 1 курсу (2-ий рівень вищої освіти)
факультету фізичної культури

Науковий керівник – **Марина ЧИСТЯКОВА,**
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТА СПОРТИВНИХ ЗАХОДІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Розробка технологій організації рухової діяльності сприяють створенню умов для активного проведення дозвілля українцями, використовуючи ресурси масового спорту та фізичної культури, у комплексі з іншими факторами вирішують завдання формування здорового способу життя населення.

Організація фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти розглядається як складова фізичного виховання [3].

Доведено, що фізична активність задля збереження здоров'я людини та покращення якості її життя має бути організованою, тобто відрізнятися планомірністю та певним порядком її реалізації для досягнення мети [2]. Сучасні технології організації рухової діяльності пропонують сьогодні широкий вибір різноманітних форм (видів) програм. Різні види рухової діяльності у закладах загальної середньої освіти сприяють створенню умов для активного проведення дозвілля українцями, використовуючи ресурси спорту та фізичної культури, та в комплексі з іншими факторами вирішують завдання формування здорового способу життя дітей та молоді.

Рухова активність є однією з основних детермінант здоров'я, що належить до способу життя. В багатьох наукових дослідженнях [1, 2, 4] переконливо доказано, що вона має позитивний ефект стосовно патогенезу всіх важливих та специфічних за синдромом порушень обміну речовин, серцево-судинних захворювань та остеопорозу.

Розгляд наявних наукових даних [1, 2], присвячених організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у закладах загальної середньої освіти, свідчить про важливість частіше вносити в освітній процес різноманітність, працювати на засадах особистісноорієнтованої моделі освіти, максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.. Особливу увагу потрібно звертати на розвиток загальної фізичної підготовленості дітей.

До обов'язкових фізкультурно-оздоровчих заходів у закладах загальної середньої освіти належать: урок (заняття) з фізичної культури; заняття з дітьми, записаними за станом здоров'я до спеціальної медичної групи; заняття з плавання, якщо навчальні заклади мають відповідні умови; «години фізичної культури» в групах продовженого дня; «години фізичної культури» в групах продовженого дня; фізкультурні хвилинки, фізкультурні паузи під час навчального процесу, дні здоров'я і фізичної культури [1].

Наприкінці кожної чверті чи триместра в закладі освіти проводяться фізкультурно-оздоровчі масові заходи за програмою Всеукраїнської учнівської ліги «Здорова Україна» (ігри, змагання, челенджі, квести тощо), які охоплюють усіх здобувачів закладу освіти і спрямовані на закріплення і вдосконалення вивчених варіативних модулів. Заходи Ліги враховують сезонні особливості застосування видів фізичної активності і варіативних модулів і діляться на сезони: осінь, зима, весна. При цьому види фізичної активності (варіативні модулі) мають змінюватися у відповідності до вподобань учнів та учениць [4].

Підсумовуючи, можна зазначити, що у процесі фізичного виховання відбувається усвідомлення значення рухової активності для підтримання стану здоров'я та задоволення.

Список використаних джерел:

1. Чистякова М. О. Технології організації і проведення рекреаційних та спортивних заходів: методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2018. 64 с. URL: https://library.kpnu.edu.ua/ufd/page_lib.php
2. Технології організації рухової діяльності: навчально-методичний посібник / [колектив авторів]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/5719>
3. Чистякова, М., Козак, Є., Петров, А. та ін. Формування мотивації студентів до саморозвитку та самоосвіти. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2021. Вип. 20. С. 57–60. 2021. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2021-20.57-60>
4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua>

Отримано: 7.04.2023

Богдан ФЕЛЬЧИН,

*студент 1 курсу другого рівня вищої освіти
факультету фізичної культури*

Науковий керівник – Тетяна МЕЛЬНИК

ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ ВИМОГ ЄДИНОЇ СПОРТИВНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ УКРАЇНИ З ПАУЕРЛІФТИНГУ У ВИДІ ПРОГРАМИ КЛАСИЧНИЙ ЖИМ ЛЕЖАЧИ

Аналіз результативності виступів українських спортсменів пауерліфтерів у виді програми класичний жим лежачи показав низький рівень виконання нормативів майстра спорту України (МСУ) та майстрів спорту України міжнародного класу (МСУМК). Це свідчить про те, що вимоги до виконання вказаних нормативів є завищеними та вимагають перегляду та вдосконалення.

Тому, **метою** даного наукового дослідження є обґрунтування необхідності вдосконалення нормативних вимог єдиної спортивної класифікації України з пауерліфтингу у виді програми класичний жим лежачи.

Для вирішення поставленої мети були використані наступні методи: аналогія, аналіз, синтез, абстрагування, індукція, екстраполяція, узагальнення практичного досвіду, аналіз документальних матеріалів та методи математичної статистики.

Результати. Аналіз нормативів МСУМК в класичному жимі лежачи для жінок показав, що рівень результату діючих нормативів всіх вагових категорій потрапляє до трійки кращих результатів на чемпіонатах світу (ЧС) у відповідності до середнього показника за 4

роки (2016–2019 рр.). Часто норматив МСУМК в класичному жимі лежачи серед жінок є вищим за результат першого місця на ЧС. Норматив МСУМК для жінок вагової категорії (в/к) +84 кг. (155 кг.) перевищує рекорд Європи (150,0 кг.) та рекорд світу (151,5 кг.) в жимі лежачи для цієї вагової категорії.

Нормативи для цього виду програми формувались одночасно з її появою на міжнародній арені та базувались на теоретичних домислах. На сьогоднішній день ми маємо базу даних результатів за 6 років, яка показала повну непристосованість діючих нормативів до реальності класичного жиму лежачи серед жінок (табл. 1).

Таблиця 1

Середнє значення місця результату, що відповідає нормативу МСУМК, на чемпіонатах світу з класичного жиму лежачи серед жінок 2016–2019 рр.

	Вагова категорія, кг						
	-47	-52	-57	-63	-72	-84	84+
Норматив МСУМК, кг	90,0	100,0	110,0	120,0	132,5	145,0	155,0
ЧС 2019, місце	2	2	4	3	1	2	1
ЧС 2018, місце	1	2	1	3	1	1	1
ЧС 2017, місце	2	1	1	2	1	1	1
ЧС 2016, місце	1	1	1	1	1	1	1
X	2	2	2	3	1	2	1

Примітка: X – середнє арифметичне значення; МСУМК – майстер спорту України міжнародного класу; ЧС – чемпіонат світу.

Це говорить про те, що дані нормативи необґрунтовано колосально високі і потребують коригування в сторону зменшення.

За результатами наших попередніх досліджень рівень результатів, що відповідає 87 балів за формулою IPF, дозволяє спортсмену посідати 1-6 місце на ЧС з екіпірувального та класичного жиму лежачи серед жінок.

Задля досягнення результату, що приблизно відповідає рівню нормативів в екіпірувальному жимі лежачи, а саме на рівні 87 балів за формулою IPF, достатньо рівня нормативів, наведених в таблиці нижче (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз середнього значення місця результату, що відповідає нормативу МСУМК, на чемпіонатах світу з класичного жиму лежачи серед жінок 2016–2019 рр.

87 балів IPF	Вагова категорія						
	-47	-52	-57	-63	-72	-84	84+
Норматив МСУМК, кг	82,5	90,0	97,5	105,0	112,5	117,5	122,5
ЧС 2019, місце	2	6	10	6	6	5	7
ЧС 2018, місце	1	4	5	6	6	5	4
ЧС 2017, місце	2	2	4	2	3	2	3
ЧС 2016, місце	1	2	3	1	2	1	2
X	2	4	6	4	5	4	4

В результаті пошуку еквівалентного значення для діючих нормативів у GL IPF Points маємо показники, зазначені в таблиці 3.

Кореляція діючих нормативів до формули IPF

	Вагова категорія, кг						
	47	52	57	63	-72	84	84+
Діючі нормативи, кг	90,0	100,0	110,0	120,0	132,5	145,0	155,0
Бали IPF	95,38	95,73	97,83	100,13	103,80	108,18	110,75

Дана таблиця показує, що ранжування нормативів здійснюється за збільшенням вагових категорій в межах 15 балів IPF (від 95,38 до 110,75), що є досить значимим показником.

На основі отриманих даних робимо висновок, що задля досягнення справедливості нормативів для всіх в/к, потрібно вирівняти нормативи.

В ідеалі всі нормативи потрібно виставити на рівні 87 балів IPF (табл.4).

Пропоновані нормативи з урахуванням нових вагових категорій у жінок в класичному жимі лежачи

	Вагові категорії, кг							
	-47	-52	-57	-63	-69	-76	-84	84+
Пропонований норматив, кг	82,5	92,5	100,0	105,0	110,0	115,0	117,5	122,5
Еквівалент пропонуваного нормативу, бали IPF	87,44	88,54	88,93	87,61	87,71	88,32	87,66	87,53

Обговорення і висновки. На основі аналізу наявних інформаційних джерел та передового практичного досвіду обґрунтовано необхідність зниження та оптимізації нормативів в класичному жимі лежачи серед жінок.

Список використаних джерел:

1. Стеценко А. І., Сікачина М. О. Значення антропометричних показників спортсменів на формування техніки жиму штанги лежачи. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту*. 2004. Вип. 3. С. 123–125.
2. Tugate P. The bench press: a comparison between flat-back and arched-back techniques. *Strength Condition J*. 2019. Vol. 41. P. 86–89.
3. Elliott B. C., Wilson G. J., Kerr G. K. A biomechanical analysis of the sticking region in the bench press. *Med Sci Sports Exerc*. 1989. Vol. 21 (4). P. 450–462.

Отримано: 7.04.2023

ЗМІСТ

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Соломія БІЛИК. Der Imperativ: Seine Funktionen Und Bildung</i>	3
<i>Анастасія ВІННИЦЬКА. Особливості перекладу військової термінології</i>	5
<i>Катерина ЛАБУЗОВА. Фразеологічні одиниці як найвиразніші засоби польської мови</i>	7
<i>Ольга МЕЙКО. Структурно-семантичні ознаки сучасних англомовних сленгізмів</i>	9
<i>Людмила МЕЛЬНИК. Культурологічний, соціолінгвістичний та виховний потенціал інтегрованого уроку з літератури та іноземної мови</i>	10
<i>Маргарита ОМЕЛЬЧУК. Метод «потoku свідомості» в романі В. Вулф «Місіс Деллоуей»</i>	13
<i>Іван ПОДРЯ. Репрезентація США в англомовному дискурсі російсько-української війни</i>	15
<i>Вікторія ПРЕДИТКЕВИЧ. Ліричні твори Еріха Кестнера як засіб формування компетентності у читанні (у старших класах ЗЗСО)</i>	17
<i>Олександра РЕПЧУК. Цифрова компетентність сучасного вчителя англійської мови</i>	20
<i>Олена САМАР. Функціональні особливості евфемізмів та дисфемізмів у сучасній англійській мові</i>	22
<i>Віта ТРИГУБА. Інтернет-мем як частина сучасної медіареальності</i>	25
<i>Софія ШВЕЦЬ. Структурні та функціональні особливості антропонімів в англійській мові</i>	27

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Катерина БІГУН. Німецькі джерела XVI–XVIII ст. про Україну та українців</i>	29
<i>Анастасія БІЛИК. Діяльність наукового товариства при Кам'янець-Подільському педагогічному виші (1919–1930 рр.)</i>	32
<i>Наталія ВАВРИНЮК. Сімейне життя самураїв: стосунки чоловіка з жінкою та виховання дітей</i>	35
<i>Світлана КАМ'ЯНЕЦЬКА. Підгаєцька угода 1667 року: причини її укладення, сутність та політичні наслідки для Гетьманщини</i>	38
<i>Володимир КРАВЧИК. Концептуалізація недемократичних моделей розвитку суспільства</i>	41
<i>Богдана КУШНІРЧУК, Валерія КОЛТАКОВА, Марія ЛОФЕРДЮК. Збереження пам'яті про праведників світу на Хмельниччині на прикладі фонду № 16 Кам'янець-Подільського міського архіву</i>	43
<i>Тарас МАХОВСЬКИЙ. Вплив народницького руху на формування політичних партій в Російській імперії</i>	45
<i>Андрій ОЛІЙНИК. Церковне життя на Поділлі у 1920-х р.</i>	48
<i>Анна ОЛІЙНИК. Подільська громадськість та піднесення національного руху навесні 1917 року</i>	50
<i>Олександр ОЛІЙНИК. Танкове протистояння вермахту і РСЧА під Києвом в листопаді – грудні 1943 року на сторінках щоденника Ернста Штрєнга</i>	53

<i>Юрій ПАВЛИНСЬКИЙ</i> . Пам'ятки культури кулястих амфор на території Летичівщини	55
<i>Ірина ПОВЕРЖУК</i> . Вплив іміджу Олени Зеленської на формування образу європейської держави.....	58
<i>Валерія СВДНІЦЬКА</i> . Географія стародавніх валів на території України та сусідніх держав.....	61
<i>Богдан ФІЛІПЧУК</i> . Планування та реалізація операції «Арчері» 1941 р.	64
<i>Богдан ХОМІЧ</i> . «Подольские епархиальные ведомости» як джерело вивчення розвитку культури Кам'янця-Подільського другої половини ХІХ – початку ХХ ст.	67
<i>Анна ШПИРАК</i> . Повсякденне життя студентів та викладачів Кам'янець-Подільського педінституту в добу хрущовської «відлиги»: на матеріалах газети «Радянський студент»	70

Секція МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Юлія БЕЛІНСЬКА</i> . Аспекти відновлення живописного шару на полотняній основі за допомогою реставраційного вакуумного столу.....	73
<i>Михайлина БІЛЮК</i> . Особливості поєднання традиційної фольк- та етно-музики із сучасними музичними жанрами.....	75
<i>Оля ГАКМАН</i> . Популярність пісенної творчості Володимира Івасюка – засновника нової вітчизняної естради	77
<i>Тетяна ГАРЛИЦЬКА</i> . Художнє життя Кам'янеччини в умовах війни.....	79
<i>Михайло ГУЛЬ</i> . Сутність та специфіка прояву самоконтролю в процесі музично-виконавської діяльності	82
<i>Олена ЗАРІЧАНСЬКА</i> . Проблема формування поліфонічного слуху учнів-піаністів в процесі роботи над поліфонічною фактурою.....	84
<i>Анна ЛЕХМАН</i> . Основні закономірності композиції в образотворчому мистецтві	87
<i>Артем ПАНИЧ</i> . Художньо-образні властивості уставу та скоропису в контексті еволюції кирилических шрифтів	89
<i>Катерина ЧЕПЕЛА</i> . Причини виникнення проблем інтонування у дітей молодшого шкільного віку	91

Секція ПЕДАГОГІКИ, ПОЧАТКОВОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

<i>Катерина БОЛЬ</i> . Використання сучасних інформаційних технологій на уроках англійської мови	94
<i>Яна ДЕНИСЮК</i> . Психологічна готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання в Новій українській школі	96
<i>Катерина КИСЛА</i> . Сучасні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку: сутність і зміст	99
<i>Олександра МАКАРЕВИЧ</i> . Роль онлайн-застосунків у гейміфікації під час вивчення іноземної мови	102
<i>Тарас МАХОВСЬКИЙ</i> . Емоційне вигорання педагога: професійне явище чи хвороба ХХІ століття?.....	104

<i>Оксана ПАНЦИР</i> . Педагогічні умови розвитку операцій мислення та міркувань дітей дошкільного віку в освітньому процесі	107
<i>Ірина СВІРШКО</i> . Формування навичок самостійності у дітей дошкільного віку засобами гри.....	110
<i>Анастасія ТОЛОКНО</i> . Сучасні технології розвитку мовлення в освітньому просторі дошкілля	112
<i>Анастасія ФАРІОН</i> . Сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї та шляхи їх розв'язання	115
<i>Вікторія ФРОІМЧУК</i> . Формування мотиваційної готовності дитини старшого дошкільного віку до шкільного життя.....	118
<i>Тетяна ЧЕРНОВА</i> . Фізичне виховання у розвитку пізнавальних процесів дошкільників	120

Секція ПРИРОДНИЧІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Максим БОГУТСЬКИЙ</i> . Екологізація туристичного та готельного бізнесу.....	123
<i>Ігор БОДНАР</i> . Теоретико-методичні аспекти управління плинністю кадрів	125
<i>Денис БРЕНЗЕЙ</i> . Теоретичні засади мотивації працівників підприємства	128
<i>Катерина БУЧКОВСЬКА</i> . Готельний бізнес в Україні в умовах сьогодення.....	130
<i>Тетяна ДРАГОВИШКО</i> . Особливості врахування напрямів управління адаптацією персоналу в організації	132
<i>Вікторія ДУТКО</i> . Сутність мотивації професійної діяльності медичних працівників як функції управління.....	135
<i>Лілія МАЗУР, Віталій ХРОБАЧУК</i> . Приклад альтернативної оцінки природокористування в ПТК парагенетичної системи Подільського Придністров'я.....	137
<i>Юлія МАРТИНЮК</i> . Особливості комунікації та управління конфліктами в організації.....	140
<i>Тетяна МАРЦЕНЮК</i> . Економічна сутність ефективності праці.....	143
<i>Крістіна МЕЩИШИНА</i> . Сучасні системи та технології на туристичному ринку	145
<i>Тетяна МОСПАН</i> . Управління персоналом підприємства.....	147
<i>Анатолій ПАЛАМАРЮК</i> . Суть та особливості кадрового потенціалу.....	149
<i>Інна ПАЛАМАРЮК</i> . Вплив заробітної плати на мотивацію працівників	151
<i>Максим СТОЯНОВСЬКИЙ</i> . Проблеми термінології та генезису лесів і лесових порід.....	153
<i>Оксана ТЮТЮННИК</i> . Стратегічне планування діяльності підприємства	157
<i>Тетяна УЖИЦЬКА</i> . Стратегія управління розвитком персоналу.....	159

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>Софія АЛЬБОТА</i> . Особливості використання наочних методів у роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	162
<i>Владислав АНДРІЙЧУК</i> . Нормативно-правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб	164
<i>Анастасія АНТОНЮК</i> . Особливості розвитку короткочасної пам'яті у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	166

<i>Дарина БЕРЕЗЮК. Кінезіотерапевтичні технології у логопедичній роботі з дошкільниками</i>	168
<i>Луїза ДОРОФЕЙ. Психологічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів.....</i>	170
<i>Іванна ЗВЕРІНСЬКА. Особливості організації виховної роботи з дітьми з порушеннями мовлення в умовах закладу дошкільної освіти.....</i>	173
<i>Майя МІЩУК. Теоретичний аналіз проблеми розвитку навичок соціально-побутового орієнтування дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями</i>	175
<i>Марія НИКОНЮК. Соціально-економічні форми підтримки людей похилого віку.....</i>	178
<i>Анна ОЛІЙНИК. Педагогічні умови готовності вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими потребами</i>	181
<i>Софія ПАНЧУК. Використання активних методів навчання з метою пізнавального розвитку студента у процесі професійної підготовки</i>	184
<i>Олена ПЕРЕДРІЙ. Психологічні особливості травмованої особи.....</i>	186
<i>Анна ПРОШИНА. Методи стимулювання до навчання учнів з інтелектуальними порушеннями</i>	187
<i>Вікторія СТЕХА. Особливості предметної діяльності дітей раннього віку зі складними порушеннями розвитку</i>	189
<i>Ольга СУВОРОВА. Динаміка розвитку імпресивного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.....</i>	191
<i>Віолетта ТИМОФІЄВА. Психологічні особливості розвитку лідерства у старшокласників</i>	193
<i>Марина ФАЄР. Аналіз проблеми командної взаємодії фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами</i>	196
<i>Юлія ЮСТИМЕНКО. Значення соціальної послуги як економічної категорії.....</i>	198

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Ірина АНДРОЩУК. Когнітивна метафора у «Голосі перепілки» Марії Ткачівської.....</i>	201
<i>Богдана БАЗЕЛЮК. Методи й прийоми вивчення речень з однорідними членами на уроках української мови.....</i>	203
<i>Іванна БАЗЕЛЮК. Інноваційні методи вивчення відокремлених членів речення на уроках української мови</i>	206
<i>Ангеліна ВОЙЦЕХОВСЬКА. Локальні компоненти у романі Марії Матіос «Солодка Даруся».....</i>	208
<i>Ірина ГУПАЛО. Особливості індивідуального стилю Івана Огієнка</i>	211
<i>Мирослава ГУСАР. Ергоніміка Кам'янця-Подільського</i>	213
<i>Аліна ДОВГА. Психоаналітична рецепція світу в новелістиці М. Коцюбинського</i>	215
<i>Аліна ІВАНІЦЬКА. Мовна особистість Бориса Грінченка (на матеріалі епістолярію)</i>	218
<i>Наталія КІСІЛШИНА. Портретне інтерв'ю як форма рекламної комунікації: специфіка формування іміджу ЗВО</i>	221
<i>Вікторія КОМПАНИЄЦЬ. Стилiстично маркована лексика в художньому тексті (на матеріалі творів Г. Квітки-Основ'яненка).....</i>	223

<i>Анастасія КОВАЛЬСЬКА</i> . Символіка компонента КІТ у складі українських фразеологізмів ...	225
<i>Маріна МЕЛЬНИК</i> . Роль ЗМІ у відродженні української культури.....	227
<i>Ольга МЕЛЬНИЧИН</i> . Дослідження українського регіонального антропонімікону у давніх/сучасних вимірах ономастики.....	230
<i>Тетяна МЕЛЬНИЧУК</i> . Формування когнітивної картини світу в учнів 10–11 класів із поглибленим вивченням української літератури (на основі творів Валерія Шевчука).....	232
<i>Анастасія НІНАДОВСЬКА</i> . Поняття мовної поведінки в працях українських лінгвістів	235
<i>Марина РОГАТЮК</i> . Діалектизми у мовній картині світу Михайла Стельмаха	237
<i>Людмила РОКІЩУК</i> . Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень.....	239
<i>Марина СТОЙКО</i> . Функціонування неологічних структур в різних жанрах мови ЗМІ.....	241
<i>Аліна СТРАЖИР</i> . Суржик як стилістичний прийом у художньому тексті	243
<i>Діана ЦЕГЕЛЬНИК</i> . Інтермедіальний аспект на основі психоструктур у творчості О. Кобилянської та В. Винниченка	245

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Анастасія ГІРЧУК</i> . Властивості допустимої області задачі мінімізації опуклої кусково-афінної функції при лінійних обмеженнях та додатковому обмеженню, що задається опуклою слабо* компактною множиною	248
<i>Фарух ГОНЧАР</i> . Обробка розріджених даних	251
<i>Віктор ЖУРБЕЙ</i> . Моделювання, розрахунок і побудова ширококутних антенних систем	253
<i>Андрій ПОВЕДА</i> . Класифікація дидактичних засобів навчання з фізики	256
<i>Андрій РОМАНЮК</i> . Застосування теорії ігор в економіці	259
<i>Роман ЧОРНИЙ</i> . Засоби тестування веб-додатків як запит та вимога сьогодення.....	261

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>Михайло БАЛАКАЙ, Олександра ЦІСАР</i> . Загальна характеристика норм та нормативів визначення фізичного стану у дітей 6–7 років	264
<i>Артем БОГУЦЬКИЙ, Валерія ФРАСИНЮК, Олександр ВИШНЯ</i> . Вітамін А і β-каротин: доцільність використання в педіатричній практиці	266
<i>Андрій БОРОВІКОВ, Важа ДАІАУРІ, Мирослав ГРЕМЯЧЕВ</i> . Послідовність навчання базової техніко-тактичної підготовки дзюдоїстів у шкільних секціях.....	270
<i>Олеся ДРОБИК, Наталія ПАШКО, Олександр ГРИГОРІВ, Уляна СТРІЛЬЧУК, Віталій ЧОРНОКНИЖНИЙ</i> . Організація та зміст оздоровчих занять здобувачів вищої освіти з урахуванням показників їх фізичного стану	273
<i>Роман ГАСЮК</i> . Стан функціональних можливостей 6-річних першокласників на сучасному етапі	275

<i>Анна КОРОБЧУК</i> . Фізична реабілітація при ішемічній хворобі серця.....	277
<i>Олег КОВТУН, Антон ЛІМОНОВ</i> . Система підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування здорового способу життя школярів	279
<i>Вячеслав ЛУЦЕВ</i> . Фізична підготовка футболістів з використанням засобів CrossFit.....	282
<i>Данііл МОЗГОВИЙ, Назар ЗВАРИЧ</i> . Методика розвитку силової підготовки гандболістів.....	283
<i>Тетяна НАУМОВА, Валентин ЧАЙКОВСЬКИЙ, Максим ПРИТУЛЯК, Ілля ДОВГИЙ, Віктор БІЛИЙ</i> . Удосконалення психофізичних якостей підлітків рекреаційно-оздоровчим засобами.....	286
<i>Руслан ОСИПЕНКО</i> . Сокільський рух в історії слов'янських народів	288
<i>Максим ПАНЧУК</i> . Реалізація функціонального потенціалу спортсменок високої кваліфікації, які спеціалізуються у дзюдо	290
<i>Вікторія ПАРХОМЮК</i> . Використання природного середовища в процесі життєдіяльності людини.....	291
<i>Ілля ПЯНКОВСЬКИЙ, Олег АДАЖИЙ</i> . Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи.....	293
<i>Данііл ПІДЛИПЕНЕЦЬ</i> . Сучасні погляди на заняття дітей одноборствами	296
<i>Костянтин РАЙТАРОВСЬКИЙ, Заур ДУЛЬЯМАЛІЄВ</i> . Планування розвитку фізичних якостей школярів різних вікових груп	298
<i>Єлизавета СЕФЕРІДІНА</i> . Фізична терапія хворих з інфарктом міокарда	300
<i>Юлія СНИГУР, Роман КУМАШЕВСЬКИЙ</i> . Особливості застосування фізичної реабілітації при захворюваннях серцево-судинної системи	302
<i>Михайло СУПРУН</i> . Сучасні технології організації рекреаційних та спортивних заходів у закладах загальної середньої освіти	305
<i>Богдан ФЕЛЬЧИН</i> . Обґрунтування необхідності удосконалення нормативних вимог єдиної спортивної класифікації України з пауерліфтингу у виді програми класичний жим лежачи	306

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 17

Електронне видання

Підписано 24.05.2023. Гарнітура "Таймс".
Об'єм даних 7,2 Мб. Обл.-вид. арк. 23,9. Зам. № 1039.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.